

СУРУЛЛУБУТ – СУОРУЛЛУБАТ!

КЫЫМ

21 № (22672)

2024 сыл

Ыам ыйын

30 күнэ

чэбэр күн

сэттиэлэҕэ биирдэ тахсар

16+

НОРУОТ ХАҢЫАТА

www.kyym.ru

<https://t.me/kyymsakha>

«СЫЛХАҢЫАТА-2008,2015» НОМИНАЦИЯ КЫАЙЫЛААБА. «ТИРАЖКА – СЫЛРЕКОРДА 2009,2015» БҮТТҮҮН АРАССЫЙАТААҕЫ БИРИЭМИЙЭ ЛАУРЕАТА
«АРАССЫЙА БАСТЫҢ НАЦИОНАЛЬНАЙ ХАҢЫАТА-2018» БИРИЭМИЙЭ ЛАУРЕАТА

6 с.

КҮН-ДЬЫЛ

Ыам ыйын 30 күнэ
ЧЭБЭР КҮН

Күнүс +26° С (+22° U)

Түүн +12° С (+8° U)

Чэмэлкэй күннээх.

Ыам ыйын 31 күнэ
ЧӨЛ КҮН

Күнүс +28° С (+24° U)

Түүн +11° С (+7° U)

Чэмэлкэй күннээх.

Бэс ыйын 1 күнэ
СҮБЭ КҮН

Күнүс +21° С (+17° U)

Түүн +16° С (+12° U)

Чэмэлкэй күннээх.

Бэс ыйын 2 күнэ
ӨРӨБҮЛ

Күнүс +20° С (+16° U)

Түүн +8° С (+4° U)

Былыта суох.

Бэс ыйын 3 күнэ
ААН КҮН

Күнүс +22° С (+18° U)

Түүн +8° С (+4° U)

Былыта суох.

Бэс ыйын 4 күнэ
ХАҢЫЫ КҮН

Күнүс +21° С (+17° U)

Түүн +9° С (+5° U)

Чэмэлкэй күннээх.

Бэс ыйын 5 күнэ
ОРТО КҮН

Күнүс +19° С (+15° U)

Түүн +6° С (+2° U)

Кыра былыттаах,

сөнүүтэ суох.

U – Утаров шкалата

Чэпчэтиилээх сурутуу — тохтообот!

Туттумахтаһан суруппакка хаалбыт аабааччыларбытыгар анаан, чэпчэтиилээх сыананан сурутууну бэс ыйын ортотугар диэри ыларбытын санатабыт.

Онуоха **8-968-150-67-15** нүөмэргэ эрийэн сурутабыт.

Эбэн эттэххэ, хаһыаты суруппуттар сүүйүүлээх сурутууга кыттар кыахтанабыт. Дьол хараба суох – бабар, сыаналаах сүүйүүгэ тиксиэххитин сөп.

“Кыымы” сурут, аах, туһан уонна бириистэ сүүй!

2024 сыл иккис аҥаарыгар чэпчэтиилээх сурутуу сыаната

	“Кыым” ПР320	“Байдам” ПР321	“Күрүлгэн” ПР322	“Кыым – 3-һү биирдэ!” ПР324
Аадырыска тиэрдии	 1595,16	 923,04	 874,05	 3244,85
Почтаттан ылыы	1525,32	909,99	860,97	3148,98

Тарасенколыын көрүстэ

Ил Дархан Айсен Николаев Москваҥа сырыытын кэмигэр урукку СӨ Бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин, билингитэ муора уонна өрүс флотун федеральной аабыныстыбатын (Росморречфлот) салайааччыта Андрей Тарасенконы кытары көрүстэ.

Көрсүһүүгэ өрүс флотун, таһаҥас тизээр база сайдыытын уонна кэскил-лээх бырайыактары дьүүллэстилэр. Чуолаан Амыр уобалаһыгар Джалинда тырааныспар-логистика комплексын бырайыагын таарыйдылар. Бу комплекс үлэбэ киридьэбинэ, Саха сириттэн Кытайга таас чоҕу батарыыга санҥа саҕахтары арийыаҕа. Арасыйыа-Кытай кыраныссытыгар өрүс пуорт-хабын уонна таможня-логистика комплексын тэрийии Саха сирин экэниэмикэтин сайдыытыгар модун кыабы биэриэбэ.

2024 сылга Саха сириттэн таас чох экспордун кыаҕа 34 мөл. туоннаны куоһарар. Билингитэ тимир суолунан итиччэ чоҕу тизэрдэргэ (ол иһигэр былааннаммыт БАМ уонна Трансиб тимир суолларын кэнгэтии үрдүнэн)

күчүмэбэйдэр бааллар. Арай Джалинда-Мохэ пограничный туорааһыны туһаннахха, “РЖД” илингги полигонугар тахсыбакка эрэ тизэрдиеххэ сөп.

Бу бырайыак бастакы түһүмэбин 2024–2025 сс. киллэриигэ массыына-уу пограничный пуунун арийыахтара, онно сыл устата Амыр өрүһү туоруурга понтон муоста тэлгэниэбэ уонна Рейново-Сковородино тимир суол учаастага өрөмүөннэниэбэ. Оччобуна сылга 5 мөл. туонна таһаҕаһы тизээр кыах баар буолуо. Экспорт кээмэйин улаатыннарыы Саха сириттэн таас чоҕу таска батарыыны көбүлүөбэ, өрөспүүбүлүкэ социальнай-экэниэмичэскэй сайдыытын тэтимирдизэбэ, эрэггийинэн бүддьүөтүгэр нолуок кириитин улаатыннарыаҕа.

Халаан хоромньута

Бырабыыталыстыба бэрэссэдээтэлин бастакы солбуйааччыта Дмитрий Садовников халаан содулун туоратыыга суһал ыстаап мунньабын ыытта.

Онно халаан хоромньутун барыллаан сууматын эттилер. Намҥа, Өлүөхүмэбэ уонна Ньурбаҕа 25 нэһилиэннэлээх пууну уу ылбыт. Уопсайа 857 олорор дьэини. Эмсэбэлээччинэн 3497 киһи билиниллибит. Билингитэ Госуслуги нөнгүө 5 тыһ. тахса материалнай көмөнү ылыыга сайаапка кирибит.

Уопсайа барыллаан аахтаахха, халаан хоромньута – 1,7 млрд солк. Тырааныспар уонна суол хаһаайыстыбатыгар хоромньу 600 мөл. солк. тахсыбыт, энэргизтикэ уонна ДьУоХХ эбийиэктэригэр – 100 мөл. тахса, тутууга – 500 мөл. солк. тахса, тыа хаһаайыстыбатыгар – 144 мөл., үөрэхтээһинтэ – 100 мөл. солк. тахса, бырамыысыланнаска – 7,5 мөл. солк.

Халаан содулун туоратыы, чөлүгэр түһэри миэстэтигэр ытыллар. Намҥа гааска холбонуу, Өлүөхүмэбэ уокка холбонуу салҕанар.

Өлүөхүмэбэ Тутуу министиэристибэ-

тин хамыыһыйата үлэлиир. Миниистир Виктор Романов отчуоттаабытынан, 11 элбэх кыбартыыраалаах уонна 4 чааһынай дьэиэ олоҕу алдьаммыт. Бу дьэиэлэри сылааһы уу ылар эбит. Бас билээччилэргэ РФ Тутуу министиэристибэтин суоттаабытынан таһааран санҥа дьэини ыларга субсидия биэриэхтэрэ.

Урбаан миниистирэ Тимур Ханды иһитиннэрбитинэн, 34 урбаанныт эмсэбэлээбит, кинилэргэ аадырыстаах көмө оҥоһулар. Маны таһынан урбаан сайдыытын пуондата кинилэргэ чэпчэтии көрүөбэ.

Ил Дархан Айсен Николаев дьаһалынан ЫБМ эмсэбэлээбиттэргэ төлөбүр 2–4 төгүл улаатан, биир киһиэхэ 10 тыһ. солк. көрүллэр, баайдарын-дуолларын олоҕу сүтэрбиттэргэ – 100 тыһ. солк. диэри (толору сүтэрбиттэргэ – 100 тыһ., соробун сүтэрбиттэргэ – 50 тыһ. солк.) буолбут.

Ойуур баһаардара

Кэрдиис (нэдиэлэ) сангатыгар Үөһээ Бүлүү улууһугар 2 гаалаах ландшафтнай баһаар умулларбыттар. Онуоха 119 киһи уонна 2 тизхинькэ кыттыбыт. Бу туһунан айылҕа харыстабылын миниистирин солбуйааччы Андрей Коноплев брифингэ иһитиннэрдэ.

“Нэдиэлэ сангатыгар 105 гаалаах сиргэ 5 ойуур баһаара уонна 230 гааҕа 3 ландшафтнай баһаар бэлиэтэнэр. Олортон Дьааҥы улууһугар 45 гаалаах 2 ойуур баһаарын умуллардылар. Нэһилиэннэлээх пууннарга уонна экэниэмикэ эбийиэктэригэр куттал суоһаабат”, – диэтэ Андрей Коноплев.

Кини баһаар сезона сабаланыабыттан 451 гаалаах сиргэ 22 ойуур итиэннэ 674 гаа сиргэ 19 ландшафтнай баһаардар бэлиэтэммиттэрин иһитиннэрдэ.

Өрөбүлгэ өрөспүүбүлүкэ ойуурун пуондатыгар авиациянан уонна куосумаһынан кэтээн көрүү түмүгүнэн Дьааҥы, Өлүөхүмэ, Сунтаар улуустарыгар 5 ойуур баһаарын булбуттар.

“Як-40 Росгидромет уонна Ан-26 “Атомосфера” зондировщик-сөмөлүөттэрэ сөптөөх былыт баар буолла да, өрөспүүбүлүкэ киин уонна арҕаа өттүгэр көтөргө бэлэм тураллар. Саха сирин аҥаарыгар баһаар куттала 3-тэн үөһэ тахсар. Баһаары бохсуу эрэсиимэ ордук Өлүөхүмэ улууһугар

биллэрилиннэ”, – диэтэ миниистирин солбуйааччы.

Баһаар куттала Саха сиригэр ыам ыйын 6 күнүттэн саҕаламмыта. Бырабыыталыстыба дьаһалынан олохтоох бэйэни салайыы уорганнара ыксаллаах быһыыны-майгыны туоратар уонна сэрэтэр үлэни күүһүрдэллэригэр сорууда-таммыт. Ол чэрчитинэн минерализованнай балаһалары уонна баһаары утарар арыттары бэлэмнииллэригэр, уоту тута умуророрго суһал бэлэмнээх буолууну хааччыйарга, нэһилиэннэлээх өртөөһүн бобуллубутун туһунан өйдөтөр үлэни ыталларыгар этиллибит.

Санатар буоллаахха, бу ирдэбиллэри кэһии иһин ыстараап көрүллэр, өскөтүн өртөөһүнтэн уот турдабына, буруйдаахтар холубунай эпипэккэ тардылларлар.

Быйыл баһаары кэтииргэ уонна умулларга 50 салгын суудуната уонна пилота суох аппарааттар үлэлиэхтэрэ. Маны таһынан оҥоһуу ардабы түһэрэр икки зондировщик-сөмөлүөт кыттыаҕа. Баһаары умулларыыга 1,2 тыһ. киһи бэлэм.

Навигация сабаланаар

Саха сиригэр дьобус суудуналарга навигация бэс ыйын 3 күнүттэн от ыйын 25 күнүгэр диэри аһыллыаҕа. Ол иннинэ өрөспүүбүлүкэ сокуонунан бобуулаабын туһунан Бырабыыталыстыба бастакы вице-премьерэ Дмитрий Садовников санатта.

Билигин уу эбийиэктэригэр быһылааннар булт сезона аһыллыабыттан ыла улааталлар диэн кини бэлиэтиир. “Уу эбийиэктэригэр булт сезона аһыллыабыттан, быһылаан ахсаана элбээтэ. Дьокуускайга уонна биэс улууска (Таатта, Нам, Мэнэ, Хангалас, Мииринэй уонна Алдан) киһи өлүүлээх 6 быһылаан тахсыбыт. Биэдэристибэлэр икки ардыларынаабы эрийдэлэр ытылыннылар, ол түмүгэр 22 административнай дьыала көбүтүлүннэ”, – диэтэ бастакы вице-премьер.

Бэс ыйын 3 күнүттэн навигация Амма,

Чурапчы, Таатта, Ленскэй, Өлүөхүмэ, Алдан, Уус Майда, Мииринэй, Сунтаар, Нерюнгри, Хангалас, Мэнэ Хангалас, Горнай, Уус Алдан, Томпо, Нам, Кэбээйи, Ньурба, Үөһээ Бүлүү улуустарыгар, Дьокуускай, Жатай уокуруктарыгар сабаланыаҕа.

Бэс ыйын 12 күнүттэн – Өймөкөөн, Муома, Үөһээ Дьааҥы, Эбээн Бытантай, Үөһээ Халыма, Орто Халыма, Эдьигээн, Өлөөн улуустарыгар, оттон бэс ыйын 17 күнүттэн Абый, Аллайыаха, Анаабыр, Усуйаана, Аллараа Халыма, Булун улуустарыгар, от ыйын 25 күнүттэн Неелово тардыытынан аһыллыаҕа.

Истипиэндыйэ көрүллэр

Саха сиригэр Анал байыаннай дьайыы кыттылаахтарын уонна кинилэр дьэиэ кэргэннэрин өйүүр дьаһаллар чэрчитинэн барыта 665 анал истипиэндыйэ, ол иһигэр үрдүк үөрэх – 247 уонна 418 орто үөрэх устудьуоннарыгар ананна. Бу туһунан СӨ Үөрэбириигэ уонна билимгэ министириин бастакы солбуйааччы Михаил Присяжнай иһитиннэрдэ.

“Байыаннай сулууспалаахтар дьэиэ кэргэннэрин уонна кыттааччыларын оҕолоругар быйыл анаан квота бэриллэбэ. 10 %- тан итэбэһэ суох квота бакалавриат уонна специалитет бүддьүөт миэстэлэригэр кирирэллэригэр туһуланар”, – диэтэ Михаил Присяжнай.

Кини хас биридди үөрэх тэрилтэтин саайтыгар туспа квотанан бэриллэр миэстэ ахсаана ыйыллыбытын, ону тэнгэ эбии көмөнү оҥорор быраабы туоһулуур ыспыраапка көрүгүнэрин билиһиннэри баарын эттэ.

Суолга хоромньу улахан

Саха сирин эрэггийиннээби уонна муниципальнай суолларыгар сааскы халаан ууттуттан хоромньу суумата 570 мөл. солк. куоһарда. Бу туһунан СӨ Тырааныспарга уонна суол хаһаайыстыбатыгар миниистирин солбуйааччы Семён Коркин иһитиннэрдэ.

Кини этэринэн, халаан содулугар 136 суол учаастага алдьанна, ол иһигэр эрэггийиннээби 27 суол учаастага. Атын учаастактар муниципальнай тэриллиилэр бас билиилэригэр бааллар.

“Хоромньуну толуйууга, симизтэни оҥорууга уонна суһал үлэни ыытыыга муниципальнай тэриллиилэр хамыыһыйалара тэрилиннилэр”, – диэтэ Семён Коркин.

Билигин айан суолларыгар сырыы баар. Чөлүгэр түһэрэр үлэ салгыы ыы-

миниистир бастакы солбуйааччыта итини сэргэ Саха сиригэр халаан ууттуттан эмсэбэлээбит нэһилиэннэлээх пууннар оҕолоро сайынгы сыныналаннара, ол иһигэр байыаннай дьайыы кыттылаахтарын оҕолоругар эмиэ лаабырдар тэриллиттэрин иһитиннэрдэ.

Санатан эттэххэ, төрөпүттэр СӨ Үөрэбириигэ уонна билимгэ министиэристибэтин нөнгүө өйүүр дьаһаллар, интэриэһиргиир ыйытыктары итии лиинийэ нүөмэригэр эрийэн ыйыталаһахтарын сөп: 506-989.

тыллар. Муниципальнай суоллары чөлүгэр түһэриигэ Саха сирин суолун пуондатыттан үп-харчы тырыллар. Айан суолун туһааннаах тэрилтэлэр чөлүгэр түһэрэллэр.

Тырааныспар уонна суол хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр чуолкайдаабыттарынан, эрэггийиннээби суол-иис хоромньута 258,2 мөл. солк., оттон олохтоох суол хоромньута 312, 3 мөл. солк. тэнгнэһэр.

Эдэр ыаллары өйүүллэр

Дьэиэ кэргэн сылыгар ааспыт 5 ый устата Саха сиригэр 315 эдэр ыал холбосто уонна 50 тыһынча солкуобай суумалаах биир кэмнээх көмөнү ылла.

Манньк төлөбүрү ыларга уоллаах кыыс 25 саастарын туола илик уонна аан бастаан саахсаланар буолуохтаахтар. Төлөбүрү ыларга биридэстэрэ олорор сиригэр баар социальной управлениега тийээн эбэтэр www.e-yakutia.ru портал нөнгүө сайабылыанна суруйаллар.

– Биһиги оҕо төрөөһүнэ элбээн иһэрин өйүүр сыаллаах үлэлиибит. Онон эдэр дьон ыал буолалларын, сокуонунан саахсаланан, алаһа дьэиэ тэринэн, саастарын баттаһа элбэх оҕолоннолорун өйүүбүт. Оҕолоох ыал-

ларга судаарыстыба элбэх көмөнү оҥорор. Бу эдэр ыалга бастакы көмө буолар. Онон Дьэиэ кэргэн уонна Оҕо саас сылларыгар хас биридди ыал судаарыстыба өйбүлүн билэн, олобун уйгунун оҕосторугар баҕарабыт, – диэн үлэ уонна социальной сайдыы миниистирэ Елена Волкова эттэ.

Кини этэринэн, манньк көмө ыал буолуу, дьэиэ кэргэн сыаннастарын бөбөргөтөр. Санатар буоллаахха, өрөспүүбүлүкэ бүддьүөтүттэн эдэр ыалларга бэриллэр көмөнү Ил Дархан быйылгыттан олохтообута.

Волонтёрдары таллылар

Дьокуускайга “Азия оҕолоро” Норуоттар икки ардыларынаабы успуорт оонньууларын тэрийэн ытытыыга 1900 волонтёр көмөлөһүөбэ. Хандьыдааттары сүүмэрдээһин түмүктэннэ. Барыта биэс тыһынча кэрингэ сайаапка кирибит.

“Дойду үрдүнэн барыта 53 эрэггий-энтэн биэс тыһынчаттан тахса сайаапка кирирдэ. Биһиги волонтёрунан 1900 ыччаты таллыбыт. Кинилэр 19 хайысханан үлэлиэхтэрэ. Сүүмэрдээһин саппаастаахтык оҥоһулунна. Соторутаабыта Дьокуускайга олорор волонтёр оҕолору кытта көрсөн кэпсэппиппит. Кинилэр бары спортсменнэри көрсөргө, тэрийэ-эччилэргэ көмөлөһөргө сүргэлэрэ өрө көтөбүллүүлээх”, – диэн “Азия оҕолоро” дириэксийэтин салайааччыта Михаил Сивцев иһитиннэрдэ.

“Азия оҕолоро” оонньуулар норуоттар икки ардыларынаабы кэмितिэтин бэрэсидьинэ Владимир Максимов волон-тёрдарга анаан анал бэлиэ оҥоһууларын

туһунан иһитиннэрбитэ. Кинилэргэ боруонса, үрүг уонна кыһыл көмүс бэлиэлэри туттарыахтара. Боруонса – үсүһүн кыттыытын иһин, үрүг көмүс – төрдүһүн уонна кыһыл көмүс – биэстэ уонна онтон элбэхтик кыттыбыттарга.

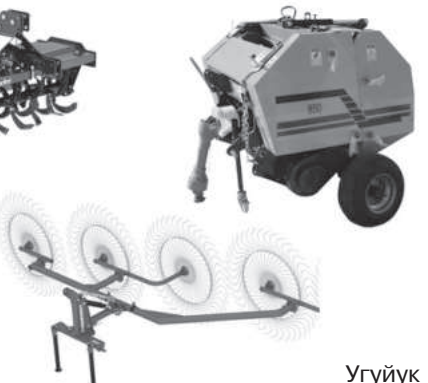
Санаттаахха, Владимир Путин “Азия оҕолоро” оонньуулары дойду араас эрэггийиннэриттэн уонна тас дойдулартан талааннаах оҕолору былаһааккатыгар түмэр, оҕо уонна ыччат успуордун эйгэтигэр биир саамай интэриэһинэй уонна ситиһиилээх бырайыагынан ааттаабыта.

Оонньуулар бэс ыйын 25 күнүттэн от ыйын 7 күнүгэр диэри Дьокуускайга ыытыллыахтара.

ул. Курнатовского 86
89142725063 W/A 89142784434

СНИЖЕНИЕ ЦЕН НА СЕЛЬХОЗТЕХНИКУ

Угуйук

Навальнай* аатынан саансыйа

Дьобуруопа сойууна Алексей Навальнай* аатынан саансыйа бастагы испиһэтин киэн көрдөрүүгэ таһаарда. Онно 19 киһини кытта Арассыйа ФСИН-э кирибэттэр. Ол туһунан “РИА Новости” суруйар.

Хааччахтыыр саансыйа испиһэтигэр “Арассыйаба киһи быраабын кэһэччилэр” дэнэр судьуйалар уонна борокуруордар кирибэттэр. Кинилэр актыыптара “тоңоруллубут”, оттон бэйэлэрэ Дьобуруопа сойууһун дойдунуларыгар кириэллэрэ бобуллубут.

Дабаатан эттэххэ, өтөрдөөбүтэ Дьобуруопа сойууһун омук дьыалаларыгар миниистирэ Навальнай* аатынан саансыйалары бигэргэппитэ.

(* – террорист уонна экстремист; кини тэрийбит ФБК-та иноагентын уонна экстремистин тэрилтэ, Арассыйаба бобуулаах)

“Талибаны”* бобуулаах тэрилтэлэр испиһэктэриттэн таһаараары гыналлар

МИД уонна Минюст бэрэстэбиитэллэрэ дойду бэрэсидьиэнэ Владимир Путинга “Талибаны”* Арассыйаба бобуулаах тэрилтэлэр испиһэктэриттэн таһаарааха сөбүн туһунан дакылааттаатылар. Ол туһунан бэрэсидьиэн Афганистанга анал бэрэстэбиитэлэ Замир Кабулов кэпсири.

“Талибаны”* бобуулаах тэрилтэлэр испиһэктэриттэн хайаан да баһаны таһаарааха наада. Онто суох Арассыйа Афганистан саҥа былаастарын билинэр кыаба суох. Этиилэри бэрэсидьиэнгэ тиэртибит. Боппурос атын биядэмистибэлэри кытта сөбүлэһилибитэ”, – диэн Замир Кабулов этэр.

Дакылаат В.Путинга кирибит күнүгэр Арассыйа талибтар бэрэстэбиитэллэрин Петербурдаагы норуоттар икки ардыларынаагы экзэниэмикэ сугулааныгар (ПФЭМ) ыҥырбыт. Кабулов этэринэн, кинилэри кытта хас да баһаны суол бииргэ үлэлэһэр былаан кэпсэтиллиэхтээх. “Талибан”* төһө да баһаны

“Арассыйа бастагы нүөмөрдээх доборо” буолбатар, билигин кини өстөөх буолбатах, Арассыйаба эрэллээх сыһыаннаахтар.

(* – бобуулаах террористы тэрилтэ)

Геленджиккэ саба түһэллэр

Украина сэбилэниилээх күүстэрэ Анал байыаннай дьайыы сабаланыыттан аан бастагыларын Геленджик куруорт-куоракка саба түһэ сатаатылар. Краснодар кыраайын күбүрүнэтэрэ Вениамин Кондратьев иһитиннэрбитинэн, эмсэбэлээбит киһи суох.

Украина күүстэрэ пилота суох көтөр аппарааттарынан гражданскай эбийиэктэри эстэрэ сатаабыттар. Ол гынан баран, салгынтан кэлэр кутталы тохтор сириэстибэлэр бары аппарааттары сууларбыттар. “Биир аппараат тобоҕо Криница бөһүөлэгэр тутулла турар дьиэбэ, иккис Джанхот хуторга маска түспүтэ умайан тахсыбытын умуллардылар”, – диэн Кондратьев кэпсири.

Билигин ити энгэр анал сулууспарлар үлэли сылдыаллар.

Узбекистанга сынньаныахха сөп

2023 сылтан бэттэх Арассыйаттан Узбекистанга сынньана барааччы ахсаана икки төгүл эбиллибитин туһунан айан аабыныстыбатын салайаччыта Ольга Степаненко диэн дьахтар кэпсири.

Кини этэринэн, күн бүгүн Арассыйа араас куораттарыттан нэдиэлэ ахсын Ташкент куоракка 93 сөмөлүөт көтөн тийэр үһү, оттон Самарканнга диэри – 45. Билиэт да сыаната “бас быстар” буолбатах дииллэр. Онон сибэстээн, кэлин Ташкентга, Самарканнга уонна Бухараба көстүүнэй, хонор дьиз, эрэстэрээн-кафе биллэ элбээбит.

“Үчүгэйэ диэн ити куораттар икки ардыларыгар күнгү хаста эмэ түргэн пуйас да, сөмөлүөт да сылдыаллар. Узбекистанга дьон ас-үөл эгэлгэтин

көрөөрү, амсайаары кэлиэн сөп. Олус ыалдытымсахтар. Онон биридэ дьиз кэргэнинэн сылдыбыт дьон иккистээн эмиз кэлэ тураллар”, – дири эспири.

Үүнүү үлүйэр

Киин Арассыйаба бу саас халлаан күүскэ тымныйбытыттан сылтаан ыһыы, үүнүү үлүйдэ. Онтон сылтаан дойду Тьа хаһаайыстыбатыгар министиэристибэтэ федеральнай таһымнаах ыксаллаах быһыыны-майгыны биллэрэргэ бэлэмнэнэрин туһунан ТАСС суруйар.

“Федеральнай таһымнаах ыксаллаах быһыыны-майгыны биллэрэр былааннаахпыт. Оттон отонноох культураны (плодовые культуры) хоромньутун бырабыталыстыбаны толуйарга көрдөһүөхпүт”, – диэн миниистир Оксана Лут иһитиннэрбит.

Кини этэринэн, 900 тыһыынча гаа кэрингэ ээннээх сиргэ ыһыллыбыт

үүнүүнү саҥаттан үүннэриэхтэрин, ыһахтарын, көһөрүүхтэрин наада.

Өтөрдөөбүтэ Тьа хаһаайыстыбатын министиэристибэтэ ыам ыйыгар 23 эрэгийиэнгэ үүнүү үлүйбүтүн иһитиннэрбитэ. Онон сибэстээн, вице-премьер Дмитрий Патрушев былааны толорор туһугар, суһаллык үүнүүнү көһөрөгө (пересев) соруудахтаабыта.

Дьэдьэн сыаната ыарыыр

Ыам ыйыгар дойду сүүрбэттэн тахса эрэгийиэнигэр халлаан эмискэ тымныйбытын, хаардаабытын түмүгэр, быйыл саад дьэдьэнин сыаната 100% ыарыан сөбүн туһунан суруйаллар.

Ол хаардыыр, тымныйар кэмигэр, Киин Арассыйаба, чуолаан Курскый, Липецккэй, Брянскый уонна Ростов уобаластарыгар, киэн атыыга тахсыахтаах дьэдьэн 90%-на үлүйбүт. Онон, мантан сайын дьэдьэн киилэтэ 6 тыһыынчаба

тийэрэ сылыктанар.

Аны туран, дьэдьэни атын минньигэс аһы онгорорго эмиз туһаналлар. Ол аата, киһи сыаната ыараатабына, туорт, джем, барыанна уонна утах сыаната эмиз өрө “көтүөн” сөп.

ЦАХАЛ эмиз ытыалыыр

Ыам ыйын 26 күнүгэр ЦАХАЛ Газа секторын Рафах куоратын таһыгар баар тыыннарын тэскилэтэн олорор дьон лаабырдарын ытыалаата.

Ол түмүгэр 100-тэн тахса киһи өллө. Израиль оборудоһа миниистирэ Йоав Галант ити саба түһүүнү “ХАМАС хамсааһыны имири эһиэхтээхпит” дири. Суруйалларынан, буомбалааһын кэмигэр ХАМАС ыстаабын салайааччыта Ясин Рабиа эмиз өлбүт.

Израиль премьер-миниистирэ Биньямин Нетаньяху ити ытыалааһыны уонна эйэлээх дьон өлүүлэрин “кутубаннаах албас” диэн сыаналаан, силиэстийэ ыттаран эри. Онон сибэстээн, ХНТ Куттал суох буолуутугар сэбиэтигэр эмиз сабыылаах мунньах

тэриллэн эрэрин туһунан “Известия” суруйар.

Кыраныыссаны туоруулар

2023 сыллаахха Арассыйа кыраныыссатын 110 мөлүйөөтөн тахса киһи туораабыт. Ол 2022 сыллаах көрдөрүүттэн 36%-нан элбэх. Ити туһунан ыам ыйын 28 күнүгэр ФСБ дириэктэрин бастагы солбуйааччыта – Пограничная сулууспа салайааччыта, аармыйа генерала Владимир Кулишов иһитиннэрбит.

Кулишов төһө эмэ арбаангы дойдулар “тимир сабыыны” түһэрэ сатаабыттарын” иһин дойдубут аана аһаҕас, экзэниэмикэскэй үлэбит-хамнаспыт көхтөөх дири.

“Ыстатыыстыка туоһулурунан, 2023 с. Арассыйа судаарыстыбаннай кыраныыссатын 110 мөлүйөөтөн тахса киһи уонна 22 мөлүйөөн көлө туораата. Ол иллэрээ сыллаагы көрдөрүүттэн 36 уонна 49 бырыһыанынан үрдүк көрдөрүү”, – диэн Кулишов “РИА Новостига” кэпсээбит.

Санатар эбит буоллааха, тохсунньу

түмүгүнэн, быйыл Кытай олохтоохторо Арассыйаба кириэр 26 308 электроннай визаны ылбыттар. Ити – электроннай виза бырагыраамата олоххо киририбэттэн (2023 сыл атырдьах ыйа) мунгутуур улахан көрдөрүү.

Дабаатан эттэххэ, ыам ыйын 28 күнүгэр Арассыйаба Пограничник күнүн бэлиэтииллэр. Пограничниктар биһиги дойдубут 60 тыһыынча квадратнай килэмиэтир иэннээх территориятын маньыллар. Арассыйа сириин уонна байбалынан 16 судаарыстыбаны кытта быысаһар.

Аан Илин уонна Африка устудьуоннара элбииллэр

Арассыйаба кэлэн үөрэниэн баһалаах Аан Илин уонна Хотугу Африка ыччаттын ахсаана күн-түүн хангыы турар.

Кинилэр “эмтиир дьыала”, “стоматология”, “фармация”, “һииз-гаас дьыалата” уонна “менеджмент” идэлэрин талалларын туһунан РФ Үөрэххэ уонна билимгэ министиэристибэтэ кэпсири.

Африка уонна Аан Илин дойдунуларын билигин саамай элбэх устудьуон Тамбов, Астрахань, Чебоксар, Волгоград, Кабарда Балкариятын университеттарыгар баар.

“Итини таһынан, ити дойдунулар устудьуоннара кинилэр төрөөбүт дойдунуларын баар Арассыйа үөрэбин кыһаларын салааларыгар үөрэнэллэр. Холобур, былырын Египеккэ Санкт-Петербурдаагы судаарыстыбаннай университет салаата арыллыбыта, онно

400-тэн тахса устудьуон үөрэнэр. Бири оччо устудьуон Каирга баар Казаннаагы федеральнай университет салаатыгар үөрэнэ сылдыар”, – диэн миниистир солбуйааччыта Константин Могилевская этэр.

РУДН иһитиннэрбитинэн, 2021 сылтан ыла Аан Илинтин уонна Хотугу Африкаттан бастагы кууруска кэлэн туттарсар устудьуон ахсаана 6,8%-нан элбээбит. Билигин онно 1,3 тыһыынча омук ыччат үөрэнэр. Саамай элбэх оро Сирияттан, Ливантан, Египеттэн, Ирактан уонна Алжиртан кэлэр. Оттон былырын күһүнгүттэн кинилэргэ Катар уонна Кувейт бэрэстэбиитэллэрэ эбиллибиттэр.

Оскуола аатын уларытыахха сөп

РФ Куттал суох буолуутугар сэбиэтин бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Дмитрий Медведев Арассыйа оскуолаларын Анал байыаннай дьайыы бэтэрээннэрин аатынан уларытарга этии киллэрбит.

Кини санаатыгар, ити Арассыйа быстыбат ситимнээх устуоруйатын, “кини албан ааттаах страницаларын” оболорго санатарга үчүгэй кыах буо-

луохтаах.

“Биһиги федеральнай таһымга ону өйүөхпүт”, – диэбит Медведев.

Эрдэриттэн арахсан эрэллэр

Биллэр ырыаһыт Алсу эрэ Ян Абрамовтан арахсан эрэрин туһунан суруйаллар.

Дьахтар Москва мөрөбүөй суутугар сайабылыаннаатын киллэрэн биэрбит.

Ону сэргэ Нюша диэн эдэр ырыаһыт Игорь Сивов диэн эриттэн эмиз арахсан эрэр дииллэр. Сууттар хаһан буолаллара быһаарылла илик. Ити туһунан ТАСС суруйар.

Алсу уонна Ян Абрамов диэн урбаанныыт ыал буолан олоруттара 18 сыл буолла. Кинилэр бүгүн кэлэн тобо арах-

сан эрэллэрин, онно туох төрүүт буолбутун ким да билбэт. Үс оболоохтор. Кыралара, Рафаэль, абыс саастаах.

Нюша Игорь Сивов диэн урбаанныкка сэттэ сыл анараа өттүгэр ойох тахсыбыта. Икки оболоохтор – кыыстаах уол. 2022 сыл балаһан ыйыгар Нюша “иккиспин ыарахан сырыттаһына, эрим көссүүлэспитэ” диэн үгсэргиирэ иһиллэрэ.

Никита АРХИПОВ: саха феномена үөрэтиллиэхтээх

Быйыл саас СӨ устуоруктарын уонна кыраайы үөрэтээччилэрин III кэмпириэнсийэлэригэр тыл этэригэр саха учуонайдарыттан тыа сиригэр олохсуйан олорор **устуоруйа билимин дуоктара Никита Деевич Архипов** тыл этэригэр норуоппут сайдыытын икки феноменыгар учуонайдарбыт болбомто ууран үөрэтэллэригэр баҕа санаатын эпиптэ. Кини туохха олохсуйарын истэн баран, “чахчы даҕаны, тоҕо баччаанҥа диэри ким да үөрэппэтэҕэй?” диэн дыктиргии саныгыһын.

Н.Д. Архипов тыл этиититтэн: “Саха норуотун феноменыгар – уһуллчулаах кыабар – бэйэбит билиммит болбомто ууран үөрэппэтэ. Ааспыт үйэ иккис аҥаарыгар диэри аан дойду билимэ евроцентризм эрэ билинэн кэлбитэ. Ити хайысха киһи аймах култууратын аҥаардас европалар сайыннарбыттара диэн үөрэтэр. Ону ССРС учуонайдара урухсаллаабыттара.

Дьингинэн ыллахха, саха норуота кэли дуу, төрүт дуу диэн мөккүөр улахан суолтата суох. Саха сиригэр гений норуот кэлбит буоллабына, ол кыаҕан

Саха норуота кимтэн кииннээбий, хантан хааннаабыт? Хайдах бу үлүгэр улахан 3 мөл. кв. км территория Саха сирэ диэн ааттанна, өбүгэлэрбит хайдах баһылаабыттарай? Биһиги киммитин, хайдах бу үлүгэрдээх тымныы сири иччилээбит, олох тыынын киллэрбит ураты ситиһиитин туһунан баччаанҥа диэри үөрэтэ иликпитий, билбэппитий?

дуо? Былыр монгуоллар үлүт кыргалларыттан куоппут элбэх. Олортон өбүгэлэрбит аҕа уустара кэлбиттэрэ буолуо.

Саха бу хайдахтаах уһуллчулаах норуотуй? Аҥаардас кыһыл ытыһынан, биір массыыната, тыраахтара суох Амыртан Хотугу Байбалга тийэ, Енисейтэн Чукоткаҕа диэри 5 мөл. кв. км киһи олороругар табыҕа

киллэрбит саха гений дьахтара. “Сахалары мунньаары гыналлар” диэн утарыы бөбөтүн тоҕо көтөн кыайбыта.

Мин Альбина Абрамовнаҕа “Ыйыластар” диэн кинигэбэр саха норуотун историческай дьылбатын суруйдум диэбитим. Биһиги “националистическай ис хоһоонноох” диэн буруйдуохтара диэн куттанан, оннооҕор өбүгэлэрбит саха ынаҕа диэн хайдахтаах курдук бөбө харамайы үөскэппиттэрин туһунан суруйбаппыт буолбат дуо? Чахчы, саха ынаҕын саҕа бөбө сүөһү аан дойдуга суох эбит. Бассабыыктар симменталынан, холмогорунаан сахабыт ынаҕын алдыаппыттарыгар саха норуотун буруйа кыра буолуо дии саныыбын. Иккис бөбө харамайбыт сылгы, билингэ диэри хаары хаһан аһыыр. Билбэт устуоруктар “ынах дьиэни кытта сибээстээҕэ, онон тонгон өлбөт этэ” диэн сыһа суруйаллар.

Кыра баҕайы хотон лыбычы сыбаннабына, ынах бэйэтин сылааһыгар турар. Оттон сахалар эмиэ бэйэлэрин сылаастарынан олороору, кыра дьэиһи тутталлара. Кыһын көмүлүк оһох түүн тымныһан, таһырдыаны кытта тэг тег хаһаа буолуохтааҕа, сахалар тыыннарын итиитинэн сылһыан, киһи тыыннаах хаалар тэмпэрэтииртэ үөскүүр.

Нууччалар кэлэн баран, сахалар, тонгустар таҥастарын таҥнан кэбиспиттэр. Саха балаҕанын бастаан “тоҕо кы-

ратай” диэн сирбиттэр. Онтон булчут нууччалар кыра балаҕаны сахалар курдук туттан олорон баран, “түргэнник сылһыар, киһи тыынын сылааһы өр тутар, үчүгэй баҕайы дьэ эбит” диэн сөбүлээбиттэр. Онон ханна да суох саха феноменыгар билиммит болбомто ууран үөрэтиэхтээх.

Норуоппут иккис феноменыгар аналлаах “Саха сиригэр физико-математическай үөрэхтээһин” диэн дакылааттаахпын. Педагогика эйгэтин учуонайдарыттан биір эмэ киһи үөскээн, итини ырыталлара буоллар диэн кэтэһэ сатаан кэбистим. Физмат хамсааһын бөлүһүөпүйэ, устуоруйа, культурология өттүнэн саха норуотун атын уратытын арыйар. Бу хамсааһыны биһиги, үөһэ бүлүүлэр, 1966 с. астахпыт дии. Маннай саҕаланыйта 1956 с. Үөһэ Бүлүү маннайгы оскуолатыгар түстэммит. А.И. Семёнов диэн уһуллчулаах математик тийээн “саха оҕолоро математикаҕа, туочунай билимнэргэ дьобурдаахтар эбит” диэн этэр. Оччолорго учууталлар хомуньуус баартыа чилиэнэ буолан, саханы феноменальнай дьобурдаах омук диір сэрэхтээх, хайыыбыт диэн муна сыспыттар. Оскуола дириэктэрэ Д.С. Спиридоновтыын сүбэлэһэн көрөллөр да, туох да күтүүнээх түмүккэ кэлбэттэр эбит. Ол иһин 1960 с. М.А. Алексеевы бу оскуолаҕа аҕалан үлэлэтэргэ быһааран, Д.С. Спиридонов Горнай Бэрдьигэстээбиттэн Михаил Андреевичи ыһыран аҕалыт.

Оччолорго үөһэ бүлүүлэр “технологическай кылааһы арыйар хайдах буолуой?” диһилэр эбит. Оттон Михаил Андреевич 1962–64 сс. физмат хайысханы эсперименттэн үөрэтэн баран, оҕолорун өрөспүүбүлүкэ олимпиадаларыгар кыттыннарар. Үөһэ Бүлүү оҕолоро Дьокускай, атын да куораттар оҕолорун кэннилэригэр хаалларан, олимпиада миэстэтин

барытын хомуйар буолбуттар. Оно тирэбирэн, 1966 с. маннайгы физмат кылааһы арыйаллар.

Итиниэхэ кураанах сиргэ Новосибирскай академкуоратын айан, тутан ССРС НА Сибиірдеэҕи отделениетин тэрийбит билиилээх математик, мэхээннык М.А. Лаврентьев 1960 с. “Правда” хаһыакка “Дорогу талантам” диэн ыстатыйаны таһаарбыта төһүү буолбут буолуохтаах. Кини “сэбиэскэй оскуолаҕа математиканы үөрэтии мөлтөөн эрэр” диэн суруйбут. Лаврентьев баартыаны эгин билимтэ киһи этэ. Онон кини ким да кыайбат киһитэ буолан, оччолорго итиник хорсуннук суруйар.

Сахалар билигин төрүт былыргы культуурабыт үс сүмэһинин: ой уонна аһымын, олонхобутун, ыһаахпытын тыйыс тымныы дойдуга илдьэ кэлбиппитин сүтэрбэккэ, физиканы, математиканы үөрэтэн байытыаммыт, Сибиір норуоттарыттан духобунай сайдыытынан инники сылдьар норуоппут.

Онон физиканы, математиканы үөрэтии саха норуотугар феноменальнай оруола үөрэтиллэн, сыана быһыллыахтаах”, – диэн Никита Деевич киһиэхэ барытыгар тийимтиэ, өйдөнүмтүө тылын кэпсээбитин мустубут дьон сүрдээбин кэрэхсии, биһирии истибиттэрэ.

Сахалар бэйэбитин атын омук харабынан көрөн, маньык эбиппит диэн сыана быстары тоҕо эрэ ордук ылынабыт. Оттон билигин күрэстэһии үйэтэ, олорон биэрбит мөлтүүр, туоратыллыан сөп. Онон атын омуктар хайгыахтара, үөрэтиэхтэрэ диэн кэтэспэккэ, бэйэбит учуонайдардарбыт ылсалларын күүтэбит.

Владимир СТЕПАНОВ.

Физмат үөрэх саҕаламмыт түгэннэриттэн

Н.Д. Архипов – Михаил Андреевич Алексеев үөрэппит оҕото. Кини бүгүнгү күн үрдүгүттэн учуталын туһунан “Үөһэ Бүлүү” хаһыатыгар “Улуу учууталга уһууллаһу дьоллоохпун” диэн Мария Васильеваҕа биэрбит интервьютүгэр оччотооҕу оҕо өйүгэр-мэиһитигэр учууталын үөрэҕэ ингэн хайдах хаалбытын кэпсээбитин билиэбин.

1956 с. Далыр оскуолатын 8-с кылааһыгар үөрэнэ киірэрбэр Михаил Андреевич онно иккис сылын үлэирир эбит этэ. Ол аата, кини онно далааһыннаах үлэтин-хамнаһын 1955 с. саҕалаабыт, оскуолаҕа хас даҕаны куруһуогу аспыт кэмэ этэ. Ол куруһуоктарыгар үөрэнээччилэри дьарыктыыр элбэх приборун 1956 с. сайыныгар Дьокускай научнай уонна атын даҕаны тэрилтэлэриттэн умналаан уонна көрдөһөн булан, борохуотунан лөглөччү тизийэн аҕалыт.

Маньык баайы урут харахтаабатах тыа оҕолоро маннай алларыа быһытыыбыппыт. М.А. Алексеев өссө интэринээккэ баспыааталлыыра. Онон аһылык кэмигэр остуоллары кэрийэ сылдьар идэлээҕэ. Онон биірде аттыбар тохтоон: «Никита, эн тоҕо иккистээн миини куттарбатын?» – диэн ыйыппыта. Ону мин: «Баҕар, сөбүлүөхтэрэ суоҕа», – диэбитим. Онон киһим тэриэлкэбин толору эттээх

миини кутан баран, маньык эппитэ: «Оҕолоор, өр тоҕо-хана аһаабакка, ол аата куранҕара сылдьар кэмгитигэр, искит ыларынан аһыыр буолун. Онон аһыах хонон баран, экиит-сиингит бэйэтэ сөп баҕайытык аһыырга үөрэтиэҕэ», – диэбитэ.

Ол ураты аһыҕынас санаалаах киһини кытта маннай оннук билсибитим.

Дьокускайтан аҕалыт тизхиныкэҕэ сыһыаннаах үтүмэн үгүс приборун уонна оборудованиетын аҕалан физика, электромончордары бэлэмниир, машиноведение, о.д.а. куруһуоктары аһан үлэлэппитэ. Онон ити билигин **дуальнай үөрэхтээһин диэн аатыгар эбии дьарыктааһыны Саха сирин оскуолаларыгар аан маннай М.А. Алексеев киллэрбит буолан тахсар.**

Машиноведение куруһуогун диригэтэн үөрэтэр сыаллаах М.А. Алексеев Үөһэ Бүлүүттэн И.Ф. Шадрин диэн уопуттаах

суоппары учууталынан үлэҕэ ылларбыта. Онон сотору кэмнэн биһиги, куруһуокка сылдьар оҕолор, массыынаы, тыраахтары уонна матасыыкылы ытарга үөрэммиппит. Оттон электромончордар 1957–1958 сс. үөрэх дьылыгар оскуолаҕа уонна интэринээккэ уоту тардыыттара. Бу педагогика уһуллчулаах технологическай ситиһиитин сөпкө сыаналыыр наадатыгар оччотооҕу Далырга ГЭС уота өссө тийэ илигин бэлэтиибин.

М.А. Алексеев өссө бааньык астаран, интэринээт оҕолоро сууан абыраммыппыт. Учууталбыт, уопсайынан, биһигини ыраас, чэнчис олобу тутуһарга үөрэтэргэ. Онон куруһуокка дьарыктана кэлэрбитигэр атаһыт таҕаһын көрүнэр этибит.

Михаил Андреевич биһиэхэ физиканы үөрэтэрэ. Аны санаатахха, кини оччолорго нууччалыы мөлтөхтүк сангарар оҕолорго улахан тулуурдаах учуутал эбит. Холобур, “Равномерное движение” диэн өйдөбүлү сатаан нойосуус үөрэппэккэ, кылаас үгүс оҕо эрэйдеммитин өйдүүбүн. Уонна учууталбыт ол оҕолорго кыаҕан сыананы туруорбат быһылааҕа. Аны санаатахха, кини үөрэнээччи

ис кыаһын учуоттаан, үөрэтэр биридимиэтин сүрүн ис хоһоонун кини дууһатыгар хайаан да ингэрэргэ дьулуһара.

Саҥа 1957 с. көрсүү бырааһынньыга оскуолаҕа буолбута. Хойуутук тардыллыбыт электэриичэскэй лаампалар күлүмүрдэс уоттарынан сырдатыллыбыт көрүдүөр ортотугар эргийэ турар харыйа турбута. Маньык сабыытыа урут Далырга хаһан да буолбатаҕа. Ону көрөөрү элбэх киһи мустубута. Онон эдэр дьону уонна үөрэнээччилэри оскуола саабыстара А.А. Миронов, В.П. Судинов уонна В.П. Алещенко икки аккордеонунан уонна байаанынан 3-4 чаас тохтообокко оонньоон үгкүүлэппиттэрэ.

Онон Михаил Андреевич барахсан күөх шевиот көстүүмнээх, манан соруучукалаах, хаалтыстаах уонна кылабачыгас тирии бачынгкалаах үөрэ-көтө өргөйө, дьоллоох-соргулаах көрүнгэнэн турара харахпар билингэ диэри баар.

Мин маннай 1956 с. Далыры буларбар кыһын оҕо барыта тэлигириэйдик уонна хаатынканан сылдьара. Онон 1957 с., арааһа, Дьокускайтан

аҕалтардахтара буолуо, үрдүкү кылаас оҕолоро бары уһун дыраап сукуна сонноммуппут. Дьэ, ол бүтүн оройуонҥа даҕаны улахан сабыытыа быһылааҕа. Оо, онно Михаил Андреевич үөрбүтүн! “Уонна өссө үөрэхтээх дьон буолан, аан дойдуну кэрийдэххитинэ, өссө үчүгэйдик таҕныахыт”, – диэбитэ.

Оҕолор хаатынкалаа куруук кэтиллэр буолан, сааскынан тэстэн хаалара. Ону мин бытархай харчыга улларан биэрэрим. Муспут харчыбынан каникулга дьоммор кэһии атылаһарым. Үөрэнэ сылдьан ол тирии таҥастааччы идэтин баһылаабытым кэлин олохпор улаханньык туһалаабыта.

1956–1959 сс. Далыр оскуолатыгар цивилизованнай уопастыбаа олорбут уонна сайдыыт учууталларга үөрэммитим. Олортон үөрэнээччигэ уһуллчулаах дьайыыны онорууга улуу талааннаахтара Михаил Андреевич Алексеев этэ. Онон мин маньык уһуллчу учууталларга уһууллаһу, МГУ курдук наука хараамыгар үөрэннэбим, онон хандьыдаат уонна дуоктар дьиссэртээссийэлэрин археология курдук уустук наукаҕа көмүскээтэбим дии.

Бэрэсидьиэннэри бултаһыы ыйа

Аан дойду сонуннарын улаханлык аахай-ан көрбөппүт, бүгүн туох буолбутун истэн эрэ кэбиһээт, тутта умнар буолбуппут ыраатта. Оттон быйылгы ыам ыйыгар улахан салайааччылар өлүүлээх, өлөрөргө сорунуулаах, уопсайынан, аан дойду олобор улахан дьайыылаах улахан сабыытыалар буоллулар. Итилэри холбуу тутан көрдөххө, ханнык эрэ күүстэр аан дойду олобун ыһар, били “салайыллар хаос” тэрийэ сатаан эр-эллэрэ көстөр курдук.

Ыам ыйа аан дойдуну аймыыр

“Ыам ыйын 7 күнүгэр Сауд Аравиятын хоруолун нэһилиэнньигэ принц Мухаммед Бен Салманга саба түспүттэр, харабылларын өлөрбүттэр” диэн Израилтан сибээстээх СМИ-лэр сонун тарбаппыттарын саудиттар сымыйа дииллэр да, сорох эспирдэр “чакчы буолбуту кисти-иллэр” дииллэр. Этэргэ дылы, тыала суохха мас хамсаабат.

Ыам ыйын 14 күнүгэр Турция бэрэсидьиэнэ Реджеп Тайип Эрдоган “Турцияга былааһы күүс өттүнэн суулларгы буолаары гыммытын тохтоттубут” диэн иһитиннэрдэ.

Ыам ыйын 15 күнүгэр Словакия бэрэсидьиэнэ Роберт Фицони ытан, ыараханлык бааһыртылар.

Ыам ыйын 16 күнүгэр Сербия анал сулууспалара бэрэсидьиэн-нэрэ Александр Вучичка “Фицо кэнниттэн эн уочаратын” диэбит киһини туттуттар.

Ыам ыйын 19 күнүгэр Иран бэрэсидьиэнэ Эбрахим Раиси бөртөлүөтэ саахалланан, көтөн испит дьон бары өллүлэр.

Ыам ыйын 19 күнүгэр Конго Демократическай Өрөспүүбүлүкэтигэр (урут Заир) былааһы суулларар сорунуу тахса сырытта. Салайааччылар АХШ гражданина пааспардаах эбит. Саба баттаабыттар.

Ыам ыйын 20 күнүгэр Аан дойду холубунай сууга (МУС) Израиль премьер-министирэ Биньямин Нетаньяхуну, оборудуона министирэ Йоав Галанты уонна ХАМАС үс үрдүкү салайааччытын Палестина дьыалатынан тутарга уураах ылыммыт. Эмирикэ утара сылдыар. Ол эрэри арбаалар биир буолбатахтар: Франция Палестина диэки эбит.

Ыам ыйын 23 күнүгэр Грузия премьер-министирэ Ираклий Кобахидзе биир евро-хамыһаар төлөпүнүнүн грузиннар “омук сабыдыалын аабыннарын туһунан сокуону” ылыммыттарын көтүрүп диэбит уонна киниэхэ “Роберт Фицо курдук дьылбаланыаххын сөп, сэрэнэ сырыт” диэн суоһурбаммыт.

Ыам ыйын 25 күнүгэр Армения премьер-министирэ Никол Пашинян бөртөлүөтэ “саахаллана система” диэн бэйэтэ биллэрибэт тарбанна. Туох барыта сиэллээх-кутуруктаах.

Кимнээх тэрийэллэрий?

Биир ыйга бачча элбэх аан дойдуну аймыыр кыахтаах улахан сабыытыалар мээһэбэ тэһгэ тахсыбатахтара чуолкай. Ол иһин араас эспирдэр санааларыттан икки чуолкай сабага тахсар.

Бастакыта: 1914 с. бэс ыйын 28 күнүгэр аан дойду бастакы сэриитин элбэрээгэ Австро-Венгрия диэн оччолорго баар судаарыстыба хоруолун нэһилиэнньигэ Франц Фердинанды ытан өлөрбүттэрин кэннэ тобо тардылыбыта. Ыам ыйыгар аан дойду сорох дойдуларын салайааччыларын олохторун ыһар

дьайыылар онгоһуллубуттара сүүстэн тахса сыллаагы устуруйаны санатар. Кимнээх эрэ Аан дойду үһүс сэриитэ тобо тардылыан сөптөөх сакральнай сиэртибэни көрдүүлэр дуу?

Иккиһэ: Бангстердар (баан уонна гангстер диэн тыллартан тахсыбыт) диэн аан дойду бааннарын салайа олоһор үп мафия-тын бандыыт глобалистара аан дойду былааһын ылар былааннаах глобальнай бэлиитикэлэрин утарар салайааччылары туоратар, бэйэлэрэ туспа олоһуон бағалаах дойдулары террордаан ыһар, хам баттыыр сага архитектураларын каркааһын тутан эрэллэрин туоһута дуу? Үп акулалара Азияба, Америкаба, Африкаба бэйэлэригэр бэринилээх дьону олоһор табыллыбатабына, кинилэр этэллэрин истибэт, туспа суол көрдүүр дойдуларын, норуоттарын интэриһинэн салайынар салайааччылары утары саагыбар күүһүнэн суулларар, өлөрөр суолу тутуһан барбыт курдуктар.

Бу сабабалар иккиэн олохтоох буолуохтарын сөп. Үөһө ахтыллыбыт салайааччылары тобо өлөрө эбэтэр куттуу сатаатылар?

Мухаммед Бен Салман Аль Дауд

Сауд Аравиятын хоруолун нэһилиэнньигэ Мухаммед Бен Салман Аль Дауд аан дойдуга улахан сабыдыаллаах, киниттэн аан дойду бэлиитикэтэ тутулуктаах киһи. Төрөппүт аҕата Сауд Аравиятын 88 саастаах хоруола Салман ибн Абдул-Азиз Аль Сауд улаханлык ыалдыар. Онон судаарыстыба дьыалаларын уола салайар. Кини арбааларга уонна бангстердарга туох куһаҕаны онгорбутуй? Кытайга ньиэби дуолларга буолбакка, юаньга атыылаабыт. Ити дуоллар систиэмэтин үрэйиигэ холонуу буолар.

Үгүс үйэлэр усталарыгар өстөспүт шииттэри уонна сунниттары эйэлэһиннэрэр хардыыны онгортон, аан дойду кылаабынай суннитта Сауд Аравиятын шииттэр кылаабынайдарын Ираны кытта дипломатическай сыһыаннаһыны олохтуур сөбүлэһи биллэриин түһэрсит. Ираны кытта кэпсэтэр буоллабына, Йемен хуситтарын кытта чугасыһар. Оччоһо арбаа дойдулар Персидскэй хомонон, Кыһыл муоранан ньи-

эп таһаллара уустугулар. Бүтэр уһугар ньиэп сыанатын аан дойдуга ким хонтуруоллуур буолар?

Кырдыаҕас хоруол былааһы ити саба түһүү иннинэ Бен Салманга биэрэргэ быһаарбыт. Бен Салманы тобо туората сатыыллара итиччэтигэр өйдөнөр. Кини Аан Илин арбаа дойдулартан тутулуга суох олоһун тутар бағалааҕа көстөр.

Реджеп Тайип Эрдоган

Ыам ыйын 14 күнүгэр Турцияга НАТО-ттан, аглосакс-тартан туспа бэлиитикэни ытар Эрдоган “мин былааспын суулларарга сорунуу буолла” диир. Икки нэдиэлэ инники Турцияга буолбут муниципальнай быыбардарга кини баартыйата улаханлык хотторбута. Онон 2029 с. буолар бэрэсидьиэн быыбарыгар олох да хотторуон сөп. Ол эрэри ханнык эрэ күүстэр, перевороты бэлэмнээн, кини сууллуутун түргэтэ сатаабыттар. Эрдоганы арбаалар 2016 сылтан экэнизмикэтин мөлтөтөн сууллара сатыыллар. Быйылгы быыбарга хотторуутун биричинэтэ дьон дьадайыта, үрдүк импилээссийэ. 2022 с. бурдук, мас арыыта тийбэккэ өрө туруу бола сыспытыгар Арасыйыа көмөлөспүтүн өйдүүр буолуохтааххыт. Бангстердар социальнай олох тыһаанын күүһүрдэн, Эрдоганы абааһы көрүүгэ тиэрдэн суулларыахтаахтар. Ол табыллан эрэр дииллэр. Турцияга 15 мөл. бизнесиэлээх бары дьадангылар. Олор оҕолоро дьонноро дьадангыларын иһин, бэйэлэрин үптэринэн итэллэрин, харчылар тийбэттинэн, Эрдоганы сөбүлээбэт буолан иһэллэрэ чакчы. Оттон Эрдоган дойдутун туспа суолунан сайыннаар бағалаах, ол иһин Арасыйыаны кытта өстөһүүгэ барбат.

Роберт Фицо, Александр Вучич

Илингги славяннар судаарыстыбаларын икки салайааччыларын олохторун ыһарга сорунуу тахса сырытта. Сербия бэрэсидьиэнэ Александр Вучичы өлөрөргө сорунууу эрдэ булан тохтоппуттар.

Оттон 15 чыыһылаба Словакия бэрэсидьиэнэ Роберт Фицони 5–10 м курдук ыраах сиртэн бэстилиэтинэн 71 саастаах кырдыаҕас киһи ытан ыараханлык бааһырта. Бэстилиэтинэн табар уустук, улахан дьарыктаах киһи итиччэ ыраахтан табар. Оттон бу кырдыаҕас аптамаат курдук түргэнник 5-тэ

ытан, Фицо тыын сирдэрин булларбыт. Чакчы, өлөрүү эрдэтэн бэлэмнэммит курдук. Бэл, бааһырбыт дойду салайааччытын түргэнник балыһаҕа илдьэн эпэрээссийэлиир тобо эрэ олус уһаабыт. Олох киһи сөбөрө диэн, бүтүн хирурдар биригээдэлэрэ бэрэсидьиэннэрин иһиттэн 3 буулдыаны булан хостообуттар. 4-с буулдыа суолун биир хонон баран булбуттар.

Тобо Вучич, Фицо? Кинилэр илингги славяннар, православнай христианнар, гетеросексуаллар. Арбаа европалар, англосакстар цивилизацияларыттан өйдөрүнөн, менталитеттарынан атын дьон. Биир ЕС иһигэр баалларын да иһин, славяннар ЕС, НАТО туох да быһаарар оруоллара суох, ЕС чунобунньуктара биэрбит инфраструктулары сангата суох толоруохтаахтар.

Билигин Европага “Содом уонна Гоморра” баһылаата. 2024 с. Евровидениетын былырыын “дяхтар буолбут эр киһи” хотто. ЕС иһигэр ити усулуобунайдык ЛГБТ*-лар дэнээччилэри традиционалист илингги славяннар утарсаллар.

Фицони туоратыы глобалистар православияны, славяннары утары дьайыылара буолуон сөбүн кини ыам ыйын 6 күнүгэр Азербайджанга сырыыта биһигэргэ. Англосакстар кинилэри утарар дьону сөбүлээбэттэр. Фицо Азербайджан гааһын Евросойууска тиэрдии ситимнэиз диэбит. Оттон Европа, сүрүннээн, АХШ гааһын ылар. Фицо Алиевтыын пресс-кэмпирээсийэтигэр Алиевка “эн курдук тутулуга суох, бэйэм өйбүнэн олоһор, мин дойдубун полигон онгостуохтарын бағарааччыларга суох диир кыахтаах бэлиитик буолуохтун бағарабын” диэн, “бириигэбэргэ илии баттаабыт” буолуон сөп. Ити этиитэ Фицо Словакия Евросойууска “иккис суортаах” буоларын өйдөөбүтүн көрдөрөр. Ол иһин Алиевы кумир онгостор.

Вучин Арасыйыаны Балканга тиһэх өйөөчү. Төһө да европалар ыган, ЕС киэрэбит дии сырыттар, сербтэри тоһугаары араастаан сордорун сордоотулар. 25 сыллаабыта НАТО буюмбалаабыта. Билигин ХНТ Генасамблеятынан Сребреницага мусульманнары утары геноцид ыппыттар диэн быһаарыы ыллардылар.

Манна дабатан эттэххэ, Вучин муус устарга Сербияны сирэйгэ биэрэн, Европа сэбиэтэ Косовоны Евросойууска ылабыт диэн быһаарыы ылбытыгар көмө, сүбэ көрдөөн бастакынан Алиевка эрийбит. Икки илин славяннар дойдулар Алиевы өрө туталлара, Азербайджан атын кыра дойдуларга былаах буолан эрэрин көрдөрөр курдук.

Евросойууска бары бопуруос консенсусунаан быһаарыллар дииллэр. Кинилэр быһаарыыларын биир киһи утарара улахан куттала суох. Оттон Фицо Орбаннын икки буоллаһтарына, ЕС хаанымсах дьайыыларыгар консенсус тахсыбат. Фицо Орбаннын ЛГБТ* баһылырын, Украинага сэрии сэбин биэрэри утараллар. Словакия аан дойдутаагы доруобуйа тэрилтэтин өйөөбөт, ковиды утары быһаарыыларын ылымматах.

Оттон 59 саастаах Фицо сүрбээр иккитэ эпэрээссийэлэммитин абыннаахха, бу киһи бааһыран тыыннаах да хаалбытын иһин, доруобуйата уһуннук чөлүгэр түһүүн сөбүнэн, актыыбынай бэлиитикэттэн өр туоруур. Евросойуос Арасыйыаны утары бэлиитикэни ытар илиитин босхолуур.

Фицони ыппыт Юрай Цинтула украинка кэргэнинэн тахсан өйүн булкупан, ханнык эрэ бөлөх дьон бэлэмнээбиттэр. Бэстилиэтинэн ытарга үөрэппиттэр. Ытыан иннигэр Цинтула төлөпүнүгэр, соцситимнэргэ баар туох баар информациятын барытын сот-

торбуттар. Кэргэнин Словакия полицията туттут. Силиэстийэ барар.

Эбрахим Раиси

Саамай улахан, Роберт Кеннедини өлөрүү курдук, хаһан да кистэлэнэ арыллыбат өлөрүү ыам ыйын 19 күнүгэр табыста. Бу күн Иран бэрэсидьиэнэ Эбрахим Раиси арыаллыыр дьонунан үс бөртөлүөтүнэн Азербайджанга бииргэ туттут ГЭС-тэрин арыы-ытыгар бара сылдыбыта. Кини барарыгар Арасыйыа бөртөлүөтүнэн көппүт. Ким дьаһайан, быһааран эбитэ буолла,төннөллөрүгэр “Кыһыл кириэс” 50-ча сүл туттуллубут Эмиэриэк бөртөлүөтүгэр түрт ислам эйгэтигэр улахан сабыдыаллаах дьону: Эбрахим Раисины, дойду тас дойдуларга миниистирэ Хосейн Амир Абдоллахияны, Иран Илин Азербайджан провинциятын күбүрүнээтэрэ Малик Рахматини, мусульманнар ортолоругар биллэр Тебриз куорат имама Сайед Мохаммад-Али аль-Хашеми бииргэ мунһан киллэрибтэр. Раиси бөртөлүөтүн Иран өрөбөлүүсүсүйэтин харабылларын куорпунун пилоттара көтүтэллэр эбит. Бу сырыыга тобо эрэ аармыйа пилоттарынан солбуйбуттар. Икки бөртөлүөт этэнгэ төннүбүт. Атын бөртөлүөтүнэн испит Раиси дьаһалтатын салайааччыта “туман аллара, былыттар үөһэ этилэр, барыбытыгар былыт үөһэнэн көтөргө хамаанда бэриллбитэ” диэбит. Төбөтө биллибэт, бэрэсидьиэн Раиси бөртөлүөтэ тобо эрэ аллара түһэн, туманга мунан хайаба охсуллубут. Охсуу кэннэ улаханлык умайбыт, онон туох эмэ суолун булар уустук. Раиси анлосакстарга, бангстердарга Аан Илинггэ улахан иирсээни тэрийэр былааннарын тохтута элбэх эбит. Кини Азербайджаны, Турцияны кытта Зангезур көрдүүрүгэр сир биэрэбин, Турциянан Европага, Каспийынан Орто Азияга, Кытайга тахсар суолу бииргэ үлэлииргэ кэпсэппит. Турция Туркмениага гааһыгар тахсар кыахтанар. Манна аан дойдуга саамай улахан саппаас баар. Туркмениа, бэл, Кытайы гааһынан хааччылар. Иран Кытайы ньиэбинэн хааччылар. Зангезур суола арылынабына, Турция Азербайджаннын холбоһон түүрдэр күүстээх судаарыстыбалара үөскүүн сөп. Кытайы, Индияны, Сауд Аравиятын кытта үчүгэй сыһыаны олохтообут, Арасыйыага көмөлөһөр.

Раиси өлүүтүгэр Иран ис саагыбара баар курдук. Раиси Иран кырдыбыт духуобунай лидэрин Али Хаменеины солбуйуохтаах эбит. Кини өлбүтүнэн атын лиидэр талыллар. Онон дойду кистэлэнгин кинилэр таска таһаараллара биллибэт. Оттон Израиль суола көһүннэбинэ, Иранныын сэрии сабалана, Аан Илинггэ сата баһа тобо тардылыан сөп.

Буолбут сабыытыалар эрэнэ долгуннара аан дойду олоһор өссө өр биллэллэрэ саарбаҕа суох. Оттон бэрэсидьиэннэри бултаһыны испийһэгэ өссө улахан, сабылла илик үһү.

Владимир СТЕПАНОВ.

* – РФ Үрдүк суута экстремистии диэн быһаарыта уонна Арасыйыага бобуулаах.

Тээнэлэр – “иноагеннар”?

Бу күннэргэ Өлүөхүмэ улуусун Тээнэ эбэнки национальнай нэһилиэгин олохтоохтору “Nordgold хампааннаа биһигини иноагеннар диэтэ” диэн абарбыт-аймаммыт суруктара тахсыбытын өрөспүүбүлүкэ уопсастыбаннаа бэркиһии, сөбө иһиттэ. Дьэ, буолар да эбит! Бу Арасыйа көмүһү хостуур биир улахан хампаанньата тобо, туохтан сылтаан кыракый нэһилиэк олохтоохторугар таала кырыыланна, итинник суостаах дьаралыгы ыйаата?

Тээнэ эбэнкилэрэ өбүгэ сабаттан манна бултаан, балыктаан, таба ииттэн олохтообуттара. Ол эрэри, бу көнгүл айылҕа оҕолоро көчүүйэн олохтообут быйаннаах сирдэригэр көмүһү хостоохун сабаланаан, ол олохторун укулаатын алдьатан эрэрин туһунан элбэхтик харааста этэр, суруйар буоллулар. Көнники манна Nordgold хампааннаа кэлэн, көмүс хостоохунун далааһыннаахтык ыыта сылдьар. Хомойуох иһин, “дойду хааһынатын бачча көмүһү хостоон байыттыбыт, оччо харчыны бүддьүөккэ киллэрдибит” диэн кыайыылаах-хотуулаах отчуоттарын кэннигэр олохтоохторго күөрэ-лангы барбыт, хаһаангыта эрэ суугунас күөх тыа, тобута тэптэриллибит, уруккута көрүөхтөн кэрэ хайалар, алдьаммыт кырыс сирдэр, үрдүнэн тиэһиникэ сүүрэн, үүнүүтэ суох хаалбыт таба мэччирэнгэ, киртийбит уулаах, балыга суох өрүс эрэ хаалаллар...

Олохтоохтор уонна хампааннаа сыһыаннара бастакытан даҕаны эриэ-дэхси буолбатаҕа. Ол ордук Nordgold хампааннаа 2020 с. Тээнэ нэһилиэгин урукку баһылыга, “Тээнэ общината” олохтоох кэпэрэтиибин бэрэссэдээтэлэ, Ил Түмэн дьокутаата, СӨ Табаһыттарын ассоциациятын салайааччыта Арсентий Николаевы олоҕо суох “кэмиэрчэскэй атыылаһыыга” (подкуп) буруйдууларыгар тыҥабыта. Хомойуох иһин, А.П. Николаев 2021 с. олохтон туораабытын да кэннэ, хампааннаа сойуолаһытын тохтоппокко, сууттаһар сурдугун ыппыт этэ. Билигин үтүө киһи аатын хараардыы иһин, кини кэргэнэ уонна кыыһа хампааннааны утары сууттаһа сылдьаллар. Ол туһунан түмүктэниэн этэн кэбиһэр уустук. Дьон-сэргэ ытыктыыр, бас-көс киһилэрин былдьаппыт аһыларын умнубаттар.

Олохтоохтор өссө ааспыт сыл сэтинньитигэр Ил Дархан, Ил Түмэнгэ бэйэлэрин дьокутааттарын, улуус баһылыгын аатыгар суруйбут суруктарыгар “Биһиги бу иннинэ суруйбут сурукпутугар харда туппакка, суруйан эрэбит. (...) Сайын манна миллиардер Мордашов кэлэ сылдьыбыта. Экология кыһалбатын, сири баһылааһын боппуруостарын аахайбакка, социальнай боппуруостарга оскуоланы уонна оҕо саадын тутууга үбүнэн көмөнү оҕоруох буолбута. Оскуола уонна атын да социальнай эбийиэктэри тутуу босхо, эбээһинэс быһыытынан оҕоруллуохтаах, оттон экологияга эппиэтинэһи кинилэртэн ким да уста илик. Айылҕаба оҕоруллар алдьаһыны ханнык да тутуунан толуйбаккын. Кинилэр биһиэхэ сыһыаннарын “баччаны биэрэритигэр да үөрүн” диэн өйдүөххэ сөп. Биһиги төрүт укулааппыт кэһиллэрэ, туалыыр эйгэбит алдьанара – кими да интэриэһиргэппэт(...)

“Нордголд Менеджмент” ХЭТ үлэтин кэнэтэн, “аппатыыта” соннук улаатан иһэр. Биһиги кинилэргэ мэхэйдиибит”, – диэн суруйбуттара баар.

Онтон кэнники олохтоохтор уоскуйар санаалара суох, мустан баран дойду бэрэсидьиэнэ В.В. Путин, Ил Дархан А.С. Николаев, улуус баһылыга Н. Харбин аатыгар кыһалбаларын барытын арыян, бу үлэлэри тохтотор, санга учаастакка лиссиэнсийэ биэрбэт туһунан аһаҥас сурук суруйбуттара. Ону сөбүлээминэ, Нордголд хампааннаа олохтоохтору “иноагеннар дьайыыларыгар киирбиттэр” (ол аата, эмиэ оннук буоллахтара диэн? –НГ) диэн пресс-релизтигэр хардаһын суруйбуттар. Ол туһунан туох санаалаахтарын биһиги туһаннаах дьонтон ыйыталастыбыт.

Федеральная таһымна сыһыан уларыыахтаах

Аһыйах ахсааннаах төрүт олохтоох норуоттар бырааптарын боломуочунайа Константин Роббек манньык эттэ: – Билигин айылҕа баайдаах сири баһылааһынга саамай уустук кыһалбалаах собуруу оройуоннар буоллулар – Өлүөхүмэ, Иенгра (Нерюнгри оройуонугар), Алдан. Дьингинэн, улууну да, нэһилиэги да кытта хампаанналар бары сөбүлэһиннэри түһэрсэллэр. Ол эрэри биһиги норуоттарбыт харчы да ыан ыла сатаабаттар, баайга-дуолга да дураһыйбаттар. Кинилэр туалыыр айылбаларын, сирдэрин уоттарын чөл тутан хаалыахтарын туохтааһар да бабараллар, онтон аймааналлар, ол туһуттан айдааны таһаараллар. Ол кинилэр соботох баайдара, төрүт дьарыктарын ытар, олорор сирдэрэ буоллаҕа.

Нордголд хампааннаа (аата араастаан уларыыа сылдьар) манна 2003 сылтан ыла үлэ ытар. Ол эрэри 2021 с. биридэ олохтоохтору кытта аан маннай аһаҥастык көрсөн кэпсэтии ыппыта. Онно Токо өрүһү нөгүө суол онгорон, ол туһуттан айдаан тахсыбыта. Онон сүүрбэччэ сыл тухары дьону кытта аһаҥас кэпсэтиини ыыта үөрүйбэ суох тэрилтэ. Аны, бу дьокутааттара, ытыктанар киһилэрэ Арсентий Николаев дьыалата бара турар, хампааннаа уонна олохтоохтор сыһыаннара лаппа тыҥаан турар кэмигэр этэ. Ону кытта, холобур, хампааннаа “этнология эспэртиисэтин ыттыбыт” диэн кумаабыга отчуоттаабыта, олох да докумуоннара суоҕа эһин дьон итэбэлин хайдах ылай? Ол барыта мунньулар буоллаҕа.

2014 с. хампааннаа уонна нэһилиэк икки ардыгар хас да өрүттээх сөбүлэһиннэри түһэрсиллибит. Онон, 2014 сылтан ыла, хампааннааттан

ол чэрчитинэн, туох чопчу көмө оҕоруллубутун туһунан информацияны көрдөөтүбүт. Ону кытта Тээнэ нэһилиэгин баһылыгыттан эмиэ ити кэмтэн хампааннаа өттүттэн социальнай-экэнэмиичэскэй бииргэ үлэлэһи сиэринэн, нэһилиэккэ туох көмө оҕоруллубутун туһунан информацияны ылаахпыт.

Биһиги нэһилиэк актыбыыстарын илдэ былырыын ити хайа үрдүгэр тууптук эбийиэктэрин баран көрө сылдыбыппыт. Тээнэлэр онно үлэ хайдах бара турарын билсипиттэрэ, боруоданы хайдах тобута тэптэрэллэрин, барытын илэ харахтарынан көрбүттэрэ. Тэрилтэ айылҕа харыстабылын өттүттэн “замкнутый цикл” тутуһабыт, ханна да таһыгар тугу да тохпоппут, таһаарбаппыт” диир. Ол эрэри, табаһыттар биһиги урут манна хайа анныгар кыстыыр этибит диэн ол сирдэрин харыһыйаллар. Онтон санга геологоразведка ытар сирдэрэ – уруккута табалар төрүүр сирдэрэ. Төрүт дьарык сирдэриттэн көрө матар, дьонго биллэн турар, олус ыарахан. Онон кинилэр туруорсуулары – санга сирдэри баһылырга лиссиэнсийэни биэрэри тохтотуу. Билигин санга льинийэ тардыллар бырайыага көрүллэ сылдьар, кинилэр ону утараллар. Уопсастыбаннай истиилэр буолуохтаахтар.

Эппитим курдук, оннообор уустук балаһыаннаа – Иенграба. Нэһилиэк сиригэр-уотугар 180 лиссиэнсийэлээх тэрилтэ үлэлиир. Онтон 80 – сир баайын хостооччулар. Бу Иенгра тулатын төһөлөөх киртитэ сылдьалларын, табалар өлбүттэрин туһунан билэр буолуохтаахпыт. Онно сычча биир кыра тэрилтэттэн лиссиэнсийэтин тохтотор олус улахан сыранан ситиһиллибитэ. Онон, бу боппуруоска кэпсэтии атыннык туруон наада. Сир баайын хостоохун тохтоо суоҕа. Онон, барыларыттан биир быраабыла, биир ирдэбил наада. Федеральнай таһымна онуоха уларыылар киридэһтиринэ эрэ, туох эмэ уларыыа. Биһиги ону ситиһэ сатыахтаахпыт. Оттон онуоха диэри бу курдук, тахсар мөккүөрү, утарыта турсууну барытын “в ручном режиме” быһаара олоруохпут.

“Дьокутаат запроһун ыттыт”

Сардана Авксентьева, Госдума дьокутаата:

– Тээнэ олохтоохторун суруга миэхэ аадырыстамматабын да иһин, бу – аһаҥас сурук, онон санаабын этэрбин наадалаахха ааҕабын. Саха сиригэр айылҕатын баайын хостоохун – наадалаах дьыала, ол эрэри сокуон булгуччу тутуһулуохтаах. Өрөспүүбүлүкэ айылҕата кэлэр көлүөнэлэргэ чөл хаалыахтаах. Онон ханнык бабарар нэһилиэк олохтоохтору экология өттүнэн кыһалҕа баарын туһунан этэр буоллахтарына, онуоха улахан болломтону ууруохха наада. Дьону истэ үөрэнэр наада, ол туһугар кинилэрдик аһаҥас буолуохха, кэпсэтиэххэ. Госдума дьокутаатын быһыытынан, мин Роспотребнадзорга уонна Росприроднадзорга бэрибэркэ ытар туһунан сурук ыттыт.

“Сирбитин ылаары, фуршеттаан”

“Нордголд” аат бэйэтэ “ноолоох”

Ирина Васильева, Тээнэ олохтообо (аатын уларытан суруйабыт – НГ):

– Бастаан “Гросс” рудник аһылларыгар, “Нерюнгри-металлик” сирбитин ылаары, албыннаһан, ас бөбө тардан, фуршет тэрийбитин, сөбүлэспэтэхпит. Ол үрдүнэн, үлэлэр сабаламмытара. Бастаан аһыйах мас дьыэ баара, кэнники бара сылдьан көрдөххө, икки этээстээх дьыэ бөбө тутуллубут, хайалары үлтү тэптэриттэр, үрдүк баһыы суол онгорбуттар. Аны Нордголд руднигин туталларыгар туох да киртийбэт, көмүс сууйбут уубутун ыраастаан төттөрү туттабыт диэбиттэрэ да, сорох билэр дьон ол бэрэбиэркэ ытыллаарыгар эрэ оннук гыналлар, олох даҕаны холбооботтор дииллэр. Боруоданы дэлби тэптэриттэ быыллара сап-саһархай өгнөөх, тула олонор хаалар, үүнээйи, лабыкта кэхтэн, үүммэт буолар.

Табаларбыт сирдэрин былдьаан эрэллэриттэн ордук долгуйабыт. “Айылҕа харыстабылын сокуонун тутуһабыт, рекультивация ытабыт, балык ытабыт” дииллэр да, айылҕаба хоромньута син биир баар. Табабыт ахсаана аччаан иһэр. Итинник салбанан бара турдагына, олох да табата суох хаалыһыбыт. Биһиги бултаан-балыктаан кэлбит дьоммут. Онуоха айылҕа киртийиитин кытта булт-балык эмиз суох буолара чуолкай. Тээнэттэн урут хампааннааба дьон үлэлиир этилэр. Билигин дьон “онно үлэлиир куһаҥан” диэн бара сатаабаттар, аһыйах киһи үлэлиир.

Мунньах буолбутугар 100-тэн тахса киһи, Нордголд санга сирдэри баһылыырын утаран, дойду бэрэсидьиэнигэр, Ил Дарханга, улуус баһылыгар аһаҥас сурукка илии баттаабыттарын, хата, ол дьону “иноагеннар” диэн суруйбуттар... Биһиги хайдах иноагеннар буолуохпутуй?! Эчи, сүрүн.

Биһиги “иноагент” диэбэтэхпит

Нордголд пресс-сулуспатыгар тахсыбыппытыгар, манньык харданы биэрдиһэр:

– “Нордголд” быйыл Тээнэ нэһилиэгин кытта 2024–2026 сс. социальнай-экэнэмиичэскэй сайдыы туһунан сыл аайы 8 мөл. солк. сөбүлэһиннэри түһэристэ. Быйыл Тээнэ кэпэрэтиибит кытта 2024 с. 3,5 мөл. солк. туспа сөбүлэһиннэри түһэристибит. Хампааннаа ону кытта Тээнэбэ диэри 170 мөл. кабельнай интэриниэт ууруутун үбүлээтэ. Ити бырайыак чэрчитинэн, босхо спутник интэриниэтигэр оскуола, дьаһалта, сынньанар киин холбооммуттара. Хампааннаа өттүттэн, оскуола-саад тутуугар 450 мөл. солк. суумалаах сөбүлэн түһэрсиппит.

“Нордголд” олохтоохтору “иноагеннар дьайыыларынан сылдьаллар” диэн суруйуутун саайтыгар уларытан таһаарбытын иһин, хом санаа син биир зхаалла. Александр Ариосов, юрист, уопсастыбаннык (“Опора России”), санаатын үллэстэр:

– РФ 2022 с. 14.07. сокуонунан (эрэдээксийэтэ 2022.15.05), “иноагеннар” диэн, тастан үбүлэнэр, өйөбүл ылар уонна туох эрэ үлэлэри ытар дьон ааттанар. Оттон Тээнэ эбэнки национальнай нэһилиэгин олохтоохтору төрүт сирдэригэр, төрүт дьарыктарынан үлэлээн-хамнаан, иитиллэн олохтоолор. Кинилэр төрүт үгэстэрин, дьарыктарын тутан кэлбит олохторун укулаатын көмүскэһэр бырааптара хайдах даҕаны “иноагеннар” ытар үлэлэригэр киирсибэт. Төттөрүтүн, “Нордголд” диэн аат ыйытылары үөскэтэр. Тоҕо “Золото севера” диэн буолбакка, омуктуу “Нордголд” буолла?

Ил Түмэн пленарнай мунньаҕар “Иноагеннар туһунан” СӨ сокуонун барылын көрдүлэр. Дьүүлэһиигэ **дьокутаат Елена Голомарева** бу түбэлтэни ыйан туран: “Хампааннаа манньык тылынан тамааттанара – сэнэбил бэлиэтэ. Өлүөхүмэттэн талыллыбыт дьокутааттар хамыһыһа тэрийэн, ити боппуруоска үлэлэһэллэр наада”, – диэн этии киллэрдэ. Ол эрэри, **биир мандааттаах уокурук дьокутаата А.З. Колодезников** эрэдээксийэбэ харда биэрбэтэ, **Н.И. Кульбертинов** төлөпүнүн ылбата. Оттон бу кыһалҕаны биһиги аһаҥастык, сокуону тутуһан быһаарыстахпытна, санга суолу-иһи бииргэ тобуллахпытна эрэ, сүннүүн булуо этибит.

Саха сирэ уонна АЛРОСА Африка дойдуларыгар тугунан көмөлөһөр кыахтаахтарый?

Кимберлитээби процесс (мантан салгыы – КП) чэрчитинэн бу дьыл ыам ыйын ортотугар Дубайга (ОАЭ), алмааны хостуур салаа сайдыбыт сиригэр-уотугар олорор нэһилиэнньэбэ, алмаастаах холбоһуктарга тэхиниичэскэй өйбүлү оноруу уонна ону сайыннарыы туһунан аһаҕастык дьүүллэхэр киэнг хабааннаах кэпсэтии аан бастакытын буолан ааста.

Алмаас хостооччулары кытта хайдах үлэлэһэн, бииргэ алтыһан олохторун туһунан Арасыйа, Сьерра-Леоне, Конго Демократическэй Энтэриэһэ, Согуруу Африка Энтэриэһэ бэрэстэбииттэллэрэ кэпсэтиилэр. Тэрэһин ордук бэлиэ, чабылхай иһитиннэриилэриттэн биридэстэрэ – **Саха сиригэр Төрүт олохтоох аҕыах ахсааннаах омуктарын ассоциациятын вице-бэрэсидьиэнэ, өрөспүүбүлүкэ долганнарын түмсүүтүн бэрэссэдээтэлэ Ольга Тимофеева-Терешкина** иһитиннэриитэ буолла.

Кини онно Саха сиригэр олохтоох нэһилиэнньэ, муниципалитеттар уонна сир баайын туһанааччылар икки ардыларыгар олохтоох сыһыаны сүрүннүүр Этнология эспэртиисэтин туһунан өрөспүүбүлүкэ сокуона 2010 сыллаахха ылыллан үлэтирин бэлиэтээбит.

Туһаах сокуон бырамыысыланнас бэрэстэбииттэллэрин, ол иһигэр АЛРОСА өйбүлүн ылбыт, бииргэ үлэлэхэр бары өрүттэр интэриэстэрин көмүскүүр. Ону тэнэ кинилэр сыһыаннаһыларын билингни, сайдыылаах кэм таһымыгар таһаарар аналлаах.

«Бу сокуон ис-иһигэр кири-дэххэ, ХНТ декларациятыгар сыһарыллыбыт төрүт олохтоох омуктар бырааптарын олохсуйан-уутуйан олохтор сирдэригэр сир баайын хостууру туораттан модьуйуута суох, барытын өйдөөн-учуоттаан туран, быһа холуйан сөбүлэхэллэрин көрдөрөр норуоттар икки ардыларынаабы ыстандаарт биер көрүгүн олоххо киллэрии буолар», – диэн эппит.

Ольга Фёдоровна, күн бүгүнү туругунан, Саха сирэ бүтүн Арасыйа үрдүнэн Анаабыр сир баайдаах туонатыгар «төрөөн-үөскээн» тахсыбыт Этнологическэй эспэртиисэ сокуонун ылыммыт бастакы уонна соботоох эрэггийэн буоларын ойуучу тутан бэлиэтээбит. Бу сокуон барылын Хоту сир, Сибиер уонна Уһук Илин Төрүт олохтоох аҕыах ахсааннаах омуктарын ассоциацията бэлэмнээн, таһаарар. Ольга Фёдоровна бэйэтэ 2008 сылга диэри бу тэрилтэ быраапка киниигэр үлэлэспит. Бу сокуону онорууга уонна ылыннарыыга үлэлэхэр анал бөлөх тэриллэбит.

Сокуон барылын бэлэмнииргэ аҕыах ахсааннаах төрүт омуктар олохтор Хоту, Сибиер уонна Уһук Илин эрэггийэннэр эрэ буолбакка, федеральнай таһымнаах, толоруулаах уонна сокуон онорор былаастарын кытта боччумнаах, тиһиктээх үлэ барыта. Тустаах барыл өрөспүүбүлүкэбэ ылыллыбыт сокуон сүрүн төрүтэ, тирэбэ буолбута.

«2009 сыл тохсунньутугар Москуба баар АКМНС уонна ДВ офийттан быһа Анаабыр улуунун дьаһалтатыгар үлэли итийдим. Ол сыл олунньутугар онно Саха сиригэр бырабыыталыстыбатын отчуотугар Ил Түмэн төрүт олохтоох аҕыах ахсааннаах омуктарын

дьыалаларыгар кэмтиэтин бэрэстэбииттэллэрэ кэлбиттэрэ. Мин онно Этнология эспэртиисэтин туһунан федеральнай сокуон барыла баарын кэпсээн баран, билсэллэригэр уонна салгыы дьарыктаналларыгар анаан, ол тиэкиһин биэрэн ыппытым. Бэрт сотору норуот дьокутаатара Саха сиригэр АКМНС Ассоциациятын кытта ол барылы өрөспүүбүлүкэбэ сөп түбэхэр гына, оноро-ночуйа охсон, толорон биэрбиттэрэ. Сокуону бырамыысыланнас аатыттан үлэлиир дьокутааттар, ону тэнэ АЛРОСА хампаанна, толору өйөөбүттэрэ. 2010 сыл от ыйыгар тустаах сокуон олохтоохтук бигэргэммитэ», – диэн Ольга Тимофеева-Терешкина оччотообу кэми санатан ааста.

Саха сиригэр уопута – Африка дойдуларыгар

Алмаастаах сиргэ олохтор нэһилиэнньэ сайдыытын уонна кинилэргэ тэхиниичэскэй өйбүлү оноруу туһунан киэнг, аһаҕас (панельная дискуссия) дьүүллэхтээх эспир олохтоох нэһилиэнньэ улуунун нөҥүө, АЛРОСА хапытаалыгар кыттар ураты (уникальнай) балаһыанньаабын уонна алмаас хампаанньатын хайдах быһыылаахтык бииргэ үлэлэхэллэрин туһунан иһитиннэрбит. Хампаанньаны кытта бииргэ үлэлэхтээх көмөтүнэн Анаабыр улуунугар таба иитиитин уонна да атын төрүт олохтоохтор үгэс онгостубут дьарыктарын үйэтитэр кыахтаммыттарын холбурдаабыт. Ону тэнэ АЛРОСА долган төрүт кулутууратын, сиэрин-туомун, тылын салгыы сайыннарыыга

тиһиктээх көмөнү онгорорун үөрэ үлэстэбит.

Билигин АЛРОСА уонна Хоту сир Төрүт олохтоох омуктарын ассоциацията аҕыах ахсааннаах олохтоох омуктар кулутуураларын, тылларын уонна үтүө үгэстэрин сөргүтэр, сайыннарар туһугар түһэрсиллибит Сөбүлэнгэ дьайар.

Ольга Тимофеева-Терешкина Саха сиригэр олохтоох нэһилиэнньэтэ АЛРОСА-ны кытта бииргэ үлэлэхэр үтүөкэн, баай уопутун үлэстэргэ бэлэм биллэрбит. Кимберлитээби процесс бэйэтин кэтээн көрөөччүлэрин, чилиэн-дойдуларын дэлэгээссийэлэрин кытта олохтоох холбоһуктар бэрэстэ-

бииттэллэрин түмэн, анал пуоруму ыытары көбүлээбитэ олус суолталаабын, КП үлэлээбит сылларыгар манньа киэнг, аһаҕас дьүүллэхтээх аан бастаан кыттыбыттарын бэлиэтээбит. Күн бүгүн, төһө да биһиги дойдубутун өйүүр атын дойдулар «баһыйар элбэхтэрин» иһин, ХНТ структуратыгар арбаангы, добордуу сыһыаннаахха кири-сиктэ дойдулар Арасыйа интэриэһин бары өттүттэн хааччахты, хам баттыы сатыыр дьүккүрдээхтэр. Онуоха утарсар кыахтаах «сымнаһас күүс» – бу Кимберлитээби процесс форумна.

Дьүүллэхтээх тыл эппит Сьерра-Леоне бэрэстэбииттэлэ Сакр Саки иһитиннэриини олус сөргээбит. АЛРОСА хампаанньа холбоһуругар олобуран, кинилэр алмаас хостуур тэрилтэлэрэ эмиз социальнай сайдыы былаанын ылынарыгар баҕарбыт. Икки өрүт көрсүһүлэрин кэмигэр Ангола, Конго уонна Ботсвана бэрэстэбииттэллэрэ эмиз олус сэнээрэ истибиттэрин биллэрбиттэр.

Ол түмүгэр биһиги өрөспүүбүлүкэбит тустаах сокуонун аангылыаһы тылбаастатар уонна, наада түгэнигэр, мэтэ-дьиичэскэй да көмөнү онгорор гына кэпсэтиспиттэр.

«Мин санаабар, Кимберлитээби процесс сайдыан, уларыынан наада. Африка билингтэ диэри алмаастарын күрдэбинэн хостуулар. Оттон алмаастарын хампаанньалара үксүгэр арбаангы юрисдикцияларга регистрациялаахтар, хостуур дойдуларыгар туох эмэ эбээһинэстэрэ мэлигир. Алмаас хампаанньата бүтүн куораты тутан таһаарбыт уопута кинилэргэ суох.

АЛРОСА курдук оҕо садтарын, оскуолалары, балыһалары, кулутуура кииннэрин, успуорт эбийиэктэрин тутар, араас тэрээһиннэри үбүлүүр, дивиденд төлүүр хампаанньа Африка үгүс дойдутугар суох. Үгүс кыһалбалара итинтэн да сэдиптэнэрэ буолуо. Сир баайын хостооччулары кытта бииргэ үлэлэхтээх холбоһуура тарбаныах тустаах дии саныбын. Ол эрэри ити дойдулар олохтоох холбоһуктара уларыыга бэлэмнэрин этэллэр. Кини санаалара иһилиэн уонна кинилэр дойдуларыгар хостоммут алмаас атытыттан дивиденд аахсыахтарын баҕараллар. Бырамыысыланнас хампаанньалара олохтоох холбоһуктарга иннинэн хайыспытара, интэриэстээхтэрэ мээһэбэ буолбатах, ити дойдулар сайдар кыахтара улахан, – диэн Ольга Тимофеева-Терешкина бэлиэтиир.

ЫСПЫРААПКА:

Сокуону кэһэн, хостонор эбиитин ол атытыттан кириэр үбү терроризмы, сокуоннай бырабыыталыстыбаны саба баттыырга туһуламмыт байыаннай иирсээннэри үбүлүүргэ тутталларыттан сылтаан, алмааска улахан айдаан күөдүйбүт кэмнээбэ. Ол кыһалбаны быһаарар туһуттан 2000 сыллаахха алмаас хостуур уонна атыылыыр дойдулар бэрэстэбииттэлэрэ, ону сэргэ көннөрү тэрилтэлэр ЮАР Кимберли куоратыгар түмсөн, мунньахтаан тураллар. Ол түмүгэр бастайааннай төрүккэ үлэлиир пуорум баар буолбута, Кимберлитээби процеһынан сүрэхтэммитэ. ХНТ өйбүлүн уонна ВТО мандаатын ылан, мөккүөрдээх алмаас ырыынакка тахсарын хааччахтыыр туһугар тэрил-либэтэ.

КП кыттылаахтара КП сэртификээссийэтин исхиэмэтин ирдэбилигэр төһө эппиэттэхтээхтэр кэрэһилиир гына, үгүстүк бэйэ-бэйэлэригэр тийиэн бэрэбиэркэлэхтэр уонна кинилэргэ хостонор алмаас уонна ону таска таһаары (экспорт), тастан киллэри (импорт) туһунан иһитиннэриилэри үлэстэр үгэстээхтэр.

Арасыйа КП-га хара ааньттан баар. Кимберлитээби аан бастакы мунньаха сыдыбытын, сэртификээссийэ мэхэньиисимнэрин онорууга эмиз кыттыбыта. КП кыттылаахтара Арасыйаба эмиз хаста да кэлэн көрөн-истэн барыттар. Ол сыры түмүгүнэн оноруллубут отчуокка олобурут нурмаба эппиэттэхтэри толору хонтуруоллуур ньымалар биһиги дойдубутугар баалара этиллэр. Оттон хонтуруол түмүгэ АЛРОСА хостуур, баттарар алмаастарыгар кыра да сарбахтыыр түгэн суобун мэхтиэлиир.

Андрей ШИЛОВ суруйуута, ЛОНУРА тылбааһа.

Ойуурдаах куобах охтубат, дьонноох киһи тутайбат

Нам улуугар халаан урут ылбатах сирдэрэ күүппэтэх өттүттэн эмискэ ууга баран, уһун кыстыгы этэнгэ туораан ээр сүүһүнэн ынах сүөһү, сылгы былдьанан, бааһынайдар, биридирдээн дьон үлүгэрдээх ночоокко кириэн, утуулар да көппүтүн истэн олодоххут. Манньк ыарахан, уустук түгэнгэ буоларын курдук, өрөспүүбүлүкэ бааһынайдар уонна кэпэрэтииптэр бэйэ-бэйэни өйөһөр үтүө үгэстэрин быйыл да тумнубатылар.

Биһиги усулуобуйабытыгар ынах, сылгы хайдах сыранан иитиллэрин, элбиирин кимнээбэр да ордук кинилэр өйдүүлэр.

Ол да курдук, ыныры таһааран туран, ким туох кыахтаабынан бастаабын көмөлөһөн сабалаабыттар. Үнүргү “Кыымга” СӨ Бааһынай хаһаайыстыбаларын уонна кэпэрэтииптэрин ассоциациятын салайааччыта **Александр Артемьев** “Ыныры суругун” таһааран турабын. Ассоциация толорооччу дириэктэрэ **Зарема Бочкарева**: “Сүөһүнэн-сылгынан, ньирэйинэн, үбүнэн көмөлөһөөччүлэри испиһэктии олоробут, дьоммутун ыарахан кэмнэригэр кыһалбаларын кытта соботохтуу хаалларбаппыт”, – диэбитэ.

Левиннэр 60 ньирэйи биэрдилэр!

Оптүорунньукка эрийбипэр: “Кэбээйи улууттан **Левина Аксинья Васильевна** уола **Андрей Егорович**тын кыттыһан, икки хаһаайыстыбаттан бэрт үчүгү, төрөлкөй сэмэнтээл уонна кыһыл истиэп боруода 60 ньирэйи “Камазка” тизээн ажалбыттарын арыаллыы сылдьабыт. Бэтэринээрдэрэ, ТХУларын салайааччыта эмиэ бааллар. Бастаан Хамабаттаба, Модукка түһэрдиттэр”, – диэн, бэрт сэргэхситэр сонуну иһитиннэрибитэ.

Күһүн Левиннэр кыра уоллара **Егор Егорович** өссө икки атыыр убаһаны биэриэх буолбут. Аны, бу ньирэйдэрин уоллаах күтүөтэ “Камаһынан” анаммыт аадырыһыгар ажалан биэрбиттэр. Ол курдук, ажалбыт ньирэйдэриттэн 27 ньирэйи – **А.В. Слепцова** КФХ-тыгар уоннаабытын 15 кэтэх хаһаайыстыбага тиксэрибиттэр.

Бу сүгүкэннээх көмө буор босхо уонна барыта ис сүрэхтэн оһоһуларын санаан! Бэл, быыкаа сүбэ

сыһа “маастар-кылаас” ааттанан, тыһыынчанан харчыга турар буолбут кэмигэр хайдахтаах үтүө быһынын, холобуруй?!

Аксинья Васильевна – бастын үлэлээх «Ворошилов» бааһынай хаһаайыстыба салайааччыта, дьин патриот быһыытын биллэр. Ыһыллы-тобуллуу сылларыгар иччитэхсийбит, дьоллоох оҕо сааһа ааспыт учаастагы сөргүтэн, онгостон, кэргэнэ **Егор Егорович** кытта киһи эрэ киэн туттар бөдөн хаһаайыстыба гынан онгостон таһаардылар. Сүүстэн таһаары сүөһү турарыгар сөптөөх икки мэхэньсээссийэлээх, биер көннөрү хотонноох, икки сайынгы пиэрмэлээх, үлэһиттэр ололорлоругар түөртүү кыбартыраллаах икки уопсайдаах, бизс дьылээх, икки гараастаах, баанньктаах гына онгостубуттара. Эбийиэктэригэр – гаас, дьылээргэ интэриниэт ситимэ холбонон турар. Аймахтарын, биер дойдулаахтарын түмөн, үлэ миэстэтинэн хаачыйан, хамнастаан-дохуоттаан олоһоро да сыттаба. Бааһынайдаабыта тохсус сылыгар, 2006 с. “Үт хайысхалаах бастын бааһынай хаһаайыстыба” үрдүк ааты ылбыттар. Күн бүгүн 400-тэн таһаа хороһор муостаабы (итинтэн ынаба – 200) итэллэр. 2014 с. “Ыал пиэрмэтэ” граны ылбыттар хотон тутталларыгар төһүү буолбута. Аксинья Васильевна былырын сүөһү иитиитигэр үлэлэспитэ (пиэрмэбэ 1983 с. үлэлээбит) лоп курдук 40 сыла туолбут! Дьылээрин-уоттарын бэйэлэрэ онгостор гына тутууга лиссиэнсийэ ылан, пилорама аспыттар этэ. Отторун олоһу бэйэлэрэ булуналларын аһан, сут, кураан сылларга кыһалбаламмыттарга анаан, саппаас оту бэлэмнээн күн-ый буолар түгэннэрэ үгүс. Холобур, 2011 с. курааннаабыт Чурапчы хаһаайыстыбаларыгар 600 т оту, эһилигэр Илин Энгээр хаһаайыстыбаларга 1200 т ытан тураллар.

Ити курдук, тэрийээччи,

салайааччы быһыытын дэ-гиттэр талааннаах Аксинья Васильевна кыһалбалаахха көмөлөһөр үтүө майгыта үгүстэргэ үтүө холобур буолар.

Аны төрөппүттэрэ ылсы-быт дьарыктарын салбаан, уоллара **Андрей Егорович** эмиэ сүөһү иитиитигэр ылсан, 300-чэ сүөһүнү (итинтэн ынаба – 150) иттэн, быр бааччы хаһаайыстыба тэринэн дьонго көмөлөһөр гына кэнээбитэ – туһунан үтүө холобур, киэн туттуу төрүөтэ!

Ньурбаттан тийэ көмөлөһөлөр

Оттон иллэрээ күн букатын да Ньурба курдук ыраах сиртэн “Сибиэктэ” КФХ салайааччыта **Любовь Васильевна Иванова** кэргэнэ **Степан Васильевич**тын бэтэринээр арыалдыттаах 5 ньирэйи тизээн ажалан, сүөһүтүттэн ытыс сотту-

бут **Александра Васильевна Слепцова**га туттарбыттар. Сарсын мэнгэлэр, ол кэнниттэн ханаластар тийиэхтээхтэр. Холобур, Хангалас улахан бааһынайа **М.В. Павлов** – 5 ынабы, “Харсык” ТХПК – 10 ньирэйи, Булгуннахтаахтан – **КФХ А.Е. Львова** 5 ньирэйи кытта 25 тыһ. солк. биэрэргэ быһаарбыттар.

Чурапчыттан “Мындабаайы” ТХПК – 10 ньирэйи, Одьулунтан **М.П. Михайлов** уонна Арылаахтан **Д.И. Захаров** – биридди тунгуй бургунаһы, Мырылаттан **В.С. Петров** – 2 ньирэйи, Хатылыттан **Л.А. Романова**, Арылаахтан **И.И. Попов**, Хайахсыттан **О.И. Федотова**, Сылантан **Д.П. Трофимов**, Мындабаайыттан **Д.Д. Павлов**, **М.К. Луковцева**, Чакыртан **И.В. Ануфриев** 1-дии ньирэйи анаабыттар. Чурапчы бааһынайа **С.В. Сивцев** быйылгы кулуну, Хайахсыттан **О.И. Федотова** атыыр оһуу биэрэллэр. Сунтаар улуугун “Кириэстээх” ТХПК

300 тыһ. солк. ыппыт. Оттон Мэнгэ Хангалас “Хоту” ТХПК – 200 тыһ. солк., Булүү Кыргыдайыттан **А.В. Кырбасова ИП КФХ** – 100 тыһ. солк., Хангалас Нөмүгүттэн **Е.С. Денисова** – 50 тыһ. солк.

Нам улуугун бааһынайдар 15 сүөһүнү бу күннэргэ **А.В. Слепцова** хотоно өрөмүөннээн бүттэбинэ ажалары сылдыбалар.

Аммалар – инники күөһү

Амма бааһынайдар уонна кэпэрэтииптээхтэрэ эмиэ ким хайа иннинэ мунньахтыы охсон, уопсайа 12 тингэһи, 18 ньирэйи, 2 т комбикорму уонна зернофураһы (“Амгинский” АУо), 1 т сизмэ хортуппуйу (**А.К. Фомин**), 200 кг ынах арыытын (**Амма ТППК**) халаантан эмсэбэлээбиттэргэ биэрэргэ быһаарбыттар.

Ол курдук “Болугур” уонна **Т.Лукин** аатынан ТХПК-лар, “Илгэ”, “Кэскил” ХЭУ-лар, “Бөтүн”, “Соморсун” ТПК-лар уонна бааһынайдар: **Сэргэ Бэстэн** – **К.М. Фомин**, **Сатабайтан** – **В.А. Никитин**, **С.С. Анисимов**, **Чапчылбантан** – **О.А. Гардашов**, **Бөтүнтэн** – **П.П. Иванова** – бары биридди тингэһи биэриэхтэрэ. Ону таһынан **Абабаттан** – **В.В. Лукин**, **Сэргэ Бэстэн** – **А.П. Баишев**, **Г.П. Иннокентьев**, **Болугуртан** – **Л.В. Потапова**, **А.П. Ефремов**, **Покровкаттан** – **И.П. Петров**, **Наахараттан** – **И.А. Алексеев**, **Бөтүнтэн** – **Ю.В. Чиквинидзе**, **Мээндигиттэн** – **Д.И. Адамов**, **А.Я. Егоров**, **Алтантан** – **К.К. Сутаков**, **С.С. Семенов**, **Амматтан** – **А.Т. Алексеева**, **Сатабайтан** – **Е.И. Артемьев** – биридди ньирэйи, оттон **В.Н. Адамов** уонна **Соморсунтан** **А.Н. Терентьев** икки ньирэйи биэрэллэрин биллэрибиттэр. Билингитэ бу сүөһүлэри ылааччылар **Амматтан** тийээн ылаалар (самовывоз) диэн суруллубут. Арааһа, кииннээн ажалар буолуохтаахтар. Горнайтан **В.П. Лиханова** 12 утуулар таһас кэмпилигин кытта 200 устуука пастиланы ыппыт.

Дьэ, ити курдук, ыам ыйын 29 күнүнээби тургунан өрөспүүбүлүкэ 68 бааһынай хаһаайыстыбата уонна кэпэрэтииптэрэ күүстэрин түмөн, халаан уутугар обустарбыт хаһаайыстыбаларга 4 сааһыгар диэри 130 сүөһүнү, үһүгэр диэрини – 13 төбөнү, бизс ынабы, биер оһуу, бизс кулуну биэрбиттэр.

Мань таһынан сорох бааһынайдар ким төһө кыахтаабынан 3–10-нуу тыһыынчанан АККОР нөһүө ыппыттар. Харчынан кирбит көмө холбоон – 746 тыһ. солк. буолбут. Ону таһынан тус аадырыстан 75 тыһ. солк. ытыллыбыт.

Билэргит курдук, бааһынайдар да, кэпэрэтииптэр да кэдэччи байыт дьон буолбатахтар, бэйэлэрэ да күннэтэ үүнэ-үрдүү турар сыанаба үтүмэн үгүс уустугу көрсөллөр. Ол гынан баран кыһалбаламмыкка көмөлөһөр үтүө санааны өрө тутан, кыах баарынан көмөлөһө ололорлоо кэрэхсэбиллээх. Саха сэмэй киһитин сизиринэн ол туһунан кэспии-ипсии ололботтор. Ол эрэри кинилэр тустарынан сырдатар хайаан да наада.

Кинилэргэ махтал, дириг ытыктабыл буолуохтун!

Татьяна Захарова-ЛОҢУУРА.

САХА ЫНАҔЫН ИИТИИ барыһа уонна ночноото

(Саха ынаҕа – төрүт баайбыт)

Сахалар Арасыйыа судаарыстыбатыгар холбоспурут аны 8 сылынан 400 төгүрүк сыла туолуба. Оттон, кыралаан да буоллар, бааһына (сонук) онгостон, бурдук ыһар буолбуппут баара эрэ 200-кэ сыл буолан эрдэбэ. Ол иннинэ биһиги төрүттэрбит үйэлэр тухары биир ытсы бурдуга, киилэ да оуруот аһа суох, сүрүннээн, сахабыт сүөһүтүн этинэн-үтүнэн аһылыктанан, онно эбии сылгы иитэн, бултаан-алтаан эбинэн, тыыннаах ордон кэлбиттэрэ мөккүөрэ суох. Мин өйдүүрбүнэн, урут сахалар убаһаны идэһэ онгостубаттара. Сайынын биз үүтүнэн кымыстыыллара уонна улахан сылгыны эрэ тутталлар.

Сылгы үксүн таһаас тардар көлө, ол кэннэ ыраах айанга, чугас эргин кэлигэ-барыыга, быһата, аныгы тимир көлө онугар туһаныллар.

Билигин ол саха сүөһүтүтэн ылыллар аһы-үөлү аһаан улааппыт, киһи-хара буолбут көлүөнэ дьон сыр-мыр абыһаан истэхпит. Мин сэрйи-сут сылларыгар **"Бойбуой" холкуоспут бэрэссэдээтэлэ Натаа Хотуонаба** барахсан биһизхэ – ачыктыан-хоргуйан уһуктарыгар тийбит оболорго – дьааһыла аһан, уопсайтан 2 ынаҕы биэрэн, тыыннаах ордубуппут туһунан куруук суруйабын, махтаһынан ахтабын.

Сэрийи да кэнниттэн олох ыарахан этэ. Бырааппынын иитилибит эһэлээх эбэбитигэр Өрүстээх уонна Алакыс диэн икки саха ынахтаахпыт ааттарын, дьүһүннэрин күн бүгүнгэ диэри чуолкайдык өйдүүбүн. Сүрүннээн, киһилэр үүттэринэн-эттэринэн аһылыктанан, борбуйбутун көтөбөн, киһи-хара буоллаһпыт. Ол иһин саха сүөһүтүн таһара курдук көрөбүн.

Биир тылынан эттэххэ, саха ынаҕа (сүөһүтэ) барахсан сахалары үйэлэр тухары өлөйдөөн, тыыннаах ордорон аһалбыт ыткы сүөһүбүт, сүрүн баайбыт буолар.

Былыр ыал барыта кэриэтэ сүөһүлээбэ. Ааспыт үйэ 30-с сылларыгар саха сүөһүтүн уопсай ахсаана 496 (!) тыһ. тийбитэ диэн сыһппара баар.

Оттон Ара дойдуга Улуу сэриитин инниттэн, ордук кыайа-хото, сэрийи кэнниттэн, саха сүөһүтүн сэнээн, этэ-үүтэ кыра диэн, үксэ сэмэнтээл бороодаһын солбуйуу күүскэ барбыта. Ол түмүгэр саха сүөһүтэ бороода быһытынан эстибитэ. Санаттахха, бороода 1 тыһ. итэбэһэ суох ыанар ынахтаах

түгэнигэр баар эрэ туһунан бороода ахсааныгар кириэр эбит.

Ону, хата, сахалар дьолбутугар диэххэ, бэйэтин кэмигэр ыраах хоту, Эбээн Бытантай улуунун түгэбэр ыраас хааннаах 300-кэ эрэ саха сүөһүтэ ордубут буолан, өрүһүнүөх курдук буоллубут. Онуоха ордук 2019 с. тэриллибит **"Саха сүөһүтэ" ("Якутский скот") хааһына тэрилтэтэ (сал.Артемьев А.Е.)** күүстээх үлэни ытан ынахпыт ахсаана 1 тыһ.төбөттөн тахсан, туспа бороодаба кириэр туруктаһыбыт.

Манна **Ил Дархаммыт А.С.Николаев** бу дьыаланы өйөөбүтүн, ону тэнгэ өссө өрдөөбүтэ саха сүөһүтүн иити патриота, **т/х билимин хандыдаата П.А. Романов**, арыый кэнники – биллиилээх зоотехник **О.П. Марков** элбэх үлэни ыппыттарын үтүө тылынан ахтан аһар тобоостоох.

Саха уонна бороода ынахтар уратылары

Бороода (сэмэнтээл) ынах ыйааһына 450–500 киилэбэ тийэр, абыһах үүттээх ынаҕы аахпатахха, сылга ортотунан биһиги усулуобуйабытыгар 2500 л үүтү биэрэр. 14–15 сааһыгар да диэри ыатыан сөп. Улахан тымныыны тулуйбат, сылаас хотонго наадылар, аһылыгар балачча талымас, боро суох. Этин тахсыыта – 48 %.

Оттон саха ынаҕын ыйааһына – 320–340 киилэ, биир да эбии аһылыга суох, кураанах отунан ортотунан 1250 л үүтү аа-дьоо биэриэн сөп. Этин тахсыыта – 52 %. Аһылыгар олох бор, сириксэнэ суох, майгытынан сымнабас, үөрүмсэх. Тымныыны-куйааһы, ардабы-хаары, үөнү-көйүүрү тулуйа-

рынан, киниэхэ тэнгнээх дьыэ кыыла суох. Үүтүн сыата сорох кэмгэ 8–9 % - на тийиэн сөп. Киһи доруобуйатыгар олус туһалаах, эти-сиин ыарыыны утарсар күүһүн (иммунитеты) күүһүрдэр, эмтээх. Саха ынаҕа төрүүр-уһуур дьобурун 20–24 сааһыгар диэри сүтэрбэт. Саамай үчүгэйэ – саха сүөһүтэ бүрүсүлүөс эгин курдук сыстыганнаах ыарыларга ылларбат чиргэл, бөбө туруктаах.

Бородууксуйаларын тэнгнээтэххэ

Ону суоттуурбар үрдүнэн мээһэ куолулаабакка, учуонай П.А. Романов өр сыллаах үлэтин түмүгэр олобуран таһаардым.

Онно Пётр Аполлонович сэмэнтээл ынах сылга 2500 л үүтү биэрэригэр барыта 26,6 ц от, 8 ц (күнгэ 2,2 киилэ) уотурба ирдэнэр диэн аахпыт. Оттон саха ынаҕа 18,9 ц оту ороскуоттуурун быһаарбыт. Ол аата, мин аабыыбынан, 2 бороода сиир отугар, сиилэнигэр, сенаһыгар 3 саха ынаҕын таабы-таах иитиэххэ сөп эбит. өссө уотурбата суох.

Ол аата, кини аабыытынан, сэмэнтээл – 4,042 % сылаах 2500 л, онон 2 ынах 5000 л үүтү биэрэллэр. Ону 3,4 % -наах базовай сыаҕа тэнгнээтэххэ, лиитирэ үүккэ 5944 солк. харчы аахсабын. Итини быйылгы үүт сыанатыгар – 80 солк. төгүллээтэххэ, 475520 солк. туруоҕа.

Учуонай П. Романов саха ынаҕа сылга 5,332 % -н сылаах 1600 л үүтү биэрэр диэбит. Ону кини халлаантан ылбатаҕа буолуо эрэри, мин билигин саха сүөһүтүн иитэр дьону кытары кэпсэтиим түмүгэр биир киилэ эбии аһылыга суох саха ынаҕыттан ортотунан сылга 1250 лиитирэни ыахха сөп эбит дии санаатым. Оччоҕо 3 ынахтан сылга 3750 л ыаммыт үүтү 5,332 % сыатын базовайга таһаардахпына, 5581 л курдук буолар. Ону эмиэ 80 солк. төгүллээтэххэ, 470480 солк. тэнгнээр. Ол аата, судургутук толкуйдаатахха, 2 бороода ынах үүтүгэр тэнгнээ сыһар. Онон баара-суоҕа 5040 солк. эрэ итэбэс буолар. Ол онугар саха бороода сүөһүгэ биир да киилэ уотурба ороскуоттаммат. Тэнгнээн көрүн: хайалара барыстаах эбитий!

Саха бороода сүөһү барыстаабын олохтоохтук бигэргэтэн, күн бүгүн саха сүөһүтүн иитэ сылдьар киһи санаатын биэриим.

Еланка Саргылааната кэпсиир

С. И. Соломонова. "Бөртөлөр"тустарынан кинигэттэн.

Бу ыстатыйаны суруйаары кэрэ айылҕалаах, Өлүөнэ эбэ биэрэгэр турар, Хангалас Еланка диэн бырабыллыбыт учаастагар олорор, саха бороода сүөһүтүнэн дьарыктанар Саргылаана Иннокентьевна Соломонова эрийэ сырыттым. Кини 33 сыл бэтэринээр быраастаабыт, "Булгуннахтаах" сопхуоска, "Бөртө"сылгы собуотугар, кэлин 1500 ынах сүөһүлээх Хангалас бөдөн бааһына М.П. Павловка осеменаторынан үлэлээбит. Ол кэнниттэн 2012 сылтан эрин кытта туспа баран, бэйэтэ бааһынай хаһаайыстыба тэринэн, Еланкаба саха сүөһүтүн иитиигэ ылсыбыттар. Тыа хаһаайыстыбатын министриэтибэттэтин грант ылан, саҥа хотон туттан, тэнийэн испиттэр. Ол эрэри, хомойуох иһин, былырыын кэргэнэ олохтон туораан, бэйэтэ хаалан, сүөһүтүн абыйтарга күһэллэбит. Быйыл 32 төбөнү, ол иһигэр 16 ынаҕы кыстаппыт. Хотонун ордугар М.Павлов борооскуларын үлэһит тутан ииттэрбит. Саргылаана сүөһүлэрин хайгыыр да хайгыыр. Олус бордорун, оннообор, дьон таһааран бырахпыт ходууларын кытта сииллэрин, олус сымнаҕастарын, дьизмэсхэтин, төрүүлэригэр оболоро кыралаарын иһин, бэрт соторунан ситэллэрин, бэйэлэрэ түргэнник уойалларын, эттэрэ-үүттэрэ олус миннигэһин, үүттэрин сыата сорох кэмгэ олох да 9 % -на тийэрин туһунан төһө баҕарар кэпси олоруох курдук. Ордорунар үүтүн куораттан кэлэн лиитирэтин 200 солк. атылаһан баралларын, сыанатын бэйэлэрэ олохтообуттарын астына кэпсиир. Ол эрэри бэйэтэ сааһырбытын, 4 оболоро туспа барбыттарын, үлэһит илии кестөн биэрбэт кыһалбаларын ахтар.

Таарыччы абыннахха, "Хангаласка саха ынаҕынан дьарыктанар соботоох дьахтарга улуус дьаһалтата, ТХМ даһаны сөптөөх көмөнү оноруохтара" диэн киһи эрэнэр.

Саха ынаҕын үүтэ – эмтээх!

Ол туһунан элбэхтэ суруйдум. Холобур, Саха сирэ барыта билэр полковник А.И. Чомчоев Чернобыль алдьархайын туоратыга ыстаап начаалынньыгынан үлэлээн кэлэн баран, улаханньык ылдыан, унуохтаах тириитэ эрэ хаалан, өлөр ту-

рукка тийбит. Араас күндү, сыаналаах эмтэринэн эмтэнэн өрүттүбэтэбэр ойобо Диана Васильевна Эбээн Бытантайтан сөмөлүтүнэн саха ынаҕын үүтүн тастаран иһэрдэн быһаабытын, билигин Кэпкэмэ үрэбэр саха сүөһүтүн иитэн, былыргылыы сиэри тутуһан олороллурун үгүскүт билэр.

Уус Алдан Сыырдааҕар саха сүөһүтүн иитэр, мин чугастык бодорусту табаарыһым Николай Ширяев мунурдааҕа тэстэн эпэрээссийэ кэнниттэн претониттаан бэркэ моһуогурбут. Эмиэ араас эминэн эмтэнэ сатаан баран, "сарсыарда аайы биирдии хончоҕор сахатын ынаҕын үүтүн иһэн, сотору үтүөрэн хаалбытым" диэн кэпсэбитэ.

Бэйэм быйыл кыһын киниттэн 50 киилэ тонг үүтү сакаастаан, атылаһан аһалан, эмп курдук иһэн сангардыы бүтүрдүм. Быдан сениэлэммит, туһаммыт курдукпун.

Быйыл Чурапчыга биир 4-с ыстаадыалаах тыҥа искэнэ буолбут дьахтар Кэриэйэбэ баран эпэрээссийэлэтэн кэлбитэ. Сүрүн эмин таһынан Мэнэттэн саха ынаҕын үүтүн 2-лии мөһөөххө атылаһыннан аһалтаран баччаанга диэри иһэ сылдьар. Туруга этэнгэ курдук. Итинник холобуру элбэҕи аһалыахха сөп.

100-түү сэмэнтээли уонна 133 саха ынаҕын тэнгнээн көрдөххө...

2 улахан бороода сүөһү тулар миэстэтигэр 3 кыра саха ынаҕы бата сыһара буолуо. Итинтэн сиэттэрэн, маньыгы онгонор көрдүк: биир толору мэхэньиссээссийэлээх, ититэр хоһулунайдаах, систиэмэлээх, автопилкалаах, ТСН-наах, мо-локопроводтаах, онно эбэн, уу таһар массыына, ноһуом тизийэр тыраахтар өнгөлөрүн туһанар 100 бороода ынах тулар хотон баар эбит. Итини барытын үлэлэтэргэ, хааччыларга, тэриллэрин атылаһарга үлүгэрдээх үп барарын билэбит.

Ол аттыгар онтон арыый эрэ кэнгэс, туох да мэхэньиссээссийэтэ мэлигир, ититэр-уулатар систиэмэтэ суох, 133 саха ынаҕа тулар хотон баар эбит. Саха ынахтара күһүн-саас – күнү быһа, улахан тымныыга – күнүһүн таһырдыа аһылылар, ойбонтон уулулар. Онон сахатара абыһабын, хочорхойун быһытынан, ыраастыырга букатын чэпчэки, абыһах буолара өйдөнөр.

Оттон киллэрэр, биэрэр бородууксуйаларын сыаната, үптөрү да хайаларыгар да тэнгнээн аахтым. Оччотугар хайата биһиги усулуобуйабытыгар иитэргэ барыстаабын бэйэбит да толкуйдаан. Арба, итиннэ бороода сүөһүлэр сылы быһа сиир уотурбаларын сыанатын эмиэ эбэргитин умнуман.

Түмүк

Мин манан "бороода сүөһүлэри иитимэн" диэбэппин. "Биһиги омукуптун тыыннаах ордорон аһалбыт сахабыт ынаҕа барахсаны, саатар сэнээмэн, төһө кыалларынан иитэ, элбэтэ сатаан" диэн суруйабын.

Түмүгэр **Финляндия Айылҕа харыстабылын институтун бэрэписсэрэ, биология билимин дуоктара, саха сүөһүтүн үөрэппит Юхо Кантенен:** "Эниги, сахалар, саха ынаҕын курдук хайдахтаах сүдү баайдааххытын өйдүүр, билинэр кэмгит кэллэ. Бу сүөһүнү, тугу да ырааһан туран харыстыах, элбэттиэх, иитиэх, кининэн аһаан-сиэн олоху-охтааххыт", – диэн мээһэбэ эппэтэбин өйдөтөбүн. Омук учуонайа итинник этэр.

Оттон бэйэбит?!

Уйбаан ПОНОМАРЁВ, Чурапчы.

Туйаара ВАСИЛЬЕВА: “Дьоллоох киһини иитэн таһаарыаххытын баҕарар буоллааххытына, бэйэбит дьоллоох буолун”

Бэс ыйын 1 күнэ – Оҕо көмүскэлин күнэ.
Бу бэлиэ күн судаарыстыба, уопастыба, хас биирдиибит оҕо аймакха сөптөөх усуллубуйаны тэрийиэхтээхпитин, кинилэри кытта тиһигин быспакка дьарыктанарыахпыттын санатар. Үүнэр көлүөнэни араҥаччылыыр аналлаах дойдуга оҕо быраабыгар боломуочуйалаах институту тэриллитэ. Саха сиригэр оннук боломуочунайбыт Туйаара Васильева 2022 сыл муус устартан үлэлиир. Бүгүн кинини кытта сэхэргэһиһибитин аабын.

– Туйаара Валерьевна, соторутаагыта Ил Түмэҥнэ биһир сыллаах үлэн түмүгүн отчуоттаагытын. Ааспыт сылга оҕо быраабын көмүскүүр эйгэбэ туох улахан сабыстыа буолла?

– 2023 сыл ыам ыйын 17 күнүгэр дойду бэрэсидьиэнэ Владимир Путин РФ Оҕо куттал суоһаабатыгар кэлим стратегияны биһирэппитэ. Бу – олус суолталаах уонна инникилээх санга докумун. Манна оҕо көмүскэлигэр кэлим сыһыан чопчу ыйыллыбыт, онуоха судаарыстыба бары ресурсата кыттыах, ситэриилээх былаас бары уорганнара, биедэмистиһэлэр эппиэттэһэр чопчу ыйыллар. Бу Стратегия былырын сэтиниһигэ биһирэтиллибит былааныгар судаарыстыба бэлиитикэтин ыттар бары хайысхатын хабар 76 дьаһал киһирэ сылдьар: оҕо өлүүтүн, эчэйиитин абыайыты, оҕолорбут интэриэстэринэн арааһы хааччыы, доруобуйаларын көрүү-истиити итинэнэ үгэс буолбут духуобунай, сизэр-майгы сыаннастарыгар олобуран социальнай эппиэттэһэр уонна сайдыылаах лиичинэһи иитэн-таһаары.

Быйыл ити федеральнай стратегияба олобуран, өрөспүүбүлүкэбитигэр оҕолорго куттал суоһаабатыгар кэлим стратегия ылыллыаба, онно эрэггийэммит уратыларын учуоттуохпут.

– **Өрөспүүбүлүкэбэ оҕолорбут балаһыанньаларын тупсарыыга туһуламмыт ханнык быһаарылары чорботон ааттыан этэй?**

– Кэнники сылларга дойдубут уонна өрөспүүбүлүкэбит салалталарын быһаарыытынэн оҕолоох дьыэ кэргэннэри өйүүргэ, кинилэр балаһыанньаларын тупсарыыга былааннаах бэлиитикэ ытыллар. Ийэлэри уонна оҕолору өйүүргэ үбүлээһин кээмэйэ улаатан, бүгүн 27 млрд солк. тэннэстэ. Манньк көмө ордук судаарыстыба өйөбүлүгэр наадылар дьыэ кэргэннэ: элбэх оҕолоох ыалларга, инбэлиит оҕолоох дьыэ кэргэннэ, оҕо

ииттэ ылбыт ыалларга өйөбүл буолара саарбахтаммат. Былырын Ил Дархан дьаһалынан тулааһа, көрүүтэ-истиитэ суох хаалбыт оҕолору иитэ ылбыт ыалларга босуобуйаны икки төгүл улаатыннарда, оттон инбэлиит оҕону уонна обургу оҕону иитэр ыалларга эбии төлөбүр көрүллэр буолбута. Оҕо иитэ ылбыт ыаллар улахан эппиэти сүгэллэр, үлэ бөбөтүн көрсөллөр, онон кинилэр сөптөөх өйөбүл уонна махталы ылаахтаахтар.

– **Туйаара Валерьевна, оҕо быраабын көмүскүүр боломуочуйалаахха дьон тугу ордук көрдөһөн кэлэрий?**

– Сыллата миэхэ уонна апараттым аадырыһыгар киһирэ ыйыты, үгсүү элбиһир. Ол кыһалба элбии турарыттан буолбакка, дьон бырааптарын билэр буолбуттарыттан уонна ону көмүскэтэргэ баҕалаахтарын

кытары сибээстээх.

2023 сыллаахха ыалы кытары сибээстээх боппууос элбээтэ (дьыэ кэргэн иирсээнэ, олоорор сири быһаартарыы, төрөппүт быраабын быһыы уонна хааччахтааһын, төрөппүтэр араһан баран, оҕолорун кытары алтыһыылар). Манньктары кытары үлэлэнэр бэрт уустук, тобо диэтэххэ, дьыэ кэргэн – сабылаах институт, биһиги онно орооһор бырааппыт суох. Ол гынан баран, чахчы, ыалга оҕо быраабын кэһи бэрт чаастык тахсар, онтон туора турар кыахпыт суох.

Оҕолоох дьыэ кэргэннэ олоорор дьыэ уонна сир быраабын кытары сыһыаннаах ыйыты элбэх. Ити – олоорорго сөптөөх, табыгастаах дьыэ суоҕа, хаарбах уонна кээһэнэр туруктаах дьыэлэртэн түргэнник көһөрөн испэттэрэ, чэпчэтиини туһанар гражданнарга олоорор дьыэни хааччыы бытааннык сыбарыйыта, дьыэуот, хомунаалынай өгө мөлтөх хаачыстыбалааба уонна олус сыаналааба.

Мань таһынан чаастатык үөрэхтээһиннэ уонна социальнай хааччыыга оҕо быраабын көмүскэтэр боппууостар киһирэллэр.

– **Оҕолор оһолго түбэһиллэрэ, быларайга былдьаһыларын ыстатыстыкта хайдаһы? Былырын оҕолор ууга түһэн өлүүлэрэ элбээбит. Билигин сайынны сыһыанал сабаланна, оҕо аймак сөтүө кэмин сылы быһа күүттэ. Онуоха былырынны курдук ыар түгэн хатыламмытар тугу дьаһанабыт?**

– Хомойуох иһин, ааспыт сылга дэҥгэ-оһолго түбэһэн 36 оҕо суорума суолламмыта (2022 сыллаахха – 37 оҕо). Киһи хараастара диэн, оҕолор ууга түһэн, сүһүрэн, түннүктэн сууллан, баһаарга уонна суол саахалыгар түбэһэн өллүлэр.

Ити ыстатыстыкаба ууга түһэн өлүү бастакы миэстэбэ

ууга сэрэммэттэрэ буолар. Мин Ил Түмэҥнэ ааспыт сыллааһы үлэбин дакылааттырбар бэйэни салайыны уорганнарыгар сайын оҕолор сөтүөлүүр сирдэрин анал тэриллэринэн хааччыалларыгар сүбэлээтим. Оннук сир оҕо ахсаанын учуоттаан онгоһулуохтаах итинэнэ уу эбийиэктэригэр анал бэлиэлэри туруоруохтаахтар, иһитиннэрэр щиттэр, аһлаагар уонна атын эбии иһитиннэри бэлиэлэрэ туруохтаахтар.

Оҕо куттал суоһаабат кэлим стратегиятыгар “Плавание для всех” диэн бырагыраама онгоһулуоҕа, оҕолору сөтүөлүүргэ үөрэтэргэ усулуобуйа тэриллээбэ: оҕо уһуулаһарыгар, оһуолаларга, эбии үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр уонна оҕо сыһыанал, чэбди-гирдэр лааһырдарыгар.

– **Оҕоҕо усуллубуйаны тупсарыыга туох санга бырайыактары бэлиэтиһэ этэй?**

РФ Бэрэсидьиэнин иһинэн оҕо быраабыгар боломуочуйалаах үлэтин биһир сүрүн хайысхата “Подготовки России” стратегическай бырагырааманы олоһо киллэри буолар. Ол бырагыраама биһир сыала – дойдуга оҕолор мустан сэхэргэһэр, иллэнг кэмнэрин туһалаахтык атаарар, үлээннээхтэринин алтыһар, билсэр сирдэрин ситимин тэрийи. Ол иһитинэн Саха сиригэр обургу саастаах оҕолор мустар икки сирэ арылына. Федеральнай бүддьүөттэн Чурапчы улууһугар уонна Дьокуускайга оҕо (обургу оҕолор) киһинэригэр итинник мустар сирдэрин тутууга 1,5 мөл. солк. ылары ситистим.

Мин көбүлээһимминэн Саха сирэ РФ Бэрэсидьиэнин иһинэн оҕо быраабыгар боломуочуйалаах М.А. Львова-Белова “Протокол сообщения диагноза” хайысханан “Сопровождение через всю жизнь” стратегическай бырагырааматын олоһо киллэрсэр пилотнай эрэггийэн ахсааныгар киһирбитэ. Бу бырайыак чэрчитинэн оҕо доруобуйатыгар кэһилиитин уонна ол сайдар кутталын туһунан иһитиннэригэр быраабыла онгоһулунна, 75 исписэлиис-быраастарга, клиникескай психологтарга ол мэтиэдикиһитинэн үөрэх ыттыгыт, ыарыһах оҕолорго уонна киһилэр төрөппүттэригэр көмөнү онорор морсуруут онгоһулунна, төрөппүттэргэ, быраастарга, мэдиисинэ үлэһиттэригэр уонна да атын туһаннаах исписэлиистэргэ оҕоҕо (ол иһигэр төрүү илик оҕоҕо) патология көстөр эбэтэр ол куттала суоһуур түгэнигэр хайдах дьаһанаахтаахтарын туһунан иһитиннэри онгоһуллар. Бу бырайыак сүрүн миссията – оҕо дьыэ кэргэнигэр наадыта уонна туох баар наадалаах мэдиисинэ уонна социальнай көмөнү ылыыта.

– **Оҕо дьоһуннаах, сайдыылаах, үтүө киһи буола улаатарыгар киниэхэ хайдах сыһыаннаһахтааххыт?**

– Оҕо – төрөппүт уонна уопастыба сизеркилэтэ. Биһиги кинини хайдах иитэн таһаарытыттан, киниэхэ хайдах сыһыаннаһарытыттан киһи буолан тахсара тутулуктаах. Мин санаабар, хас биірдии төрөппүт оҕо дьоллоох буолуон баҕарар. Эһиги дьоллоох киһини иитэн таһаарыаххытын баҕарар буоллааххытына, бэйэбит дьоллоох буолун. Оҕоҕо болломтолоохтук сыһыаннаһын, киһи наадыытыгар кыһаллар буолун, төһө да иллэнгэ да суох буолларгыт, хайаан да оҕобутун кытары алтыһарга, кэпсэтэргэ дуулуһун. Оҕо сыһыар да түгэнигэр кинини өйөөг уонна таптаан. Оҕобутун хайдах баарынан ылынын.

Саамай сүрүнэ – оҕону таптаан уонна ол туһунан куруук этэ сылдьын.

Дмитрий ИВАНОВ
сэхэргэстэ.

Өрөспүүбүлүкэбэ дьахталлартан соботох “Үтүөлээх тутааччыга” “Куорат бочуоттаах олохтооҕо” аата тоҕо ингэриллибэтий?

Дьокуускай куорат олохтооҕо, “Бочуот Знага” уонна Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннар кавалердара, “СӨ үтүөлээх тутааччыта” 77 саастаах ТАМАРА ТОРОКОВА биһиги эрэдээксийэ-битигэр улахан хом санаатын үллэстэ кэлэ сырытта. Кини өрөспүүбүлүкэбэ каменщик идэлээх уонна “СӨ үтүөлээх тутааччыта” ааты ылбыт бастакы уонна соботох дьахтар буолар. Кини иннигэр да, кэннигэр дабынан бу үрдүк аакка-суолга дьахталлартан өссө ким да тиксэ илик, тиксиэхтэрэ да биллибэт.

сөбүлүүбүн. Үлэни таптыахха наада. Мин ханнык да ыарахан үлэттэн толлон, чабынан турбат идэлээхпин.

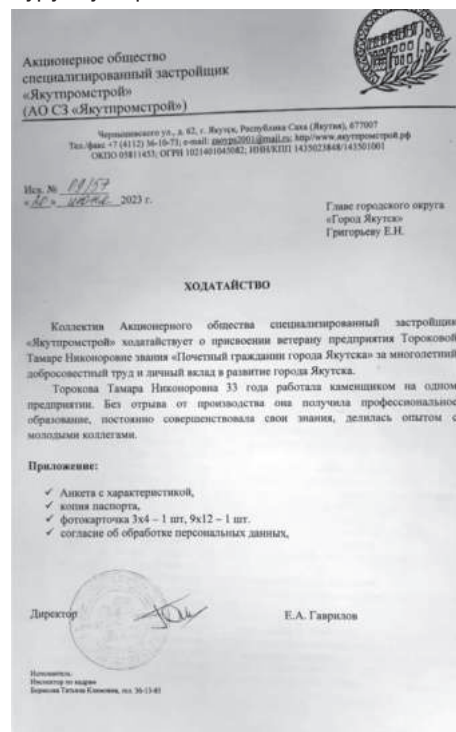
Тамара ТОРОКОВА Дьокуускай куоракка тутуспут улахан тутуу-лара – Опера уонна балет тыйаа-тыра, “Самородок” бассыйын, Национальной бибилэтиэкэ саҥа эбии тутуута, Муускука училище-та, Бэчээт дьиэтэ, Мединститут, Дьокуускайдаагы килииникэ-ди-агностика киинэ, Космофизика ин-ститутун дьиэтэ, Саха тыйаатыра, куорат байанкамаата, 7-с №-дээх остолобуой, оҕо уһуйааннара, эл-бэх кыбартыыралар таас дьиэлэр, о.д.а. ааҕан сиппэккин...

ускайым барахсан тас көрүнгэ тупсарыгар дууһалыын ыалдыбын”, – диэн астынан, сирэйэ сырдаан олорон кэпсиир.

Дьэ, бу курдук кэпсээннээх 30-тан тахса сылы быһа Дьокуускай куорат таас дьиэлэрин-уоттарын тутуспут, чэрдээх илиитинэн Үлэ албан аатын-суолун сити-спит саха үлэһит хоһуун дьахтара **Тамара Торокова**.

Үлэ киһитэ сыаналаныхтаах буолбатах дуо?

Ааспыт 2023 сылга СӨ тутууга ми-ниистирэ П.П. Кылатчанов илии баттаа-һыннаах хадатаайыстыбата (12.07.2023, №14/01-278) куорат баһылыгар Е.Н. Григорьевка кирибит. Онно этиллэринэн, Тамара Торокова өр сыллаах үлэтэ сыа-наланан, “Дьокуускай куорат бочуоттаах олохтооҕо” аакка түһэригэр мэкитиэлээ-биттэр. Тамара Никаноровна 2023 сыл от ыйын 14 күнүгэр “Дьокуускай куорат” куораттаагы уокуругун баһылыгын сол-буйааччы В.В. Аржаковка тус приёмга киирэ сылдьыбытыгар “Бочуоттаах аат” куорат сайдыытыгар, туһатыгар тус кылааттарын киллэрсибит дьонго ингэриллэрин” быһаарбыттар. Ол курдук, куорат дьахталтатын баһылыгын солбуй-ааччы Н.Р. Степанова атырдыах ыйын 25 күнүнээби 1221/СВ №-дээх суругар Тамара Тороковаа эппиэтигэр “Дьоку-ускай куорат бочуоттаах олохтооҕо” аат Куорат күнүн көрсө, сылга биридэ анал хамыһыйаҕа (манна Дьокуускай куорат Дууматын, куорат дьахталтатын уонна уопастыбаннаһын бэрэстэбииттэллэрэ киирэллэр) көрүллэрин, онно кыайан ааспатабына, кэлэр сылга хаттаан доку-муоннарын туттарыан сөбүн” сүбэлээн суруйбуттар.

Оттон Тамара Торокова 33 сыл устата, күн аайы 80-ча ыарахан кирпиччэни, булуогу эт илиитинэн уурталаабыта тоҕо сыаналаммата өйдөммөт! **“Оччо-лорго үлэ-хамнас үөһүгэр сылдьа-рын саҥана, үрдүкү салалта “Бочуот Знага” уонна Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннарын туттарбыта уонна “СӨ үтүөлээх тутааччыта” ааты ингэрибитэ тоҕо болҕомтоҕо ылыллыбатый?”** диэн ыйытыаҕы баҕарылар. Ааспыт 2023 сыл өрөспүүбүлүкэбитигэр Үлэ сылынан биллэриллибитэ. Саатар, онон сибээстээн, үлэ киһитин түбүктээх, уустук үлэтэ сыаналаныхтааҕа эбитэ буолуо...

Дьэ, ити курдук, сылтан сыл аайы манньк “көөчүктүүр” эппиэттэринэн санаатын түһэрдэхкэ, Тамара ТОРО-КОВА быйыл эмиэ докумуоннарын туттараары бэлэмнэнэр. БЫЙЫЛ, ДЬЭ, ХАЙАҤАР?...

Саргылаана БАҒЫНАНОВА.

Тамара Никаноровна кэнники 15 сыл устата Дьокуускай куорат дьаһалтатыгар “Куорат бочуоттаах олохтооҕо” аакка тиксээри докумуон бөҕөтүн сыл аайы хомуйан тут-тарар даҕаны, тоҕо эрэ “хапсаахтаабат” эбит. Онтон олус хомойор. Буолумуна, куорат улахан тутууларыгар, камен-щик курдук ыарахан үлэбэ 33 сыл эриллэн үлэлээбит киһи үлэтэ сыаналаныан баҕарара баа буолбат ини.

Хайдах үлэлээн-хамсаан кэлбитин Тамара Торокова манньк кэпсиир...

Кирпииччэ уурааччы сыралаах үлэтэ

1964 сыллаахха баара-суоҕа 18 эрэ саастаах кыыс халлаанга тийэ харбас-пыт үрдүк таас дьиэбэ олоруом диэн ыра санаалаах, “Якутпромстрой” 3-с №-дээх тутар-мантаастыыр управлениетыгар оробуочайынан кирибитим. Бастаан үлэли кириэтэ, каменщиктарга илии-атах буолан, ону-маны биэрээччинэн, таһааччынан үлэлээбитим. Үлэлээбитим 2-с сылыгар 1967 сыллаахха II эрэсэ-рээттээх каменщик буолбутум. Онтон 1973 сыллаахха IV эрэсэрээккэ тийэ үүммүтүм. Эрэсэрээт биэрэллэригэр анал хамыһыйа кэлэн көрөр, бэрэби-эргэлиир. Блогу, кирпиччэни хайдах уурагынан көрөн эрэсэрээт биэрэллэ-рэ. **Бу тэрилтэбэ каменщиктынан 33 сыл устата, биэнсийэбэ тахсыахпар диэри харыс да сир халбарыйбакка үлэлээбитим.** Билигин бу үлэлээбит тэрилтэм “Якутпромстрой” САУо диэн ааттанан турар.

Бастакы уордьаммын 30 сааспар ылбытым

Сарсыарда 8 чааска тутулла турар эбийиэккэр мүнүүтэ да хойутааһына суох баар буоларым. Кыратык хойутаатын да – быыҕабын биэрэллэрэ. Оччолорго тутуу биригээдэтигэр билинҥи курдук умук тутааччылар суохтара. Барыта сахалар этибит. Туох кистэлэ кэлиэй, иһэр-аһыыр буоланнар, былааны толоруу мөлтөбө, онон уурайан да барааччы элбэбэ. Ми-игин дьахтар диэн сэниир да түгэннэрэ баара, ону сэнэппэккэ, аахсар буоларым. Кэлин Ф.Г. Шамсутдинов диэн татаар киһитин биригээдэтигэр киирэн, бэркэ

табыллан үлэлээбитим. Киниэхэ үлэли сылдьан **39 сааспар, 1986 сыллаахха, Үлэ Кыһыл Знамята уордьаны** ылбы-тым. Оттон бастакы уордьаммын – А.А. Слепцов биригээдэтигэр үлэли сыл-дьан, **“Бочуот Знага” уордьаны – ССРС Үрдүкү Сэбиэтин Бүрүсүдьүүмүн сэкирэтээрэ М.Георгадзе илии баттааһыннаах 1977 сыллаахха ыам ыйын 12 күнүгэр ылан** турабын. Оччо-лорго эдэрбин, үлэни саамай кыайар-хотор кэмим. Быалана-быалана, курдана сылдьан дьиэ болкуонун ойбосторугар кирпиччэлэри, булуоктары уурталы-рым. Күнгэ – 40–60, элбээбитэ 80-ча устууканы уураарым. Ханнык баҕарар тутууга мунук уурута – саамай эппиэ-тинэстээх учаастак. Дьэ, ону олох хаачы-стыбалаахтык көрөн-истэн оноруохха на-ада. Булкадаһыгы лаппаакынан ыла-ыла кутабын, онтон мастерогунан тарбатабын уонна уурабын. Истиэнэбин тэнгэ суох уурдаххына, бириэмийэн быһыллар. Үлэ хаамытын биригэдьиир кэлэн көрөр, бэрэбиэргэлиир уонна ханна, туохха сыыспыккын көрөн, сүбэлээн биэрэр. Оччолорго “Апельсин” дьиэтин аттыгар баар 9 этээстээх дьиэни туппуппугут.

“СӨ үтүөлээх тутааччыта” ааты орубуна Тутуу ааҕы күнүгэр, 1995 сыллаахха атырдыах ыйын 8 күнүгэр, өрөспүүбүлүкэ Бастакы бэрэсидьиэнэ М.Е. Николаев илиитигэр ылбытым. Онон тутууга 33 сыллаах үлэбин үрдүктүк сыаналаан тураллар. 2012 сыллаахха **“Ветеран строительного комплек-са”** бэлиэ, маны тэнгэ 2017 сыллаахха **“Строительная слава”** бочуоттаах бэ-лиэнэн наҕараадаланан турабын. Олобум былаһын тухары дьон туһугар диэн үлэлээн кэллим. Үлэ эрэ диэн сыл-дьаммын, тус олохпун онгостубатабым. Уопускаҕа эрэ сынньана түһэн ыларым. Онтон үлэлээбитинэн барарым. Үлэ-лиирбин оччоттон баччаа диэри наһаа

Куорат тас көрүнгэ тупсарыгар дууһалыын ыалдыар

Тамара Никаноровна билигин даҕаны уопастыбаннай үлэ көхтөөх кыттылааҕа. Билигин төһө да бочуоттаах сынньаланга олордор, олорор дьиэтин таһынаагы учаастагын сыл аайы араас сибэккинэн симиир, кизгэтэр. Үлэ сылыгар куо-рат дьаһалтата биллэрбит “Мөлүйүөн сибэкки” куонкуруска “Бастыҥ сибэкки үүннэрээчи” аатын ылбыта.

Тутууга үлэлээн, биэнсийэбэ тахсан баран, Мэдиисинэ национальнай ки-инигэр үлэлээбитэ. Бэйэтин баҕа өттүнэн дьиэ ис-тас өттүгэр буор босхо араас сибэккини, мастары олордор. Ол маста-ра билигин чөлгийэн, көбөрөн-набаран, бэйэтэ ойуур кэриэтэ буолла. “Билмарт” маҕаһынтан тимир атахтаах мас ыска-мыайкалары атыылаһан туруортаабыта уонна “Водоканалтан” бетон көһүөлэри атыылаһан сибэкки олордутаабыта.

Бэйэтэ олорор Ленин үөс суолун 23-с №-дээх дьиэтин аттыгар Октябрьскай өттүгэр бары уулуссаҕа сибэкки, мас олордутаабытын, бу дьиэбэ олорубут-тан 20-тэн тахса сылы быһа көрөр-истэр, харайар. Маны сэргэ Дьокуускай куораттаагы оҕо дьиэтин, саҥа тутулан кирибит Идэлээх сойуус дьиэтин, харах балыһатын территорияларыгар, Бэчээт дьиэтин аттыгар уонна Ленин болуосса-тын тохтобулугар сибэкки кулумбаларын билинҥэ диэри олордор. Ол туһунан Тамара Никаноровна: “Мас олортохпу-на, сибэкки үүннэрдэхпинэ, силигилии үүнэн турар кырасыабай көстүүнү көрөн үөрэбин, астынабын. Тула өттүг сибэ-кинэн симэнэн, хатын чарангынан чэл-гийэ көрөрөн турара сүрэби сылаанныы-тар, дууһаны манньытар буоллаҕа. Дьоку-

Модуттар, модун санааланын...

Быйылгы халаанга Өлүөхүмэ уонна Нам улууһа ордук эмсэбэлээтилэр. Намнары ааспыт нүөмэргэ сырдаппыппыт. Ол гынан баран онно Модут нэһилиэгэ таарыллыбатаҕа. Уопсайынан, намнар ууга барыыларын туһунан иһитиннэриигэ тобо эрэ бу нэһилиэк аата ааттамматаҕа, арыыланан хаалбыта. Онон, бу нүөмэргэ кинилэргэ биир балаһаны анаан, халаан содулун, ороскуотун, бүгүнгү кыһалбаларын, хайдах дьаһанан үлэли илороллорун сырдатыхпыт.

Билигин Өлүөхүмэҕэ да, Намҥа даҕаны халаан содулун кэннэ чөлүгэр түһэри бара турар. Модут нэһилиэгэр эмиэ өтөрүнэн буолбатах издээн ааннаан ааста. Эбэҕэ уу ыам ыйын 18 күнүттэн күөскэ кутан нэһилиэк 128 дьизэтэ, 162 ыал тэлгэхэтэ (онно 468 киһи олорор) ууга былдьанна. Ону таһынан үс социальнай эбийиэк эмиэ ууга былдьаммыт.

Дьиз-уот хомунаалынай хаһаайыстыбатын, тутуу, Тыа хаһаайыстыбатын уонна Тырааныспар министриэтибэлэриттэн анал испесиэлистер суһал бөлөбү тэринэн бу нэһилиэккэ тахса сылдыбыттар. Уу урусхаллаан ааспытын кэннэ, ууга барбыт дьизэлэр маллара-саллара, күрүөлэрэ-хаһаалара бүүс-бүтүннүү, ону таһынан чугас ойууртан мас сыһа тобо анһан, нэһилиэк бөбүнэн-сабынан туолбут. Тийбит волонтердар көмөлөрүнэн нэһилиэктэн балтараа тыһынча кууп бөх-сах тиэллэн, ыраах сүөкэммит.

Дьон олорор дьизэтэ-уота бүүс-бүтүннүү ууга баран, маллара-саллара барыта бырабыллар эрэ туруктаах. Өрөспүүбүлүкэ дьоно-сэргэтэ, чуолаан чугасты куораттан аһынан-таһаһынан күүс-көмө буолаллар, көмө хомуйар пууннарга билигин да аҕала тураллар.

Биһиги, “кыымнар”, эмиэ туора турбакка, туох буола турарын барытын сырдатта олоробут, аһынан-таһаһынан көмөлөһөбүт.

Модут нэһилиэгэр халаанга төһө ыал ылларбытын, билигин туох үлэ-хамнас бара турарын баһылык Ефим Ефимович ГОГОЛЕВ кэпсиир:

– Эбэбит уута хаатыттан тахсан, бэс ыйын 18–19 күннэригэр Модут нэһилиэгэ ууга барбыта. Уопсайынан, нэһилиэккэ ыксаллаах нуормабыт 715 см этэ, онно аҕыс дьизэ ууга барара. Быйыл 910 см-гэ тийэн, 129 дьизэ ууга былдьанна, олортон: 126 чааһынай дьизэ, үс элбэх кыбартыралар дьизэ уонна 181 тизэргэн, 50-тан тахса хотон. Икки ыал дьизэтэ олох күөскэ эмсэбэлээтэ. Уопсайа, киһитинэн ааҕар буоллаха – 483, онтон – 169 оҕо. Социальнай эбийиэктэртэн балыһа, дьаһалта уонна дьыссаат эмиэ ууга бардылар. Икки пааркабыт, биир успуорт былаһаакката, оҕо оонньуур былаһаакката уонна Кыайы пааматынныга уонна искибиэр бүтүннүү ууга барбыттара. Нэһилиэк таһымнаах суолга 13 аак онгоһулунна, суолбут олус элбэх сиринэн хайыта барбыт. Дэриэбинэҕэ киирэр суоллартан иккитэ быһыллан турар, билигин биир суолунан сылдыбыт. Биһиги аттыбытынан өрөспүүбүлүкэ таһымнаах суол (Хатырыктыыр суол) эмиэ алдьанан турар. Маны таһынан ууттан көмүскүүр икки даамбабытын уу ньылбы сотон ааста.

Тыа хаһаайыстыбатыгар, 30 сылгы, 2 төбө сүөһү уонна 31 куурусса сүтүктээхпит. 17 туонна чааһынай дьон,

60 туонна хаһаайыстыбалар сизмэ хортуоппуйдара эмиэ ууга былдьанна. Чааһынай ыаллар 43 хотоннорго алдьанна. Икки пиэрмэр эмсэбэлээтэ.

Бырабыталыстыбаҕа, улууска эрдэ халаантан сэрэхтээх буолууга бэлэмнэни, үөрэх ытыллыбыта. Суһаллык хамсаны, сүөһүнү, сылгыны үүрүү туһунан, ыксаллаах быһыыга-майгыга туох үлэ ытыллыахтааҕын онно барытын үөрөппиттэрэ. Нэһилиэк дьонугар барытыгар өйдөтөр үөрэби ыппыппыт. Модут нэһилиэгэ урут ууга барбат этэ, мэлдьи ууга барар аҕыс ыалбытын эрэ бэлэмнээбиппит. Уубутун кэтээн көрө сылдыбыппыт, “уруккутун курдук ааһыа” диэн эрэллээх этибит. Уубут 715 см аһан, эбиллэн барбытыгар аллараттан сылгыны, сүөһүнү барытын үөһэ үүрдүбүт. Тохтуо дии санаабыппыт. Дьэ, онтубут уубут тобо анһан кэллэ!.. Үрдүк сиргэ турар дьизэни быстах кэмгэ олорор пуун онгорон, дьону барытын онно көһөрдүбүт. Үөрөппиттэрин курдук, барытын дьаһанныбыт, сыгынаал биэрдибит. 250 тахса киһини, оҕолору Намынан, куоратынан аймахтарыгар ыталаатыбыт. Дьэ, уонна хаалбыт дьон бары успуорт саалга көспүтэ. Нэһилиэк дьонно бары айманнылар. **Уу биһиэхэ түөрт өттүбүттэн кэлбитэ, онно төгүрүйэн кэбистэ. Холобур, урут хаһан даҕаны арбааттан кирибэт этэ, олус элбэх сир арыыланан хаалла. Аны уоппут баран, сибээһэ суох хаалбыппыт, биир суукка оннук олорбуппун.** Дьон айманыы бөҕө буолбуттара.

Бырабыталыстыбаттан, МЧС-тар, быраастар, полициялар, волонтердар кэлбиттэрэ. Айсен Сергеевич Бырабыталыстыба өттүттэн биһиэхэ күүс-көмө, сүбэ-ама буолар **Дьиз-уот хомунаалынай хаһаайыстыба министириин солбуйааччы Сергей Киров**ы анаабыта. Кини дьаһайан, элбэх үлэ ытылынна, уонча улахан тыраахтар, массыына үлэли сылдылар. Уубут таһыма улам түһэн барбыта.

Ол да буоллар сорох сиринэн уу күөл курдук олохсуйан хаалла, сорох дьизэ ол ууга турар. Ону носуоһунан хачайдыы, ыта сатыыбыт. Күннэтэ субуотунньук буолар, сүүсчэкэли киһи кэлэн кыттар. Дьизэ малын-салын таһаарыы, куурдуу, уопсайынан, ыраастаныы, чөлүгэр түһэри бара турар.

Мария ШАПОШНИКОВА, ыксаллаах быһыы-майгы кэмигэр көмөлөһө сылдьар биэнсийэлээх уопастыбанньык:

– Урут Модут нэһилиэгэ халаанга хабыллар этэ да, бэрт аҕыйах дьизэни таарыйара. Бу сырыыга эбэбит таһынан баран, нэһилиэгэ бүтүннүү ылан кэбистэ. Нэһилиэкпит ууга, халаанга былдыаммыт ыксаллаах кэмигэр турар-турбат бука бары тэрийэр-бэрийэр үлэҕэ күүс-көмө буола сылдыабыт. Билигин уу түспүтүн кэннэ, нэһилиэгэ ыраастыыр, чөлүгэр түһэрэр үлэ ытыллар. Өрөспүүбүлүкэттэн, улуустан, атын да сирдэртэн волонтер бөбөтө кэлэн көмөлөһөн, уу быраҕаттаабыт бөхтөрүн барытын хомуйа, тийэ сылдыаллар. Улахана үмүрүйдэ, уулусса ырааһыран, киһи син хаамар буолла.

Иһэр уонна туттар уунан хааччыллалы бастагы күннэргэ уустук этэ. Суолбут алдьанан, сорох ыалга уу кыйан тийбэт түгэнэ баара. Хата, **улуус Муньабын дьокутаата, биир дойдулаахпыт Николай Игнатьев** хара маннайгыттан барытын аттаран, ким иһэр ууну, ким туттар ууга эппиэтинэстээхтэри туруртаан, күн бүгүнгэ диэри уунан хаачыйа олороллор.

Баһылык миигин дьизэлэрэ-уоттара ууга былдыаммыт дьоммутун олохтуур сиргэ аһаталыыр, иһэр, суунар уунан хаачыйар, дезинфекциялыыр, наада буоллабына, уйулҕа өттүнэн көмөнү онгорор пууну салайан, тэрийэн үлэлэтэргэ анаабыта. Ол курдук, быстах кэмгэ дьизэтэ-уота суох хаалбыт ыалларга, күүстэх үлэҕэ үлэли-хамсы сылдыар эр дьоммутугар, улуустан, өрөспүүбүлүкэттэн көмөбө кэлбит волонтердарга барыларыгар сөптөөх усулуобуйаны онгору, иһэр уунан хаачыйа сылдыабыт. Нэһилиэк дьахталлара, кыргыттара, оскуола, дьыссаат асчыттара дьоммутун күннэтэ итии аһылыгынан хачачыйа, аһата сылдыабыт. Элбэх киһини аһатарга илии тийбэтэ өйдөнөр. Хата, улууспут үөрэбин салаатын дьаһалынан, оскуола, дьыссаат үлэһиттэрэ хомондуроопкаланан, ас астаан дьону аһатарга күүс-көмө буола сылдыаллар.

Сорох ыаллар дьизэлэрин уута түһэ илик буолан, гаастара, уоттара холбоммокко турар. Ол дьоммут билигин даҕаны пуунга олороллор, кинилэри эмиэ күнгэ үстэ итии аһылыгынан хачачыйабыт. Куораттар, улууспут уонна нэһилиэкпит дьонно аһынан хаачыйа тураллар. Бэл, куст, эт аҕалан, сибизэхэй куст,

буотарах миинин буһарабыт.

Соһуччу ууга барылан уйулбалара хамсаабыта, аймаммыттара, долгуйбуттара өйдөнөр. Аанһа буолуо дуо – туттубут дьизэлэрэ, муспут баайдара, сүөһүлэрэ, сылгылар айгыраабыт дьон истириэстииллэрэ биллэр. Куораттан уйулҕа үлэһиттэрэ тахсан, бастаан олох охсууну ылбыт, ыгылыбыт ыалларга сылдьан хас биирдиилэрин кытта кэпсэтэн көмө онгорбуттара, уоскупуттара. Билигин үһүстээн кэлэн, аны нэһилиэнньэ дьонун кытта кэпсэтэн күүс-көмө онгоро сылдыаллар. Дьоммут уйулҕа өттүнэн көмө ылан, кэм айманылар уһараан, санаалара бэттэх кэлэн, күүстэх үлэҕэ турунан үлэ-хамнас буола сылдыаллар.

Саргылаана ЯДРИХИНСКАЯ-ПОПОВА, олохтоох Култуура дьизетин салайааччы, билигин быстах кэмгэ олорор пуунга эппиэтинэстээх:

– Нэһилиэкпит ууга барбытын кэннэ, дьону-сэргэни, дьахталлары, оҕолору барыларын быстах олорор пуунга олохтообуппун. Кинилэр олорор усулуобуйаларын, аһыыр астарын, иһэр ууларын тэрээһинигэр үлэли сылдыабын. Эрдэттэн сэргэти үлэлэрэ барбыттара. Ол үлэ чэрчитинэн 10 үлэһиттээх быстах пуун тэриллэбитэ. Уу мунугаан кэлбит күнүгэр быстах пуунга 117 киһи хонон турбута. Бүгүнгү туругунан быстах пуунга 6 киһи олорор.

Бу кыһалбалаах күннэригэр Модуттан төрүттээх бар дьоммут түмсүү тэринэ охсон, нэһилиэктерин дьонугар аһынан-үөлүнэн, таһаһынан-сабынан, эминэн-томунан күүс-көмө буоллуттар. Бу түмсүүлэри Нам сэлиэнньэтигэр олорор Дария Ноговицына уонна Дьоккуускай куораттан Валентина Чиркова, Сергей Ноговицын, Ольга Новгородова (Попова) дьаһайса олороллор. Маны таһынан Дьоккуускайтан урбаанньыт Олеандра Тотонова ис сүрэбиттэн эмиэ күүс-көмө буолла.

Саамай улахан көмөнү биир дойдулаахпыт, «Сервис-Ойл» тэрилтэ дириэктэрэ Сергей Тихонов онгордо. Улаханлык ууга барбыт дьизэҕэ олорор дьонго 50 матарааһы, суорбаны, сыттыгы, оронун биэртэлээтэ. Ону сэргэ Дьоккуускай куораттан Вера Лиханова барыта 22 орон таһаһыны ытта. Саха эстрадатын артыыһа Наталья Кривошапкина (Далаана) анал аадырыстаах икки көмөнү онгордо, нэһилиэк дьонугар ас-үөл, быстах туттарга суунар-тараанар мал-сал уо.д.а. тиксэрдэ.

Бүгүн уопсайа 64 сиртэн көмө кэллэ. Ол иһигэр 5 улуустан (Мэнгэ Хаһалас, Уус Алдан, Бүлүү, Үөһээ Бүлүү, Ньурба) аһыыр ас, утуйар таҕас, оҕо оонньуурдара, оҕо аһылыга, кэтиллэр таҕас-сап, туттар мал кэллэ. Бу кэлбит көмөнү барытын 174 ыалга көмө быһытынан түгэттибит. Нэһилиэккэ кэлбит гуманитарнай көмөлөрү суоппардар буор босхо таһан абыраатылар. Саатар, хаһыакка ааттарын ааттаан махталбытын биллэрэбит: Махир Рамиз оглы Гадимов, Афанасий Охлопков, Наби Дьяконов, Анатолий Васильев, Лена Винокурова, Василий Барахов.

Уопсайынан, манньык ыксаллаах түгэнгэ саха дьонно хаһан баҕарар түмсүүлээхтэрин көрдөрөллөр. Бэл, олох билбэт дьон, атын улуустар алдьархайтан туора турбаттар, кыһалбалаахтарга туох кыалларынан күүс-көмө буолаллар, илиилэрин ууналлар. “Ойурдаах куобах охтубат!” диэн манньыгы этэн эрдэхтэрэ.

Балаһаны бэлэмнээтэ Туйаара СИККИЭР.

Сайсары кытыла уонна 202-с түөлбэ Дьокуускай маастар-былаанынан уларыллар

Сайсары күөл тулатыгар уонна Роман Дмитриев аатынан кытылга улахан далааһыннаах тупсаран оноруу ыытыллар. “Азия оболоро” норуоттар икки ардыларынаабы устуорт оонньууларыгар бэлэмнэни чэрчитинэн баһылык Евгений Григорьев Сайсары күөл таһыгар өрөмүөннэнэр сирдэри көрдө-иһиттэ.

“Главстрой” МКУ салайааччыта Алексей Варламов иһитиннэрбитинэн, кыһынгы кэмгэ “Триумф” устуорт комплексын сириг кыһынгы инниттэн буору-кумабы куппуттара. Ол түмүгэр күөл кытылыгар дьон хаамар сирэ баар буолбута. Күөлү тупсаран онорууга өрөмүөн чэрчитинэн кытылы бөбөргөппүттэрэ. Билигин устуорт быһаааакаларыгар, бэлисипиэттээх, сатыы дьон сылдыар суолларыгар үлэ барар, МАФ-тар (архитектура дьобус оноруктара) атыылаһан бэлэмнээтилэр. Бу кэмгэ Ийэ искибиэригэр өрөмүөн сабаланна.

“Триумф” устуорт комплексын таһыгар ыытыллар өрөмүөнү “Азия оболоро” норуоттар икки ардыларынаабы VIII оонньуулар сабаланыахтарын иннинэ бүтэриэхтэрэ. Сайсары күөл кытылын тупсаран оноруу үлэтэ бу сыл устата барыаба. Үлэ түмүктэннэбинэ, күөлү эргичи тупсарыллан оноруллубут, хаамар суол баар буолуоба. Санга сынньалан сирдэрин, оҕо оонньуу уон-

на устуорт быһаааакаларын онорор былааннаахтар.

Маны таһынан Евгений Григорьев Р.М. Дмитриев аатынан кытылга ыытыллар өрөмүөнү хонтуруоллаата, Б.Ф. Неустроев-Мандар Уус уруһуйдарынан оноруллубут муралы көрдө.

– “Азия оболоро” устуорт оонньууларыгар бэлэмнэни чэрчитинэн Дьокуускайга киэн далааһыннаах үлэ барар. Мана эбии национальной бырайыактарынан былааннаммыт үлэлэр болдьоммут кэмнэригэр ыытыллар. Ону таһынан Дьокуускай маастар-былаанынан тупсаран оноруллуохтаах эбийиэктэргэ үлэлэр эмиэ толору күүһүнэн бараллар, – диэн Евгений Григорьев кэмэнтээрийдээтэ.

Евгений Григорьев Сайсары уокуругар суол өрөмүөнүн хонтуруоллаата

Дьокуускай куорат баһылыга Евгений Григорьев “Куттала суох хаачыстыбалаах суоллар” национальной бырайыак чэрчитинэн Макаренко уонна Генерал Притузов уулуссаларыгар ыытылла турар өрөмүөнү көрдө.

Бу учаастакка хапытаалынай өрөмүөнү саас сабалаабыттар. Ыам ыйын 26 күнүн туругунан Макаренко уулуссаба бэдэрэ-этчит суол тас дьапталбатын уларытта, гаас ситимнэригэр үлэни ыытта. Макаренко уонна Генерал Притузов уулуссалар учаастактарыгар уопсайа 1,5 км үһүннээх суолу аспаалынан бүтүрүөхтэрэ, ууну ы-

тар лотуоктары, тротуардары оноруохтара, уулуссаларга уоту-күөһү тардыахтара. Билигин бэдэрээтчит Генерал Притузов уулуссатын суолун тас дьапталбатын уларытар. Өрөмүөн үлэлэрэ болдьоммут кэмнэригэр баран иһэллэр, тардыллыы бэлиэтэммит. Былаан быһыытынан хапытаалынай өрөмүөнү бу сыл алтынны

ыйыгар бүтэриэхтэрэ.

– Макаренко уулуссатыгар суолу аспаалынан бүтүрүөлэрин таһынан ууну ыытар лотуоктары оноруохтара. Бу үлэ Сайсары уокуругар уулуссаба уу муньустар кэмигэр сүүрдэрин хаачыйыаба, – диэн баһылык эттэ.

Бэлиэтээн эттэххэ, “Куттала суох хаачыстыбалаах суоллар” национальной бырайыак чэрчитинэн куорат уокуругун территориятыгар уопсайа 35,5 км үһүннээх 24 эбийиэккэ тутуу, реконструкция, хапытаалынай өрөмүөн уонна өрөмүөн ыытыллыахтаах. Маны таһынан бу бырайыакка киирсибэт 5,37 км үһүннээх 6 эбийиэккэ суол үлэтэ былаанга турар. Уопсайа 2024 сылга өрөмүөннэнэр эбийиэк (суол-уулусса үлэлэрэ) уопсай үһүнэ 40-тан тахса км буолуоба.

Ильменскэйгэ элбэх функциялаах устуорт саалатын тутуу түмүктэнэн эрэр

Сайсары уокуругар Ильменскэй уулусса 27-гэр баар элбэх функциялаах устуорт саалатын тутуута түмүктэнэрэ чугаһаата. “Главстрой” МКУ салайааччыта Алексей Варламов эп-питинэн, Ыам ыйын 25 күнүн туругунан эбийиэк тутуутун бэлэмэ 98 %-на тэҥнэһэр.

– Кэлэр нэдиэлэбэ саҥа эбийиэк үлэбэ киирэригэр көҥүлү биэрэр, тутар үлэ сабаланыаба. Билигин технологическай тэриллэри мантаастыыллар, – диэн Алексей Варламов эттэ.

Эбийиэк “Демография” национальной бырайыак

“Устуорт – олох нуормата”

Дьокуускай куорат пресс-сулууспата.

– **Үтүө күнүнэн! Кэпсэтиибитин, үгэс курдук, билсигииттэн саҕа-лыахха.**

– Дорооболорун, Сарыал Кирил-лиммин. Сунтаартан төрүттээхпин, кыра эрдэхпинэ дьонум Дьокуускайга көһөн кэлбиттэрэ. Куоракка уһууаан кэһнэ үс оскуолаҕа үөрэммитим: ба-стаан олоһуот дьэибиһтэн чугас 6-с №-дээх оскуолаҕа, онтон “Личность” диэн чааһынай оскуолаҕа уонна били-гин лиссийи буолан турар 14-с №-дээх оскуолаҕа 11-с кылааһы бүтэрбитим.

– **Сарыал, оскуола кэһнэ тутта бу идэҕэ үөрэммитиг дуо?**

– Ол саҕана “ханнык үөрэххэ кириэ-хпин сөбү?” диэн бэрт уһуннук толкуй-даабытым. Онтон киһи бары сэнээрэр үөрэбин талан, “менеджмент управления организацией” диэн идэҕэ кирибитим. Үөрэх былаанынан үс сүл Дьокуускай-га уонна икки сүл Санкт-Петербурга үөрэниэхтээх этибит, ону мин үһүс сүлбар аармыйаҕа барбытым. Онтон сулууспалаан кэлбитим – үөрэҕим суох буолан хаалбыт этэ, онон орто үөрэхтээх хаалбытым.

Быһа түһэн эттэххэ, бу идэм би-лигин дьону кытта үлэбэ, тэрилтэбин үлэлэтэргэ, салайарга көмөлөһөр.

Бэйэм кыра сааспыттан ыарахан үлэбэ сыстан улаппытым. Аҕам **Ми-хаил Антонович Кириллин** куоракка таһар-тиэйэр тэрилтэҕэ сүүсчэ киһини дьаһайан-салайан үлэлэтэрэ. Мэлдьи ону көрө-истэ улаппытым.

– **Оччобо аармыйа кэһниттэн тугу дьарыктаннын?**

– 2014–2015 сылларга Сөбүрүү Кэриэйэбэ “небоскрёбтары” тутууга инженер-альпомщицынан үлэлээн кэл-битим. Альпомщиктар тутулла турар кутуу дьылээр алюминийтан онгоһуллубут улахан опалубкаларын хомуйан этээстэн этээскэ таһаарар эбээһинэстээх этибит. Судургутук быһаардахха, арматууранан туттарыллар эркиннэргэ бетон кутул-ларыгар опалубкатын бэлэмнээн, хас дэтээлин барытын холбоон-сыһыаран биэрэрбит, онтон хаппытын кэһнэ хо-муйан ылан салгыы барарбыт.

Дьэ, ол сүлдьян аан бастаан сыба-аркалаан көрбүтүм. Биллэн турар, анал үөрэбэ суох, ыйар-кэрдэр кийитэ суох киһи ылла да сыбаарканы баһылаабат. Аттыбар баар кэриэй сыбаарсыктартан ыйыталаһан үөрэниэхпин сөп этэ да, оччолорго тылларын билбэт буолан сатамматаҕа. Кэриэй тылын кэлин, сы-бааркаттан тэйэн баран биридэ, өйдүүр буолан барбытым.

– **Дойдугуттан ыраах тэлэһийбит эбикиин, туох эрэ сыаллаах-сорукта-ах буоллабын?**

– Үлэлии, сири-дойдуну билэ, сайда уонна бири сүрүн соругум – уруубар, ыал буоларбар харчы онгосто. Бастакы бы-лаан быһыытынан, икки ый үлэлиэхтээх этим да, сүл буолбуппун билбэккэ ха-албытым. Биригэ барбыт табаарыһым, кэргэнэ оболоһон, икки ыйынан дьонугар төһөнөн кэлбитэ. Мин биригэдьири буо-лан, салгыы үлэлии хаалбытым.

– **Омук тылын үчүгэйдик билэр этин дуо?**

– Аангылыһалы ортотук билэбин уонна тугу этэллэрин киһи таайан да бил-лэр. Онно: кытайдар, индустар, африка-лар – бары атын-атын тылынан кэпсэтэр дьон баар буоллахтара дии.

– **Дьэ, онтон дойдугар кэллин, уруу киэһэтин тэрийдин...**

Сарыал КИРИЛЛИН: “Киһи киһиттэн үөрэнэр”

Ыам ыйын 31 күнүгэр Арасыйыаҕа Сыбаарсык күнэ бэлиэтэнэр. Бэлиэ күнгэ тобоһуннаран, бу эйгэбэ ылсан үлэлии сылдьар, ону таһынан дьонго тимири кытта үлэни кэпсиир, көрдөрөр дьарыктаах “Сарыал” тутуу тэрилтэ салайааччыта Сарыал Кириллини кытта кэпсэтиибит.

– Кэлэн. Сыбаайба буолла. Бары-та этэнгэ ааста. Онтон үлэлиэххэ-хамсыахха наада дии сырыттаһына, били, Кэриэйэбэ биригэ сылдьыбыт табаарыһым **Евгений Дьячковский** “сыбааркаҕа ылсыахха” диэн этии киллэрбитэ. Ол курдук бастаан тимири олбуор онгортон барбыппыт. Евгений сыбааркаҕа сыһыаннааҕа. Мин бастаан утаа силиэсэртэн саҕалаатым, сүрүн тут-тар тэрилим “болгарка”. Ол сүл бастакы улахан бырайыакпыт “Болид” автосервис бири улахан эбийиэгин туттуппупт.

Былырыннгыттан тус-туспа баран, Евгений улахан таһаҕас таһар мас-сыналары өрөмүөннүүргэ идэтиэйэр. Саха сиригэр сыбааркаҕа бири биллэр үчүгэй исписэлиис. Онтон мин Евге-нийтэн үөрэнэн, сыбааркаҕа сакаас ылан саҕалаабытым. Ол сүлдьян сыба-арсык убайым **Денис Кириллинниин** кыттыспытым, убайыттан элбэххэ үөрэммитим. Онон киниэхэ махтал-лаахпын. Сыйыа сыбаарсык идэтигэр Нам колледжыгар үөрэнэн, кыра да, улахан да гарааһы онгорууга, ыскалаат, маҕаһын, олбуор тутууга үлэлиибит. Былырыннгыттан тургутук быһыытынан тимири каркаастан дьэиэлэри тутабит.

– **Үлэбит туһунан сиһилии кэпсиэн дуо?**

– Гараас тутар буоллахпытына, ба-статан туран, сири тэҥниибит уонна бетон кутабыт. Үрдүгэр тимири каркаас туруоран баран сэндвич паньаллары-нан бүрүйэбит. Сэндвич паньал икки көрүҥнээх: ис өттө – пенополистирол эбэтэр базальт. Пенополистирол сы-лаас эрээри, тыаһы-ууһу тутпат уонна уоттан сэрэхтээх собуус, базальт арыый тымныы буолуон сөп эрээри, тыаһы киллэрбэт уонна уокка куттала суох. Өссө базальт кв. м таһаардахха, сыана-лаах буолар. Сэндвичи каркааска уһун сурууктарынан холбоһор, икки арда барыта сылытылаах онгоһуллар. Онтон быһа охсуһар сирдэрэ (стык) “добор-най” элэмизннэринэн кистэнэр. Сэн-двич паньал ис-тас өттүттэн листтээх буолан, эбии бүрүөһүҥнэ наадыйбат. Маҕаһыннар тас көстүүтүн тупсараары эбии өстүөкүлэнэн эгин киэргэтээччи-лэр.

– **Туттуон баҕалаах киһи сыананы интэриэһиргиир буолуохтаах...**

– Быһа холоон, кв. м 35 тыһ. солк. Ол аата, 6х6 гараас 1 260 000 солк. курдук тахсар. Ол эрээри хас биридии тутуу сири дэхсититтэн саҕалаан ыраабыттан-чугаһыттан, туттуллар матырыяалла-рыттан, түннүгүттэн, ааныттан уо.д.а. тутулуктанан тус-туспа сыаналаах буо-лар. Онон тустаах дьон тэрилтэбэ кэлэн,

көмпүүтэргэ 3D мадьыал онгортон, суоттатан көрүөхтэрин наада.

– **Онтон олбуор тутууга?**

– Билигин биһиги “кэссиэтэлии” олбуордары тутабит. Манньык олбуор сүрүн баҕаналара эрэ көстөллөр, кон-струкцията иһигэр киирэн хаалар, онон көстүүтэ быдан кырасыабай, үйэлээх даҕаны. Сыанатын этэр буоллаахха, ма-тырыяалын уонна үлэтин ааһан туран миэтэрэтэ – 6 500 солк.

– **Тутууга үстүрүмүөнүнэн ха-аччылыы уонна уопуттаах үлэһит быһаарылаах буолара сарбахтам-мат...**

– Үлэбэ туттар тэрилиг төһөнөн үчүгэй да, соччонон туттарга чэпчэки буолар. Биһиги Германияҕа онгоһуллар EWM PICO, ESAB сыбааркалыыр аппа-рааттарынан үлэлиибит. Бу – эрэллээх үстүрүмүөннэр, уһун кэмгэ мэктиэлээх-тэр. Бэйэм эмиэриклэр Milwaukee пи-ирмэ туттар тэриллэрин күүстээхтэрин, итииһэ-тымныыга, сиргэ-уокка үлэлииргэ табыгастаахтарын уонна бөбөлөрүн иһин сөбүлүүбүн. Аһаан дьарыктанар тэрилтэ ити өттүгэр хаачыстыбалаах, эрэллээх үстүрүмүөннэринэн хааччынара инбэ-стииссийэ курдук буолар.

Үлэһит туһунан эттэххэ... Билигин үлэһит күүс тийибэт кыһалбата күүскэ турар дии саныыбын. Ыччат харчы хал-лаантан кэлэн түһэрин күүтэн олоһор, олоххо оннук суох. **Ол иһин үлэлээн, үөрэнэн, сайдан иһиэххэ наада.**

Тэрилтэ тэринэн үлэһиттэри булар-бар бастаан ыарахан этэ. Ким да саҕа саҕалаан эрэр киһини билбэт, эн эмиэ билбэккин, ол эрээри эбийиэккэр тахсан үлэлиэххин наада. Онон элбэх киһи кэлэн, боруобаланан көрөр. Ким эрэ сөбүлээн үлэлии хаалар, ким эрэ кыайбакка тохту-ур. Бэйэм өттүбүттэн үлэһиттэрбэр, эдэр дьонго тугу билэрбин үөрэтэ, көрдөрө сатыыбын. Ону тэнэ үлэбэ мэлдьи саа-стаах, уопуттаах үлэһиттэрбитин кытта туруорабын, оччобо элбэххэ үөрэнэллэр. Киһи киһиттэн үөрэнэр, баҕалаах киһи дьону көрөн, сүрдээх түргэниик ылынар.

– **Сарыал, тутууга сыһыаннаах ви-деоларгын соцситимнэргэ бэрт үгүс киһи сэнээрэр.**

– Видеоҕа устар буолбутум түөрт сүл буолла. Бастаан судургутук үлэбин-хамнаспын көрдөрөр, билиһиннэрэр сы-аллаах устарым. Итинник устарга аһаан үөрэммэтэбим, Арасыйыаҕа тутууну устарга ким даҕаны үөрөппэт. Бэйэм интэриэһиргээн, собуруунгулартан көрөн саҕалаабытым. Билигин соци-симнэрбитигэр быһа холоон 25 500 киһи сурутар, онтон көрүү иккилии-үстүү мөлүйүҥгэ тийэр. Сөбурууттан сэнээрэн көрөр дьон элбэх. Кэлин бэйэм кэтээн көрөрбүнэн, устууларым бири халыыптаах буолбуттар, онон эбии сай-даары, үөрэнээри тутууга аналлаах виде-оны онгорууга куурус ытабын. Ол иһин, нууччалыы эттэххэ, “эффектнэй” устууга биллэрэр-көрдөрөр, туһалааҕы кэпсиир суруйуулары эбэр былааннаахчылар.

Бу устуум бири сүрүн сыала-сору-га – эдэр ыччаты үлэбэ тардыы. Онон үлэбит тэтимин, кэлэктиипитин, түргэн түмүктэрбитин көрдөрөргө кыһаллабын. Манньык устуу кэһнэ эр дьон эрэ буол-бакка, дьахталлар эмиэ “үлэбэ кириэххэ сөп дуо?” диэн ыйыталаһааччылар.

– **Устууларгар бири үксүн нууч-чалыы кэпсиигин, оттон күннээби олоххор сахалыы холкутук сангарар эбикиин дии?**

– Видеоларбар үксүн нууччалыы кэпсиибин. Ону сорох дьон “саха эрээри тобо сахалыы сангарбаккын?” дииллэр. Итиннэ хоруйдуур буоллаахха, мин тэрил-тэбин бренд таһымыгар тиирдэхпин баҕарабын, ол туһугар Саха сиринэн эрэ мунурдаммакка, атын куораттарга, дойдугарга тахсаары, кинилэргэ сана-абын тиирдээри нууччалыы кэпсиибин. Биллэн турар, күннээби олохпор сахалыы холкутук сангарабын.

– **Салайааччы быһыытынан ханнык**

бириинсиптэри тутуһабынын?

– Миэхэ үлэһиттэри мин хама-андам. Хас биридии киһи сарсыарда үлэтигэр баҕаран туран кэлэрин кур-дук, усулуобуйа тэрийэбит. Хамнаста-рын, үлэлэригэр астарын-таҕастарын үчүгэйдик хааччыабыт, наар кыһыра сылдьар тойон-хотун суох, үлэбитин өрө көтөҕүллэн туран үтүө санаалаах үөрэ-көтө онгоруот. Холобур, сынньана таарыйа, биригэ тугу эрэ толкуйдаан видео устуохпутун сөп.

– **Бири эбийиэккэ ортотунан хас киһи үлэлиир?**

– Чэ, 14х10-наах, о.э. 140 кв. м гараа-һы ылан көрүөххэ, үгэс курдук, бастакы күн саамай сылаалаах, элбэх толкуйдаах, элбэх тимири таһылаах, быһылаах буо-лар. Ол иһин бу күн эбийиэккэ 7–8 киһи барыан сөп. Саҕа кэлбит үлэһиттэри эмиэ хайаан да ытабыт, манна үлэни иһиттэн билсэллэр, уопуттаах дьонтон үөрэнэллэр. Бэйэм эмиэ офиска күнү-күннээн олоһорбуппун, үксүн эбийиэккэ үлэлибин, тимири таһабын, быһабын, сыбааркалыыбын.

Тутулла турар эбийиэккэ икки сүрүн сыбаарсыгы кытта икки көмө сыбаар-сык уонна барараап үлэлиир. Ону кытта тимири быһыыга үс силиэсэр сылдьар: бири турба кээмэйдин суоттуур, икки киһи таһар-быһар. Оннук 3–4 нэдиэлэ күүстээх үлэ кэһнэ, сыбаарсыктар бэй-элэрэ хаалан конструкцияны сыбаар-калыыллар. Дьэ, онтон кырааска үлэтэ саҕаланар.

– **Үлэни туттарыы хайдах бара-рый?**

– Чааһынай тутууларга улахан тэрил-тэбэ курдук технадзор кэлбэт. Сака-асчыттар бэйэлэрэ билэр, сыһыаннаах киһини илдэ кэлэн “акт приёмки” илии баттаһалларыгар көрүөхтэрин сөп. Онно, бастатан туран, бырайыа-гы кытта тэҥнээн бэрэбизиркэлиллэр уонна сиик хаачыстыбатын, дэтээллэр холбоһуулары (стык) көрөллөр.

– **Быйыл үлэбит барыта былаан-нанан, наарданан турдаҕа...**

– Билигин 3 сиргэ тэҥинэн үлэ ыы-тыллар. 6х4-тээх түөрт скаттаах валь-мовай сарайдаах тимири бэсиэккэ уонна ол таһыгар “парящей декоративной” кирилизии кирилизэ онгоруутугар аһаан дьарыктанар исписэлиис Денис Кирил-лин тутан бүтэрэн эрэр. Бу кирилизэ каркааһа тимири уонна мас үктэллэрдээх. Ону таһынан эргэ кыладыапканы ыһан баран, саҕаны тутуохтаахпыт. Үһүс сир-битигэр гарааска эбии тутуохтаахпыт. Ити курдук быйылгы сезонҥа хайыы үйэ сакааспыт туолан турар.

– **Сарыал, ыйытыларбытыгар сиһилии хоруйдаабыккар махтана-быт. Инники үлэбэр ситиһиилэри баҕарабыт!**

Мария САННИКОВА.

САНИТА АЙ: “Ырыаһыт буолуу ыра санаам этэ”

Саха эстрадатыгар элбэх оҕолоох ийэ, мааны куола-стаах Санита Ай бэс ыйын 8 күнүгэр кэнсиэрдээри сылдьар. Үлэлээбитэ 15 сыл буола охсубут эбит. Бу тухары айар үлэтин, тус олобун, бука, “бэйэтинээбэр ордук” билэр буолуохтаахпыт.

– **Соня, ураты ыйытылары биэри-эхпин баҕарбын. Аһаҕастык хоруй-дуургар көрдөһөбүн. Олоххор улахан сабыдыалы ким онгорбутай, тугунан?**

– Оннук. Чопчу бу киһи миэхэ сабы-дыал онгорбута диир кыабым суох. Тоҕо диэтэххэ, араас дьон ырыаба тапталы үөскэтэн, олохпор сабыдыаллаабыт-тара. Кыра эрдэхпинэ эһэм Фёдоров Андрей Николаевич ырыаны аан бастаан сэнгээрдибитэ. Бастакы ансаамбылга уһуйбут учууталым – “Күөрэгэй” ансаам-был салайааччыта Клара Степановна Ти-хонова. Сунтаарга көһөн киирбитим кэннэ Родион Амонов, “Мозаика” ансаамбыл салайааччыта Виктория Ивановна Мой-тохонова. Онно сылдьан Егор, Светлана Неустроевтары, онтон Семён Ченяновы кытта билсипитим. Дьэ, онтон Аркадий Николаевы-Эрхааны кытта билсэбин. Дьингинэн, ырыаһыт буолар дьылбабын ийэм ыйбыта диэххэ сөп. Кырабар ырыа ансаамбылларыгар биэртэлээбитэ, өссө гостуруолга кытта барсара, куонкуруска тэнгэ сылдьыһааччы. Уопсайынан, бары-тын кини дьаһайар. Төһө да ыллаабатар, сүбэ-ама биэрэрэ.

Оттон билигин сүрүн киһим – кэргэ-ним Эрхаан. Кэргэним – миэхэ мусука-лынай продюсерым. Хормейстербыт Наталья Викторовна Стручкова санаатын, сүбэтин истэбин.

– **Кими киэн туттаргын сырдатан буолаарай.**

– Төрүттэрбинэн, төрөппүттэрбинэн киэн туттабын. Кинилэр тапталларын, иитэн-такайан таһаарбыттарын түмүгэр билигин Саха сиригэр ааттаах-суоллаах ырыаһыт буолан сырыттабым. Эһэм, эбэм, аҕам Үөһэттэн сэмээр арангач-чылы сылдьаллар диэн билэбин.

– **Туохтан эрэ өлөрдүү куттаммык-кын өйдүүгүн дуо?**

– Оо дьэ, куттаммыт түгэним олус элбэх. Холобур, үс дуу, түөрт дуу саа-стаахпар балтыбын кытта оҕуска кэйдэ-рэн өлө сыспыттаахпыт, балтыбын кыл мүччү хотон үрдүгэр соһон таһаарбыппын өйдүүбүн. Биридэ ыкка ытыртарбытым. Кэлин Сангаарга баран иһэн, буурбаба түбэһэн, үлүйэн өлө сыспыппыт. Биир да массыына суох, ким да кэлбэт. Хаптаһын ыскамыайканы алдьатан уот оттубуппун. Онно “өлөн эрэбин” диэн олохпун кытта быраһаайдаспытым. Пекин куорат саамай улахан болуоссатыгар “Запретный город” киирээри “давка” түбэһэн өлө сыспы-тым. Итинник түгэним олус элбэх эбит.

– **Иккиһин төрүүрүн буоллар, олоххор тугу уларытыан этэй?**

– Билингни олохпун хаһан даҕаны кэмсиммэтэбим. Иккистээн төрүүрүм да буоллар, тугу даҕаны уларытыам суох этэ. Өскө ырыаһыт буолбатабым да буоллар, туох эрэ идэни таһыччы баһы-лыам уонна ситиһиилээхтик үлэлиэм этэ дии саныбын. Оннук киһибин, барыта чуолкай буоларын ирдиибин. Хайаан даҕаны барыта чабылхай буоларын сөбүлүүбүн. Кыра эрдэхпиттэн иитиим оннук. Оскуолаба үөрэнэ сылдьан куон-куруска, олимпиадаба, научнай-практи-ческой кэмпириэнсийэбэ чабылхайдык кыттыахтаахпын диэн, сыал-сорук ту-руорунарым. Аҕам спортсмен буолан, күрэхтэһэ барарбар: “Мин кыайабын диэн бэйэбэр эрэллээх буоллаххына эрэ барыахтааххын,” – диэччи.

– **Бэйэбэр ханнык хаачыстыбаҕын саамай ордоробун? Уопсайынан, атыттарга холобур буолабын дии са-ныгыгын дуо?**

– Бэйэбэр элбэх хаачыстыбаны сөбүлүүбүн. Ити эппитим курдук, **ту-охха барытыгар эппиэтинэстээхтик сыһыаннаһабын. Ылыстым да тihэ-бэр тизрдиэхтээхпин.** Ити – эмиэ төрөппүттэрбиттэн, эһэлээх эбэбиттэн кэлбит хаачыстыба. **Саха дьахтара сатыахтаабын барытын сатыыбын диэн олус киэн туттабын.** Балыгы астыыбын, куһу үргүүбүн, куобагы сүлэ-бин. Хаһан даҕаны “ону сатаабаппын, маны онгорбоппун” диэн илийбин саратан

турбатабым. Үлэһиппин, эппиэтинэстээх-пин, дьонго куруук иннинэн сылдьабын, кыраба-кыаммакка көмөлөһө сылдьабын. Эбээ, эһээ оҕото буолан, кырдыаҕастары олус сөбүлүүбүн, убаастыбын. Киһи хаһан баҕарар бэйэтигэр итэҕэни көрдүү сатыыр дии, ол хаачыстыбабын суох онгоро, тэйитэ сатыыбын. Үчүгэй эрэ хаачыстыбабын көрө сатыыбын.

– **Ким сүбэтэ эйиэхэ олоххор то-сту уларыһыны эбэтэр үтүө түмүгү аҕалбытай?**

– Уопсайынан, мин дьон сүбэтин ылынабын. Ол гынан баран барытын сүүс бырыһыан ылыммаппын, соробун сиидэ-лиибин. Биллэн турар, миэхэ ылыннары-лаах тыллаах, аппаратыаттаах дьон ба-аллар бөҕө. Эһэм, эбэм, төрөппүттэrim, учууталларым сүбэлэринэн артыыс, ырыаһыт буола сырыттабым. Олохпор үтүө сабыдыалы онгорбут дьон сүбэлэрэ-амалара саамай ыйааһыннаах. Олобум араас түгэнигэр, ыксаллаах да быһыыга, үөрүүлээх да күнгэ кинилэр мындыр этиилэрин, ыллыктаах санааларын са-наан кэлэбин.

– **Биридэ эмэ өйгөр-санааҕар, би-ринисипкэр сөп түбэспэт дьайыыны онгорбутун дуо?**

– Эппитим курдук, олохпор олус көнө суоллаах, судургу майгылаах, кырдыгы-нан эрэ олорор, бэрээдэгинэн, быра-абыланан эрэ сылдьар киһибин. Онон сыһына-халты туттан дуу, халы-мааргыны сангаран дуу кими эмэ өһүргэппиппин өйдөөбөппүн.

– **Кириитикэни хайдах ылынабыный, өһүргэнэ санааччыгын дуо?**

– Бастаан кириитикэни олус ыары-лаахтык ылынарым. Ытыр-сонгуур, бэл, akkaастана да сыһар түгэnnэр бааллара. Кэргэним: “Хас киһи сангарбытын айы ыты сылдьар буоллаххына, ырыаһыт буолбаккын. Тимир ньиэрбэлээх, халын тириилээх буолуоххун наада”, – диэн үөрэтэрэ. “Айака, ырыаһыт буолбаппын!” – диэн ыһыктына сыһааччыбын. Били-гин арыычча “халын тириилэммиппин”

– **Хайа да киһи олобор ула-хан суолтаагы быһаарара олус уустук буолааччы. Эйиэ-хэ оннук түгэн буолбута дуо?**

– Итинник түгэн баара. 2008 сыллаахха олоһонон оло-рон, “тапталым табыллыба-та, олобум алдьанна, оҕолоох киһини ким ырыаһыт онгоруой, ырыаһыт буолан бүтүм” диэн хомойбут, хоргуппун, ытаабыт-сонгообут кэмнээбим. Омунаан эттэххэ, олобум бүппүт кур-дук этэ, оччолорго эдэрим да бэрт. Бэл, үөрэхпин бырабар санаалаах этим. Оннук олордох-пуна, **кураатарым Светлана Неустроева** эрийэн: “Соня, эн ырыаһыт буолар ыра санаа-лаах этин дии уонна үөрэххин бырабарды сананныг дуо, ама, олох итэҕэйбэппин. Үөрэх-хин бүтэр, оҕолоох да буол, бары көмөлөөн көрүөхпүт, эйи-эхэ хос биэриэхтэрэ, ырыаһыт буолуоххун наада!” – диэтэ. Хайдах эрэ ыра санаам туола-рыгар кып-кыра да сырдык уот күлүм гыммытыттан дьоллонон ытаабытым. Соннук үс ыйда-ах оҕолоох үөрэнэ кэлбитим. Онон учууталларбар өйөөн, өйдөөн үөрэттэрбиттэригэр махталым мунгура суох. Ити – саамай уустук быһаарыныы ылыммыт түгэним.

– **Олоххор саамай тугу ситэ онгорботоххуттан эбэтэр гимматаххыттан**

кэмсинэбиний?

– Кэлин сааһыран баран кинигэ таһаарым дии саныыбын. Ол кинигэбэр эбэлээх эһэбин, аҕабын тыыннаахтарын баттаһа элбэх матырыйаал ылбатахпыт-тан, диктофонго устан дуу, сурунан дуу хаалбатахпыттан кэмсинэбин. Урукку төрүттэрбит, өбүгэлэрбит тустарынан үгүһү билэр-көрөр дьон буоллахтара. Аҕам баара-суоҕа 53 сааһыгар сылдьан олохтон барбыта, кинини итиччэ эрдэ баран хаалыа дии санаабатах буоллабым.

– **Аны сүүрбэ сылынан олоххун хайдах көрөбүнүй?**

– Аны сүүрбэ сылынан син биир бар дьоммун үөрдэ-көтүтэ ыллыы-туойа, ситиһиилээхтик үлэлии-хамсы сыл-дьаам. Ол быһыгар оҕолорум бары үөрэхтэнэн, үчүгэй үлэһит буолан сыл-дьаллар. Хайыы үйэ сорохторо ыал буо-лан олороллорун көрөбүн, биертэн биир сиэннэр кэлэн, кэргэмминин үөрэн-көтөн олоробут. Сиэннэрбин кытары ыраах дойдуларынан айаннаан толору дьоллоох далбар хотун буолан сылдьа-бын диэн көрөбүн.

– **Биридэ эмэ оҕолоро, кэргэнэ суох собуэ-соботобун сылдьыаххын баҕарааччыгын дуо? Оннук түгэnnэ тугу дьарыктанабын?**

– Элбэх оҕолоох ийэ буоларым быһыытынан син биир сылайабын. Кистэл буолбатах, элбэх оҕолоох ыал ийэтэ дь-иэттэн-уоттан, хаһан да бүппэт түбүктэн сылайара биллэр. Оннук түгэnnэ турдум да тахсан баран хаалабын уонна массыы-набынан куоракка хатааһылыбын. Муу-сука холбуубун, ону-маны толкуйдуубун, арыт дьүөгэлэрбин кытта көрсүһөхпүн сөп. Дьүөгэлэrim хайа да түгэnnэ өйүллэр, сүбэлиллэр-амалылар, мин талааммар сүгүрүйэллэр, сага идиэйэ-лэри этэллэр.

– **Санаан түстэбинэ, мунчаардах-хына, хайдах аһарынабыный?**

– Чугас дьоммун, ийэбин, кэргэм-мин, дьүөгэлэрбин кытта кэпсэтэрбин сөбүлүүбүн. Бэйэм бэйэбэр эрэ буоллах-пына, ол кыһалҕаны сатаан быһаарбат, ол мунчаарыыбар мунан хаалыах кур-дукпун. Арыт кинигэ аабыахпын, киинэ көрүөхпүн сөп. “Мин кыһалбам диэн кыра буоллаба, атын дьон өссө уустук балаһыннаһаахтар” диэн санааччыбын. Аҕам өлбүтүгэр аһыйан, наһаа истири-эстии сылдыбытым. Икки сылы быһа

ыллыахпын да баҕарбат буола сылды-бытым, ырыа да тахсыбат курдуга. “Мин аҕабын саныырым, өйдүүрүм тухары кини дууһата тыыннаах, Үөһэттэн көрөн олорор” диэн, хас эмэ ыйы быһа мэйии-бин “капайдаан” дәпириэссийэттэн тах-сыбытым. Билигин да оннук саныыбын. Уолбутун АБДь-га илдэ барбыттарыгар эмиэ ынырык истириэскэ киирбитим. Кини байыаннай үөрэхтээх буоллаба, онон биһиги баҕарбатахпыт да иһин, син биир барар. Ол эмиэ наһаа ыарахан күnnэр-дьыллар этэ. Сатаан утуйбат да буолан хаалбыппыт. Олорорун тухары араас уустугу көрсөбүн. Онон, бэйэни уоскутунары сатыахха наада.

– **Ыал аайы кыһырысы баар, бастакынан эйэлэһэргэ тыл көтөбөөч-чүгүн дуо?**

– Биһиги да кыһырысабыт, этиһэбит. Оннук баар. Эйэлэһэргэ бастакы хар-дыны эр киһи эрэ онгоруохтаах дии санаабаппын. Дьахтар эмиэ түгэни көрө сылдьан бастакы хардыны онго-руохтаах. Өсөһө сылдьартан туох да үчүгэй тахсыбат. Өйдөсөпөт түгэн тахсы-быт да буоллабына, диригини илигинэ аһаҕастык кэпсэтиэххэ, быһаарсыахха наада. Холобур, мин тугу эрэ эппиппин сыһа өйдөөбүт буолуон сөп. Ол иһин, кыһырысыны диригэппэккэ, кыра уот эрдэбинэ умулларыахха наада. Кэргэnnи-илэр сыһаннара үчүгэй эрэ буоллабына, дьизэ кэргэн бигэ тирэхтээх буолар.

– **Таннарыны бырастыы гынаах-ха сөп дуо?**

– Сатаан бырастыы гыммаппын. Добордоһууга да буоллун, дьизэ кэргэnnэ да буоллун. Холобур, добордоһууга ми-гин таннарбыт киһини олохпуттан олоччу сотон кэбиспэппин, ол гынан баран бу киһиэхэ сыһаным уларыар, бэйэбэр чугаһаппаппын.

– **Саамай чугас дьүөгэлэрин ким-нээхтэрий? “Сунтаар суһума” дьин дьүөгэлэnnи дуу, бырайыак дуу?**

– Истин, чугас дьүөгэлэрдээхпин. Кинилэр ханнык баҕарар түгэnnэ мин диэки буолаллар, түүн да, күнүс да буоллун көмөбө кэлиэхтэрин сөп дии саныыбын. Оҕо сааспыттан, эдэрбиттэн сылдьар дьүөгэлэрдээхпин. Эмиэ олобум кэрдиис кэмнэринэн диэххэ. Кэллигэ-лэrbэр да дьүөгэлэр бааллар. “Сунтаар суһумнара” – дьиннээх дьүөгэлэрбит. Бырайыак эрэ буолбатах диэн мэлдьи кэпсибин. Бырааһынньыктары, төрөөбүт күnnэри бииргэ ылабыт. Кинилэр миэхэ эдьий дьүөгэлэр буоллахтара дии, төһө да интэриэстэрэ атынын иһин, куруук аттыларыгар баарбын. Мин аттыбар мэлдьи баар буолуохтара диэн бүк эрэнэбин. Мин да кинилэргэ сүбэ-ама буолуохпун сөп, кинилэр да миэхэ эдь-ий быһыытынан сүбэлиллэрэ элбэх.

Оскуолатаабы да, устудьун да эрдэхтэн дьүөгэлэрбин кытта сибээспин быспаппын. Олох ситимнээбит дьүөгэлэрэ эмиэ бааллар. Барыларын наһаа тап-тыбын.

– **Инники былаанын туһунан кэпсэ эрэ.**

– Сага сезонга икки улахан премьералаахпыт, бэстибээл-лэр бааллар. Сага ырыалары, видеоклиптэри таһаартыам. Тус олохпор этэр буоллахха, сага чааһынай дьизэ туттуохпутун баҕарабыт. Оҕолорбутунуун сыһыана омул сиригэр барыах-пытын баҕарабыт.

– **Кэнсиэрдээри сыл-дьабын. Көрөөччүлэргин ту-гунан соһутабын?**

– Алта сыл буолан баран кэнсиэрдээн эрэбин. Онон олус долгутуулаах, кэтэһиилээх. Биллэн турар, сага ырыа-лар, соһуччу нүөмэрдэр баар буолуохтара. Бэйэбин атын истиилгэ холонон көрүөм. Бу сырыыга хайдах эрэ атын собус Санитаны көрдөрүөхпүн баҕарабын. Үгкүүлүөм да, олох атын истиилгэ да бору-обаланыам. Көрөөччүлэрбин, сүгүрүйэччилэрбин барыгын үөрэ-көтө, долгуйа күүтэбин. Умнуллубат кэрэ киһэни бэлэх-тиэм диэн бүк эрэллээхпин.

– **Кэпсэтибит, дьэ, тү-мүктэnnэ, истин, аһаҕас кэп-сэтин иһин махтал. Эн айар үлэбэр сүгүрүйэр, ырыабын таптыыр көрөөччүлэрин кэн-сиэркэр сааланы толору кэли-эхтэрэ диэн эрэнэбин.**

Сэһэргэстэ
Туйаара СИККИЭР.

Күнү көрсө өссө үүн, “Күн Күбэйэ”!

Кырдыбаастар түмсүүлэригэр тирэнэн

– **Егор Семёнович, бэлиэ даа-табытынан хаһыат аабааччыларыттан итии, истинг эбэрдэтэ тут!**

Бука, ансаамбыл бары кыттааччы-лара биһиги хаһыаппытын сурутан аабар буолуохтаахтар.

– Улахан махтал! Ансаамбылым кыттыылаахтара – Сойуус кэмигэр эп-пиэтинэскэ иитилибит, соруудабы “тук” курдук толорор, сир-майгы да өттүнэн мааны далбар хотуттар. Очотообу кэм сиэринэн бэчээттэрин быспаттар. Онон сөпкө бэлиэтээтинг. Бу матырыйаалы сыа-сым курдук тутан, үйэлээх архыпка ууруохтара.

– **“Күн Күбэйэ” ансаамбыл туох-тан сабаланаан тэриллибитэй? Того чуолаан ити көлүөнэ кэрэ аңаардары түмтүн?**

– Сыланнаабы сынньаланг киинин уус-уран салайааччытынан үлэлибин. 2009 сыллаахха “Алаһа” диэн саастаах дьон түмсүүлэрэ тэриллибитэ. Түмсүү салайааччытынан очоттон баччаба диэри **Клара Васильевна Макарова** үлэлиир. Түөлбэ кырдыбаастара нэһилиэк олобор урут да бас-көс оруолу ыаллара. Чөкө ансаамбыл тэринэн, тэрээһиннэргэ ыллыыллара. Онуоха “аңаардас ырыанан эрэ мунгурдаммакка, арай үңкүүнү эмиэ киллэрдэххэ, хайдах буолуой?” диэн тыл көтөхпүппэр, саарыы түһөн баран, “боруобалаан көрүбүтүн” дэспиттэрэ. Ордук тыа сиригэр үңкүү диэн эдэр, орто эрэ саастаах дьонго сыһыаннаабын курдук өйдөбүл баара мэлдьэх буолбатах. “Сааһыран баран, үңкүүлүү аҕай сылдыбыт үһүбүн...” диэн кыбыстыы, күлсүү дабыны баара. Онуоха мин ити этиибин сааһылаан биэрбитим. Үңкүү диэн аңаардас өрө мөхсүү, тиргилли буолбатах. Тэтимэ, хамсаныта араас. Саастаах киһи көһүйэрэ, ыарыыра сэрэйиллэр. Онон “сааһырбыт эти-сиини көннөрү сэргэхситии, сэрэнэн хамсаны буолуо” диэн тылбын ылыннанан, дыарыкпытын саҕалаабыппыт. Бастакы дыарыкпыт үңкүү хамсаныларынан сэрээккэ курдук барбыта. Онтон сыһыа ирэн, кыахпыт кэнгээн, баҕабыт улаатан испитэ. Ханна даҕаны ордук кэрэ аңаардар көхтөөхтөр. Ол да иһин састааппыт үксэ кинилэртэн турар.

– **Аан бастаан ханнык үңкүүнү туруорбуккутуй? Туохха тирэбирэн талбыккытый?**

– Ол кэмгэ тэлэбиисэринэн “Бурановские бабушки” диэн Удмуртия Бураново дэриэбинэтин эбэлэрин ансаамбылларын өйдүүр буолуохтаахпыт. 70 саастарыттан тахсыбыт кырдыбаастар норуот ырыаларынан “Евровидение” тийэ ыллаабыттара. Кинилэр холобурдарын батыспыт, киһи сааһыран да баран айар-тутар, ыллыыр-туойар кыахтаабын элбэх киһи өйдөөбүт буолуохтаах. Олор тэтимнэрин үтүктэн, аан бастакы сахалы үңкүүнү туруорбутум. Онтон чаппараахтаах үңкүүгэ ылсан, Чурапчы улуунун Хатылы нэһилиэгэр ытыллыбыт үңкүү куонкуруһугар кыттан, лауреат аатын ылан, үөрэн-көтөн аҕай кэлбиппит. Оччолорго үңкүүһүттэрбит ахсыа этилэр. Сорохторго ити кытты сыанаба, дьон иннигэр аан бастакы тахсыы этэ. Бэйэ

Оччолорго Чурапчыга үлэлиир кэммэр биир кэнсиэргэ сиэдэрэй таҥастаах, эриэккэс симэхтээх далбар хотуттар чаппараахтаах үңкүүлэрин көрөн, олус да сөхтүм этэ! Саастарын тухары үңкүүлүү эрэ сылдыбыт дьон курдук холкутук, бары биир киһи курдук тэнник хамсанан, көрөөччүнү нуурал-нусхал турукка киллэрбиттэрэ. Бу – Сылан нэһилиэгин Афанасий Евсеевич Сивцев аатынан сынньалан киинин иһинэн тэриллибит “Күн Күбэйэ” ансаамбыл мааны хотуттара. Бары – үлэ үгүһүн билбит, олох улахан ааспыт ыал эбэлэрэ, туттаах дьон.

Сотурутаабыта ансаамбыл тэриллибитэ 15 сылын туолла. Онон кинилэр салайааччылара, СӨ култууратын туйгуна, “Күн Күбэйэлэр” соботох күүстээх аңаардара Егор Макаровы кытта кэпсэттим.

кыаҕар эрэни, дьон болҕомтотуттан сэргэхсийии, өссө санҕаба, улахангэ кынаттаны тыынын киһи тылынан сатаан кэпсээбэт. Саастаах дьонго ол изиийи ордук күндү, сыаналаах.

Ханна даҕаны саха култууратын билиһиннэрэбит

– **Билигин ансаамбылга хас далбар хотун дыарыктанарый? Репертуаргытыгар хас үңкүү баарый? Дьахтар аймак, ордук саастаах көлүөнэ ансаамбылын сүүйэр күүһэ туохха сытарый?**

– Киһи тыыннаабын тухары кэрэбэ тардыһар. Бэйэ-бэйэлэриттэн истиһэн, көбүтүһэн, элбээн барбыттара. Күн бүгүн 22 буолан дыарыктаналлар. Олор истэригэр ырыаһыттар, үңкүүнү саха үстүрүмүөннэринэн доһуоллааччылар эмиэ бааллар. Уопсайа уонча үңкүүлэннибит. Хара ааньттан сахалы үңкүүлэри толорорго быһаарыммыппыт. Хас үңкүү аайы таҥас тигиллэр, симэх ситэр. Дьэ, ону уларыта сылдьан, хайата табыгастаабын талан, туруктарыттан көрөн, араас тэрээһингэ, кэнсиэргэ, куонкуруска кыттабыт. Оннообор оҕо араастаах. Саастаах дьон эмиэ тэтимнэрэ, кыахтара араас. Аны туран, бары тэн саасты буолбатахтар. Ол эрэри барыларын биир тэнник ыланабын, биир таһымга тутатын. Иккис киһи бастакыны батыһан, үсүһү сирдээн, кэлэктиип тынын ыаллалар, эпипиэтинэһи ылыналлар. Идэтибит ансаамбыл буолбатах буоламмыт, биллэн турар, хамсаныбыт, толоруубут таһыччыта суох. Тас көстүү даҕаны оннуга биллэр. Ол иһин сүрүн болҕомтону таҥаска уурабын. Ону тэнэ тэнник хамсаналларын, нууччалыы эттэххэ, синхронизацияны, ирдиибин.

– **Нэдиэлэбэ хаста дыарыктана-бытый? Бастакы ситиһиигит ханна этэй?**

– Төһө да биир нэһилиэккэ олордоллор, бары араас олохтоохтор, ыал ийэлэрэ, эбэлэрэ. Ким эрэ өссө да үлэлиир, үгүстэр дьыбэ олороллор, иистэнэллэр, сиэннэрин көрөллөр. Сорохтор ыа-

рытыйаллар даҕаны. Онон нэдиэлэбэ биирдэ мустабыт. Арай тэрээһин тирээтэбинэ, элбэхтик көрсөбүт, бэлэмнэнэбит. Туох былаан баарын көрөн, дьыэ кэргэннэрин сэрэтэллэрин курдук, эрдэттэн иһитиннэрэбин. Бары кэриэтэ сүөһүлээхтэр-астаахтар. Онуоха кими эрэ көрдөһөн, солбуйсан, сүрдээбин аттарыналлар. Ыалдыбыт эбэтэр үп боппуруоһа кыаллыбат эрэ буоллабына тохтооччулар. Чурапчыга орто омурбаннарын ааспыт дьон үңкүүтүн куонкуруһугар кылаан бириһи – таҥас сууйар массыынаы – ылан кэлбиппит. Суолбут кыһаҥан буолан, тыраахтар бырысыабыгар олорсон айаннаабыттаахпыт. Ол да буоллар кыайыбытыттан, үөрүүбүттэн ким да сылайытын биллэрбэтэбэ.

Онтон кынаттанан, биир дойдулаахпыт **Лариса Лукинична Макарова** ыңгырытынан Москубаҕа “Арт-Фэшн” диэн куонкуруска барар буолбуппут. Чаппараахтаах үңкүүнү таһынан “Сити ситимэ” диэн үңкүүнү үчүгэйдик чочуйан, ох курдук онгостон айаннаабыппыт. Үй-лэригэр сөмөлүөтүнэн көтө иликтэр да бааллара. Докумуон, харчы хомуйсууга, доруобуйаны көннөрүнүү, дьыбэ, үлэбэ солбуйар дьону булууну, тэрини-сахсыны, таҥаһы-сабы дьаһайы... Түбүктээх эрэри, үтүө түмүктээх айан буолбута. Ол куонкуруска эмиэ кылаан бириһи ылбыппыт.

Дьэ, онтон ыла аартыкпыт арыллан, дойду, куорат бөбөтүгэр сырыттыбыт. Саамай ырааппыта Болгарияҕа 16 буолан сылдьан кэлбиппит. Онно эмиэ кылаан бириискэ тиксиппит. Дойду-бутугар кэлэн, сонуммутун тэлэбиидэн-һэнэн, араадыһыанан кэпсээбиппит. Бары даҕаны сирэйдиин-харахтын сырдаабыппыт.

– **Ыраах сиргэ дьон саха културатыттан ордук тугу биһиририй, бэлиэтирий?**

– Атын эрэгийиэннэри кытта тэн-нээтэххэ, таҥаспыт-саппыт, тэрэһиммит, көхпүт таһыччы ордук. Саха дьахтарын симэбин олус сэргииллэр. Ханна да сырыттаһытына, наар хаартыскаба түһэргэ көрдөһөллөр. Биһиги кэлэктииптигэр улуус, өрөспүүбүлүкэ таһымнаах норуот маастардара бааллар. Онон

аңаардас үңкүүнэн эрэ мунгурдаммакка, саха иһин эмиэ көрдөрөбүт. Ол курдук, онгоһуктары, иһити-хомоһу, ат симэбин, сири иһити илдьэн, саха туһунан кул-тууралаах, тыллаах, итэбэллээх омук буоларбытын билиһиннэрэбит. Дьон-сэргэ олус сөбөр-махтайар, хайгыыр, махтанар.

Биир бөлөх буоларбытын тоһоҕолоон этэбин

– **Араас олохтоох, майгылаах элбэх кэрэ аңаары түмэн илдьэ сылдыы сыанан аҕаабата биллэр. Туох ирдэбили туруорабын?**

– Биллэн турар, чэпчэкитэ суох. Этерин курдук, хас биирдиилэрэ туһунан санаалаах, майгылаах, эрэсийимнээх, аһылыктаах. Салайааччы быһыытынан кимиэхэ да сэлээннээбэккэ, хас биир-дии киһи бэйэтин таҥаһыгар-сабыгар, үңкүүгэ туттар атрибуттарыгар тийэ бэйэтэ илдьэ сылдыарын, дьыэтээби кыһалбаны, майгыны-сигилини туора дьонго, сыанаба көрдөрбөтүн, биллэрбэтин ирдиибин. “Биһиги – биир бөлөхпүт. Онон биир киһи курдук сылдыахтаахпыт”, – диэн соругу туруорабын. Бырагырааманы мүнүттэтигэр тийэ эрдэ онгорооччубун. Саастаах дьону быстах-остох хонор сиргэ буолбакка, тупсабай көстүүнэйгэ түһэрэбин, үчүгэй аска-үөлгэ сырытыннарабын. Бэйэ сиригэр хаан баттааһыныттан эрэйдэнээчилэр айанга, атын сиргэ эмтэрин да иһэргэ наадыбат гына тупсалаара дыкти.

– **“Кыргыттарын” туох дьобур-даахтарый?**

– Эппитим курдук, элбэх иистэн-һэнгнээхпит, маастардаахпыт – сүдү байбыт. Миэтэрэнэн таҥас эрэ булуохпутун наада. Сыанабыт таҥаһын бэйэбит испитигэр тигэн, бүтэрэн-онорон кэбиһэбит. Ону таһынан хоһооньуттардаахпыт, ырыаһыттардаахпыт, хомусчуттардаахпыт. Хас биирдиилэрэ бэйэ-бэйэлэрин ситэрэр ураты дьобурдаахтар. Бары өттүнэн ситэри, толору, дьылгнээх кэлэктииппит.

– **Мүчүргэннээх, күлүүлээх түгэн хара баһаам буолуохтаах.**

– Хас айаммыт барыта – ураты, дыкти, соһуччу. Мөһүллэллэрэ да баар, харахпыт уута тахсар диэри күлсэр да түгэммит элбэх. Таҥастара ыскаапка ыйаммытынан хаалбыт диэн, докумуон сыһа толоруллан, пуойаһы куоттарбыт диэн, киэҥ сиргэ мунуу-тэнии, мучума-аннаны элбэх буоллаба.

Биирдэ Болгарияҕа түһүөхтээх көстүүнэбитигэр эрдэ тийиҥибит. Муора чугас. Кэнгэс саала дьыбааныгар кэтэһэ олордохпутуна, сөтүөлүүр таҥастаах дьон кэлэллэр-бараллар, түһэллэр-тахсаллар. Ол аайы мин дьонум соһуйаллар-өмүрэллэр. “Саатар, таҥаһынан бүөлэнэ, сабына түһүөхтэрин...” диэн бэркиһииллэр, кынчарыйаллар. Чааспыт кэлэн, сотору нүөмэрдэригэр киридибит. Биир-икки күнүнэн көрбүтүм – “кыргыттарым” били дьонтон хаалсыбакка, бэйэлэрэ эмиэ сөтүөлүүр эрэ таҥаһынан кэли-барыы, кирии-тахсыы бөбөлөр! Ити икки хартыыны тэнни тутан, бэйэлэригэр кэпсээтэххэ, быардара ыалдыар диэри күлэллэр.

Ханна даҕаны киһи дойду олобор үөрэнэр, уратытын ылынар, уларыайар.

– **15 сыл устата ытан кэлбит үлэбэр туох түмүгү онордун?**

– Киһи олобо сааска хааччахтамматтын тыыннаах холобуртан көрөн итэҕэйэбин. Сааһыран эрэр киһи бэйэтигэр айа-ратура аһыйыыр, мөлтүүр. Билигин урукку буолбатах. Чоппууска куурусаттан буолбакка, куурусса чоппуускатыттан үөрэнэр кэмэ. Саастаах дьон эдэр-дэри батыһан, аныгы үйэ албастарын баһылыллар, олоххо интэриэстэрэ күүһүрэр. Оннук киһи ыарыыга ылларбат, кырдыыга бэриммэт.

Онон, эдэр дьон саастаах көлүөнэбэ сирдыт, көмө буолун!

Бачча кэм устата бииргэ тутуһан кэлбит “Күн Күбэйэ” ансаамбылым далбар хотуттарыгар итэбэлгит, олоххо тардыһыгыт иһин барҕа махталбын ти-эрдэбин! Барарбыт-кэлэрбит, күлэрбит-үөрэрбит – өссө да иннибитигэр!

Оксана ЖИРКОВА кэпсэттэ.

САХАЛЫЫ ТАҢАС сыаната төһө үрдээбитий?

Билигин ыһыахха “сахабын” диір дьон бары кэриэ-тэ сахалыы таҥнар буолбуттар. Мэлдьи буоларын курдук, ыһыахпыт чугаһаан, Дьокуускай куорат сахалыы таҥаһы атылыыр маҕаһыыннарыгар атылаһааччы толору. Ааҕааччыларбытыгар анаан, абыах маҕаһыыны кэрийэ сылдьан сыананы көрдүм-иһиттим, үөрэттим. Бу сылдьан бэлиэтии көрбүппүнэн, эр киһи, дьахтар, оҕо да сахалыы таҥастарын матырыйаала араас, быһыыта эгэлгэ, сыаната эмиэ тус-туһунан. Урукку сылларга тэнгээтэххэ, сорох маҕаһыын былаачыйатын, эр киһи ырбаахытын быһыыта-таһаата тупсан иһэргэ дылы. Сыана маҕаһыын аайы араас. Үптээх-харчылаах дьахтар сыаналаах былаачыйаны, тири кэһиэччиги, тири саппыкыны, күндү тирииттэн тигиллибит санныга бырабыллар кизэргэли, кыл сэлээппэни, көмүс кизэргэли иилиннэбинэ, быһа холоон 200 тыһыынчаттан тахсыһы. Оттон эр киһи кыл сэлээппэтэ, мааны соно, тири саппыкыта, көмүс кура 150 тыһыынчаттан тахсар.

Чэ, холобур, **Бааһынай ырыына-гын иһигэр “Сайсары”** дьэ бастагы этээһигэр сахалыы таҥастары атылыыр маҕаһыыннар, таҥас тигэр мастарыскы-айдар бааллар. **“Айылгы”** диэн лааппы таҥаһын көрдүм. Эр киһи соно (камзол) – 15 тыһ. солк., дьахтар тири, обуруолаах кэһиэччигэ – 25 т.с., тири саппыкы – 10 т.с., оҕоһуу тири – 3 т.с., халадаай ырбаахы быһа холоон 7 тыһыынчаттан 10, 15 тыһыынча солкуобайга диэри араастаһар. Эр киһи тири кура – 6 т.с., сахалыы көннөрү кур – 1 т.с., дьахтар кыл сэлээппэтэ – 13 т.с., эр киһи түбэтиэкэ – 6 тыһыынча солкуобай.

“Блеск” диэн маҕаһыынга, биір үксүн маастардар туттараллар быһыылаах. Манна эмиэ сыана араас. Дьахтар халадаай былаачыйа 5–8 тыһыынчаттан сабаланаар. Бу маҕаһыынга чэпчэтии көрүлүбүт. Онон кыра кыргыттар былаачыйалара 2 т.с. сабаланаар, уол оҕо ырбаахыта – 3 т.с. Дьахтар, эр киһи кыл сэлээппэлэрин, түбэтиэкэлэрин сыаната эмиэ араас. Хаартыскаҕа түһэрбиппинэн 4–12 т.с. диэри халбанһыыр. Эр киһи, уол оҕо көннөрү кура – 490 солкуобай. Кытай саппыкыта – 3800.

“Ураана” диэн таҥас тигэр сыах эмиэ сахалыы таҥаһы тигэн атылыыр эбит. Атыһыт этэринэн, бырыһыана суох буолан, маҕаһыын сыанатын курдук үрдүк буолбатах. Бэйэлэрэ тигэллэр, атын маастардар туттарбаттар. Манна эр киһи ырбаахыта – 5 т.с., эр киһи соно (камзол) – 12, 5 т.с., дьахтар былаачыйата – 7 тыһыынчаттан үөһэ, кэһиэччик – 5 т.с., оҕо былаачыйата – 3 т.с.

“Кэрэ” маҕаһыынга, дьэ, былаачыйа арааһа. Сыаналаах матырыйаалтан, аныгы сиздэрэи дьүһүннээх матырыйаалтан тигиллибиттэр. Быһыылара-

таһаалара да ураты, сонун, эриэккэс. Сыаната да оннук. Холобур, барчаттан тигиллибит дьахтар кэһиэччигэ – 23 т.с., дьахтар былаачыйатын сыаната араас: 7 т.с.–15 т.с. диэри халбанһыыр. Матырыйаала үксэ холуопак, өгө-дьүһүнэ арааһынай. Дьахтар кэһиэччигэ – 4200, 6500, 8000. Эр киһи ырбаахыта – 3,5–4,5 т.с., уол оҕо ырбаахыта – 2,5 т.с., кылгас сизэртэх чараас ырбаахы – 1,5–2 т.с., кыыс оҕо былаачыйата 2,5–3,5 т.с. халбанһыыр.

“Иис-уус харыстас” диэн сахалыы таҥаһы атылыыр улахан маҕаһыын былырын аһыллыбыта. Онон былаачыйа эгэлгэтэ, эр киһи соно, ырбаахыта, кыл сэлээппэ бөбөтө, саппыкы арааһа атыланар. Оҕо сахалыы таҥаһа эмиэ баар. Маны сэргэ күндү түүлээхтэн тигиллибит, сороҕо обуруолаах санныга уурунар кизэргэллэр бааллар. Бу, биллэн турар, сыаналаахтар. Чэ, манна, холобур, дьахтар былаачыйатын эгэлгэтэ атыланар, сыаната 9 – 24,5 тыһыынча диэри халбанһыыр (сороҕо чэпчэтиилээх эбит). Дьахтар сарыы кэһиэччигэ – 21 т.с. Дьахтар бүрүүкэлээх көстүүмэ баар эбит – 12 т.с. (лүөн). Эр киһи соно (камзола) – 18 тыһыынча, эр киһи ырбаахыта – 7 т.с., туох да оһуора суох көннөрү ырбаахы – 5,5 т.с., эр киһи сэлэччигэ – 18 т.с. (эмиэ чэпчэтиилээх). Оҕо былаачыйата (лүөн) 4 тыһыынчаттан – 7,5 т.с. диэри.

Маны таһынан өссө чааһынай дьон эмиэ сахалыы таҥас эгэлгэтин тигэллэр. Киһи тугу баҕарарын эмиэ сакааска ылаллар. Ону сэргэ модельердар тигэр сыаналаах таҥастара баар буолааччы. Өссө “Хотой” курдук “бренд” буолбут маҕаһыыннар таҥас арааһын тигэллэр.

**Балаһаны бэлэмнээтэ
Туйаара СИККИЭР.**

Сыана төһө уларыйда?

Ол курдук, үүт, үрүн ас, куруппалар (ордук ириис), сымыыт, моруон, мас арыыта, эт, кэнсиэрбэ, саахар, үүнээйи аһа уо.д.а. сыаналара бу күннэргэ өссө үрдээбитинэн барыахтаах. Тоботун, бука, сэрэйэн олоордоххут. Импиэс-сийэ кыһарыйытын, солкуобай “мөлтөөбүтүн” содула. Ону сэргэ дойдубутугар бырыһыан ыстаапката олус үрдүк. Санаттахха, 2024 сыл сабаланыабыттан Киин баан 16 %-ны ыһыктыбакка “тутан олоор”. Үгүс аналитик: “Бу барыта хонтуруолланар, ким да хоргутуучу аччыктыа суоҕа”, – диэн уоскупта буолар. Ол иһигэр сорохторо: “Дойду олохтообун 80 %-на намыһах дохуоттаах араҥа киирэр. Бу дьон сыаналаах мааны аһынан буолбакка, сүрүн бородуукталарынан аһаантаннан олоролор. Онон улаханлык ыктарар чинчилээхтэр”, – дииллэр. Оттон билигин Дьокуускай куоракка эппит, үрүн аспыт, балыкпыт сыаната хайдабыт? Туох уларыйыы тахсыах сибикилээбэй?

Үрүн ас, эт дэлэйдик атыланар сирэ – Бааһынай ырыынага. Ол диэки хаамтым.

Фрукта, обуруот аһа, кэмэ илик буолан, таһырдыа атыһыт абыах. Ол да буоллар наадыйбыккын булабын, кураанах төннүбөккүн. Орто Азия атыһыттары “миэстэлэрин булан” эрэллэр. Дьиэм аттыгар, Каландаришвили уулуссаба, “Фрукты и овощи” диэн суруктаах дьобус маҕаһынҥа атыһытты турбут кыргыс уолун көрдүм. “Сайынын манна “көһөн кэлим”. Быдан элбэх барыһы киллэрэр. Анараа миэстэбин куортамныам. Убай-быныын иккиэн урбааммыт. Фрукта дьэ кэлэн эрэр. Черешняны эйиэхэ эрэ чэпчэки сыанаба 700 солк. биэриэм (киилэ аҥаардаах иһиккэ угуллубут черешняны ойутан таһаарда). Атыттарга 800 солк. түһэрбэппин”, – диэн кутта-симтэ, ол быһыгар табаарын батара сатаата. Арыһа хардыыны барааппын кытта, итинник иһиттээх черешняны 650 солк. атылыты туралларыгар түбэстим.

Куорат килбэйэр киинэ Курашов уулуссаба турар маҕаһынҥа эрийэ сырыттым. Атыһыт манньк кэпсээннээх буолла: “Черешня сыаната Бааһынай ырыынагар киилэтин 1300 солк. атылытыбыт. Маҕаһынҥа – 1500 солк.” – диэтэ. “Туох үлүгэр сыанатай?” – диэн сөбүлээбэтэхпин биллэрбиппэр: “Билигин сөмөлүөтүнэн кэлбит фруктаны атылыты олоробут. Икки күнүнэн уунан табаар кэлиэхтээх. Оччоҕо киилэтэ 600–700 солк. диэри түһүөбэ”, – диэн быһаарда. Чэ, черешня тохтоон эрдин.

“Бэс ыйыттан бородуукта сыаната 30 %-на диэри үрдүө” диэн элбэх саайт суруйда. Киһи дыксинэрэ диэн, манна күн аайы атылаһар, “иккис килиэп” буолбут сүрүн бородуукталарбыт испиһэктэрин кэчигирэттилэр.

Фруктаба холоотоххо, обуруот аһа балай эмэ баар. “Картошка. Местная” диэн суруктаах хортуппуй киилэтэ – 100 солк., кэли – 90 солк. Казахстантан кэлбит моркуоп атыыга баар. Ол киилэтэ – 180 солк. Кыһыл биэрэс – 400 солк. Баклажаны, кабачогу 350 солк. атылаһаахха сөп. Обурсу хас да көрүнгэ баар. “Саюри” диэн суруктаах обурсу – 350 солк. (ис дьингэ хайдаба буолла?), Новосибирской обурсута – 250 солк. “Саюри” обурсутун элбэх маҕаһын атылыты буолла: дьобус чааһынай маҕаһынтан сабалаан улахан супер маркетка тийэ. Улахан маҕаһыннар 396–450 солк. атылыты тураллар. Узбекистан кытарчы буспут помудуордара көстөллөр. Киилэтэ – 350 солк.

“Обуруот, үүнээйи аһа дэлэйдик үүнэн бардабына, сыана 50 солк. иһинэн-таһынан хамсыан сөп. Итинтэн улаханлык түһүө суоҕа”, – диэтилэр.

Ырыынак дьизитигэр киирдим. Маннайгы этээскэ фруктаны, мөт араас көрүнгүн, сахалыы иһити-хомуоһу атылыты тураллар. Тохтооботум.

Иккис этээскэ балык, эт арааһа тардыллыбыт. Кэмэ эрдэ буолан, үрүн ас кэмчи.

Олохтоох ынах этэ, буут өтө – 850 солк., холо – 700–750 солк. Миин нобуора (унгох) – 350 к/солк. Ынах тыла – 1500 к/солк. “Биир тыл орто-тунан 1–1,2 киилэ”, – диэтилэр. Ынах буотараба – 500 к/солк. Ынах хаана 600 солк. эбит буоллабына, убаһа хаана – 1800 солк. Уопсайынан, убаһа этэ да, иһэ да бэрт абыһах (түбэһэ көрбөтөбүм эбитэ дуу).

Икки сыллаабыта сыана хайдах этэй? 2022 сыл ахсыннытыгар ынах тыла 950 к/солк. атылааммыт. Убаһа хаана 1500 к/солк. эбит буоллабына, билигин 1800 солк. түспэт. Ол оннугар ынах хаана сыаната оннунан: икки сыллаабыта да, быйыл да – 600 к/солк. Ынах буотараба – 400 к/солк. Эриллбит эт (ынах) 480–500 солк. атылааммыт эбит буоллабына, билигин 600 солк. түспэт.

Сайын эт сыаната хайдах уларыйыах чинчилээбин ыйыталастым. Атыһыт дьахтар: “Бэс ыйыттан эт сыаната үрдээри турар. Киилэтэ ортотунан 70–100 солк. үөһэ тахсыаба. “Ыарахан сыананы быһабыт” диэн атылаһааччылар мэлдьи кыһырдаллар. Биһигини эмиз өйдүөххэ сөп. Туттарааччылар сыаналарын үрдэтэ олоролор. Уот, итити төлөбүрү үрдээтэ. Куортаммыт сыаната эмиз өрө барда. Уонна хайдах чэпчэки сыанаба атылыахпытый? Онто да суох киллэрэр харчыбыт отой кыра буолла”, – диэн кэпсээтэ.

Шашлык атыыга баар. Үксэ сибииннэ этиттэн. Маринадтааммыт сибииннэ моонһун этэ – 680 к/солк. (2022 сыллаахха – 480–550 солк.), этэ – 550–600 солк. (2022 с. – 450–500). Көрөргүт курдук, сибииннэ этэ эмиз үрдүү турар. Ынах этин маринадтаахха олус сыаналаах буоларын, дьон атыласпатын иһин сибииннэ этинэн онороллорун эттилэр. Сибииннэ сыата атыыга балай эмэ. Тууһаммыт олохтоох сибииннэ сыата – 900–1000 к/солк. эбит буоллабына, Белоруссия киэнэ – 1100 к/солк.

Бааһынай ырыынагар сайын дьон үксэ собо атылаһаары кэлэр. Сибииннэ собо атыыга тахса илик эбит. Бэһэһэ Уус Алдан собото кэлбитэ үһү да, сонно тута бүппүт. Балык атылытыр эр киһи кэпсээнэ:

– Сибииннэ собо билигин атыыга суобун тэнэ. Тон собону атылыты турабыт. Амтаннара үчүгэй бөбө! Былырын собону киилэтин ортотунан 350–400 солк. атылаабыт эбит буоллахпытна, быйыл 450 солк. түһэрбэппит. Тобо диэ? Туттарааччылар сыаналарын үрдэттилэр. Кинилэр 400 солк. туттар буоллулар. Уматык сыаната үрдүү турар, айаннарын ороскуота улаатта. Балык кэмин хайаан да тутуһар буоллулар. Кэбээйи соботун бэс ыйыттан абылаһтара. Тон чыыр кыһын киилэтэ ортотунан 1400 солк. атылааммыт буоллабына, билигин – 1500 солк.

Тууһаммыт, ыһаммыт балык сыаната.

2022 сыллаахха Саҥа дьыл сабана матырыяал бэлэмнээн турабын. Ыһаммыт уомул балык киилэтэ 900–1100 солк. буоларын чуолкай өйдүүбүн. Билигин 1500 солк. сыана быһан тураллар!

Тууһаммыт чыыр – 1200 к/солк.

Ордук сыаналаах тууччах балык буолла. Тууһаммыкка1 киилэбэ 3500 солк. көрдүүлэр. Кыһыл искэби киһи этэ да барбат. 400 г ыйаһыннаах кыһыл искэби сиэпкэр 3000 солкуобайдаах буоллаһына, атылаһабын.

Үрүн ас, эппитим курдук, атыыга кэмчи. Сүөгэй саҥа киирэн эрэр эбит. Киилэ сүөгэйи 1400 солк. сыаналаан олоролор. Дьон амсайарга эрэ диэн атылаһар буолан, кыра-кыра быласымаах иһиккэ кутаттаан туруораллар. Олор да сыаналара ботуччу – 350–400 солк. Улахан ньуоска төбөтүн иккитэ-үстэ дабайдахха, бүтүүһү. Ынах арыыта халлаанҥа харбыаласпыт. Нам арыыта – 1200–1300 к/солк. Биир маҕаһынҥа Чурапчы арыыта 1800 солкуобайга атылаһа турарын кэпсээн соһуттулар. Кэли арыылар сыаналара арыһай аҕай. Холобур, Белоруссия арыыта – 850 солк.

Быырпах сыаната былырын-ныттан уларыйбатах диэн көрдүм. 1,5 бытыылкалаах быырпах – 180–200 солк. Ити – Бааһынай ырыынагар. Маҕаһыннарда – 220–230 солк. “ИП Борисов” быырпаба ырыынакка балай эмэ. “Атыттан тохтообото дуо?” – диэн атыһыттан ыйыппаппар: “Суох, састабын кыратык уларыппыттары, атыттан таһаарбатахтара. Көөннөрүүлээх (закваска) буолан, оскуола оҕолоругар атылытыр көнүллэммэт”, – диэн хоруйдаата. Дьон атылаһар аҕай үһү.

Ырыынактан кэлэн иһэн аара маҕаһынҥа киирэ сырыттым. “Сыана үрдүү аҕай турар. Кэлин ордук үрүн ас сыаната өрө барда. Олохтоох улахан тэрилтэлэр үрдэтэ олоролор. Холобур, бу сүөгэй (15 %-наах, ыйаһына – 230 г) икки нэдиэлэ анараа өттүгэр 125 солк. атылааммыта. Көрбөккүн дуо, билигин – 145 солк!” – диэн, хата, бэйэбэр кыһырыахча буолла.

Сыана баламаттык үрдүү турар...

Диана КЛЕПАНДИНА.

«Туймаада» агрохолдинг — ыраас, хаачыстыбалаах бородууктаны онгоруу мэктиэтэ

«Туймаада» агрохолдинг АУо саха сириг биир бөдөн, тыа хаһаайыстыбатынан дьарыктанар тэрилтэлэр холбоһуктара. Агрохолдинг 2019 сыллаахха ыам ыйын 22 күнүгэр тэриллэн, быйыл бэһис сылын үлэлиир.

«Туймаада» агрохолдинг төгүрүк сылы быһа тохтообокко олохтоох аһылыгынан нэһилиэнньэни хааччыйар. Ол курдук, Хатастаабы сибиинньэ иитэр комплекс сибиинньэтин этэ, Нерюнгритаабы көтөрү иитэр баабырыка кууруссатыттан онгоһулар бородууксуйа, «Туймаада» экоферма үүтэ өрөспүүбүлүкэ үгүс улууһун олохтоохторугар киэнник биллэр, биһирэнэр.

Аахсыйалаах уопастыба тэрилтэлэригэр экология өттүнэн ыраас кууруссаттан ылылар бородууксуйаны онгорор Нерюнгритааба көтөрү иитэр баабырыка ураты миэстэни ылар.

Хатастаабы сибиинньэ иитэр комплекс сибиинньэтин этиттэн онгоһулар бородууксуйа «Туймаада» агрохолдинг маһаһыннарыгар өрүү баар. Бу эт сойутуллубут буолан, амтанынан даһаны,

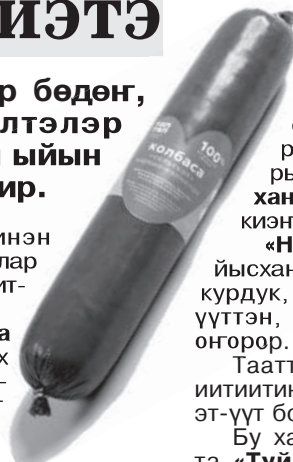

элбэх туһалаах эттиктээбинэн атын тэрилтэр, хаһаайыстыбалар атылыыр сибиинньэлэрин этиттэн чынга атын.

«Туймаада» экоферма куорат олохтоохторугар ынах сиикэй үүтүн атыылаан олоххо киллэрдэ. Бу үүтү бэйэн иһиккэр, атын да иһиккэ куттаргар кыах барыта баар.

Онтон **«Өлүөхүмэ кыла-айа»** бородууксуйата, чуолаан сыр өрөспүүбүлүкэбэ эрэ буолбакка, дойдун атын эрэгийиэннэригэр тийэ биллэр. Хаһаайыстыба сүрүн дьарыга — ынах сүөһүнү иити. Онтон тэрилтэ олохтоох нэһилиэнньэни сибиинньэ ииттүнэн, үрүн аһынан толору хааччыйар. Ону тэнэ аар тайба бэлэбиттэн отон араас көрүнгүттэн бородууксуйа онгорор.

Агрохолдинг биир сүрүн тэрилтэтэ

«Туймаада» производственной кэмбинээтэ эттэн араас полуфабрикаты, үүттэн элбэх көрүнгүттэн бородууксуйаны онгорорун кэнгэтэн, улаатыннарар иһэр. Бу сылга кэмбинээт **«Таптал»** диэн бренд арыан бородууксуйатын ол тигиһинэн ытарга үлэлэһэн эрэр. Бу бренд биир хайысхата халбаһы, дэли-кэтиэс онгорон нэһилиэнньэбэ билиһиннэрдэ. Бу бородууксуйа барыта олохтоох эттэн, үүттэн онгоһулар.

«Бөртө сылгы собуота» сылгы иитиитинэн уонна үүт бородууксуйатын онгоруутунан дьарыктанар. Бу хаһаайыстыба **«Улахан Аан»** диэн сүөгэйэ нэһилиэнньэ киэн биһирэбилин ылар.

«Новый сопуос» АУо хас да хайысханан дьарыктанар тэрилтэ. Ол курдук, көтөрү, ынах сүөһүнү иитэн үүттэн, куурусса этиттэн араас бородууксуйаны онгорор.

Тааттаба баар «Победа» хаһаайыстыба сылгы иитиитинэн, ынах сүөһүнү үөскэтиинэн дьарыктанан эт-үүт бородууксуйатын онгорор.

Бу хаһаайыстыбалар бородууксуйалара барыта **«Туймаада» агрохолдинг** маһаһыннарыгар атыыланар. Бородууксуйа барыта сибиинньэ, ыраас олохтоох бородууксуйаттан онгоһулар атыыга тахсар. Өскөтүн урукку миннигэс аһылык амтанын өйдүүр, амсайыаххын баһарар буоллааххына, биһиги маһаһынарбытыгар сырыт.

Биһиги маһаһыннарбыт аадырыстара:

• **«Бааһынай» ырыынак.** Дьокуускай к., Лермонтов уул. 62, 2-с этээс, 217-с павильон.

• **«Туймаада» агрохолдинг маһаһына.** Дьокуускай к., Автодорожная уул. 23/3.

• **«Илин Эңээр» маһаһын.** Дьокуускай к., Ленин бэрэспиегэ, 25.

Атыы-эргиэн отделын төлөпүөннэрин нүмэрдэрэ:

89142702206, 89142700206.

Төлөбүрдээх матырыйаал.

“Роснефть-кылаас” үөрэнээччилэригэр “Тиһэх чуораан” чугдаарда

Ленскэй, Дьокуускай уонна Мииринэй куораттарга “Роснефть-кылааһы” быйыл 68 үөрэнээччи бүтэрэн эрэр. Кинилэргэ “Тиһэх чуораан” чугдаарда. Инникитин ньиэп-гаас идэтин баһылыан баһарар выпускниктар 10-с, 11-с кылаастар ордук эппиэтинэстээх буолбуттарын бэлиэтииллэр. Элбэххэ үөрэммиттэр уонна, сүрүнэ, инники идэлэригэр үктэл уурбуттар, үүнэр-сайдар хайысхаларын тобулбуттар.

– “Роснефть” хампаанньаба ньиэп-гаас эйгэтигэр билиибитин хаһатарбытыгар, араас тэрээһингэ кыттарбытыгар кыах биэрбитигэр истин махталбытын тиэрдэбит, – диэн Дьокуускайга **Өрөспүүбүлүкэтээби лиссийи-интеринээт РН-кылааһын бүтэрбит Алина Чиркова** этэр. – Бу икки сылга элбэххэ үөрэннибит, саһаны-сонуну

арыйдыбыт, үгүс туһалаах иһитиннэри, сүбэ-ама баар буолла. Ол түмүгэр инники идэбит туһунан чопчу өйдөбүлэ суох үөрэнэн испит оһолор оскуоланы бүтэрэбитигэр сөптөөх суол талбыт диэн бигэ эрэллээхпит. “Роснефть-кылааска” үөрэммит кэммэр эрэллээх доһоттордоннум, бастын учууталларга үөрэнним. Кинилэр бу икки сылга улахан

өйөбүл, тирэх буоллулар.

“Роснефть-кылаас” – “Оскуола – колледж/үрдүк үөрэх – тэрилтэ” тохтоло суох үөрэхтээһин систэмэтин бастакы түһүмэбэ. Саха сиригэр 10-с уонна 11-с кылаас үөрэнээччилэригэр 6 “Роснефть-кылааһа” баар: Мииринэй, Ленскэй куораттар оскуолаларыгар уонна Дьокуускайга Өрөспүүбүлүкэтээби лиссийи-интеринээккэ. Бу кылаастарга үөрэх бырагыраамата ураты. Ньиэп-гаас хайысхатыгар ордук наадалаах математика, информатика, физика, химия биридиммэттэрин диригэтэн үөрэтэллэр.

“Роснефть-кылаас” выпускниктара “Таас Үрэх Нефтегазодобыча” тэрилтэ эрэ буолбакка, “Роснефть” хампаанньа тэрийэр араас кэмпириэнсийэтэр, олимпиадатыгар, идэбэ туһайар хайысхалаах тэрээһинигэр кытыннылар. Хамаандаба үлэлиир үөрүйэхтэрин

сайыннардылар, ону таһынан тэрилтэ ситиһиилээх эдэр исписэлиистэрин үлэлэрин-хамнастарын билиистилэр.

Оскуола педагогическай кэлэктиибэ, “Таас-Үрэх Нефтегазодобыча” тэрилтэ үлэһиттэрэ “Роснефть-кылаас” үөрэнээччилэрин кытта тиһиктээх үлэни ыталлар, ол үөрэнээччилэр инники идэлэрин сөпкө талалларыгар көмөлөһөр. Үгүстэр олохторун ньиэп бырамыысыланнаһын уонна онно чугас идэлэри кытта сибээстиир, “Роснефть” хампаанньа партнердаһар үрдүк үөрэбин кыһаларыгар туттарсар былааннаахтар.

“Таас Үрэх Нефтегазодобыча” тэрилтэ, үгэс курдук, Таас Үрэх уонна Садын бөһүөлэктэр выпускниктарын эбэрдэлээтэ. Хампаанньа логотиба ойуулаах үрүсээктэри, кэнсэлээрийэ таһаардарын уонна миннигэс бэлэхтэри туттардылар.

ЭБЭРДЭ

Күндүтүк саныыр, ытыктыыр киһибит

**Николай Спиридонович
Аммосов**

70 сааскын туолбут үөрүүлээх үбүлүөйгүнэн итиитик-истинник эбэрдэлиибит!

Эн ситиһиин, үлэн, сатабылын, дьобурун биһиэхэ сырдык холобур буолар. Эн биһиэхэ куруук күүс-көмө, субэ-ама, өйөбүл буоларгар сөбүрүүбэт махталбытын этэбит.

Баарабыт күн сиригэр баар бары үтөнү, кэрэни, сырдыгы! Иэйэхситин эгээрдэһэ, Айыыһытын аргыстаһа сырыттыннар! Санаабытын сатанан, толкуйдаабытын тобуллан истин! Олобун суолун кыһалба, кутурбан тумуннун. Үөрүү аргыстаах уһун дьоллоох олохтон!

**Истин эбэрдэни кытта олобун тапталлаах аргыһа
Луиза Николаевна, уолаттарын Спиридон, Николай,
кийииттэрин Вероника, Сардана,
сиэннэрин Колиска, Лена, Алина, Лиля, Ньургун, Коля, София.**

**Саҥа проектор «Epson EB-L1715S»
атыылыбын!**

Киинэни олус хаачыстыбалаахтык көрдөрөр.

Б.н. 89142801120

Реклама

Хаҥалас улуугуар Еланкаба 10 суотайдаах, олбуордаах сир учаастагын атыылыбын.
Билсэр төл.: 8914-261-36-00.

Биһиэни Ойуунускай аатынан Саха академическай театры
“Талаан” оҕо театрынай студията

Антуан де Сент-Экзюпери
Кыра Тыттын
(Маленький принц)

ПУШКИНСКАЯ
КАРТА

0+

Студия сценарийа Ирина Никифорова, Айталина Цинандина-Винокурова

ПАВЕЛ ЧЕНЯНОВ ЕЛЕНА СЛЕПЦОВА- МИХАИЛ ЕГОРОВ АЛЕКСАНДРА
туруоруута КУОРСУННААХ сыана НЕУСТРОЕВА
тылбааһа худуохуньуга көстүүмнэрэ

Реклама

ИВ/текс14

ТУЙМАРТ
ПРОДУКТОВЫЙ МАРКЕТ

МЕДТОВАРЫ
медицинское оборудование
товары для здоровья

Үтүө санаанан

**“Ситим медиа” бөлөх уонна “Кыым” хаһыат
үлэһиттэрэ халаан алдьархайыгар түбэспит Нам
уонна Өлүөхүмэ нэһиликтэрин олохтоохтору-
гар көмө ыыттыбыт.**

Чуолаан Нам улуугуар Хатырык, Тумул, Граф биэрэгэр, Аппааны, Арбын, Модут уонна Өлүөхүмэ улуунун 1-кы Нөөрүктээйи элбэх оболоохторугар, соботох аҥаларга, бэтэрээннэригэр бородууктанан, сууйар-сотор малларынан, утуйар танас кэмпиликтэринэн аадырыстаан ыыттыбыт.

Биһиэхэ үтүө санааларынан **кыттыспыт тэрилтэлэргэ** истин махталбытын тиэрдэбит уонна үлэһитигэр ситиһиини баҕарабыт!

«Алдан» бородуукта маҕаһына (директор Тополин Игорь)

«Ив-текс» текстиль маҕаһына (директор Дягилева Мария Александровна)

«Барба Баай» бородуукта маҕаһына (директор Бечеканов Петр Петрович)

«Туймарт» бородуукта маҕаһына (директор Охлопкова Юлия Ивановна)

«Медтехника» мэдициинэ табаарын атыылыр маҕаһына (директор Ершова Татьяна Ивановна)

Слепцов А.В., Хатырык:
“Биһиги дьэ кэргэммитигэр күүс – көмө буолбуккутугар

улахан махтал! Үлэһитигэр ситиһиини, өссө да таптыыр “Кыым” хаһыаппытыгар суруттарыахпыт”

Наумова Наталья, Аппааны:
“Туора турбатах, амарах санаалаах дьонго ис сүрэхпиттэн махтанабыт!”

Слепцов Степан, Аппааны:
“Мин «Кыым» хаһыаты Сэбиэскэй Сойуус сабаттан суруттарабын, үлэһиттэргэ улахан махтал, дьэ кэргэн-нитигэр дьолу-соргуну, ситиһиини!”

Корпенко Анастасия, Аппааны:
“Гуманитарнай көмөбүт иһин ис сүрэхтэн махтанабыт, олус үөрдүбүт!”

**Бу уустук кэмнэ
эмсэбэлээбит дьонго
бары күүс-көмө
буолубун!**

Аан күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдьыс 6+ 11:15 Проавто 12+ 11:45 Дойдум дьоно 12+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Уонна...12+ 16:00 Оҕо саас ыллыыр 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Репортаж 12+ 17:15 Урбаан 6+ 17:45 Актуальное интервью 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Дойдум дьоно 12+ 18:30 Геван 12+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Талбан 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Якутия в деталях 12+ 21:45 Саха сатаабата суох 6+ 22:15 Репортаж 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Талбан 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдьыс 6+ 4:15 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+	10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдьыс 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Өркөн өй 12+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Аал-луук мас 6+ 17:45 Актуальное интервью 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Памяти Александра Самсонова 6+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Олох үөһүгэр 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Үлэ дьоно 12+ 21:30 Дойдум дьоно 12+ 21:45 Саха сатаабата суох 6+ 22:15 Дойдум дьоно 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Олох үөһүгэр 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдьыс 6+ 4:15 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+	информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Кэрэ кэпсээн 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Сэбэрэ 12+ 17:45 Актуальное интервью 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Дойдум дьоно 12+ 18:30 Күн дэлэйэ 6+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Талбан 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Хайдах олордугут? 6+ 22:00 Саха сатаабата суох 6+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Талбан 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдьыс 6+ 4:15 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+	18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Дойдум дьоно 12+ 18:30 Геван 12+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 19:15 Олох үөһүгэр 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Документальный фильм 12+ 21:30 Репортаж 12+ 21:45 Саха сатаабата суох 6+ 22:15 Дойдум дьоно 12+ 22:30 Итоги дня 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Олох үөһүгэр 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдьыс 6+ 4:15 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+	19:15 Өркөн өй 12+ 20:30 "Саха Сирэ" инфор- мационнай биэрии 12+ 21:00 Уонна...12+ 22:00 Саха суола 12+ 23:00 Эйгэ 6+ 0:15 Өркөн өй 12+ 1:30 Якутск сегодня 12+ 2:15 Саха сатаабата суох 6+ 2:45 Тэтим 6+ 3:45 Сайдьыс 6+ 4:15 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+	Сүбэ күн 6:00 Сайдьыс 6+ 6:30 Геван 12+ 7:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Истинг илдьит 6+ 9:45 Парламентский вест- ник 12+ 10:00 Айар-тутар тыам сирэ 6+ 10:45 Кэрэ кэпсээн 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Сэбэрэ 12+ 13:00 Күн дэлэйэ 6+ 13:30 Саха Сирэ. Күнтэн күн 12+ 14:30 Саха суола 12+ 15:30 Сайдьыс 6+ 17:00 Дойдум дьоно 12+ 17:30 Геван 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Истинг илдьит 6+ 19:00 Кэнсиэр 6+ 21:00 Саха Сирэ. Күнтэн күн 12+ 22:00 Кэнсиэр 6+ 0:00 Кэрэ кэпсээн 6+ 1:15 Аал-луук мас 6+ 2:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 2:15 Актуальное интервью 12+ 2:30 Сайдьыс 6+ 3:30 Якутск сегодня 12+ 4:15 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+	Өрөбүл 6:00 Сайдьыс 6+ 6:30 Геван 12+ 7:00 Хайдах олордугут? 6+ 8:00 Айар-тутар тыам сирэ 6+ 8:45 Саха итэбэлэ 12+ 9:30 Истинг илдьит 6+ 10:00 Наш университет. Сырдат 6+ 10:15 Хотугу сулус 6+ 11:00 Ума палата 6+ 11:30 Эр Бэрдэ 12+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Аал-луук мас 6+ 13:00 Спорт сулустара 12+ 13:30 Якутия. День за днем 12+ 14:30 "Эн уонна мин" "Сыр- дык сүүрэн" ырыа оҕо студиятын кэн- сиэрэ 6+ 16:30 Клевая рыбалка 12+ 17:00 Северный Патрик 12+ 17:30 Геван 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Истинг илдьит 6+ 18:45 Кэнсиэр 6+ 20:30 Урбаан 6+ 21:00 Якутия. День за днем 12+ 22:00 Кэнсиэр 6+ 0:00 Күн дэлэйэ 6+ 0:30 Кыыс Сайын 6+ 1:00 Общее дело 12+ 2:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 2:15 Актуальное интервью 12+ 2:30 Якутск сегодня 12+ 4:00 Документальный фи- льм с субтитром 12+ 5:45 Дойдум дьоно 12+
Ханыы күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+	Орто күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдьыс 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия"	Чэбэр күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Саха сатаабата суох 6+ 10:45 Сайдьыс 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Ума палата 6+ 15:30 Хотугу сулус 6+ 16:00 Оҕо саас ыллыыр 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 К. Пушкинскому Дню в России 6+ 17:30 Күн дэлэйэ 6+	Чөл күн 6:00 Саҥа күн 6+ 9:00 Утро Якутии 6+ 10:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 10:15 Кыыс Сайын 6+ 10:45 Навстречу МСИ "Дети Азии-2024" 6+ 11:15 Асчыттар 6+ 12:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 12:15 Эйгэ 6+ 13:30 "Саха Сирэ-Якутия" информационная программа 12+ 14:00 Тэтим 6+ 15:00 Эр Бэрдэ 12+ 15:30 Саха итэбэлэ 12+ 16:00 Оҕо саас ыллыыр 6+ 16:15 Якутск сегодня 12+ 17:00 Үлэ дьоно 12+ 17:30 Эр Бэрдэ 12+ 18:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+ 18:15 Дойдум дьоно 12+ 18:30 Проавто 12+ 19:00 "Якутия" информаци- онная программа 12+			

УГУЙУК

ТАБАГИНСКИЙ МЫС

БАЗА ОТДЫХА

“Табаға хайата” этнокультурнай комплекс –

дыиз кэргэн сынньалантын, араас бырааһынньыктары, дыялабай уонна аралдьытар тэрээһиннэри ытарга саамай сөптөөх сир.

Биһиэхэ бааллар: икки этээстээх толору хааччыллыылаах коттедж, банкеттыыр саалалаах, панорама түннүктээх, киэн террасалаах уорабай уонна этническэй ураһа. Эһиэхэ эрэ анаан шашлыктыыр, хаартыскаҕа түһэр анал сирдэр, үөһэттэн көрөр площадка, бэсидкэлэр үлэлиллэр.

Бэнидиэнньиктэн чэппиэргэ диэри чэпчэтиилэр бааллар:

- дыизэлэргэ барыларыгар – 10%
- төрөөбүт күннээхтэргэ – 15%
- ыал буолбуттарга, выпускниктарга – 10%
- сурутааччыларбытыгар, Vkontakte сурутааччыларбытыгар баар чэпчэтиини кытары холбоон, эбии – 5%

Түгэни мүччү тутуман!

Туймаадабыт киэн хочотугар, Өлүөнэ өрүс налыһан көстөр сиригэр тупсаҕай уорабайдарбытыгар кэлин, сылдыһын, ыалдьыттаан!

Билсэр төл.: 8-964-416-93-34

Реклама

Үтүө аатын, дьоһун олобун кэпсэнэ туруоҕа!

Бу дьыл ыам ыйын 27 күнүгэр тапталлаах аҕабыт, амарах эһэбит, хос эһэбит, кэргэним СӨ үтүөлээх агронома, тыа хаһаайыстыбатын туйгуна, Чурапчы оройуонун Соловьев, Болугур, Хатылы нэһиликтэрин бочуоттаах олохтооҕо, “Гражданский килбиэн” бэлиэлээх

**ЧИЧИГИНАРОВ
ВАСИЛИЙ ПЕТРОВИЧ**

ыарахан ыарыыттан Орто дойдуттан күрэммитэ 40 хонугун туолла.

1941 сыллаахха тохсунньу 13 күнүгэр Пётр Никитич, Дария Семёновна Чичигинаровтар дьыэ кэргэннэригэр бастакы оҕонор төрөөбүтэ. Аҕата МТС тутаах үлэһитэ, уус-уран тыллаах, талааннаах тимир ууһа этэ. Ийэтэ хотуулаах үлэһит 9 оҕотун кытта тулаайах хаалан, барыларын үөрэтээх, үлэһит, ыал онгортубута. Баһылай төһө кыайарынан, сатыырынан ийэтигэр көмө-тирэх, бырааттарыгар, балыстарыгар мэлдьи холобур буолара.

Оскуоланы бүтэрээт, 1963 с. холкуоска тырахтарыыстаабыта, үс сыл Забайкальскай байыаннай уокурукка сулууспалаабыта. 44 миэтэрэ диригнээх сири хаһан аракыата стволларын онгорууга сылдыбыта. Аҕата өлөн, уһуннук айаннаан дойдутугар кэлбитэ. Ийэтэ: “Аны хаһаайын эн буолабын”, – диэбитэ.

Оҕото салгыы үөрэнэр баҕатын хаайбатаҕа. Холкуос истипиэндийэ анаабыта, кырымчык олохтоох да буоллар, уолун Омскайга үөрэххэ ыппыта.

Новосибирскайга Сунтаар Кириэстээбиттэн төрүттээх товаровед үөрэбэр үөрэнэр Тамара Ефимовна Алексеевалыын таптаһан ыал буолбуттара. 34 сыл дьоһуохтук олорон 3 уол оҕоломмуттара, барыларын үөрэттэрэн, ыал онгортубуттара, дьийэлээбиттэрэ, сиэннэри бүөбүйдээбиттэрэ. Дьийэ-битигэр элбэх ыалдыт-хонһо, аймахтар, добооттор сылдыаллара, үөрүү-көтүү тосхойоро. Үлэни өрө тутан, үтүө дьоннуун алтыһан, истинник, үйэлээхтик добордоспуттарынан киэн туттабыт.

Быйаннаах үүнүүлээх Хатылытыгар агрономунан үлэтин саҕалаабыта. “Эрилик Эристиин” сопхуоска дириэктэр солбуйааччытынан үлэлиир кэмигэр “улахан үлэ оскуолатын ааспытым” диэн ахтара. Россельхозхимия тэрилтэтин салайсыбыта, сүһүбэр туруорсубута.

“Мындаҕаайы” сопхуоска 10 сыл дириэктэрдээбит сылларын “саамай кэрэ кэмнэрбит, ситиһиилэрбит, киэн туттуубут” диэн ийэлээх аҕабыт ахталлара. Чахчы, үлэ дьонун үтүөтүнэн тыа сирэ чэчири сайдыбыт кэмигэр дьоммут барахсаттар дуоһуя-астына олобруттара, үлэлээбиттэрэ. “Уларыта тутуу кэмнэригэр тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начаалынныгынан үлэлээн, сөптөөх суолу тутуһан улуһун сайдыытыгар төһүү буолбута” диэн сыаналыыллар.

Кини сааһыран, кыабыран истэбин аайы, ким туох дьобурдаабынан, ситиһиилээбинэн төрөөбүт дойдутугар биэрэрэ элбээн иһиэхтээх. Василий Петрович талан ылбыт идэтинэн төрөөбүт төрүт дойдутун сайдыытыгар олобун барытын анаабыта. Ханна үлэлээбит сиригэр түмсүүнү, өйөһөн-өйдөһөн үлэлири үрдүктүк тутара. Ат сүүрдүүтүн федерациятыгар үлэлээн Чурапчытын аатын дорбоонноохтук ааттаппыт дьонтон биирдэстэрэ.

Үлэбэ уустук, ыарахан кэмнэргэ, күүскэ тэринэн, былааннаан ситиһиигэ эрэнэр дьобурдааҕа. Бэл, олобун тийэх күннэригэр, ыар ыарыыга ыллара сылдьан, улуус эдэр салайааччыларын кытары сибээс нөҥүө олох-дьаһах, үлэ, улуус сайдыытын туһунан кэпсэтэрэ, ыллыктаах санааларын этэрэ.

Биһиги дьыэ кэргэнгэ аҕабыт – халын хахабыт, суон дурдабыт. Оҕо эрдэкпиттэн үлэни таптыырга, тэнгэ илдэ сылдьан тиэһиникэбэ үөрэтэрэ, булка уһуйара, мөхпөккө-эппөккэ мэлдьи кэпсиирэ-

сэһэргиирэ. Дьыбэ-уокка бүгүртэ, сатаабата диэн суоҕа. Сиэннэрин тэнгэ илдэ сылдьан үөрэтэрин-такайарын астынара.

Балыкка, улахан булка уһуйбут үтүө добооттордооҕо. Күһүн айылҕаҕа сылдьан, бултаан-алтаан, дуоһуяан кэлэрэ. Обурутчут, сир асчыт бастыҥа. Оҕолорун, сиэннэрин, чугас дьонун кытары 83 сааһыгар диэри сылын аайы сир аһын арааһын хомуйан үөрэрэ-көтөрө.

Ырыа – кини олобун аргыһа. Тапталлаах Тамаратыгар “Я назову тебя зоренькой”, булка сылдьан “Куолума, Куолума эбэкэм”, таптыыр дойдутун “Ол, мин дойдум Чурапчы” ыллаатабына, ким барыта сүргэтэ көтөбүллэрэ.

80 сааһыгар «Олобум сэхэнэ» диэн бэртээхэй кинигэни бар дьонугар бэлэх уунан көрсүбүтэ. Билэрин-көрөрүн, суруксутун, тыла-өһө хомоҕойун киһи сөбөр.

Биһиги аҕабыт олоххо күүстээх, үйэлээх тапталынан, махталынан олордо. 18 сыл устата Мария Константиновналыын сөбүлэһэн, өйөһөн-өйдөһөн, хардарыта көмөлөсүһэн үйэлэрэ уһаата, олохторун толору, инникигэ эрэллээх олобруттарыттан үөрэбит. Аҕабытын, эһэбитин минныгэстик аһатан, сылаастык-сымнаастык көрбүтүгэр махтанабыт. Эһэбит куоракка киирдэбинэ тэһийбэт, мэлдьи Чурапчытыгар ыксыыр буолара. Икки үлэһит, талааннаах дьон куруук былааннанан, сыаллаах-соруктаах олобруттара.

Биһиги дьыэ кэргэн ыарахан кэммитигэр күүскө, тирэх буолбут бар дьоммутугар, аймахтарыгыгар, добоотторугар, уһун сылларга үлэлээбит ТХПК “Чурапчы” кэлэктиибигэр ис сүрэхпиттэн махтанабыт.

Аҕабыт Василий Петрович кинигэтигэр бар дьонугар баҕа санаата эһиэхэ тийиэхтин: “Олохпут онгула онугар түһүөн баҕарабын, бары чэгиэн туруктаах, үөрүү-көтүү үктэллээх, ырыа-тойук аргыстаах төрөөбүт Чурапчыбыт чэчири сайдарын туһугар уйгуну уһанса, саһаны салайса, үүнэри түстэһэ, кыайыыга кыттыһа сылдьын!”

Аҕабыт дьонун олобу олорон ааста.

Үтүө ааккын, үлэбин өрүү кэпси, үйэтитэ туруохпун!

Олобун аргыһа Мария Константиновна, уолаттара, кийииттэрэ, сиэннэрэ, хос сиэнэ.

Оҕом сырдык сулустуу сандарыйан барда...

Төрөппүт оҕом кэриэтэ көрөн-истэн сылдыбыт бииргэ төрөөбүт быраатым тапталлаах оҕото

**ИСАКОВ
АНДРЕЙ ГЕОРГИЕВИЧ**

күн сириттэн букатыннаахтык барбыта номнуо 40 хонуга буолла.

Кини биһиги дьыэ кэргэнгэ күүтүүлээх бастакы сиэммит. Оҕоттон эрэ барыларыттан эрдэ саһарбыта, хаампыта. “Аҕан тугу үлэлиир?” диэн ыйытарбыт, онуоха сүр түргэнник “Экономист”, ийэн тугу үлэлиир диэтэххэ “иистэнэл” диирэ бу баарга дылы. Андрейка ити 2-лээбэр этэ, хоһоон, ырыа бөбөтүн олус түргэнник ылынан, бабаран туран этэрэ. Кыра эрдэбиттэн байыаннай буола оонньуура. Оҕом барахсан бу сыта минныгэһин, киирэн кэллэһинэ, күн тыкпытыны сылаас, сырдык буолара. Киһи кыайан эпэт ийиитигэр куустарарым. Кини баары-

гар өйүм-санаам ырааһыра, тонуй сүрэхпин уулларар сүдү күүстээбэ. Оҕо эрдэбиттэн элбэх юмордааҕа, элбэх добордооҕо, киһи кутун тутара. Төрөппүттэрэ, эһэлээх эбэтэ, аймахтара харах харатын курдук харыстаан, бүөбүйдээн улаатыннарбыттара.

Оскуола кэнниттэн 2003 с. Уһук Илинги К.К. Рокоссовскай аатынан байыаннай үрдүк үөрэҕи бүтэрэн, 2-с гвардейскай Таманскай мотострелковой дивизияҕа рота хамандыырынан сулууспалаабыта. 2005 с. Кыайыы параатыгар Москубаҕа, Кыһыл болуоссакка, кыттар чiest-эммитэ. Хотугу-Кавказ байыаннай уокуругар сулууспалаан “Байыаннай дьайыылар бэтэрээнэ” буолбута, элбэх наҕараадалаабыта. Дойдугар олус бэриниилээбэ. АБД-га барарыгар “элбэх оҕолооххун, онон барыма” дии сатаабытым, ону “а кто вас защитит?” диэбитигэр, саһата суох барбытым. “Победа будет за нами” диирэ... Оҕом оннук дойдутугар, норуотугар тулхадыйбат эрэллээбэ, кытаанах санаалааҕа... Оҕом барахсан харчыга, баайга-дуолга ииримтийбит АХШ, НАТО Арҕаа дойду фашистыы санаалаах урдустартан сырдык тына быстыбыта кыһытыан-абатыан!.. Оҕом бу дойдуттан арабыр диэри Үрдүк Айыылартан көрдөһө-ааттаһа сылдыбытым баара...

Оҕом дьоруойдуу олобрут олоҕо биһиги аймакка сырдык сулус буолан сыдыаһыа, куруук тыыннаах буолуоҕа. Кининэн биһиги киэн туттабыт, үрдүк аатыгар сүгүрүйэбит. Кини биһиэхэ куруук тыыннаах...

**Эдьийэ
Февронья Исакова-Яковлева,
чугас аймахтара.**

Өйдүүбүт, саныыбыт...

Бу дьыл бэс ыйын 1 күнүгэр доборбут

**ПОПОВ
ПЁТР
НИКОЛАЕВИЧ**

67 сааһыгар ыарахан ыарыттан биһиги кэкэ-кэбиттэн хомолто-лоохтук туораабыта 40 хонугун туолар.

Пётр Николаевичи Нерюнгри куоракка билбэт киһи суоҕа буолуо... чугас добоотторо үксүбүт “Дядя Петя” диэн таптаан аат-

тыырбыт. Добоубут олус сымнабас майгылаах, үтүө сырдык киһи этэ, эдэрдии эрчимнээх, олоххо олус тардыһылаах, дьыэ кэргэнигэр олус кыһамньылаах киһи этэ. Күндү киһибит сырдык мөссүөнэ, үтүө майгыта өйбүтүгэр, сүрэхпитигэр өрүү тыыннаах буолуоҕа...

Быдан дьылларга быраһаай!

Добоотторо.

Бу күннэргэ СӨ Национальной библиотэикэтин элэктэриэн кинигэлэри таһаарар киин биир тутуах үлэһитэ Октябрина Иннокентьевна Карамзинаҕа амарах аҕата

**ОЛЕСОВ
ИННОКЕНТИЙ ДМИТРИЕВИЧ**

ыарахан ыарыттан олохтон туораабытынан, тапталлаах кэргэнигэр, оҕолоругар, сиэннэригэр, чугас аймахтарыгар тугунан да кэмнэммэт дириг кутурбаммытын тиэрдэбит.

СӨ Национальной библиотэикэтин кэлэктиибэ.

Кэргэнэ Сардаанаҕа, кийииппит Викаҕа, бииргэ төрөөбүттэригэр, бииргэ алтыспыт добоотторугар

**ЧЕРКАШИН
ВИКТОР ПЕТРОВИЧ**

эмискэ күн сириттэн күрэммитинэн, дириг кутурбаммытын тиэрдэбит.

**Горнай Мытаабыттан,
Күөрэлээбиттэн Яковлевтар,
Жирковтар.**

Күндү добоубут, үлэ бэтэрээнэ, Чурапчыттан төрүттээх Амма ээлиэн-нэһин олохтооҕо

**МАКАРОВ
ПЁТР МИХАЙЛОВИЧ**

бу дьыл ыам ыйын 22 күнүгэр уһун ыарахан ыарыттан Орто дойду олобуттан туораабытынан, кэргэнэ – дьүүгэбит Елизавета Егоровнаҕа, уолаттара Артурга, Михаилга, Дмитрийгэ, сиэннэригэр, аймахтарыгар, чугас дьонугар дириг кутурбаммытын тиэрдэбит.

Аһыгытын тэнгэ үллэстэбит. Быдан дьылларга быраһаай, күндү добоубут.

Чурапчы орто оскуолатыгар бииргэ үөрэммит добоотторо.

Санаабатах күммүт диэн суох

Биһиги дьыэ кэргэн күндү киһи-бит, тапталлаах кэргэним, тумус туттар, дурда-хаха буолар амарах аҕабыт, эйэбэс эһэбит, СӨ бочуоттаах үлэ бэтэрээнэ, Сунтаар улуунун Түбэй нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо

ИВАНОВ РУДОЛЬФ ЕГОРОВИЧ

ыарахан ыарыыттан күн сириттэн букатыннаахтык барбыта бу дьыл ыам ыйын 30 күнүгэр 40 хонугун туолла.

Иванов Рудольф Егорович 1953 сыллаахха кулун тутар 21 күнүгэр Хоро нэһилиэгэр элбэх оболоох Александра Николаевна, Егор Гаврильевич Ивановтар дьыэ кэргэнгэ иккис уол оҕонон күн сирин көрбүтэ.

Кыра сааһыттан үлэбэ эриллибитэ-мускуллубута, олус эппиэтинэстээх буола улааппыта. Эдэр сааһыттан бырааттарыгар, балыстарыгар холобур буолан, үөрэххэ-үлэбэ сирдээччи, сүбэһит буолбута.

Ойор-тэбэр оҕо сааһа, аҕалара Егор Гаврильевич салайааччы буолан, Хоро, Кутана, Уһун Күөл, Элгээйи нэһиликтэригэр ааспыта. Орто оскуоланы Чурапчыга олорон бүтэрбитэ.

1972–1974 сс. дойдутугар кэлэн Ленин уордьаннаах сопхуос Элгээйитэбэи отделениетыгар үлэли сылдьан Сэбиэскэй Аармыйа кэккэтигэр ыңгырыллан, ытык изһин Туркменияба туйгуннук сулууспалаан төлөөн кэлэн, Благовещенскайдаабы пединститутка үөрэнэ киирбитэ.

1978–1981 сс. абыс кылаастаах Түбэй оскуола-

тыгар биология, география учууталынан үлэлээбитэ.

1981 с. үрдүкү дьаһалта салайар, тэрийэр, түмэр талааннаах эдэр киһини таба көрөн, Ленин уордьаннаах “Элгээйи” сопхуонун хомсомуолун сэкирэтээринэн анаабыта. Бу дуоһунаска санаатын, дууһатын ууран туран таһаарылаахтык үлэлээбитэ.

1983 с. “Элгээйи” сопхуос Хоротооҕу отделение-тыгар управляющайынан ананан, үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ, талааннаах, хаһаайыстыбаннай салайааччы быһыытынан биллэн, дьон-сэргэ убаастабылын ылбыта.

1988 с. “Кыайыы 40 сыла” сопхуос Түбэйдээби отделениетын управляющайынан ананан үлэлээбитэ. Ол кээнэ ТОО «Түбэй» кэпэрэтиип бэрэссэдээтэлинэн, Түбэй нэһилиэгэр сир хаһаайыстыбатын үлэ-һитинэн өр сылларга үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Түбэйгэ олохсуйан үлэлиир кэмнэригэр нэһилиэк сайдарыгар сүнгэн кылаатын киллэрбитэ.

Рудольф Егорович хайа да үлэбэ ис санаатын ууран туран бэриниилээхтик, ирдэбиллээхтик, үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Ол туоһута Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бырабыыталыстыбатыттан, Тьа хаһаайыстыбатын министирэстибэтиттэн, улуус, нэһилиэк дьаһалтатыттан туппут наҕараадалара, Махтал суруктара буолаллар.

Тус олоһор дьон тэҥинэн дьоллоохтук олорон ааста. Олобун аргыһа Анна Кирилловналыын 2 оболонон, элбэх сиэннэнэн тапталлаах аҕа, эһэ аатын сүкпүтэ.

Бизнсийэбэ тахсан да баран, нэһилиэк уопастыбаннай олоһор актыыбынайдык кыттара, волейбол, дуобат, ырыа у.д.а. күрэхтэргэ нэһилигин аатыг-

тан кыттара, кыайара-хоторо. Түбэй бэтэрээннэрин сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ этэ.

Тапталлаах киһибитин санаабатах күммүт диэн суох. Кини эдэр сааһыттан салайар үлэ эппиэтинэстээх эргимтэтигэр эрилиннэр да, дьыэ кэргэнин иккис былаанга хаһан да хаалларбатаҕа, ыраах бардабына, булгуччу эрийэн, хайдах-туох олоһорбутун ыйыталаһара, күннээби сонуммутун сураһара. Оболоругар, сиэннэригэр, аймахтарыгар, нэһилиэгин дьонугар мэлдьи күүс-көмө, сүбэ-ама, өйөбүл буола сылдьыбыта.

Аҕабыт кыра аайы самныбат киэнг көбүстээбэ. Оннук холку буолан, араас кыһалҕаны тулуйан, тыңааһыннаах түгэннэри уйан, иннин диэки эр-эллээхтик хардылаан иһэрэ. Хайа да киһи көмө көрдөөтөбүнэ, хаһан да akkaастаабат, туох табылларынан көмөлөһөр үтүө, элэккэй майгылааҕа. Биһигини, оболорун, “мэлдьи киэнг көбүстээх буолун” диэн үөрэтэрэ-такайара.

Ыарахан ыарыыга ылларан да баран, тиһэх күнүгэр диэри эрдээхтик тулуйан, санаатын күүһүнэн олох туһугар охсуһа, туруулаһа сатаата...

Кини олобун, тугу ситэрбэтэбин ыччаттара салгыахтара.

Күндү киһибит, быдан дьылларга быраһаай! Эн сырдык мөссүөнүң, үтүө майгың өйбүтүгэр, сүрэхпитигэр өрүү тыыннаах буолуоҕа.

Кэргэнэ, оболоро, кийиитэ, күтүөтэ, сиэннэрэ.

Сүрэхпитигэр өрүү баар буолуон

Таптыыр, убаастыыр күндү киһим, кэргэним, үс оҕом аҕата, элбэх сиэн эһэтэ

ПОПОВ ПЁТР НИКОЛАЕВИЧ

Орто дойдуттан ыарахан ыарыыттан барбыта бэс ыйын 1 күнүгэр 40 хонуга туолар.

Попов Пётр Николаевич 1957 с. кулун тутар 15 күнүгэр Мэнгэ Хаҥалас оройуонун Майатыгар Александра Петровна Дмитриева, Николай Тимофеевич Попов дьыэ кэргэнгэ төрдүс оҕонон төрөөбүт. Дьоллоох оҕо сааһа төрөөбүт Майатыгар ааспыта. 1975 с. Майа орто оскуолатын бүтэрэн “Оскуола – производство – үрдүк үөрэх” дэбиистээх “Дьоруой Попов” сопхуоска үлэли сылдьан аармыйаҕа сулууспалы барбыта,

1979 олунньуга ыал буолбуппут, 45 сыл дьоллоохтук, үс оболонон, элбэх сиэннэнэн олордубут. Оболорун, сиэннэрин олус таптыыра, куруутун кэһиллээх сылдьара, кийииттэригэр, күтүөтүгэр истинг сыһаннааҕа, эдьиийдэригэр, убайыгар өрүү өйөбүл буолара.

1986 с. Воронежтаабы милииссийэ оскуолатын бүтэрэн, Нерюнгри куоракка ананан, вневедомственной охранаҕа пульта начаалынньыгынан, инженеринэн үтүө суобастаахтык бизнсийэбэ тахсыар диэри үлэлээбитэ. Бииргэ үлэлиир дьонун убаастабылын, элбэх наҕарааданы ылбыта, ИДМ бэтэрээнэ буолбута.

Аҕабыт Нерюнгри куоракка кэлиэ-биттэн араас омок тобуоруһа мустубут куоратыгар уопастыбаннай үлэбэ кыттыбытынан барбыта, саха културатын билиһиннэрэргэ, тарҕатарга тирэх буолбута. Хомуска бабаран туран бэйэтэ үөрэммитэ уонна дьизэнэн бары хомуска оонньуурбутун ситиспитэ, “Саха Аймах” уопастыбаннай тэрилтэбит бастың хомусчута буолбута.

Таптыыр, күндү киһим, кэргэним, аҕабыт, эһэбит, бырааппыт, күтүөбүт сырдык мөссүөнэ, эйэбэс майгыга куруутун биһиги өйбүтүгэр, сүрэхпитигэр мэлдьи баар буолуо, олохпутугар сырдыгынан сыдыаһа сылдыаҕа, олоххун салгыыр оболорун, сиэннэрин тапталлаах аҕалара, эһэлэрэ ситэ олоботох олобун салгыахтара, кини сырдык аатын үрдүктүк туттуохтара, хаһан да умнуохтара суоҕа.

Кэргэнэ М.Д. Попова.

Мөссүөнэ өрүү тыыннаах

Бу ый 26 күнүгэр тапталлаах уолум, кэргэним, аҕабыт, убайыт

ТАТАРИНОВ СТЕПАН СТЕПАНОВИЧ

күн сириттэн барбыта 40 хонугун туолла.

Стёпа 1973 с. бэс ыйын 7-гэр, айылҕа кэрэ көмигэр, күн сирин көрбүтэ. Үөрүү дьыро күнэ үүмүтэ. Орто оскуоланы 1990 с. ситиһилээхтик бүтэрбитэ. Оскуолаҕа сылдьан сүүрүүгэ, тустууга, тизниискэ, мээ-чиккэ ситиһиллэнэн, дьонун үөрдэрэ.

Өлүөхүмэҕэ үөрэнэ сылдьан, бэбиэскэ тутан Приморьеҕа сулууспалаабыта, младшай сержант сыбаанньа-лаах кэлэн үөрэбин бүтэрэр. 1995 с. РЭС-кэ 4 эрэсэрээттээх электромончуор буолар. Кэтэхтэн үрдүк үөрэххэ киирэр. 2004 с. маастардыыр. 2009 с. кылаабынай инженер үлэтин толорор. Кыра эрдэбиттэн боччумнаах, быһаарылаах, эппит тылын толорор, түргэн-сыыдам буолан, үлэтигэр бэриниилээх, билиилээх үлэһит быһыытынан сыаналанар. 2002 с. Дьокуюскай-Хаандыга Л-112 лиинийэлэрин бириэмэтигэр өрөмүөннээн бүтэрэн, “Якутэнерго” АХ Бочуотунай кыраамататынан, харчынан бириэмийэлэнэр. Үлэлээбит сылларыгар элбэхтик Хайбал суругунан бэлиэтэнэр. Билии-

тин үрдэтэр сэминээрдэргэ сылдьар. Тэрилтэтин култуурунай олоһор актыыбынайдык кыттар, остуол тизниһигэр, билийээргэ, дуобакка бириистээх миэстэлэри ылар.

2003 с. тапталын, Ньургуйаананы, көрсөн ыал буолаллар. Сөбүлүү көрбүт сирдэригэр дьыэ-ют туттан, оболонон-урууланан, иллээхтик-эйэлээхтик олороллор.

Степан бултуурун, балыктыырын олус сөбүлүүрө, массынанан оболорун-урууларын тизээн сир астыллара, балыктыылара. Эйэбэс майгылаах буолан, элбэх доһордооҕо.

Ыарахан ыарыыны кытта туруулаһан, баҕар, өр барыа эбитэ буолуо да, оһоҕос ыарыытыттан бараахтаата. Тиһэх күнүгэр диэри үтүөрэргэ эр-эллээх сытаахтаабыта, быраастары эрэнэрэ күүстээх этэ.

Ыарахан кэммитигэр күүс-көмө буолбут икки өттүттэн аймахтарбытыгар, Степан куораттаабы доһотторугар, бииргэ үөрэммиттэригэр, РЭС кэлэктиибигэр чугас ыалларбытыгар, ийэбит бииргэ үөрэммиттэригэр, аҕам саастаахтар хуордарыгар, көмөлөспүт бары дьоммутугар барҕа махталбытын тизрдэбит. Доруобай, дьоллоох буолун, бар дьоммут.

Күндү киһибит, Степаммыт, мөссүөнэ хаһан да умнуллуо суоҕа.

Ийэтэ, быраата, кэргэнэ, оболоро, бырааттарын дьыэ кэргэннэрэ, аймахтара.

Биһиги тапталлаах кэргэним, ээбит, убаастыыр эдьиийбит

НОВИКОВА ЗОЯ КОНСТАНТИНОВНА

бу дьыл ыам ыйын 26 күнүгэр соһумардык Орто дойду олобуттан туораабытын бииргэ үлэлээбиттэригэр, доһотторугар, билэр дьонугар, аймахтарыгар дириңник курутуйан туран биллэрэбит.

Кэргэнэ, оболоро, аймахтара.

Мүрү орто оскуолатыгар бииргэ үөрэммит күндү доһорбут, оҕо эрдэбиттэн чабылхай талаан, саха норуодунай бэйиэтэ

МИГАЛКИН ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ

ыарахан ыарыыттан күн сириттэн күрэммитинэн, кэргэнигэр, уолугар, кыргыттарыгар, сиэннэригэр, бииргэ төрөөбүттэригэр, чугас дьонугар, доһотторугар, үөлээннээхтэригэр дириң кутурбаммытын биллэрэбит.

Кини сырдык аата үйэлэргэ сыдыаһа туруоҕа.

Мүрү орто оскуолатын 1971 сыллаах выпускниктара.

Күндүтүк саныыр доһорбут, Н.Г. Чернышевская аатынан Бүлүүтэбэи педучилищеҕа бииргэ үөрэммит табарыспыт, СӨ норуодунай бэйиэтэ, СӨ културатын үтүөлээх үлэһитэ

МИГАЛКИН ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ

ыарахан ыарыыттан Орто дойдуттан барбытынан, дириң кутурбаммытын кэргэнигэр, оболоругар, сиэннэригэр, чугас дьонугар тизрдэбит, аһыгытын тэңгэ үллэстэбит.

БПУ 1969–1973 сс. бииргэ үөрэммит 4-с “в” куурустар.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Суруналыыстарын сойууһун бырабылыанньата Арасыйыа Суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Суруйааччыларын сойууһун бэрэссэдээтэлэ, норуодунай поэт, тылбаасчыт, публицист, оҕо суруйааччыта, СӨ културатын үтүөлээх үлэһитэ, бэчээт бэтэрээнэ

МИГАЛКИН ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ

уһун, ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан таптыыр кэргэнигэр Зоя Васильевнаҕа, оболоругар, сиэннэригэр, бииргэ төрөөбүттэригэр, аймах-билэ дьонугар, доһотторугар дириң кутурбаммытын тизрдэбит.

Ыам ыйын 24 күнүгэр саха норуодунай бэйиэтэ, тылбаасчыт, оҕо суруйааччыта, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Суруйааччыларын сойууһун бэрэссэдээтэлэ

МИГАЛКИН ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ

уһун, ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, чугас дьонугар, аймахтарыгар, доһотторугар дириң кутурбаммытын тизрдэбит.

“Ситим” медиа-бөлөх кэлэктиибэ, “Кыым” хаһыат эрдээксийэтэ.

ТӨЛӨБҮРДЭЭХ ӨНӨ БАРЫ КӨРҮНГЭ:

эбэрдэ, кэриэстэбил, ахтыы, биллэри, махтал, сүтүк биллэриитэ, угууук, кинигэ, сурунаал атыыта.

Биһиги аадырыспыт: “Бэчээт дьыэтэ”,

Орджоникидзе уул., 31, 111 хос,

төл.: 34-05-03, 8-924-367-01-56

Сыыппара тула мөккүөр

Ааптар этэринэн, Дьокуускайга Кы- айы болуоссатыгар баар өйдөбүннүк билииттэҕэ суруллубут “Сэриигэ ыгы- рыллыбыта – 60 тыһ. тахса киһи, сэ- рииттэн төннүбүтэ – 35 тыһ. кэрингэ киһи, сэриигэ өлбүтэ уонна сураба суох сүппүтэ – **25 тыһ. киһи**” диэн сыыппа- ралар сыһалар уонна саарбахтар эбит. Ону бигэргэтэн, кини М.Е. Николаев, А.С. Николаев, В.И. Пестерев, Д.Д. Петров суруйууларыгар уонна СӨ “Өйдөбүннүк” кинигэтигэр (9-с туом) баар элбэх сыып- параны аҕалар. Кырдьык, Ангелина Ни- колаевна бигэргэтэрин курдук, сэриигэ өлбүт дьон ахсаанын аабыыга улахан араастаһыы баар (Кыайыы болуоссаты- гар – **25 тыһ.**, кэлинги суруйууларга – **38 тыһ. киһи** дииллэр эбит).

Онон, 1941–1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ Саха сиригтэн төһө киһи кыттыбытын, өлбүтүн, тыын- наах эргилибитин уонна сураба суох сүппүтүн (ол иһигэр араас төрүөтүнэн төннүбэтэхтэр эмиз киирэллэр) быһаа- рыыга, кырдьык, араас сыыппаралар бааллар. Маннык сыыппаралар баар буолуулар устуруйаҕа биллэр көстүү, ону хайыыр да кыах суох. Ол эрэри, маны сатаан быһаарыахха, билиэххэ уонна өйдүүххэ наада. Сыыппара- лар араастаһыыларын чаас-чааһынан быһаардахха маннык.

1. Саха сиригтэн сэриигэ ыгырыы (мобилизация) 1941–1944 сс. (1944 с. кулун тутарга, бэс, от уонна атырдьах ый- дарыгар) буолбута. Ыгырыллыбыттара: 1941 с. – 16 964 киһи, 1941–1942 сс. кыһын – 5463 киһи, 1942 с. – 21 449 киһи, 1943 с. – 13 894 киһи, 1944 с. – 4681 киһи, барыта – **62 451 киһи**. Бу чуолкай, кырдьыктаах, ким да мөккүспэт сыыппарата. Байанкамааттар уонна чунуобуннуктар маны “кууһан” баран олороллор.

2. 1945 с. Кыайыы кэнниттэн бэс – от ыйдарыгар Саха сиригтэн элбэх киһи эмиз аармыйаҕа ыгырыллыбыта. **Бу дьон ССРС “Бүтүгүн байыан- ный эбэһинэс туһунан” сокуонугар олобуран, Кыһыл Аармыйаҕа 3 сыл болдьохтоох сулууспалыы барбытта- ра да, үгүстэрэ ССРС Японияны утары сэриитигэр (08.08.1945–02.09.1945) кыттыбыттара, онтон хаалбыттар аармыйаҕа 1952–1953 сс. диэри су- лууспалаабыттара.** Японияны утары сэ- рии кыттыылаахтарын сордорун сордоон баран, 1985 с. эрэ “сэрии бэтэрээннэрэ” диэн бочуоттуур буолбуппун. Бу сордо- охтору 1941–1944 сс. мобилизациялам- мыттар, өлбүттэр, сураба суох сүппүттэр, тыыннаах эргилибиттэр ахсааннарыгар киллэрэбит дуу, суох дуу? Кинилэр бэ- биэскэлэригэр “призыв”, “служба” диэн тыллар бааллар. Араастаһыы биир сүрүн биричиинэтэ манна баар.

3. Итини таһынан, **Саха сириг тас өттүгэр, атын уобаластарга уонна кыраайдарга, дойду киин куоратта- рыгар үөрэнэ уонна үлэлии сылдьар Саха сириг олохтоохтору, холобур, Москубаттан уонна Ленинградтан, сэ- риигэ эмиз ыгырыллыбыттара уонна Ийэ дойдуларын көмүскээбиттэрэ.** Бу Саха сиригтэн ыгырыллыбатах уонна барбатах дьон. Билииллээх устуорук Д.Д. Петров чуолкайдаабытынан, атын эрэгийиэннэртэн барыта **2 тыһ. кэрингэ** Саха сириг дьоно сэриигэ кыттыбыта. Кинилэр бэбиэскэлэрэ, хамандыырда- рын суруктара, “хара суруктара” – ба- рыта үлэлиир уонна үөрэнэр кыһаларын аадырыстарыгар кэлэллэр этэ. Бу эрэй- дээхтэри Саха сиригтэн ыгырыллан сэриигэ кыттыбыттар ахсааннарыгар киллэрэбит дуу, суох дуу? Сыыппаралар араастаһыыларын биир төрүөтэ манна эмиз баар.

4. Биллэрин курдук, 01.09.1939 с. ССРС-ка “Закон о всеобщей воинской повинности” ылыныллан, олоххо ки- ирибитэ. Бу сокуонга олобуран, Саха сиригтэн аан бастаан Кыһыл Аармыйаҕа сулууспалыы барыы саҕаламмыта, байанкамааттар тэриллибиттэрэ, БСК(б) П райкомнарыгар байыаннай салаалар

Быйыл Улуу Кыайыы 79 сылын бэлиэтээбиппит кэннэ, Ангелина Шадринова-Суоһааны “Аҕа дойду Улуу сэри- ин кэмминээби сүтүкпүт хаһан чопчуланар?” (“Кыым” – 16.05.24) диэн улахан суруйуута тахсан, ааҕааччылары улаханлык сэргэхситтэ уонна интэриэһи тарта.

(анал) баар буолбуттара. Аармыйаҕа ыгырыллан, 1939 с. барыта 240 киһи Иркутскайга сулууспалыы тийибитэ, 1940 с. барыта 434 киһи Забайкаль- ской байыаннай уокурукка сулууспа- лыы барбыта. **Кинилэр аармыйаҕа сулууспалыы сылдьан бары кэриэтэ 1941–1943 сс. сэрии фронтнарыгар ытыллыбыттара.** Бу дьоммутун эмиз Саха сиригтэн ыгырыллан сэриигэ кыттыбыттар ахсааннарыгар киллэрэбит дуу, суох дуу? А.Шадринова сыыппара- лар араастаһаллар диэн мунаарыытын биир төрүөтэ манна эмиз баар.

5. Биллэрин курдук, 1926 – 1941 сс. Дьокуускайга Саха национальной байы- аннай оскуолата үлэлээбитэ (үөрэни болдьобо – 11 ый, бүтэрбиттэр – “млад- ший командный состав” диэн хаман- дыырдар (сержаннар) уонна буулдьанан ытыы исписэлиистэрэ буолаллара). Билинггинэн – байыаннай профтех оскуола. Сыллата 60–80 киһи бүтэрэрэ. 15 сыл устата оскуола 16 выпуһу (1934 с. икки выпуск) таһаарбыта, барыта 1000 кэрингэ киһи бүтэрбитэ.

1941 с. бэс ыйыгар оскуоланы Читаҕа көһөрбүттэрэ, **Саха сиригтэн барбыт 80 курсан Читаҕа, Сретенскэйгэ уо.д.а. сирдэргэ баар училищелар- га тарҕатыллыбыттара, быстахтык үөрэнэн бары бүтэрбиттэрэ уонна сэриигэ атаарыллыбыттара.** Бу эмиз Саха сиригтэн барбатах, ыгырыллыбатах дьон эрэри, үгүстэрэ сахалар. Кинилэри эмиз ханнык испиһэҕэ киллэрэбит? Д.Д. уонна Ю.Д. Петровтар кинилэри **Саха сиригтэн кыттыбыттар ахсаан- нарыгар адьас сөпкө киллэрэллэр.** Маны сатаан өйдөөбөттөн, сыыппаралар араастаһыыларга эмиз тахсар.

6. 1942–1945 сс. Саха сириг устун Кыһыл Аармыйа Красноярскайтан Уэль- кальга (Чукотка) салгын суолун трассата (соробор Аляска – Сибиир (Алсиб) ди- иллэр) үлэлээбитэ. Бу трасса 06.10.1942 с. үлэҕэ кирибитэ, бу суолунан сэбиэ- скэй лүөчүктэр Фэрбэнкс (АХШ, Аляс- ка штата) куораттан Красноярскайга Эмиэрикэҕэ оноһуллубут сөмөлүөттэри көтүтэн аҕалаллара. Саха сиригэр ки- нилэр түһэр аэропорттара Өлүкүмэҕэ, Дьокуускайга, Теплай Ключка уонна Өймөкөөнгө бааллара. **Бу суолу ха- аччыларга аналлаах авиационнай полк Дьокуускайга олохсуйбута. Полк саллааттара, исписэлиистэрэ уонна хамандыырдарга бары сэрии кыттыылаахтара буолаллар. Маны таһынан, бу аэропорттарга үлэлээбит (вольнонаемные) дьон эмиз итинник ыстаатыһы ылаллара. Ол иһин сэрии кэнниттэн Саха сиригэр хаалбыт уон- на олохсуйбут Аляска – Сибиир сал-**

гын суолун үлэһиттэрэ (суоппардар, харабыллар, эмчиттэр, асчыттар, синоптиктер, метеорологтар уо.д.а. исписэлиистэр) бары сэрии кыт- тыылаахтара буолан, “Өйдөбүннүк” кинигэлэргэ эмиз кирибиттэрэ. Сэрии кыттыылаахтарын ахсааныгар онон сибэ- эстээн эмиз араастаһыылар тахсаллар. Бу дьон ахсаанын үөрэппит уонна чуол- кайдаабыт чинчийээччи билинггитэ суох.

7. Аны сэрии кэмигэр **Ис дыала, Судаарыстыбаҕа куттал суох буол- луутун наркоматтарын үгүс үлэһитэ эмиз байыаннай соруудахтары толо- рууга үлэлээн, сэрии кыттыылаах- тара диэн билинилибиттэрэ** уонна “Германияны кыайыы иһин” мэтээлинэн, “Бойобуой үтүөлэрин иһин”, “Хорсунун иһин” диэн сэриигэ эрэ бэриллэр мэ- тээллэринэн, “Кыһыл Сулус” уордьаны- нан наҕараадалааммытара, сорохтору “Өйдөбүннүк” кинигэлэргэ кытта кири- биттэрэ. Бу уорганнар үлэлэрин туһунан чуолкай уонна сиһилии суруйуулар эмиз суохтар.

8. Өссө биир мөккүөрдээх балаһыанньа баар. Биллэрин курдук, 1930-с уонна 1940–1941 сс. Саха сиригэр Салгын гражданскай флотун үгүс лүөчүгэ уонна исписэлиһэ олоро уонна үлэлии сыл- дыбыта. **Сэрии саҕаламмытын кэн- ниттэн кинилэр этэрээттэрэ (авиаот- ряды, эскадрильи) Арбаангы фрон- га ыгырыллыбыттара уонна сэриигэ кыттыбыттара.** Авиация үлэһиттэрэ Саха АССР байанкамааттарынан ыгы- рыллыбатахтара. Ол эрэри, кинилэртэн сэрии кэмигэр элбэх киһи наҕараа- даламмыта. **Ол иһин саха устуорукта- ра кинилэри Саха сиригтэн сэриигэ кыттыбыттара диэн аабаллар уонна “Өйдөбүннүк” кинигэлэригэр кил- лэрэллэр.** Ол курдук, Саха сиригтэн тахсыбыт Сэбиэскэй Сойуус Дьоруйда- рын ортолоругар лүөчүктэр С.А. Асямов, М.В. Лорин, Е.Д. Парахин, В.В. Сапожни- ков, И.Н. Симаков уонна И.Г. Шаманов бааллар. Кинилэр ааттарын биһиги бары билэбит. Оттон кинилэри кытары бииргэ Саха сиригэр сулууспалаабыттар уон- на сэриигэ сылдьыбыттар тустарынан тугу да билбэппит, кинилэр үгүстэрэ “Өйдөбүннүк” кинигэлэргэ суохтар. Маны биир да устуорук быһаара илик.

9. Кэнники бириэмэҕэ 1941–1945 сс. байыаннай трибуналынан суут- таммыт, инники кирбиигэ ытыллан фронтга өлбүт, кэлин толору реаби- литацияламмыт биир дойдулаахтар- быт ханнык да кинигэлэргэ киирэ иликтэр.

Бу сордоохтору ханна ғынабыт?

10. Сорохтор мөккүһэллэрин үрдүнэн, **1941–1945 сс. аармыйаҕа ыгырыл- лыбатах, ол эрэри Халкин Голга (11.05.–31.08.1939) сэриилэспит, сэбиэскэй-финскэй сэриигэ сылдьы- быт, өлбүт уонна бааһырбыт дьоммут сэрии кыттыылаахтарын испиһэҕэр саамай сөпкө киирэ сылдьаллар.** Маны ким да баалаабат ини?

11. **Сэрии кэнниттэн атын эрэгий- иэннэртэн Саха сиригэр кэлэн олох- суйбут, үйэлэрин тухары үлэлээбит, бэйэ дьоно буолбут үгүс сэрии кыттыылааҕа баар.** Кинилэр сэриигэ Саха сиригтэн ыгырыллыбатахтара эрэ- эри, кинилэр – бэйэбит дьоммут. Онон, “Өйдөбүннүк” кинигэлэргэ ки- нилэр саамай сөпкө киирэ сылдьаллар.

12. “Өйдөбүннүк” кинигэлэри көр- дөххө, **биир сэрии кыттыылааҕа хаста да ахтыллыан сөп:** маннай төрөөбүт улууһун кинигэтигэр киирэр, онтон Дьо- куускайга үөрэнэ сылдьан ыгырыллыбыт буолан, куорат кинигэтигэр киирэр, сэрии кэнниттэн атын улууска олохсуй- бут уонна үлэлээбит буоллабына, ол улуус кинигэтигэр эмиз киирэр, түмүгэр өрөспүүбүлүкэ ыстатыстыкатын “туп- сарар”.

Бу маннык уо.д.а. төрүөттэр баар буоланнар, “Өйдөбүннүк” кинигэлэр, ыйынныктарга, литэрэтиирэҕэ араас сыыппаралар бааллар. Мантан төрүт куттанымыйахха наада. Сэриигэ өлбүттэр, сураба суох сүппүттэр, билиэнгэ түбэспиттэр, араас төрүөтүнэн дойду- ларыгар төннүбэтэх дьон туһунан эмиз маннык быһаарыахха сөп, ол биир су- руйууга кыаллыбат.

Дьэ, онон, ханнык сыыппарала- ры “бүтэһиктээх кырдьык”, “чуолкай”, “мөккүһэр кыаллыбат” диэн сөптөөбүнэн ааҕабыт? Манна элбэх сыһалаах уон- на итэҕэстээх “Өйдөбүннүк” кинигэ сыыппаралара, араас чунуобуннуктар, салайааччылар, сэбиэттэр, түмэллэр, байанкамааттар соруудабы толору- охха эрэ диэн түмүктү уонна онорбут түмүктэрэ төрүт наадалара суохтар, кинилэр көдүүстэрэ кыра.

Манна хайаан даҕаны идэтийбит билим үлэһиттэрэ, исписэлиистэр, ин- ституттар үлэлэрэ улахан суолталаах. Олобу кытта тэҥнэ хардыылаан билим эмиз сайдар. Онон саамай кэнники тахсыбыт литэрэтиирэни туһаныахха наада. Саха билииллээх устуоруга Д.Д. Петров “Саха сирэ сэрии кэмигэр” диэн тизмэни 40-тан тахса сыл үөрэппитэ, бэртээхэй кинигэлэри суруйбута. Оттон профессор Ю.Д. Петров анаардас сэ- рии боппуростарынан дыарыктанымта 30-ча сыл буолла, кини үлэлэрэ олус чуолкайдар, сыыппаралара кырдьык- таахтар. Онон, Ю.Д. Петров араастык аахпыт, суоттаабыт, бэрэбиэркэлээбит, атын ааптардар сыыппараларын, араас ыстатыстыка, демография уонна би- эрэпис көрдөрүүлэрин кытта тэҥнээн үөрэппит, ким да мөккүһэр төрүөтэ суох сыыппараларын туһаныахха сөп.

Онон, саамай бүтэһик уонна кыр- дыктаах сыыппаралар манныктар: Саха сиригтэн сэриигэр кыттыбыта – 65 386 киһи, тыыннаах төннүбүтэ – 15 754 киһи, сэриигэ өлбүтэ – 38 415 киһи, сураба суох сүппүтэ, билиэнгэ түбэспитэ, араас төрүөтүнэн дойду- ларыгар төннүбэтэҕэ – 11 217 киһи. Бу элбэх араас бэрэбиэркэни, тур- гутууну ааспыт сыыппаралар, онон кырдьыктаахтар, ол иһин куттаммакка туһаныахха сөп.

Мантан кестөрүнэн, аҕаардас сыып- паралары да аабы уонна уопсай түмүгү оноруу элбэх эрэйдээх уонна уустуктаах. Элбэҕи билиэххэ-көрүүххэ, источник- тары уонна литэрэтиирэни үөрэтиэххэ наада. Онон билиллээх бэйиэт А.Н. Шадринова-Суоһааны адьас сөпкө му- наарар.

Николай НИКОЛАЕВ, үлэ бэтэрээнэ, Дьокуускай.

Сайынын ханна сынньаныхха?

Сайынын уопуска сабалана, ким ханна сынньана бараары сылдыарын кэпсэтии буолан эрдэбэ. Ким эрэ хайа хайысхаба барара хайыы үйэ быһаарыллан, билиэтэ атыылаһыллыбыт да буолуон сөп. Оттон ким эрэ соло булан, санга толкуйданан ээрэр буолуохтаах. Ханна сынньана барыахха? Туох сонун сири көрүөххэ? Урут дьон үксүн үлэ, үөрэх иһин анал путевокканан ээрэ кэлэр-барар буоллахтарына, билигин олох сайдан, элбэхтик айанныыр буоллубут. Хайысханы быһаарар навигатор көмөтүнэн, ханна да тийдэххэ, олохтоох сиргэ холкутук сыбарыйар кыах баар. Оттон санга сабалааччыларга интэриниэт уонна уопуттаах дьон көмөтүнэн морсуруттары, сыананы үөрэтэн көрүөбүт.

Тамада Эргис ДАВЫДОВ – сылга биридэ-иккитэ санга сири көрөр уопуттаах айанныыт, туризм аабына. Кини тугу сүбэлиирий?

Хайдах сынньанарын хармаангыттан тутулуктаах

Сөмөлүөт сыаната ыараан, дьон сиринэн Владивостокка, Благовещенскайга, Байкалга барар буоллулар. Владивостокка массынанан балтараа суукканан, пуойаһынан икки суукканан тийиһиллэр. Таксилар 10 тыһ. солк. илдьэллэр-абалаллар. Массына хаачыстыбаттыттан көрөн, суума үрдүөн сөп. Пуойаска билиэт сыаната 2 тыһ. солк. сабаланаар. Саамай ыараабыта – 5 тыһ. солк. кэрингэ. Ол ээрэри билиэти эрдэ, бэл, кыһын ылар ордук. Дьон пуойас сырытын өйдөөн, сүрдээбин туһанар буоллулар. Билингитэ от ыйыгар ээрэ аҕыйах билиэт баар. Владивосток муоралаах буолан, дуоһуя сөтүөлүөххэ сөп. Экскурсията, араас сонун морсуруута элбэх. Оболорго анаан океанариум, аттракционнар ба-

аллар. Сөбүгэр таңас-сап, массынаба анаан сээкэйи атыылаһан, муора аһа кэһиһилэнэн кэлиэххэ сөп. Ити куоракка Японияттан тиэхиньикэ аҕалылар буолан, дьон сынньана таарыйа массыналарын сагардан кэлэллэр. Бэйэлэрин массыналарын тийиһэн баран, санганы сүүрдэн аҕалааччы элбэх.

Өссө биір сөбүгэр сыаналаах айан – Благовещенскайга барыы. Онно муората суох ээрэри, кыранысса таһынаабы пааспарынан Амыр өрүс нөнгүө субу көстөн турар Кытай Хэйхэ куоратыгар сылдьан кэлиэххэ сөп. Хэйхэбэ тиистэрин, сирэйдэригэр пластическай эпэрээссийэ онгорторо сахалар хото тийиһэллэр. Олохтоох эмчиттэр таһабыс онгостубакка, көрүөх бэтэрээ өттүгэр харах биитин онгороллор, харах аннынаабы “мөһөччүгү” ылан быраабаллар. Тиһи, ордук таңалайдаах быратыаһы, кыайа-хото түппүттара быданнаата. Мин кытай аһын-үөлүн сөбүлүүр буоламмын, хаста даҕаны аңаардас амтаннаах аһы амсайа бара сылдыбытым. Оннук айаны “гастрономическай” диһиллэр. Дьокуускайтан Благовещенскайга диэри массынанан сууккаттан ордук, пуойаһынан икки сууккаба тийбэттинэн тийиһиллэр. Ити эңгээр пуойас сыаната, саайка көстөрүнэн, 3 142 солк.

Байкалга диэри массынанан үс күнүнэн тийиһэбин. Билигин онно илдьэр туур элбэх. Дьыэбиттэн ылан, биір киһиттэн 15 тыһ. солк. анал бырагырааманан сырытыннарар, улуу байбал устуоруйатын билиһиннэрэн, көрдөрөн аҕалахтара. Хампаанньатыттан, мор-

суруутттан, бырагырааматыттан, массынаттан көрөн, ити суума 60 тыһ. солк. диэри тахсын сөп. Байкалга барыыга билиэт сыаната күһүөрү биллэ чэпчиір.

Массынатаабыр пуойаһынан айанныыр быдан сымнабас, сынньалан. Арай биір-икки буолан айанныырга купеба билбэт дьонгун кытта түбэһэрин табыгаһа суох буолааччы. Пуойаһынан айанныырга төрдүө буолан биір купены ылан, бэйэ иһигэр бэһиһэлэйдик, көңүл туттан-хаптан, утуһан айанныыр ордук.

Харчылаах дьонго Турцияба, Таиланга бараарга сүбэлиэм этэ. Онно баран кэлэргэ биір киһи ортотунан 200–300 тыһ. солк. ороскуотурар. Биэнсийэлээх, доруобуйаларынан хааччахтаах, элбэх оболоох дьонго Сочи, Абхазия эңгээр сынньалан бары өттүнэн табыгастаах. Субсидиялаах билиэккэ түбэстэххэ, биір киһи Дьокуускайтан Сочига барарыгар уонна төннөн кэлэригэр 20 тыһ. солк. барыан сөп. Оттон путевка сыаната көстүүнэй таһымттан, аһылыгыттан тутулуктаах. Биэнсийэлээхтэр, тэрилтэлээхтэр икки сылга биридэ туһанылар босхо айанынан улаханлык ороскуотурбакка сылдыахтарын сөп.

Билиэти күнүс атыылаһар ордук

Билиэти атыылаһарга ханнык кэмгэ түбэһэрин улахан оруулаах. Бэнидизньиктэн сабалаан сэрэдэбэ диэри ордук күнүскү кэмгэ саайтарга билиэт сыаната 3–4 тыһ. солк. чэпчиір. Сэрэдэ киһэттэн баскыһыаннаабы диэри көрдөрбүтүнэн үлэ, үрдүү турар. Дьон үксэ үлэ чааһын кэнниттэн киһэ ээрэ соло буларынан, саайка хойутуу киірэр. Ону туһанан, хампаанньалар билиэтэрин сыанатын биллэрдик үрдэтэллэр.

Ханна көрүөххэ сөбүй?

Чэпчэки билиэти “Авиасейлс” уонна “Туту” саайтарга көрүөххэ наада. Ол ээрэри ити саайтары сыананы тэңнээн көрөргө ээрэ туһаны. Ханнык хампаанньа төһө сыаналаах билиэти таһаарбыта онно ырылыччы көстөр. Оттон атыылаһарга авиахампаанньа официальной саайтыгар киірин. Холобур, чэпчэки билиэти булан баран, ханнык авиахампаанньа буоларын өйдөөн

Сыананы билсиэбин

Холобур, өрөбүл күнгэ “Туту” саайка ыһыах кэнниттэн от ыйын 1 күнүттэн 8 күнүгэр диэри күннээх Сочига кэлэр-барар билиэти тэңинэн ыларга саамай чэпчэки сыана – 57 752 солк. Оттон төннөр билиэтэ суох аңаардас биір ээрэ хайысхаба айанныыр буоллаха, 30 921 солк. диэн турар. Биллэн турар, кэлэр-барар билиэти тэңинэн ылар барыстаах. Дьокуускай – Москва – Дьокуускай хайысха сыаната – 36 тыһ. солк. сабаланаар.

Эмиэ ити хайысхаба уонна эрдэ этиллибит күннэргэ “Авиасейлс” саайт сыанатын көрүөбүт. Кэлэ-бара кыччаабыта 55 057 солк. турар. Оттон төннөр билиэтэ суох аңаардас биір ээрэ өттүгэр барыыга – 25 786 солк. Эргис эппитин курдук, сайынгы сынньалангы эрдэ былааннаан, саайтары бэнидизньиктэн сэрэдэбэ диэри күнүскү кэмгэ кэтээн, босхону үрдүнэн сонун сири көрөн кэлиэххэ сөп. Оттон биэнсийэлээхтэр, элбэх оболоохтор, доруобуйаларынан хааччахтаахтар, үчүгэй тэрилтэлээхтэр, чахчы, босхо баран кэлэр кыахтаахтар.

Путевка сыаната хайдаһый?

Итии дойдуларга путевка сыанатын кытта билсиэбин. Ол көстүүнэй хас сулустаабыттан, аһын көрүтүтэн тутулуктаах. «Все включено» бырагырааманан сэттэ күнгэ икки киһиэхэ ортотунан 170 000. солк. буолар. Бүгүн Москва–Анталья–Москва хайысхаба билиэт сыаната – ортотунан 30 000–35 000. солк. Оттон путевка сыаната икки киһиэхэ 110 000 солк. сабаланаар.

көрүт. Арай “Аэрофлот” буоллабына, ол хампаанньа саайтыгар тутта киірін, бэйэтиттэн атыылаһын. Оннук дыһанар, бастатан турар, ээрэлээх. Массыанньыктар ханна бабарар бааллар. “Кэччэгэй иккитэ төлүүр” диһиллэрин курдук, сыанатыгар ымсыыран, кураанабы кууспут элбэх. Онон өссө төгүл этэбин: билиэти официальной саайтан биітэр аабыныстыбаттан ээрэ атыылаһын!

Бастакы сырыыга хампаанньаны тутуһун

Айанга санга турунар дьонго туристыр хампаанньалары эбэтэр аабыннар тутуһар ордук. Аабын, дьон саныырын курдук, элбэх харчыны “баспат”. Бэрт кыра бырыһыаны ылар. Кыранысса таһыгар аан бастаан тахсааччыларга Кытайтан сабалыырга сүбэлиэм этэ. Холобур, эрдэ эппитин курдук, Благовещенскайтан Хэйхэбэ туораан, онтон Саньяба, Гонконгта, Шанхайга да көтүөххэ сөп. Онно сыана да чэпчэки, киһи көрөрө-истэрэ да элбэх, экзотика да толору. Кытай устуоруйатынан, улахан улуу тутууларынан, кэрэ дыбарыастарынан сөхтөрөр. Таңас-сап, мал-сал, ас-үөл сыаната олус чэпчэки. Арай аска талымас дьон элбэх тумалаах аһы сөбүлээмиһтэрин сөп. Ол ээрэри, Арасыйаттан турист элбэх буолан, нуучка куукунатын киһи дэбигис булар. Нууччалы тылынан көрсөр, Арасыйа солкуобайынан атыылыр куораттар эмиэ бааллар. Кытайга этэңгэ сылдыбыт киһи Таиланд, Вьетнам курдук тропиктаах, арыый атын туруктаах дойдуларга холкутук сылдыар кыахтаах.

Арасыйа иһигэр айаны Сочитан сабалыр ордук. Онтон пуойаска олорсон, Краснодарга, Анапаба, Геленджиккэ, Кырымга да тийиһэххэ сөп. Ол ээрэри, ол эңгээр анал байыаннай дьайыы сирэ чугаһынан, билингити кэмгэ Сочитан ырааппат ордук дии саныыбын. Ити куораттан ойуччу үчүгэй, дыкти кэрэ айылгалаах Абхазия Өрөспүүбүлүкэтигэр, кыранысса таһынаабы пааспара да суох баран кэлиэххэ сөп. Онно айан баара ээрэ 3–4 тыһ.солк. Абхазияба олохтоох мөтү, арыгыны, сыыры, араас туманы, минньигэһи амсайан, атыылаһан, муораба сөтүөлээн, биллэр-көстөр дьон даачаларын көрөн кэлэр кыах баар.

Ити иһигэр Москубаттан көтүү киірсэр. Ону кытта трансфер, көстүүнэй, мэдиссиһнэ страховката киірсэр. Таиланга барыыга путевка сыаната Москубаттан икки киһиэхэ сэттэ хонукка 150 000 солк. сабаланаар. Иркутскайтан көтөргө икки киһиэхэ ортотунан 140 000 солк. буолар. Новосибирскайтан Кытай Санья куоратыгар көтөн, сэттэ күн сынньанарга икки киһиэхэ ортотунан 150 000 солк. тахсар.

Путевканы ылыах иннинэ үчүгэйдик туоһулаһар ордук. Дьон путевкаба Дьокуускайтан көтөр сыана эмиэ киірэрин курдук санаан, мунаарааччылар. Онон ыраата барааччылар “Все включено” диэн толору аһылыктаах көстүүнэйи талаллара, туризм аабынын өгөтүн туһаналлара эргиччи табыгастаах уонна сынньалан.

Куйаастан сэрэниэххэ

Сайынгы кэмгэ оннообор Саха сиригэр киһи тулуйбат куйааһа буоллабына, собуруу дойдуну этэ да барбаккын. Холобур, Краснодарскай кыраай куораттарыгар, ол иһигэр Сочига, дьон муора ээрэ чугаһынан абыранар. Куйааһа, ыгара сүр. Ол иһин ити эңгээр олохтоох сахалар дойдуларыгар сайылыыллар, бары өттүнэн сиэдэрэй Сахаларын сирин сайынын туохха да биэрбэттэр. Онон сайынгы үлэ-хамнас үмүрүйүүтэ атырдыах, балабан ыйдарыгар сайыны уһата айанныыр ордук буолуоҕа.

Оттон Саха сиригэр туурдарга ыңырыы бассаап ситиминэн хото тарбанар. Ону тэңэ «этэрбэс араадыатын» туһаныхха сөп.

Балаһаны Оксана ЖИРКОВА
бэлэмнээтэ.

Илэ харахпынан көрөн кэллим уонна тус санааларым...

“Н” куоракка хомондьуруопкаба сылдьан, уолаттарбытыгар баһыылкалар хайдах тийээллэрин, тирэх пуун хайдах үлэлиирин баран көрөн-истэн кэллим. Аргыһым – “Н” куоракка баар тирэх пуунга үлэлээбит салайааччылартан биирдэстэрэ, Амма уола Пётр Лебедев. Дойдугар кэлэн, абыйах кэмнэ сынньанан баран иһэр. Барарбытыгар төрөппүттэр оҕолоругар ыппыт 100-тэн тахса киилэ баһыылкаларын “Якутия” авиахампаанньа нөнгүө илдэ бардыбыт. Баһыылкаларбытын уонна гуманитарнай көмөнү Бастайааннай бэрэстэбиитэлистибэттэн Л.А. Алексеева массыына ытан, пуорка киирэн көрсөннөр, Москубатаабы тирэх пуунугар илдэ барбыттара. Барыта онно тийэн муньулар эбит.

Хонук сирбитин булан баран, Москуба бастайааннай бэрэстэбиитэлистибэ бардыбыт. Онно тийэн, 2022 с. алтынньыттан байыаннайдары кытта үлэбэ сулууспатын салайааччытынан ананан үлэли сылдьар **Л.А. Алексеевалыын** көрүстүбүт. Кини үлэтин ис хоһоонун сиһилии кэпсээтэ. Сүрдээх истинник, аһаастык кэпсэтибит. Салгыы мин Дьокуускай куоракка ыстааппыт хайдах үлэли ололорун, туох сыаллаах-соруктаах хомондьуруопкаба баран иһэрбин, туох көмөнү онгоробутун, үлэбит хайысхатын кэпсээтим.

Иккис күн болдоспут кэммитигэр постпредствога тийэн **РФ бэрэсидьиэнин иһинэн СӨ Бастайааннай бэрэстэбиитэлистибэтин бэрэссэдээтэлэ А.С. Федотовы** көрсөн кэпсэтим, үлэлиирбитигэр туох уустуктары көрсөбүтүн эттим. “Көмө онгоруутун толкуйдуктаах”, – диэн үөртэ. Ол кэннэ **материальной-тэхиниичэскэй хааччыыны начаалынньыга Г.С. Лукьяновы** көрсөн, баһыылкалар тирэх пууннарга хайдах баралларын быһаарыстыбыт.

Ол кэннэ тутта пуойаһынан 16 чаас кэрингэ айаннаан, Доннаабы Ростов куоракка тийдибит. Онно биһигини – манна баар **тирэх пуунга үлэлиир саха уола Кирилл Малгаров** көрүстэ. Салайааччы О.Ю. Саранцевы кытта остуол тула олорон көрүстүбүт, кэпсэтибит. Үлэ ис хоһоонун билистим. “Н” куоракка аһан иһэр массыына Доннаабы Ростов куоракка аадырыстаммыт баһыылкалар хаалларан аһар эбит. **Михаил Тогонов** диэн Ньурба уола кэлэн, айаммытыгар салгыы туруннубут. “Н” куоракка массыынанан 3 чаас кэрингэ айаннаан тийдибит. Тирэх пуунга үлэлиир уолаттардыын билистибит. **М.К. Бахилина** ас тардан аһатта. **Н.Д. Бугаев** салайааччылаах муньах буолла. **П.И. Лебедев** хайысхаларынан сарсынгы үлэ былаанын онордо.

Сарсынгы күнүгэр **Проня Соркомов** диэн ысыкалаат салайааччытын кытта үлэлэспитинэн бардым. Аадырыстарын була илик 27 баһыылка тустаах сиригэр тобо тийбэккэ турарын чуолкайдастым.

Бастагы биричиинэ: Инники барбыт баһыылкалар икки өттүттэн кимнэ, кимтэн ытыллыбыт хантаактара суох эбит. Мин ыстааппыттан баһыылкалар дааннайдарын барытын ылан барбытым. Онно көрбүппүт, кырдык, хантаак хайа да өттүттэн суох эбит.

Иккис биричиинэ: уол хантаага баар

эрээри, төлөпүнэ арахсыбыт, сибээскэ суох. Аны ытааччытын хантаага эмиэ суох.

Үһүс биричиинэ: “опорника” эрийэн кэпсэтэллэр ханна көрсүһэллэрин болдьоһоллор эбит. Аны уолаттар сатаан кэлбэккэ хаалар түгэннэрэ эмиэ тахсар. Ол иһин аныгыскы сибээскэ баар буолуохтарыгар диэри төттөрү илдэ кэлэн, ысыкалаакка ууран туруораллар.

Төрдүс биричиинэ: уолаттар инники кирбиигэ сытар буолан, “бэйэбит хаһан эмэ эрийэхпит” диэн баран, сибээскэ тахса иликтэрэ буолар.

Бэһис биричиинэ: ыраах сиргэ баар уолаттар баһыылкаларын муньан баран тиксэрэллэр эбит.

Алтыс биричиинэ: буорту буолар астары уган, баһыылка барыта сытыйан тахсар түгэнэ үгүс. Ол баһыылкаба “аак” эрэ онгорорго тийээллэр. Мин баарбар 3 баһыылка буорту буолан турар этэ. Биир баһыылканы уолга “видеозвонок” онгортон көрдөрбүттэрэ. Онно дьон – тон балык, эт ыппыттар. Барыта ирэн, хаана саккыраан, сыт-сымар бөбөтө. Ол баһыылка тутта аактамыта.

“Якутия с тобой!” баһыылкалары астаран, хонтуруоллаан тутар. Оннук саамай сөп эбит. Бу буорту буолбут баһыылкалар биһиги ыстааппыт нөнгүө барбатахтара билиннэ. “Якутия с тобой!” нөнгүө барар баһыылкалар барыта нүөмэрдэнэн тийэр, ол иһин киһи тутта билэр. Онон, төрөппүттэр, бука баһаалыста, **буорту буолар астары быһымын уонна оҕолоргут аадырыстарын, төлөпүннэрин кистээбэккэ суруйаргытыгар көрдөһөбүт.** Оччоно икки өттүттэн баһыылка тийэригэр көмө буолуо этибит.

Нүөмэрэ ыйыллыбыт төлөпүөнгэ эрийэ сырыттым. Хомойуох иһин, уоллара былырын сураба суох сүппүт. Ону: “Биир эмэ табаарыһыгар эбэтэр бииргэ үөрэммит оҕотугар биэриэххитин сөп дуо?” – диэн ыйыталаспыппар, “Саха сириттэн сылдьар уолаттарга биэрэрин” диэбиттэрин ол күн икки буйун кэлэ сылдьыбытыгар биэрэн ыттыбыт. Уолаттар дьонноругар махтал ытталлар.

Иккис баһыылка тийиэхтээх уола бааһыран, дойдугар тийэн эмтэнэ сылдьар. Барбыта ырааппыт. Эрий-биппэр, дьон улаханник соһуйдулар, “баһыылкабыт сүттэбэ буолуо диэбиппит” дэстилэр. Уол үһүн реабилитация кэнниттэн санга төннөн баран ээр эбит. Кини аатыгар аһаардас 3 баһыылка сытара. Уол байыаннай чааһыгар тийдэбинэ, биллэриэх буолбута. Өссө биир уол эмиэ сураба суох сүппүт. Дьонугар эрийбиппэр: “Аймах уолбут сылдьар. Киниэхэ тиксэрин”, – диэн, ол уол аадырыһын биэрдилэр.

Биир уол баһыылкатын аадырыһын суруйбакка ыппыттар, нүөмэринэн эрэ, ол иһин сатаан тийбэтэх. Ону эмиэ хантаагын биэрдим. Ыппыт курууспун тирэх пуунга тутан, Проня Соркомов уонна сынньана кэлэ сылдьар буйун уолу кытта хайысхаларынан араартаабытыт. Уолаттарга баһыылкалар кэлбитин туһунан биллэрдилэр, ханна кэлэн көрсөллөрүн быһаарыстылар. Аадырыстарын суруйан бэлэмнээтибит.

Биһиги Запорожье хайысхатынан 23 буйунга тиксэрдбит. Ол иһиттэн сорохторугар 4–5 баһыылканы дьонноро ыппыттар. Ол баһыылкалары тиксэрэри, сарсыардаттан **Виталий Слепцов** диэн уолу кытта массыынаба тиэнэн, айанга туруннубут. Бастагы баһыылкабытын Безименное дэриэбинэ маһаһынын таһыгар уолу көрсөн тиксэрдибит. Байыаннай пуостар үксүлэрэ массыынабытын билэр буоланнар, үргүлдү аһардылар. Арай үһүс пуоска уочараттаабын иһин, массыынабыт быһа кирибитин сөбүлээбэккэ, тохтотон: “Тоҕо уочарата суох аастыгыт?” – диэн айдааран ыллылар. Ону “гуманитарнай көмө илдэ иһэбит, уолаттарбыт кылгас кэмнэ көнүлүктэн тахсаллар, онон таба өйдөөн, ытаа охсун” диэбиппитигэр, хата, аһардылар.

Барыта бириэмэ былдьаһыга. 7-с пуоска саха уола турар эбит, “маскировочная сеть” сакаастаата. Уопсайа 12 пуоһу аһан, Пологи дэриэбинэбэ тийдибит. Уолаттарга баһыылкаларын тиксэрэн, илдэ барбыт “Якутия с тобой!” тикпит панаамаларын, оҕолор онгорбут харысхалларын, суруйбут суруктарын, Саха сирин былаахтарын бэлэхтэтэлээтим. Кэпсэтибит. Ордук туохха наадылалларын ыйыталастым. Өйдөбүннүк хаартыскаба түстүбүт.

“Сиэгэн” диэн поэтической уол бииргэ сулууспалы сылдьар уолаттарынын, айаннаан иһэрбитин истэн, сахалы алаадылаан, салаат онгортон, плов буһаран көрүстүлэр. Остуол тула олорон ирэ-хоро кэпсэтибит. Опорник уолаттар: “Баанньык туттуохпут этэ”, – диэбиттэригэр, опорнайга үлэлиир уолаттар хаптаһын атыылаһан илдээн биэрбиттэр. “Метис” диэн поэтической Балочка дэриэбинэбэ кэлбит уолаттар мустан ололор ыстааппарыгар сырыттыбыт. Бэркэ дьаһанан ололорлор эбит. Тийбит улуустар дэлгээссийэлэрин былаахтара, оҕолор суруйбут суруктара, онгорбут аккырыккалар – барыта истиэнэбэ ыйанан, быыстапка буолан тураллар. Бу ыстаапка бааһырбыт уолаттары эмиэ аҕалаллар эбит. “Госпитальга миэстэ тахсыар диэри онно кэтэһэллэр” диэтилэр.

Түмүккэ

Бэйэм баран көрөн-истэн кэллим уонна инникитин хайдах былааннаан үлэлиэххэ сөбүн толкуйдаатым, уолаттар ордук туохха наадылалларын биллим. Тирэх пуунга (опорный пункт) үлэлиир уолаттар хайдах курдук кутталлаах балаһанньаба, эпипэтинэстээхтик үлэлиилэрин илэ харахпынан көрдүм-иһиттим.

Биһиги тийиэхпит эрэ иннинэ Балочки бөһүөлэккэ дрон кэлэн кыранаата, сэнэрээт бырабан барбыт этэ. Аны биир аадырыска барарбытыгар “эрдэттэн баһыылкалары куусап кытытыгар бэлэмнээн, түргэнник биэрээт куотабыт, дрон бөҕө көтөр” диэбиттэрэ. Уолтан эрийэн ыйыппыта “чисто” диэбитигэр сүүрдэн киирээт, баһыылканы биэрэ охсоот, куоппуппут. Биир сырыыга эмиэ баһыылка түнгэтэ сырыттаһарына, квадрокоптер экирэппит. Ону суолтан туораан куотаары, тыа диэки бадаранга баһыылка хаалбыттар. Ону, хата, тыа быһыттан бэйэбит уолаттарбыт ытыалаан, квадрокоптердара хайысхатын уларытан кэбиспит. Ону ордук “сиир” эбит диэллэр.

Онон, тирэх пуунга үлэлиир уолаттар бары даһаны сүрдээх ходоуттук үлэли-хамсыы сылдьалларын көрдүм-иһиттим уонна уолаттарга “төһөтүн да иһин, страховка наада эбит” диэн санаатым. Маны барытын тэнгэ сылдьыспыт эрэ киһи этинэн-хаанынан билэр эбит. Бассаап ситиминэн сымыыа сурахтар тарбаналларын истибэккэ, үлэли сылдьар уолаттарга өйбүл-тирэх буолубун. Онон “Якутия с тобой!” нөнгүө ытыллыбыт баһыылкалар хайдах айаннаан тийээллэрин, аадырыска тобо тийбэккэ туралларын билэн-көрөн, дойдубар төннөн эрэбин.

Түгэни туһанан, хомондьуруопкаба ыппыт өрөспүүбүлүкэ оперативнай ыстаабын салайааччыта Д.Д. Садовниковка, Д.Н. Лепчиковка уонна Г.С. Куркутовка махталбын тириэрдэбин. Үлэлиир тэрилтэм “Фтизиатрия” дириэктэрэ Е.С. Прокопьевка, Москубаа аэропорка көрсүбүт, төннөрбөр бакаалтан көрсөн, пуорка аҕалан, сөмөлүөккэ кириэхпэр диэри атаарбыт Л.А. Алексееваба, бииргэ айаннаабыт “Н” куоракка тийэн, эдьийин курдук көрө-истэ сылдьыбыт Петр Лебедевкэ, түһэр сиринэн хааччыыбыт, массыына-тынан Доннаабы Ростов куоракка диэри аҕалбыт, Ил Түмэн дьокутаата Николай Бугаевка, минньигэс астаах Марина Бахилинаба уонна бииргэ үлэлэспит уолаттарым Проняларга, Игорга, Виталийга, Михаилга, Костяба улахан барба махталбын тиэрдэбин.

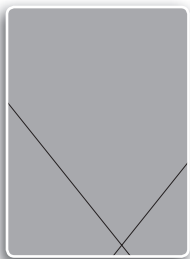
Үтүөнү онгорбукт сүүс төгүл бэйэ-битигэр эргийдин, кылаабынайа, до-руобай сылдьын. Дьон махталын өрүү ыла турун!

**Анна ЕФИМОВА,
“Якутия с тобой!” СО
бэрэссэдээтэлэ.**

“Тинхэ чуораан” тыаһын ахта-саныы...

Үөрэх дыла түмүктэнэн, сайын, сынналанг сибикитэ биллибит кэмигэр “Тинхэ чуораан” бырааһынныыга хайа да киһи өйүттэн сүппэт. Олох киэн аартыгар үктэнээри турар оҕолор, кинилэр төрөппүттэрэ, учууталлар долгуйуулар ураты буолааччы. Бэрт кылгас кэмминэн атын олох сабалана киһини өрүкүнэтэр, сарсынныга эрэли сабар.

“Эн тинхэ чуораанын хайдах ааспыттай?” диэн ыйытыгы ааҕааччыларбыт кытталлар.

Марианна ФЕДОТОВА-НАМЫИНА, мэлэдьиис, ырыаһыт:

– “Тинхэ чуорааным” 1986 сыллаахха Семён Андреевич Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар буолбута. Билигин ол оскуола “Дархан кыһатынан”

биллэр. Кыргыттар маҥан баартык кэтэн, маҥан баанчык иилинэн, уолаттар маҥан ырбаахы кэтэн, дыһумсуйан абай мустубуппун. Үөрүүлээх чааспыт икки этээстээх мас оскуолабыт кирилизин утары буолбута. Ол күнү оҕолор олус күүппүппүт. Орто сүһүөххэ сырыттаахха, хаһан да туолуо суох ыра санаа курдук этэ. Ол тирээн кэлбитин киһи итэбэйбэт да курдуга. Биһиги физико-математическай хайысхалаах кылаас выпусктара этибит. 16 оҕо бука бары үрдүк үөрэххэ туттарсарга путевка туппуппун. Кылааспыт салайааччыта Саргылаана Михайловна Макарова үөрэбин санга бүтэрэн кэлбит эдэр учуутал этэ. Биһигини олус кыһаллан үөрэппитэ, киэн билиини ингэритэ. Ол үрдүкү математика үөрэбэр туттарсарбытыгар улахан тирэх буолбута. Наһаа да үчүгэй учууталларга үөрэммиппит! Парасковья Прокопьевна Захарова география кэрэ эйгэтигэр уһуйбута.

Саргылаана Алексеевна Бродникова нуучча литэрэтиирэтигэр, Мария Устиновна Хоютанова физикаҕа, Мария Алексеевна Тытыгынаева биологияҕа, Татьяна Кононовна Матвеева саха тылыгар уонна литэрэтиирэтигэр үөрэппиттэрэ. Саамай өйдөөн хаалбытым – “Тинхэ чуораан” күнүгэр ийэм Мария Елисеевна Макарова оскуоланы бүтэрэр оҕолор төрөппүттэрин аатыттан тыл эппитэ олус долгутуулаах этэ. Ол кэмтэн ырыанан үлүһүйэrim. Дьүөгэм Мотя Константиновалыын “Оскуолам” диэн Михаил Пестряков ырыатын ыллаабыппыт.

10 сыл чуораан тыаһынан сылдыбыт оҕолорго “бүтэнигин истэбит” дии санаатахха, олус курус этэ. Киһи харабын уута ыгыллан тахсара. Бастагы кылааска үөрэппит учууталбыт Елизавета Мироновна Дьячковскаялыын хаартыскаҕа түспүппүт. Олохпут биир кэрэ кэрчигин түмүктүүр күн үүммүтүн, оҕо саас, оскуола кэмнэрэ бүтэн эрэрин өйдүүрбүт.

Иннибитигэр олох киэн аартыга ыраас лиис курдук арыллар турар. Олохтон кэрэни эрэ кэтэһэрибит, барыта табыллыа диэн итэбэйэрибит. Быйылгы выпускниктарга биир кэлим эксээмэннэрин ситиһилээхтик туттаран, баҕарар үөрэхтэригэр туттарсалларыгар баҕарабын! Баҕа санаалара туоллун, эйэлээх халлаан турдун!

Роман Седалищев, таксист:

– Оскуолаҕа үөрэнэр кэмнэртэн “Тинхэ чуораан” күнэ, бука, кимизэх да умнулубата буолуо. 80-с сылларга аҕыс кылаастаах оскуола элбэбэ. Биһиги Чурапчы улуунун Болтоно оскуолатын

бүтэрбиппит. Эксээмэннэргэ кылааһынан бэлэмнэнниннэр диэн, барыбытын интэринээккэ олордубуттара. Онон бары бииргэ урокуптун ааҕан, киһэтин лапталаан, “кус-хаас”, “үспүйөө-милииссий”, буола оонньоон, бэрт эйэлээхтик олорбуппун. Интэринээппит иитээчилэрэ, ньээнкэлэрэ, асчытара олус кыһамнылаахтара. “Тинхэ чуораан” күнэ чабылхай күннэх, сылаас этэ. Оскуолабыт таһыгар турар баарабай тиит анныгар илиниэикэбит буолара. Ол иннинээҕи күн бары пуормабытын өтүүктээн, кыргыттар баартыктарын, баанчыктарын бэлэмнээн, тыаҕа тахсан мутукча лабаатын, ньургунун үргээн кэлбиппит.

Үөрүүлээх түгэммит сабаланыытыгар ытааччы сангарбытын кэнниттэн биһигини, оскуоланы бүтэрээчилэри, биир-биир ааттаан, ситиһилэрибитин этэн ыңырыттар. Бары бэйэбит үргэббит мутукчабыт лабаатын, ньургунун тутан, кылааспыт салайааччыта Виктор Викторович Игнатевы батыһан кирибиппит. Биһиги кылаас үөрэххэ, успуорка, араас куонкуруска сүрдээх ситиһилээх этибит. Оскуола дириэктэрэ Юрий Николаевич Попов, онтон учууталларбыт алгыс тылларын эппиттэрэ, эксээмэннэргэ ситиһилэри баҕарыттар. Оччолорго билинги курдук сибэкки, бэлэх-туһах диэн атыыга суоҕа. Оскуола алын кылааһын оҕолоро бары мутукчалаах ньургунун дьөрбөтүн кытта альбом лиһигэр сүрүйбүт баҕа санаа суруктаах, өгнөөх харандааһынан уруһуйдаах аккырыккаларын бэлэхтээбиттэрэ. Дьэ, ол кэнниттэн кыһыл лиэнтэлээх алтан чуорааны бэйэ-бэйэбитигэр бэрсэн, биир-биир тыаһаппыппыт. Салгы бары эксээмэннэрибитин ситиһилээхтик туттаран, тохсус-онус кылаастарга үөрэнэ улахан оскуолаларынан тарбаспыппыт.

Андрей ИЛЬИН, илбиһит:

– Оскуоланы бүтэрбиппит 30 сылын былырыын бэлиэтээбиппит. Өлүөхүмэ улуунун Абаҕа орто оскуолатын бүтэрбитим. 1988 сыллаахха үлэбэ кирибит оскуоланы бэлиэс выпуһунан

түмүктээбиппит. Хас биирдии выпускника алгыс тыллаах аккырыккалары туттарбытара. Дириэктэрбит, үөрэх чааһыгар солбуйааччы тыл эппиттэрин өйдүүбүн. Онон бэрт кылгас кэмминэн банкыат буолбута. Онно орто үөрэх аттестатын тэнгэ массынныс-тырахтарыс идэтин баһылаабыппын туоһулуур дастабырыанньаны туппутум. Оччолорго атын биридимиттэри кытта МТЗ, ДТ тыраахтардары ытар тырахтарыс

уонна ыанныксыт идэлэрин баһылыыр уроктар бааллара. Кыргыттарбыт бары кизгэнэн, тупсубуттара сүрдээҕэ. Мин ийэм санга ылан биэрбит кестүүмүн кытта кроссовка кэлпиппин өйдүүбүн. Сэмэли сатаабытын истибэтэбим. Оччолорго кестүүмү кытта түүппүлэ кэтиллэрин билбэт да этим.

Дэлэй астаах остуол тардыллыбыта. Бэл, сампаан амсайыппытын өйдүүбүн. Онон түүннэри матасыкылынан похуокка барбыппыт.

Биһиги ыһыллы кэмин оҕолоро этибит. Дойду олоҕо иннэ-кэннэ биллэбэт буолан, улахан олоххо үктэни долгутуулаах уонна кутталлаах даҕаны этэ. Ол эрэри биһиги ийэ-аҕа кэтэбилиттэн, учуутал хонтуруолуттан көнүлгэ баран эрэрбиттэн кэмэ суох үөрэрибит. Хаһан да сааһыры, мөлтөөхсүө суох курдук сананар, саамай кэрэ, сырдык кэммит этэ.

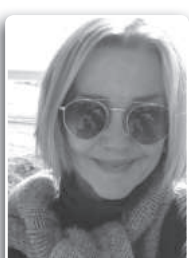

Савва ПОЛЯТИНСКАЯ, урбаанныт:

– 1979 сыл ыам ыйын 25 күнүгэр Кэбээйи орто оскуолатыгар олохпор тинхэ чуораан чугдаарбыта. 31 эдэркээн кэрэ кыргыттар уонна хоһуун уолаттар долгуйа күүппүт күммүт этэ. Сарсыардаттан

былыттаах, кыраалаан ардахтаах күн буолбута. Ол да буоллар, олохпут биир суолталаах кэрдийэ буоларын өйдөөн, сүргэбит көтөүллэн, үөрэ-көтө мустубуппун. Кыргыттар бары маҥан баартык кэппиттэрэ, баанчык иилиммиттэрэ бырааһыннык тыһын биэрэрэ. Уолаттар оччолорго ательеҕа анаан тиктэрибит муодунай пуормалаах этибит. Хара таҕастан дистиһсэ курдук быһылаах кууркабытын, “кеш” бүрүүкэбитин кытта маҥан ырбаахы кэппиппит оччолорго олус муодунайа. Кылааспыт салайааччыта Ульяна Иннокеевна Терехова эмиэ да хайгыыр, аһара бардахпытына, сэмэлиир. Кини

эмиэ долгуйара биллэрэ. Оскуола бары үөрэнээчилэрэ оскуола иннинээҕи былаһааккаҕа кэккэлэһэн турбуппун. Дириэктэрбит Егор Егорович Эверстов олох улахан суолугар албаан, олус суолталаах тыллары эппитэ. Дириэктэри үөрэх чааһыгар солбуйааччы Николай Иванович Полятинскай оччолорго Сойуус кэмин үрдүк соруктарын санатан, төлөннөөх тыллары этэн туран, барыбытын производствоҕа ыңгырыта. Оччолорго “оскуола – производство – үрдүк үөрэх” диэн хамсааһын саамай үгэнэ этэ. Онон оскуолабыт биир туйгун үөрэнээччигэ, спортсмена Витя Гаврильев бастагы кылаас кыһын санныгар олордон, кэккэлэһэн турар оҕолору кыһа алтан чуорааны тыаһаппытара. Оскуолабыт сүрүн ааһын аттыгар өйдөбүннүк хаартыскаҕа түспүппүт. Онтубут 45 сыл ааһа охсубут эбит. Түгэни туһанан, биир саастылаахтарбын, бииргэ үөрэммит оҕолорбун оскуоланы бүтэрбит бэлиэ сылбытынан эбэрдэлибин! Күн-дьыл аастар даҕаны, улахан дыон буолар суолбут аартыга арыллар күнүн умнубаппын.

Мирослава ПОВА, баттах кырыааччы:

– 1990 сыллаахха куорат оскуолатын бүтэрбитим. Биир бэйэм хаһан улаатан, оскуоланы бүтэрэ охсон, улахан киһи буоларбын олус кэтэһэrim. Кэлин эрэ санаатахха, Уларыта

тутуу кэнниттэн ыһыллы-тобуллу сабаламмыт кэмэ эбит. Үрдүкү кылаастарга оскуола пуорматын кыһалбаттан эрэ кэтэр буолбуппун. Мин собуру дойду кыргыттарын үтүктэн, ийэбэр уол оҕо пуорматын көтүртэрэн, дьууппалаах кестүүм тиктэрэн кэппитим. Учууталларбыт утарса сатаан баран тохтообуттара.

Арбайыт баттах, хас да ытарба, хара уос, хойуу кырааска биһиги кэммитигэр кирибитэ. Сойуус бэрээдэктээх кэмин учууталларыгар улахан охсуу буолбутун кэлин эрэ өйдүүбүн. Оннук да буолларбыт, “Тинхэ чуораан” күн киһилии таҥнан, оскуола пуорматын кэтэн кэлбиппит. Үрдүкү кылаастарга өрө турбуппун убааран, дыон эрэ буолларбыт, улахан олоххо үктэнэн эрэрбиттэн боччумурбуппун. Биһиги түмсүүлээх кылаастарга киришибэт этибит эрэри, төрдүс чиппэргэ бэйэ-бэйэбитин сыаналаһар буолбуппун. Ол иһин элбэхтик көрсөбүт, гитаранан ыллыырбыт. Биир киһэ кылааһынан дьаарбайан баран, дьизэлэн иһэн, туохтан эрэ иннэн, тобукупун аспаалга

улахан кыһа түһэн кэбиспитим. Онон атабым токурубакка сылдыарын курдук, тобугум диэкинэн мас уганнар, чиккэччи тэбинэн, олус эрэйдэммитим. Оннук да буолларбын, кэлэтиппиттэн хаалбатабым. Оҕолорум өйдөөн, дьизм таһыгар мустар буолбуттара. “Тинхэ чуораан” эрэ иннинэ ол маспын ылларан, содьоронноон да буоллар, хаамар буолбутум. Онон үөрүүлээх түгэммэр торуоскалаах кирибитим.

Куорат оскуола буолан, тэрээһиммитигэр мээрийэттэн салайааччылар кэлбиттэрэ. Сойуус кэминээҕи уоттаах-күөстээх тыллар этилибиттэрэ эрэри, улахан уларыы буолара сэрэйиллэрэ. Кылааспыттан бары даҕаны улуустан төрүттээх буоламмыт, тыа сиригэр производствоҕа ыңырыы эмиэ баара. Салгы кэбинээккэ кириэн, маҥнайгы урокуптун хатылаабыппыт. Олус да кыра дыон кэлэн, элбэҕи билэн-көрөн, улаатан, сайдан тахсан эрэрбитин онно эрэ өйдөбүппүт. Ол эбэтэр оскуолабыт биһиэхэ олус элбэҕи биэрдэбэ!

Кылааспыт салайааччыта Вера Ивановна Кириллина бэһис кылааска кириэрбитигэр баҕа санаабытын сүрүйбүт суруктарбытын түгэппитэ. Барахсаттар олус да кыра эбиппит! Мин “улааттахпына, учууталым курдук оҕолору үөрэттибим” диэбиппин ааҕан, күлбүппүн өйдүүбүн. Хас саас аайы куоракка оскуоланы бүтэрэр баартыктаах, баанчыктаах кыргыттар, кестүүмнээх уолаттар толору буолаллар. Бары эппэрдэр, наһаа дьоллоохтор. Олору көрөн, оскуолам “Тинхэ чуораанын” санаан ылааччыбын.

Сидьин сиэхситтэр

Скрынник А.И.

Саха сиригэр кыыл киэбин кэппит сидьин өлөрүөхсүт-тэр, хара хааны тобон дуоһуйар маньяктар бааллара. Бүгүн ааспыт сылларга киһи куйахата күүрүөх ынырыктаах быһылааннарынан “аатырбыт” сиэхситтэр тустарынан кэпсиэхпит.

Скрынник А.И.

Молдавия “Чикатилота”

70-с сыллар ортолоругар үһүн солкубайы сырсан Саха сиригэр Александр Скрынник диэн эдэр киһи кэлбитэ. Кини манна кэлэн үлэлээн, олорон ааспытын туһунан бачча сыл буолбутун кэннэ ким да билиэ суоҕа эбитэ буолуо да, сотору буолаат, бу киһи “Молдавия Чикатилота” эбэтэр “Айылба санытаара” диэн дьаралыктаах биллибитэ.

Александр Скрынник чопчу хаһан, ханна төрөөбүтэ биллибэт. Быһа холуйан 1952 дуу, 1953 сыллаахха дуу

төрөөбүт. Ойохтообо, оҕолообо үһү. Ыал буола сылдыбытын “табыллыбатах кэмнэrim” диэн кэпсиирэ. Уопсайынан, олобор табыллыбатах, наар сэнэбилгэ сылдыар, ордук дьахталлары кытары сыһыанна атабаастаммыт курдук кэпсээнэрэ. Скрынник кэрэ куоларга куттарын туттарар, куруук кинилэр болбомтолоругар сылдыар “успехтаах” эр дьонго ымсыыран тахсара.

Биридэ Феодосий Глухарев диэн билэр киһитэ таптал чааһыгар кыайытын-хотуутун, дьахталлар мооньуттан олох түспэттэрин туһунан киһиргээн кэпсээбит. Онтуттан кэлин бэйэтэ кэмсиммитэ. Скрынник, Глухаревтан хаалсымаары, хаһыакка билсһиэххэ диэн ыгырыы биэрбит. Оннук биир кыыстыын билсйит, онто венерическэй ыарыыны “бэлэхтээбит”. Ол кэннэ кини “туох баар түһүлэрим, табыллыбат түгэннэrim барыта дьахталлартан тахсар эбит” диэн итэбэйэр буолбут. Инньэ гынан, дьахталлары суох онгортурга, “айылба санытаара” буоларга быһаарыммыт.

Саха сиригэр сэттэ уонус сыллар ортолоругар аан бастаан киһини өлөрбүт. Нина Пуганова диэн стюардесса дьахтар сэймэктэммит өлүгэ көстүбүт. Дьахтар аймагы өлөрдүү абааһы көрөр

буолбут Скрынник Пуганова эмиийин уонна ууһуур уорганнарын быспыт... Хомойуох иһин, оччолорго Нина Пуганова дьыалатын кыайан арыйбатахтар. Арай кэлин маньяк Скрыннигы атын өлөрүүлүргэ тутуллубутун кэннэ биридэ арыйбыттара.

Нина Пуганова – Скрынник бастагы сиэртибэтэ

Пуганованы өлөрөн баран, кини туох да буолбатабын курдук, Кишинёвка төннүбүт уонна “Букурия” баабырыкаба столарынан үлэли киирбит. Биридэ хомунуустуу үлэ удаарынныга ааттаммыт уонна ССКП чилиэнигэр хандьыдаат буола сылдыбыт. Киһи хаанын амсайбыт, дьахталларга былаастаабын билбит киһидэх дьон сиэринэн олорорун ордорботох, салгыы өлөрөргө санаммыт.

1980 сыллаахха Ирина Трасын диэн дьахтары сибидээnnнэбэ ыгырбыт. Онтун бүттэтэ суох быһахтаан өлөрбүт. Онон сөп буолбатах – харахтарын хостообут, төбөтүн быспыт. Трасын төбөтүн бартыбыалга уган баран, Глухаревка аадырыстаан ыппыт. Онон ман-

нык суруктааҕа: “Федос, бэлэҕи көрдүн дуо? Бу эийэхэ холобур быһыытынан. 10 тыһыынчаны бэлэмнээ! Эбэтэр эн кыһын эмиз бу курдук төбөтө суох хаалыаҕа. Киэһэ баксаалга харчыгын биэрэ кэлээр”. Бастаан утаа силиэстийэ Глухаревы бэйэтин уорбалаабыта. Кинини кириминээл эйгэтин чилиэнэ дии санаабыттар, ол бөлөхтөн тахсаары гыммытыгар куттаабыттар дии санаабыттара. Харахтара суох төбөнү кимиэнэ буоларын быһаарар уустук этэ, ол иһин силиэдэбэтэллэр Молдавскай ССР салалтатын көнүлүнэн тэлэбиисэринэн көрдөрбүттэр. Ол кэннэ милииссийэбэ сэттэ саастаах Володя Трасын эрийэн, “ити мин ийэм төбөтө, кини сүппүтэ нэдиэлэ буолла” диэн биллэрбит. Төгүрүк тулаайах хаалбыт уолчаан оҕо дьэизтигэр олохсуйбута.

Ол кэннэ Скрынник Анастасия Михайлованы өлөрбүт уонна Глухаревка быһыллыбыт киһи илиитин аҕалбыт, онно бу курдук саппыыскалааҕа: “Федос, харчы төлүүххүн олох багарбаккын дуо? Биһиги хаантан куттанарбыт буолуо дии саныгыҥн дуо? Оччобуна бу дьахтар илиитин сыллаа. Үс күнүнэн харчыны баксаалга аҕалаар. Инньэ гымматаххына, кыыскын кырбас гына эттиэхпит”. Ити кэннэ Глухарев кыһа Оксанага анал харабылы сыһыарбыттара.

Бүдүрүйбүт көммөт. Хааны амсайан астыммыт киһидэх аны аҕыйах хоноот, күөбүнэн бүрүммүт Кишинёв куорат култуура уонна сынньалан киин пааркатыгар Ольга Лебедева диэн кыыска саба түспүт. Маньяк кинини күүһүлээн баран өлөрө сатаабыт, дьолго, өлбөт быатыгар, кыыс хайдах эрэ гынан мүччү туттаран куоппүт уонна көмөнү ыгырбыт. Куотарыгар Скрынник кэнниттэн “мин эийгиттэн хайаан да ситиһиэrim уонна эттиэrim” диэн хаһытыы хаалбыт. Лебедева сыщиктарга киниэхэ саба түспүт киһи урут биллэриинэн билсэн суруйса сылдыбыт киһитигэр майгыннырын кэпсээбит. Кинилэр бу иннинэ көрсө сылдыбыттар эбит, ол эрэри кини бэрт түргэнник барбыт, ол кэннэ саба түспүт. Ол эбэтэр, ити пааркаба иккистээн саба түһүүтэ эбит. Кыыс, хата, Скрынниктын суруйсубутун барытын уура сыппыт буолан, маньягы бэрт түргэнник туппуттар.

Скрыннигы киинэ тыйаатырын аттыгар туппуттара, онно кини эмиз биир кыһы кытары кэлбитэ. Туох билиэй, баҕар, ити кыыс киинэ кэнниттэн эмиз суоруа суолланыахтааҕа буолуо.

Сидьин өлөрүүлэрин туһунан Скрынник туох да буолбатабын курдук, бэрт холкутук, ымыр да гыммакка сиһилии кэпсээбитэ, кини. Бэйэтин “айылба санытаарабын” дэммитэ.

Суут уураабынан маньяк Скрынник 1981 сыллаахха ытыллыбыта.

Сайсары түөлбөҕө түбэлтэ

2012 сыллаахха Саха сирин алта саастаах кыһы кыыллыы өлөрүү түбэлтэтэ улаханник аймаабыта. Сааскы Ньюкулун күн, ыам ыйын 22 күнүгэр итирик туруктаах Александр Сорокин бииргэ олорор дьахтарын кыһын күүһүлээн баран, муомахтаан өлөрбүтэ. Кыысчаан өлүгүн сарсыарда 6 чааска дьэзиттэн кытай баулуугар кистээн таһаарбыта уонна дьэ кэннинээҕи дьэбэрэбэ ти-

мирдибитэ.

Бу ынырык түбэлтэ уопастыбаа улахан айдааны, аймаҕаны таһаарбыта. Үгүстөр өлбүт кыыс ийэтин уонна дьэ кэргэни барытын буруйдаабыта. Сорокин Сайсарыга Лонгинов уул. икки этэстээх мас дьэбэ ийэлээх аҕатынын олорбута, кинилэргэ ити дьэбэ, ол эрэри таһараа подьезка олорбут, биригэ олорор дьахтара кыһын кытары дьукаах буолан киирбиттэрэ.

Бу дьэ кэргэн бэрт айдааннаахтык, иһэн-аһаан олорбуттарын туһунан суруйбуттара. Өлөрүөхсүт аҕата (сорох

источникка кириинньэн аҕата диэн суруйаллар) уруккута хаайыылаабын, ийэтэ буор иһээччи, өлбүт кыыс ийэтэ эмиз иһэртэн аккаастамматын эгин туһунан суруйбуттара. Инньэ гынан, кыыс чугас дьон бу ыар быһылаантан харыстаабатахтарын, хас биирдиилэрэ буруйдаахтарын эппиттэрэ. Ол төбөтө кырдыгын, сымыйатын билбэппит. Арай “тыала суохха мас хамсаабат” эрэ диир кыахтаахпыт.

Биллэн турар, арыгынан үлүһүйэр ыал оҕо кутталлаабын билэбит, ол эрэри, арыгыһыт ыалга барытыгар манньк буруйу онгоруу тахсара буоллар, Сорокин курдук киһидэхтэр тыһыынчанан буолуо этилэр. Баара-суоҕа алталаах кыысчаан Сорокин бастагы сиэртибэтэ буолбатах этэ.

Александр Сорокин 1988 сыллаахха түөрт оҕолоох ыалга бастагынан төрөөбүт. Бииргэ төрөөбүт балта обургу саастааҕар төрөөбүт. Уопсайынан, иһэр-аһыыр ыал оҕо иитиитин туһунан туох да өйдөбүллэрэ суох, дьээлэрэ куруук арыгыһыттар мустар уйаларыгар кубулуйбут, айдаан-куйдаан, этиһии-охсуһуу... Александрдаах Аня (өлбүт кыыс Алена ийэтэ) хара ааныттан эмиз айдааннаахтык олорбуттар. Александр бастагы киһитин баара-суоҕа 15 саастааҕар өлөрбүт. Сорох источникка ыйылларынан, Сорокин оччолорго үлээннээбин күүһүлээбит уонна муомахтаабыт (сорох биэрсийэнэн таһынан баһын хампы охсубут). Кинини 2003 сыллаахха хаайбыттар, 2008 сыллааҕа УДО-нан босхоломмут.

2010 сыллаахха Хабаровскайга көспүт. Арааһа, олобун ыраас лиистэн

сабалаары гыммыта буолуо, ол эрэри бүдүрүйбүт көммөт, кыыл киэбин кэппитинэн хаалар. Ити сыл от ыйын бүтүүтэ биир кыһы кытары билсйит уонна дьэизтигэр ыалдыттата ыгырбыт. Бииргэ аһаабыттар, ол кэннэ бурайсан турбуттар, Сорокин ылбыт да, кыһы сунуурунан муомахтаан өлөрбүт. Сарсыныгар сарсыарда уһуктаат, кыыс өлүгүн көбүөргэ суулаабыт уонна бөх хаалыыр кэнтиэинэргэ кистээбит. Ити күн үлэтиттэн урайыт уонна Дьокуускайыгар төннүбүт.

Хабаровскай кыһын күүһүлээбитин туһунан биллибэт, тоҕо дьэтэххэ, кыыс өлүгүн булбатахтара. Арааһа, кыыс сол курдук сураҕа суох сүппүтүнэн аатырыа эбитэ буолуо да, Сорокин Сайсарыга кыысчааны өлөрбүтүнэн кытаанах эрэсимнээх холуонньаба буруйун боруостуу сылдьан быктаран кэбиһэн арыллыбыта.

Хабаровскайга кыһы өлөрбүтүн иһин 9 сылга уураахтаммыта, ити болдьоҕо эрдэ уураахтаммыт болдьоҕор киирбитэ, инньэ гынан кини босхолонуутугар ол кыйдах да дьайбатаҕа. Хабаровскай суруналыыстара суруйбуттарынан, Сорокин ити тобус сыллаах болдьоҕун сөбүлээбэккэ, онтун ааһынар былааннаммыт. Кини хаайыытын усулуобуйатын кытары сөбүлэспэккэ, онтун уларытара сатаабыт.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үрдүкү суутун бириигэбэринэн, Александр Сорокин кытаанах эрэсимнээх холуонньаба 25 сылга уураахтаммыта.

Балаһаны Дмитрий ИВАНОВ
бэлэмнээтэ.

Үрдүк билиилээх буолуу – сайдыы ирдэбилэ

Абыйах хонугунан оскуолабын бүтэрэн, олох киэн аартыгар үктэнээри туран, үөлээннээхтэрбэр санаабын этиэхпин баҕарабын.

Норуот кэскилин ыччата сайыннарар. Ол аата, төрөөбүт сиригэр олохсуйан, үөрэхтэнэн, дойдутун, норуотун туһугар үлэлиэхтээх-хамсыахтаах. Ол туһугар төрүт үгэһин, сирин-туомун, ол иһигэр төрөөбүт тылын этигэр-хааныгар ингэриниэхтээх.

Тыл боппуруоһугар Бастакы бэрэсидьиэммит М.Е. Николаев: **“Тыл тыыннаабын тухары норуолпут тыыннаах буолуоҕа. Норуот сомоҕо буолуутун төрүтэ – тыл”**, – диэн турар. Михаил Ефимович куруук саха норуотугар, ыччакка төрөөбүт тылбытын кичэйэн харыстыырбытыгар уонна сайыннарар-бытыгар ыгырара. Төрөөбүт тылбытын харыстыырга, сайыннарарга элбэх үлэ ыытылынна, ытыллыаҕа даҕаны.

Тыл...Тыл диэн норуот тутаах акылаата, сүрүн баайа, күүһэ буолар.

Ол туһунан улуу суруйааччылар, салайааччылар этэн тураллар. Өрөспүүбүлүкэбит салалтата бу боппуруоска эмиэ күүскэ үлэлэхэр. Кэлинги сылларга саха тылын сайыннарыы интерниэт эйгэтигэр күүскэ барар. Араас портал, тылдыт, ханаал үлэлиир. Кэлэр көлүөнэбит төрөөбүт тылын билэр, үөрэтэр буоллабына сахабыт тыла уһун үйэлэниэбэ.

Үгэс буолбут дьарыкпытыттан биир саамай суолталаахпыт – аспыт-үөлбүт. Төһөнөн аспыт-үөлбүт тупсабай, ингэмтэлээх да, доруобуйабыт соччонон чөл буолуоҕа. Чэгиэн доруобуйалаах эрэ буоллахпытына, дойдубутугар туһалаах дьон буолуохпут.

Ыччат төрөөбүт норуотун, дойдутун туһугар кыһаллар, инники сайдыытыгар ыалдьар буоллабына,

Иһэр уу – доруобуйа төрдө

Билинги сайдыылаах үйэбэ буортулаах холбоһуктартан ыраастаммыт уу суолтатын бары үчүгэйдик өйдүүрбүт буоллар. Төрүт омуктар, сүннүнэн, өрүстэр кытылларынан олоролор. Былаан быһыытынан ити өрүстэргэ араас кыра кыамталаах атомнай ыстаансыалары, собуоттары тутар былааннаахтар. Бу тутуулар бары ууга киһи доруобуйатыгар буортулаах суурадаһыннары хааллараллар. Нэһилиэнньэ доруобуйатын харыстыыр инниттэн өрөспүүбүлүкэ бары улуустарыгар ууну ыраастыыр собуоттары тутар – бириэмэ ирдэбилэ.

Доруобуйа харыстабылын үлэһит-тэрэ этэллэринэн, сыл аайы искэн уо.д.а. сыстыганнаах ыарыыга нэһилиэнньэ ыалдыытын бырыһыана улаата турар. Холобур, Бүлүү улуустарын олохтоохторо искэн ыарыыга ыалдыыларын көрдөрүүтэ саамай үрдүк. Ол биричиннэтэ – алмааһы хостуур баабырыкалар дьааттаах уулара Ньириллээх уонна Бүлүү өрүстэригэр куталларыттан. Бу балаһыанньа Бүлүү улуустара улахан айдааннаах боппуруостары туруора сылдыбыттар.

Олортон биридэстэрин, мин эт кулгаахпынан истэн турабын. Биир улахан холобуру аҕалабын. 2015 сыллаахха Мэнгэ Хангалас Хаптабайыгар хиимийэ икки собуотун тутта сатаабыттар. Саха сирин нэһилиэнньэтигэр кистээн, собуоттар туюх баар тэриллэрин эрдэ таспыттар эбит. Ону биир суруналыыс ыстатыйа суруйан таһаарбытыттан норуот билбитэ.

2015 сыллаахха балабан ыйын 27 – Өрөспүүбүлүкэ күнүгэр – биһиги 7000-чаттан тахса киһилээх Орджоникидзе болуоссатыгар улахан миитини ыыппытты. Онно алтыс киһинэн тыл эппитим. Ол этиим ис хоһооно кылгастык манньк этэ: “Бу хиимийэ икки собуота сууккаҕа 100 туюнна эбэбит уутун оборон ылаллар уонна соччо дьааттаах ууну төттөрү куталлар. Ол дьааттаах уу Өлүөнэ өрүс тыыннаах харамайын

уонна үүнээйитин өлөрөрүн таһынан, күннэри-түүннэри ол улахан турбалартан дьааттаах буруо тулатынаабы айылҕаны сүһүрдэрин санаан кэбиһин! Оччотугар төрүт олохтоох омук сыыйа ыалдьан, өлөн-сүтөн барара биллэр. Өскөтө Саха сирин үрдүкү салалтата норуотун утары баран, ити собуоттары тутар буоллабына, норуот уонна салалта икки ардыгар утарыта турсуу түмүгэр норуот кыайыа, Саха сиригэр санга эдэр салалта кэлиэбэ. Ол салалта иһиттэн биир национальнай лиидэр тахсан, биһигини сүбэрэниэтиэт суолугар үктэннэри”, – диэбитим.

Бу кыларыан турар кырдыгы холобур аҕалтаатым. Норуотум, нэһилиэнньэ ыраастаммыт уу хайдах курдук наадатын бэйэбит өйдөөнгүт, сүбэлэһэнгит, докумуон онгортон киллэрэн, үрдүкү салалтаҕа, өрөспүүбүлүкэ баһылыгар, парламент бэрэссэдээтэлигэр, бырабытталыстыба бэрэссэдээтэлигэр туттараргытыгар көрдөһөбүн. Манньк дьаһаны эрэ кэнниттэн үрдүкү салалта норуотун тылыгар суолтаны биэрэн, сөптөөх уураабы, дьаһалы ылыныа диэн эрэннээхтээхпит. Ыраастаммыт уу суолтатын оскуола оҥотуттан саҕалаан бары өйдүөхтээхпит.

**Пётр ГУЛЯЕВ, быраабы көмүскээччи,
Нам улууһа, Түбэ нэһилиэгэ.**

Үлэни өрө туппут ыал

Ыам ыйын 15 күнэ Аан дойду дьыэ кэргэн күнүнэн билгэммитэ. Ол курдук, 2024 сыл Арассыйаҕа Дьыэ кэргэн сыла бэлиэтэнэр. Бу аламай күнү көрсө, элбэх оҕо, сиэн, хос сиэн минньигэс сытын, дьолун билбит нэһилиэкпит саамай убаастаран дьоно Екатерина уонна Николай Егоровтар ыал буолан олоһуоттара оруобуна 50 сыла буолла. Бу үөрүүгэ кыттыһа эрчимнээх эдэр сааһын аргыстара, дьүөгэлэрэ, үлэбэ алтыспыт биир идэлээхтэрэ, аймах-билэ бар дьоно дьоро күннэригэр кэрэ кэпсээн, ырыа-үгүкү кэһиллээх кэлиилэр.

Кэбээйи улууһун 2-с Лүүчүн нэһилиэгэр тумус туттар дьоммут Екатерина Иннокентьевна уонна Николай Прокопьевич Егоровтар Алаһа дьыэ тэринэн, төлкөлөөх түһүлгэни төрүттэммиттэрэ үйэ аҥаардаах үбүлүөйдэрин бэлиэтииллэр.

50 сыл анараа өттүгэр, муус устар 13 күнүгэр 1974 сыллаахха 2-с Лүүчүн нэһилиэгэр Егоровтар диэн санга дьыэ кэргэн төрүттэммитэ. Дьыэ кэргэн уйалара кыыс оҕонон айкаламмыта, уол оҕонон уруйдааммыта. Кинилэр 5 оҕону кынаттаан көтүтэн, билигин 10-тан тахса сиэннээхтэр, хос сиэннээхтэр. Егоровтар урут уруккуттан үлэни өрө туппут ыал. Улуустарын, нэһиликтэрин сайдыытыгар бэйэлэрин сэмэй кылааттарын билингэ диэри киллэрсэр

бастын, эдэр көлүөнэбэ дьыэ кэргэн холобура буолаллар. Быйыл муус устар 12 күнүгэр 2024 сылга Егоровтар ыалга СӨ “Дьыэ кэргэн килбиэнэ” бэлиээнэн наҕараадалааммыттар. СӨ Бырабытталыстыбатын ЗАГС-ыттан “Кыһыл көмүс сыбаайба” сибидиэтэлистибэтэ туттарыллыбыта.

Дьэ, бу курдук Дьыэ кэргэн күнүнэн үбүлүөйдээх дьоммутугар баҕарабыт дьол туһугар дьулуһан, тапталгытын туоһулаан өссө да уһуннук оҕо-сиэн тапталыгар уйдаран үөрэ-көтө олорун. Ил-эйэ энгэрдэстин, холумтангыт сылаас салгынынан сыдыаайдын, олоххут баай байылыат буолуохтун.

**Сардаана ЖАКИПОВА,
Мастаах, Кэбээйи.**

үөрэх, билии туһугар кыһалыахтаах. Бу – ботуруйуоттуу ытык иэспит. Билиилээх ыччат – биһиги киэн туттуубут. Онуоха сөптөөх усуллубуйа тэриллиэхтээх. Бастатан туран, аныгы технологияҕа барытыгар эпипиэттир оскуола тутуллан иһиэхтээх. Тыйаа олоһор оҕо куорат оҥотуттан хаалсыбакка билии ылар кыахтаныахтаах. Ол аата, миэбэлиттэн араас аныгы тэрилигэр, интерниэт эйгэтигэр тахсар кыах баар буолуохтаах. Тыйаа олоһор араас виртуальнай библиотэикэни, түмэли, быыстапканы көрөр буолуо этибит. Эдэр исписэлиистэр төрөөбүт дойдуларыгар туһалаах буолалларын наадатыгар усуллубуйабыт тупсан иһиэхтээх.

Билигин оскуолаҕа үлэнэн иитиини өрө тутар буоллулар. Бу сөп дии саныыбын. Үлэһит, сүрэхтээх эрэ киһи үөрэхтээх, билиилээх буолар, билиитин туһаҕа таһаарар. Ол туһунан былыр-былыргыттан өс хоһооммутугар да этиллэр – “Сүрэхтээх киһи өлөн-охтон биэрбэт” диэн.

Саха сирэ сирэ-уота сүрдээх киэн, ол гынан баран мөлүйүөнү санга аһан эрэбит. Онгортон таһаарыы, эргинии,

санга технологиялары баһылааһын курдук улахан суолталаах хайысхаларга эрэгийиэммит инники күөҥгэ сылдыар. Нэһилиэнньэ олохсуйарыгар, элбиригэр үлэ бөбөтө ытыллар. Кыралаан ол барыта биллэр-көстөр буолан эрэр.

Өксөкүлээх Өлөксөй 1900 сыллаахха “Ойуун түүлэ” поэматыгар саха норуота улахан уларыыларга бэлэм буол диэн ыгырар. Кини диксинэрэ “атын улахан омуктар сирбигитгэр-оппутугар кэлэн олохсуйар түгэннэригэр бэлэмэ суох буоламмыт, хабалаларыгар киирэн хаалыахпыт” диэн. Абыйах сыл иһигэр ахсааммытын элбэтэр кыахпыт суох. Ол гынан баран ол улахан омуктары кытта бииргэ аахсарга алмаас таас курдук чабылхай буолуохтаахпыт. Ол инниттэн кинилэри кытта тэн, өссө баһыйар билиилэниэх тустаахпыт. **Үөрэх уонна үлэ эрэ биһигини абырыаҕа. Ол буолуоҕа Ийэ дойдубутугар бэриниилээх буоларбыт, ытык иэспит.**

**Валерия ЛЬВОВА,
Хабын орто оскуолатын 11-с кылааһын үөрэнээччитэ, Бүлүү.**

Үчүгэй саҕалааһыннар

Кэнникинэн улуустарга үчүгэй саҕалааһыннар баар буоллулар. Ол курдук, нэһиликтэр бэйэлэрин дойдуларын туһунан кинигэ таһаартыыр буоллулар. Холобура, Мэнгэ Хангалас улууһугар Майа нэһилиэгэ – 3 туюмнаах, Хара нэһилиэгэ эмиэ 3 туюмнаах, атын нэһиликтэр эмиэ бэртээхэй кинигэлэри таһаартаатылар.

Сотурутаабыта биһиги нэһилиэкпит – Хорообут – бэрт үчүгэй кинигэни бэчээттээн таһаарда. Суруллубут суоруллубат – бу кинигэ үйэлэргэ Хорообут нэһилиэгэ диэн сир баар буола сылдыбытын, сирин-уотун, онно олохсуйан үлэлээбит-хамсаабыт үлэһит дьонун туһунан үйэлэргэ кэпсии туруоҕа уонна кэнэбэски ыччаттарыгар күндү бэлэх буолуоҕа.

Кырдыаҕас Чалбаа нэһилиэгэ уонна ыаллыы сытар Мэлдьэхси нэһилиэгэ холбоһон, Хорообут нэһилиэгэ буолбуттара. Нэһилиэк хотуттан үрэр тылаттан хаххалаах хоту өтө үрдүк мырааннардаах, хочотугар киһи хараҕа хатанар үгүс оттонор хoduһалардаах, күөллэригэр элбэх көмүс хатырыктаах балыктаах. Нэһилиэк биллэр-көстөр дьоннордоох. Ол курдук, уостан түспэт ырыа ааптара, бэйиэт Степан Тимофеев, суруйааччы Дмитрий Таас, өр сылларга ССКП оройуоннаабы кэмтиэттин 1-кы сэкирэтээринэн үлэлээбит И.Г. Тимофеев, өрөспүүбүлүкэбэ үп министиригинэн үлэлээбит В.И. Птицын, СӨ Наукаларын академиятын академига, бэрэпиэссэр Афанасий Чугунов. Сэриигэ билиэнгэ сылдьан, эрэй бөбөнү көрсүбүт сэрии бэтэрээнэ, учуутал А.В. Андреев, кыраайы үөрэтээччи, суруйааччы В.В. Скрябин-Идэлги, куоракка кыамматтар дьыэлэригэр ситиһиилээхтик үлэлээбит Г.Г. Семенов, оройуон хаһыатын эрдэ-эктэрэ, “Саха сирэ” хаһыат кэрэспэдьиэнэ И.И. Брызгалов, “Эдэр коммунист”, “Саха сирэ” хаһыаттар актыыбынай кэрэспэдьиэннэр Р.М. Кривогорницын уо.д.а. үлэ майаактара, ыанньыксыттар, сүөһү көрөөччүлэр, сылгыһыттар, мэхэньисээртэр сирдээхтик сырда-тыллыбыттар.

Нэһилиэк биллэр спортсменнардаах: Дьобуруопа призёра, норуоттар икки ардыларынааҕы кылаастаах успуорт маастара, элбэх турнирдар кыайылаахтара, призёрдара Ньургун Скрябин, эмиэ норуоттар икки ардыларынааҕы кылаастаах успуорт маастара Александр Птицын, хайыһарга успуорт маастара И.М. Егорова, уһун дистанцияҕа сүүрүк, өрөспүүбүлүкэ чөмпүйүнэн, бэтэрээн сүүрүк М.Р. Иванова.

Мэлдьэхси кэпсээнгэ киирбит бөдөҥ-садан Боссоойко дойдута. Бэрдигэстээх күөлэ – былыр улахан мунхаҕа кыргыттар, уолаттар харахтарынан хайбаһан, сүрэхтэринэн сөбүлэһэн ыал буолбут сирдэрэ. Онно мунхаһыттар ортолоругар Боссоойко улахан хонгор хаас курдук көстөрө үһү. “Эдэр уолаттар киксэн баран, хас да буолан Боссоойко үрдүгэр түһөн, тустан көрөллөрө, онуоха Боссоойко күлэ-үөрэ уолаттары куобах үтүлүк курдук тамнаттыыра” диэн кэпсээтээх.

Уруккута өрөспүүбүлүкэ юстицияҕа наркома уонна өрөспүүбүлүкэ борокуруора, эрэпириэссийэбэ эриллибит А.А. Пономарёв дойдута – Мэлдьэхси нэһилиэгэ. Хорообут сирэ Манчаарыны кытта эмиэ сибээстээх.

Дьэ, итинник дьон Хорообут нэһилиэгэр билигин олоролор, үлэлииллэр, төрөөн-үөскээн ааспыттара. Манньк үйэлээх, нэһилиэк туһунан балачча сииһили кинигэни бэлэмнээн, хомуйан таһаардылар. Ол – Хорообут ыччаттара учууталлар: С.Н. Ильина, Е.Н. Санникова уонна улуус “Эркээйи” хаһыатын үлэһитэ М.И. Птицына.

**Степан СКРЯБИН,
Майа олохтооҕо, биэнсийэлээх.**

Хаһан бас билэр дьыэлэниэй?

2025 сылга С.А.Зверев төрөөбүтэ 125 сыла буолар. Онно араас тэрээһиннэр буолалларын истэ-билэ сылдыабыт уонна үөрэбит, астынабыт. Быйыл С.А.Зверев аатынан Үгүкү тыйаатыра тэрийбит кэнсиэригэр иккитэ сырыттым.

Тыйаатыр артыыстара үгүкүүлүүлэрэ, тутталлара-хапталлара киһини сөхтөрөр, олус диэн сөбүлээтим. Киһи хомойоро, бу тыйаатыр бэйэтэ бас билэр дьыэтэ-уота суоҕа буолар. Сылдыбыт кэнсиэртэриим – икки сиринэн – Кулаковскай аатынан Норуоттар доһордоһууларын дьыэтигэр уонна “Сэргэлээх уоттара” КК буоллулар. Бэйэлэрэ тыйаатырдаахтара буоллар, биир сиргэ олохсуйан, өссө ордук таһаарылаахтык үлэлиэ-хамсыа эбиттэр.

С.А.Зверев саха култуурата сайдарыгар улахан өгөлөөбүн бары билэбит. Саха сиригэр эрэ буолбакка, Бүтүн Сойуус үрдүнэн саха култууратын билиһиннэрбитэ. Холобура, 50-с сылларга “Москуба туһунан тойугу” Москуба куоракка толорбута. 1957

сыллаахха С.А.Зверев салайар ансамбыла Эдэр ыччат бэстибээлигэр “Оһуор үгүкүүтүн” аан бастаан толорон, улахан биһирэбили ылбыта. 1963 с. Москубаҕа идэлээх сойуустар сийиэстэригэр С.А.Зверев бэлэмнээбит чабырбахсыттарын бөлөҕө 1-кы истиэпэннээх дьупулуомунан наҕараадалааммыта.

Туһааннаах тэрилтэ салайааччыларыттан ыйытылаахпын уонна көрдөһүүлээхпин. Бу Үгүкү тыйаатыра сотору кэминэн хаһан бас билэр дьыэлэниэй дуо? Тутулла турар Олонго дьыэтин киэн уорабайыгар кинилэргэ аналлаах саала баар буолуо дуо?

**Раиса ПОПОВА,
С.А.Зверев ансамбылын кыттылааҕа.**

Тэпилииссэ буорун бэлэмнээһин

Биһиги буорбут үксүгэр тураннаах (туустаах) буолан, үчүгэй буору дэбигис булар күчүмэбэй. Охтоох буору хатын эбэтэр долохоно (боярышник) үүнэр сириттэн хаһан ылыахха сөп. Быйаннаах бааһына буора эмиэ барсар.

Буору кырыстан бэлэмниир өссө ордук. Ону манньк онгоһулар: кырыһы хастаан ылан, оттоох өттүнэн умса ууран саһааннаан таһаарыллар. Түгэбин төгүрүк гына уонна ууну тутар курдук хоруудалыы ууран таһаарыллар. Манна сайын ынах иигин уонна ууну кутан илтиллэр. Оччоҕо кырыс түргэнник сытыйар уонна хаачыстыбата түспөр. Кунуһу (перегнойу) пиэзмэ эбэтэр былыргы өтөхтөр тастарыттан төһөнү баҕарар булуохха сөп. Кырыһы уонна кунуһу эрдэттэн сиидэлээн, булкадаһык онгортон бэлэмниир үчүгэй. Ол инниттэн кыра харахтаах тимир сиэккэни булан, араамалаан, сиидэ онгоһулар. Тэпилииссэ эбэтэр парньык тураннаах сиргэ тутулар буоллабына, сир үрдүнэн салапаан пүлүөнкэни тэлгэтэллэр

уонна 20–25 см халыгһаах мас хатырыгын, сүгэ олугун (мас сыыһын), бытархай тааһы, кумабы тэлгэтэллэр. Ол кэнниттэн кырыс буорун (50–60 бырыһыан) уонна күңкүйбүт ноһуому (40–50 бырыһыан) булкуйан, 25 см халыгһаах кутулар. Тэпилииссэ буорун долбуур (стеллаж) онгортон онно кутар өссө ордук. Буора минеральной уобурдууну элбэхтик киллэрииттэн уонна кутар уу туустаах буоллабына (биһиги күөлүрбүт уулаа туустаах), түргэнник туһулар. Ону уунан сайгыыр үчүгэй. Нуормата 1 кв. м изэһэ 150–400 л уу. Бу үлэни күһүн үүнээйини хомуйан баран онгоһулар. Үүнээйи үүнэн турдабына, буору сайгыахха эмиэ сөп. Ону куту нуорматын улаатыннан (1 кв. м 30–40 л) ситиһиллэр. Оччоҕо туус ууну кытта суураллан тохтор. Туустаах уу сүүрэр ханаабатын уонна түһэр дьааматын эрдэттэн бэлэмнэнэр. Буору манньк сайбааһын кэнниттэн үүнээйини эбии аһатыллар.

Обурсуну үүннэри

Тэпилииссэ буурсуга анаммыт буору манньк бэлэмниллэр: ноһуом кунуһун уонна кырыс буорун кутулар, онуоха 25 %-га диэри мас эргэ көөбүлүн, өрүс кумабын эптэххэ, буор састааба биллэрдик түспөр. Обурсу ноһуому сөбүлүүр. Куорап түгэсэр халыгһаах соһустук (10–15 см) сибизһэй ноһуому тэлгэтиэххэ сөп. Оччоҕо ноһуом көөнһөн, буору сылытар уонна салгыны угле-кислотанан байытар. Ол үүнээйи олоһор олус наада. Арассааданы тэпилииссэ буора 10–15 см диригһэ 12–15 кыраадыс сылыдабына олордулар.

Биһиги албаспыт – обурсу отугар сөптөөх быһыыны биэрбэппит. Обурсу отун нэдиэлэ устатыгар бэрийбэтин да, сигири курдук үүнэн хаалар. Аһа отугар баран, үчүгэй үүнүүнү биэрбэт. Сүрүн умнас сэбирдэхтэрин хоннохторуттан тахсар лабаалары сүрүн умнас ортотугар диэри иккис сэбирдэх үрдүнэн, оттон сүрүн умнас ортотуттан үөһэ тахсар лабаалары үһүс сэбирдэх үрдүнэн быһа тутулар. Обурсу ото тэпилииссэ үрдүгэр тийдэбинэ, төбөтүн, умнаһы баайар борубулуоха үрдүнэн 3–4 сэбирдэби хаалларан баран, быһа тутулар. Сордохтор умнас аллараангы 1-кы–4-с лабааларын тоноон, “сырдатан” биэрэри сөбүлүүр. Маннькы үрдүк тэпилииссэлэргэ эрэ оноруохха сөп.

Обурсуну манньк быһыылаан үүннэрдэххэ, 1 кв. м сиртэн 10–15 кг үүнүүнү ылар кыаллар.

Обурсу тыһы уонна атыыр сибэккилэрэ тус-тупса үөскүүллэр. Түргэнник ситэр суортар үнүгэстэрэ буортан тахсыабыттан 30–40 хонугунан, хойутаан ситээччилэр 50–60 хонугунан сибэккилэнэн бараллар. Маннай атыыр сибэккилэр тыллаллар, кинилэртэн тыһылаа 5–7 хонук хойутаан тахсаллар. Аныгы суортар уонна гибридтэр тыһы сибэккилэрэ элбэх буолар уонна тэһнэ тахсаллар.

Тэпилииссэ тэмпэрэтиирэтэ ыраас күн 25–28 кыраадыс сылаас, былыттаах күн 20–22 кыраадыс, түн 15–18 кыраадыс сылаастан түспэтэ уонна итинтэн үрдээбэтэ наада.

Обурсу курдары охсор салгыны сөбүлээбэт. Сибэккилэни-эр диэри ууну нэдиэлэҕэ иккитэ-үстэ кутулар. Аһа үөскүүр кэмигэр уу куту-утун элбээтиннэриллэр. Ууну 4 үүнээйигэ биир лизикэни кутулар. Уу тэмпэрэтиирэтэ 22–24 кыраадыс сылаас буолара үчүгэй. Тымныы ууттан обурсу силиһэ сытыйыан сөп. Ууну сарсыарда кутар ордук. Ууну элбэхтик кутартан

обурсу силиһэ сараланан, буор үрдүгэр көстөн тахсар. Ону сайын устата 2–3 төгүл кунуһу (перегнойу) эрбии көөбүлүгэр булкуйан эбэтэр сыгы кураанах саабын мээккэлээн 2–3 см халыгһаа саба кутан биэрэллэр.

Обурсу аһа, сүннүнэн, түн улаатар. Күнүс сэбирдэххэ үөскээбит пластическай эттиктэр түн обурсу аһыгар түһэллэр. Обурсу эрдэ ситэр суордун аһа ото быгыабыттан 45–50 хонугунан үөскүүр. Аһын кыратыгар быһыллар. Обурсу төһө эрдэ быһыллар да, аһылык буолар суолтата соччонон үрдүк.

Н.С. Федоров, “Тиэргэммит быйаһа”.

ТЭТТИК СҮБЭ

Банаан туһата

Банаан мэйии үлэтигэр үчүгэй. Итинэн триптофан диэн туһалаах бэссэ-стибэлээх буолан, киһи этигэр-сиинигэр серотонин гормону күүһүрдэр. Серотонин – дьол гормону. Онон бананы сиэтэххинэ, сүргэн көтөбүллэр эбит.

Эти ириэрэргэ

Тобус-тон эти эмискэ сылааска таһааран ириэриэх-хит иннинэ үрдүгэр уксууста таммалатын. Эти сымнатар уонна туһалаах эттиктэрин харыстыыр.

Ыһаарылыыр эккит саһархай хахтаах буоларыгар мөтүнэн сотон биэрин.

Таракаан уонна луук

Таракаан олус элбээтэбинэ, кирдээгин аһан сыстыганнаах араас ыарыһы тарбаттар. Орто кээмэйдээх луугу кыра гына кырбаан баран, кыра ньуска суодата кутун. Дьэс мунуктарыгар, таракаан элбэхтик сылдыар сиригэр уурталаан кэбинин.

Хаппыт бурдук аһын сымнатарга

Хаппыт бурдук аһын сымнатарга манньк судургу албас баар. Атты-

гар ыстакааннаах ууну ууран баран, микроволновкага угун. Аскыт сииги оборон, сымнаан тахсыаба.

Ириис хоруордабына

Буһара сылдьан ириһи хоруордан кэбистэххитинэ, үрдүгэр быһыы манган килиэби уурун. Килиэп хоруо амтанын уонна сытын оборор.

Ириис көпсөркөй буоларыгар буһарыаххыт иннинэ чаас аһаара тымныы ууга туруорун.

Ыас таһаска сыһыннабына

Ыаһы ыраастыырга сыһыаннаах сүбэ элбэх. Олортон биир судургулара – бу. Ыас сыстыбыт сирин тыгырах лаабын сотор убаһаһынан биһэн баран, аһыйах мүнүүтэ сытыара түһүн. Үрдүгэр маарылаһы (маарыла суох буоллабына, чараас таһаһы) ууран баран, өтүүктээн кэбинин.

Хортуоппуйунан кылбачытабыт

Тимир ньусканы, биилкэни сиикэй хортуоппуйунан ааллаахха, кылбачыйан тахсар.

Табах сытын суох гынарга

Хос иһиттэн табах сытын суох онгорго икки-үс сиргэ инчэбэй соттору ууран баран, түннүгү аһан кэбинин.

Сарсыарда аһыыр туһалаах

– Мэйиигэ. Сарсыардаангы аһылык болжомтолоох буоларга уонна сонуну сөпкө ыларга көмө буолар.

– Иммуниетекка. Учуонайдар чинчийбиттэринэн, сарсыарда тото аһы үөрүйэх киһи күүрүүгэ (истирискэ) бэриммэт, иммунитета бөбө буолар.

– Сэрэхтээх буоларга. Ыстатыыстыка көрдөрөрүнэн, сарсыардаангыларын аһаан баран, уруулга олорор дьон суол саахалыгар түбэһэллэрэ аһыйах.

– Таһаарылаах үлэбэ. Элбэх үлэлээх кэмнитигэр сарсыарда набыллык аһыыр буолун, бу эрдэтээби аһылык күннээби сэнисбэр өссө 30% күөс эбэр.

– Сарсыарда аһыыр киһи уйбат. Сарсыардаангы калорий күн устата “умайар”.

– Аччыктаабаккыт. Сарсыарда сымыт сизбит киһи күн аһаара тот сылдыар. Ириис, гречка, эбиэс хааһы сизтэххитинэ, күн устата сылаах аска соччо баҕарбат буолар эбиккит.

– Кэрэ буоларга. Эрдэ аһаатаххытына, эт-сиин уһуктан, эттиктэр эргирдэрэ түргэтиир.

Лобуруобай сэбирдэх дьиктилэрэ

Айаһын иһэ бааһылар буоллабына, күһнэ хаста да лобуруобай сэбирдэби ыстаа. Ол кэнниттэн биер чаас кэрингэ аһаама, ууну иһимэ.

Обон кыраттан өрүкүнүйэр итиэннэ кыайан утуйбат буоллабына, сыттыгын таһыгар лобуруобай сэбирдэби уур. Бу үүнээйи сыта валериана силиһинээбэр ордук уоскутар.

Ыарыһа-дьан турбут кэмигэр лобуруобай сэбирдэби ылан, оргуйа турар ууга уган 15 мүн. оргут. Нэлэгэр тэриэлкэбэ кутан остуолга уур. Өр-өтөр буолуо суоҕа, дьэһэн иһэ лобуруобай сэбирдэх сытынан дыргыйа. Ону кытта салгыгһа көтө сылдыар ыарыһы бактыарыйалара (вирус) суох буолуохтара.

Бизэс сэбирдэби үлтүрүтөн, 200 мл 40% этиловай испииргэ хас да күн көйөр. Маны сиидэлээн сирэйи сотто сырыттаахха, хатаал сыһыа онон барыан сөп.

Харахха кэлтэһэ табыстабына, үс сэбирдэби 200 мл оргуйбут ууга 20 мүн. көөнһөрөн күһнэ алтата кыра-кыратык иһиллэр. Сарсыгһы күнүгэр кэлтэһэ биллэ ачыһаба.

Балык хаачыстыбатын хайдах быһаарабытты?

Бастагы ньыма – балык хаачыстыбатын хайыытынан быһаараллар. Хайыта өлбөөрбүт, көбөрүмтүйбүт, эбиитин сыттаммыт уонна хараба өлбөөркөй, өссө манхайан эрэр буоллабына, ол буортууан эрэрин бэлиэтэ. Итинник балык миинэ барбат, мөлтөх амтананар. Оттон өрөбөтө илдьи барбыт, унуохтара ойбоһуттан хороһон тахсыбыт, этин баттаатаахха, тарбах суола хаалар буоллабына, манньк балыктан сүһүрүөххэ сөп.

Иккис ньыма – ириэнэх балыгы кутуругуттан уонна баһыттан тутан өрө тартаахха, бэйэтин ыйааһынын уйбакка, түргэнник өбүллэр буоллабына – ол аата, балык сибизһэй, оттон өбүллүбэт буоллабына, өлүктүйбүтүн бэлиэтэ.

Диана КЛЕПАНДИНА хомуйан бэлэмнээтэ.

Олоххо көрүүтүн уларыппатаҕа

**Сахабыт сириҥ устуоруйатын, саха төрүт үгэстэрин тар-
батарга дьонунук, кимиилээхтик үлэлээбит-хамсаабыт
дьоммут үтүө ааттара умнууга хаалбакка үйэтитиллэхтээх.**

Георгий Романович Кардашевский Сунтаар улуунун Элгээйи нэһилиэгэр оскуола учууталынан ананан, икки сыл эрэ (1957–1959) үлэлээн баран, дьон өйүгэр-санаатыгар умнуллубат үгүс үтүөнү, үйэлээби онорон хаалларбыта, махталы, дириҥ ытыктабылы ылбыта. Кини дириэктэрдир кэмигэр Элгээйи оскуолатыгар учком тэрлибитэ, “бэйэни салайыны” олохтоммута, эдэр учууталлар араас хайысхалаах куруһуоктары тэрийэр буолбуттара. Үөрэнээччилэргэ литэрэтиирэ куруһуогун үлэлэтэн, саха суруйааччыларын айымньыларын дор-боонноохтук аабыны тэрийэрэ, оҕолор айымньыларынан халыҥ сурунаал таһаартарара. Кини көмөтүнэн сынньанар сарай оҕоһуллубута, онно учууталлар, оҕолор хаһыат, кинигэ арааһын ааҕалара. Академик, экзенимикэ билимин дуоктара И.Е. Томский: “Сунтаар оройуонугар Г.Р. Кардашевский көбүлээһининэн Элгээйи оскуолатыгар бастаан мемориальнай дуоска оҕоһуллубута. Онно сэрии хонуутугар охтубут оскуола урукку үөрэнээччилэрин ааттара суруллубута”, – диэн ахтар. Оччолорго, сэрии бааһын саҥа оһорунар сылларга, саҥа тутуллубут интэринээт дьэитин иннигэр Георгий Романович көбүлээһининэн оҕоһуллубут утууар таҥаһы салгылатар миэстэ киһи харабар бырабыллара, үөрэнэр куорпуска тас таҥаһы ыйыыр хордьууру сонундук көстөрө. Эмиэ кэлэктиип күүһүнэн, оскуола иккис үөрэнэр куорпуна тутуллубута. 1960 с. Элгээйигэ кэлэ сылдьан, өрөспүүбүлүкэ үөрэбин миниистирин солбуйааччы А.Е. Захарова: “Үлэбэ улахан үгэстэрдээх эбиккит. Оскуолабыт уопутун тобо суруйбаккыт, бырапааҥааҥаабааҥкыт? Атыттар холобур онгустоу этилэр”, – диэн сэмэлээбитин ахтан аһарбыта баар.

Кэргэнэ **Калиста Семёновна** баарыгар дьахтар кэмтитэтэ тэрлибитэ, сэлээннэ олобун саҥалы тыыннаабыта. Сэлээннэ дьахталларын түмэн, ас астыырга үөрэппитэ, аан бастаан торт оноруутунан дьарыктаммытара, мааны остуолу кизгэтэргэ үөрэппитэ. Калиста Семёновна олохтоох балыһаҕа акушер-канан үлэлээн, нэһилиэннэ махталын ылбыта. Дьэ, ити курдук Кардашевскийдар Элгээйигэ икки сыл үлэлииллэригэр сонун, көхтөөх хамсааһыны таһаарбытара. Георгий Кардашевский биһиги улуус бастатан туран, С.А. Зверев-Кыыл Уола хаалларбыт баай нэһилиэстэбитин норуокка, кэнэбэски ыччакка тиэрдиигэ үлэлэспит дьонтон биридэстэрэ диэн билэбит. Ол курдук, Сэргэй Сибирэп “Кулун кугас аттаах Кулустай Бэргэн” олонхотун тупсаран, сыанаҕа испэктээк быһытынан толорулларыгар сөптөөх гына барыйаанын илиитинэн суруйан хаалларан, бу айымньы күн сириҥ көрбүтэ, сахалыы тыһынан көрөөччүлэргэ тахсан, кинилэр биһирэбиллэрин, хайбабылларын ылбыта. Билигин, бириэмэ ааспытын кэн-

нэ, биһиэхэ Сэргэй Сибирэп “Кулун кугас аттаах Кулустай Бэргэн” испэктээх-олонхото сурукка тиһиллэн улууспутугар биир аутентичнай сэдэх матырыйаал быһытынан харалла сытара Георгий Кардашевскийтан күндү бэлэх буолар.

Г.Р. Кардашевский РСФСР Үөрэбин миниэтиристибэтин национальнай оскуолаларын чинчийэр институт Саха сириҥээби филиалыгар үлэлиир сылларыгар (1971–1978 сс.), оскуола үрдүкү кылаастарыгар аналлаах үөрэнэр кинигэлэри суруйан таһаарыыга эппиэттиирэ. Бу уустук мэтэдимиэхсэй үлэбэ кини тыл, литэрэтиирэ, устуоруйа институтун научнай үлэһитин П.Е. Ефремовы, СГУ преподавателэ Г.Г. О कोरोковы, саха литэрэтиирэтин уопуттаах учуутала И.Н. Рожины, С.И. Гороховы, научнай үлэһиттэр М.А. Черосовы, Н.И. Филиппованы бэйэтин тула түмүтэ. Ол түмүгэр аан бастаан 1972 с. 9-с кылааска, онтон 1975 с. 8-с кылааска саха литэрэтиирэтин хрестоматиялара бэчээттэнэн

тахсыбыта. Г.Р. Кардашевский Элгээйигэ үлэлиир кэмнэригэр Сэргэй Сибирэптин элбэхтик алтыспыта, фольклор, саха төрүт үгэстэрэ диэннэ үгүс үлэлэрдээбэ, фольклору хомуйарга анал эспэдииссийэлэри тэрийбитэ. С.А. Зверев-Кыыл Уолун айымньылар сүткэннэрин, дириҥ суолталаахтарын эрдэттэн бэлиэтээн, сүгүрүйэ көрөрө. Ол да иһин 1975 с. аан бастагы тахсыбыт 8 кыл. аналлаах саха литэрэтиирэтигэр, “Саха сэмэскай фольклора” диэн салааҕа соботохтуу Сэргэй Сибирэп 4 айымньытын: “Улуу Ленини уруйдуубун”, “Мин сүрэбим”, “Үс Бүлүү хотун”, “Айхал эийэхэ, Аар тайҕа” киллэртэбитэ. Георгий Кардашевский, учуутал да буоларынан, бу саха норуотун баай төрүт үгэһин тута, тарбата сылдьар сүдү киһи айымньыларын ыччат киһи ааҕан, тыһынан уус-уран айымньыга чугаһаатын, норуот ырыата-тойуга сүрэхтэригэр ингэн, баай духобунай култуурабыт умнуллубатын диэн ыччаты умсугутар,

сыһынарар соруктаах, бу айымньылары хрестоматияҕа киллэртэрибт буолуохтаах. Г.Кардашевский сүдү киһиэхэ болбонтотун ууруута, саха төрүт тыһынан уус-уран айымньытын кылаан күүһүн Сибирэп айымньыларын нөҥүө эдэр ыччакка тиэрдиитэ эдэр ыччакка сүткэн суолталаах этэ. Ити курдук Г.Р. Кардашевский биһиэхэ бэрт кылгас бириэмэбэ үлэлээн аһарыгар бэйэтин дириҥ суолун-иһин хаалларбыта. Ол курдук, биир чабылхай үтүөтэ – эдэр сааһыгар ууга түһөн өлбүт, бэйэтэ этэринэн, “Саха сэмэскай литэрэтиирэтэ сайдар сардангалаах сарсыардатыгар, сындыыс сулус кэриэтэ, күлүм гынан ааспыт” **Николай Михайлович Андреев-Түгүнүрүр** айымньыларын латынтан сахалыы тылбаастаан, “Түгүнүрүр” диэн кинигэни таһаартарбыта.

Киһи кэрэтэ, үтүө суобастааҕа, санаатын кистээбэккэ хорсундук этэрэ, суруйара диэн бары бэлиэтиллэр. Итинтэн сылтаан тус олобор, айымньылаах үлэтигэр элбэх харгыстары көрсүбүтэ. Ол курдук, Булүүгэ райкомга инструкторды сылдьан, кэргэнин быраата сэриигэ сылдьан, билиэн түбэспитин хаайбыттарын көмүскэһэн, мунньахха тыл эппитэ. Георгий Романович сэрии инбэлиитин буолбакка, кылааскабай өстөөбү, таннарыахсыты көмүскэһэр курдук көрүллэн, 1947 с. баартыйаттан уһуллан, анал кэтэбилгэ, учуокка сылдьыбыта. Сталин өлбүтүн эрэ кэннэ, 10 сылы нөҥүөлээн, 1957 с. хомунуус билиэтин төннөрбүттэрэ. Бу билиэти Элгээйигэ үлэли сылдьар бириэмэтигэр, райсовет бэрэссэдээтэлин солбуйааччыта Иван Афанасьевич Матвеев туттарбыта, онон саха биир чулуу киһитин үтүө аатын төннүтэ итинник этэ.

Аны Саха судаарыстыбаннай университетигэр үлэли сылдьан, 1968 с. тохсунньу 10 күнүгэр ССРС Борокуртату-

уратыгар саха бастагы интэлигиэнсийэтин биир чабылхай киһитэ В.В. Никифоров-Күлүмнүүрү реабилитациялааһыны туруорсубутун иһин 1971 с. университеттан уураппытара.

Өр сылларга үөрэтэн, сыралаһан онорбут “Досоветская драматургия А.И. Софронова” диэн тизмэбэ хандыдаат үлэтэ элбэхтик харгыстанан баран, 1975 с. биридэ көмүскэммит уонна 1982 с. бэчээккэ тахсыбыта. “Өрөбөлүүссүйэ иннинээби суруйааччылар Кулаковскай, Софронов уонна Неустроев айымньыларын ааҕы, билии биһиги эдэр ыччаппытыгар сүткэн суолталаах. Биһиги норуоппут эстетическай төрдө, барыта кэриэтэ, итиннээх сытар. Ону ыччат өйдүүр уонна болбонтотун уураара наада”. “Төрөөбүт дойдуга таптал алаастан саҕаланар” диэн саамай сөпкө этэллэр. Ийэтин, абатын уонна чугас дьонун таптаабат киһи, атын дьону, норуотун чулуу уолаттарын, кыргыттарын ийиһилээхтик таптыахтара диэн эрэннээх саарбах”, – диэн Георгий Кардашевский этииттэн кини төрөөбүт литэрэтиирэбэ бэриниитин, агитатор буоларын, сөбүлүүр идэтин “кыанарым тухары, салгыы ытар баҕалаахпын” диэбитин өйдүүхкэ сөп.

Кини тус олобор элбэх ыарахаттары, харгыстары көрүстэр, олоххо бэйэтин

көрүүтүн уларыппатаҕа, үтүө-сэмэй киһи этэ. Дэлэбэ да, университетка үлэли сылдьан, кэтэхтэн үөрэммит устудьуонугар дьупулуом үлэтин көмүскүү бара-рыгар: “Дьэ, үлэ оҕото хайдах этигиний? Өргөскүн-кылаангын киллэринэнгын, бэйэ бодобун тардынангын, муоскун-туйаххын сытыылаангын, туох эмэ диэн олуйустахтарына, көмүскэнэн киирсэн көрөөр. Мин субэлиирим итинник”, – диэн албаан этиэ дуо.

Георгий Кардашевский олус сэргии, ытыкты көрбүт дьонугар анаан хоһоон суруйара. Ол курдук, кини биһиги биир дойдулаахпыт, Саха сиригэр фтизиохирургияны төрүттээбит, ааттаах хирург, РСФСР уонна Саха АССР үтүөлээх бырааһа Дмитрий Афанасьевич Гурьевка анаабыт хоһоонноох. Д.Гурьевы олус билиилээх, үлэтигэр бэриниилээх хирург быһытынан билинэн, элбэх киһиттэн кини туһунан үтүө тыллары истэн, ол туһунан “Күн киһи” диэн “Кыым” хаһыакка анаан 1966 с. суруйбут ыстатыйата баар. 58 сыл анараа өттүгэр Георгий Кардашевский суруйбут ыстатыйатыгар, Дмитрий Афанасьевич бэйэтин ситиһиһилэрин кэпсиирин сөбүлээбэтэ суруллар. Ол оннугар, бэйэтин олобор көрдүүстээх, муннаах-таҥнаах түгэnnэр буолбуттарын бэркэ көтөбүллэн кэпсээбитин туһунан бэрт сэргэх түгэnnэр бааллар. Дмитрий Афанасьевич сэллик курдук суостаах ыарыһы утары охсунууга оччотообу кэмгэ саамай хотуулаах ньыманы тутуһарын, тыҥа хирургиятын саҥа ньымаларын бүтүн Сойуус үрдүнэн эрдэ уонна кыахтаахтык баһылаабыт дьонтон биридэстэрэ буоларын, быһаабыт дьоно кинини “Күн киһитэ” дииллэрин ааҕан, элбэби билэбин.

Георгий Кардашевский бэйэтэ ааттаах бэйэтэ этэ. Саха норуодунай бэйэтэ С.Р. Кулачиков-Элэй кини суруйбут айымньыларын көрөн баран, “абыһаҕы өссө эбэн хомуурун-ньуккун таһаартар, көмөлөһүөм” диэбитэ баар. Ол эрэри ити улахан кэтэбилгэ, манабылга киирэн айымньылар тахсыбакка хаалбыттар. Георгий Кардашевский норуот уус-уран айымньытын бары сүрүн көрүҥнэригэр (жанрдарыгар): ыһах үнүү тойуктара, домохтор (поэмалар), чабырбахтар, таабырыннар, былыргы сөһөnnэр уонна үһүйэnnэр, өс хоһоонноро, саха остуоруйалара диэн түһүмэхтэринэн күүскэ үлэлээн испитэ муньуллубут архыбыгар чуолкайдык көстөр. Олус да элбэх матырыйаал, ол быһыгар, бэйэтин поэзияҕа холонуулара, оҕолорго аналлаах остуоруйалара, баллаадалара, сыанаҕа тахсыан сөптөөх араас репертуар ырытыллыбакка хараллан сытар. Бу үлэлэр күн сириҥ көрөн, дьон-сэргэ, билим үлэһиттэрин, этнографтар, фольклористар сыанабылларын ылар кэмнэрэ кэлиэ дуо?

2021 с. муус устар 24 күнүгэр Георгий Романович Кардашевский төрөөбүтэ 105 сылыгар олобун кэпсиир “Күлүмүрдэс күнүскүбэр” дьуһууһун уонна Саха сириҥ хомсомуола тэрлибитэ 100, Элгээйи нэһилиэгэ тэрлибитэ 250, Саха сириҥ хомсомуолларыттан биридэстэрэ Николай Түгүнүрүр төрөөбүтэ 115 сылыгар «Сындыыс сулус буолан күлүм гынан ааспыта», суруйааччы “Сэмэнчик”, “Ааныска” кэпсээннэригэр, дьон ахтыларынан таҥыллыбыт испэктээги Элгээйитээби “Оһуор” култуура киинэ (дир. Владимир Семёнов), талааннаах култуура эйгэтин үлэһиттэрэ, туруорааччы режиссёр Эльвира Николаева, нэһилиэк биһилиэтигэтин сэмэдиһсэиэ Татьяна Семёнова биригэ айымньылаахтык үлэлээн, нэһилиэк олохтоохторугар көрдөрбүттэрэ. Итини тэнгэ, Элгээйи нэһилиэтин олохтоох дьаһалтатын (баһ. Гаврил Яковлев) уонна Элгээйи орто уопсай үөрэхтэһин оскуолатын (дир. Софья Игнатьева) өйбүллэринэн “Биһиги Кардашевскайыт” диэн кинигэ күн сириҥ көрбүтэ. Г.Р. Кардашевский олобун-үлэтин билиһиннэрэн, үтүө аатын элгэ-эйилэр үйэтиттилэр!

Галина САМОЙЛОВА,
култуура управлениетын
информация отделын салайааччыта,
СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

“Азия оболоро” оонньуулартан кынаттанан

Бүгүнгү нүөмэрбитигэр “Азия оболоро” норуоттар икки ардыларынаабы оонньуулар чугаһабыттарынан араас кэмгэ кыттыбыт спортсменнартан улахан түһүлгэ тыгааһыннаах кириилэрэ тугунан өйдөнөн хаалбыттарын, күрэхтэһии хайдах ааспытын туоһуластым. Саха сиригэр сабыллыбыт Оонньуу түһүлгэттэн оболорбут улахан успуорка дьоһуннаах бастакы хардыылара онгоһуллубута уонна төһө да бириэмэ ааспытын иһин дьоруойдарбыт билингэ диэри күрэхтэһии күүрээннээх күннэрин бу курдук долгуйа саныылар.

Устуоруйа кирибит бастакы оонньуу кыттыылаабы

Леонид Спиридонов, «Азия оболоро» оонньуулар көгүл тустууга чөмпүйүнэ (1996 сыл), СӨ физическэй култуура уонна успуорт миниистирэ, норуоттар икки ардыларынаабы кылаастаах успуорт маастара:

– 1996 сыллаахха бастакы Оонньууга талыллан кирибит дьоллоохпун, онон мин устуоруйа түгэнин туоһута, кыттыылаабы буолабын. Олус да улахан суолталаах быһаарыныыны ылынан, билигин санаатахха, **сүнгэн үлэ ытыллан, өй-санаа түмүллэн, Бүтүн Азия кэнтиниэнин ыраах Саха сиригэр түмэр, ылык-таах сыал-сорук турбут эбит!** Оччолорго куоратпыт олус боростуой, көстүүтэ суох, эбийиэк-тэрбит да аан дойду таһымыгар эппиэттэспэттэр этэ. Ол да буоллар күүстээх санаанан **бэрэсидьиэммит Михаил Николаев “саха оболоро атын омук оболоруттан туох да уратыла-ра суох” диэн бу күрэхтэһиини тэрийбит.** Мин оччолорго 15 саастаахпын, дэриэбинэ оҕото буоллабым, улахан көбүргэ оччо-бачча туста иликпин. Бэйэм ыйааһымнар оболорго аан дойдуну чөмпүйүнэ Дмитрий Михайлов бастакы нүөмэр этэ, онон мин иккис хамаандабы сүүмэрдэммитим. Омук оболоро хайдахтарын Оонньууга эрэ саҥа көрбүппүт. Уонна норуоттар икки ардыларынаабы бастакы уопуту ыллахпыт дии. Тэрээһин Олимпиадаттан аччыгыһа суох курдуга: экипировка биэрбиттэрэ, стадионҥа парадтаан кирибиппит, олус үөрүүлээх, күргүөмнээх ааспыта. Киһи барыта үөрэ-көтө, сүргэтэ көтөүллэн сылдыра. Билингэ диэри оҕо сааспыт биир чабылхай түгэнин курдук өйбүтүгэр-санаабытыгар илдьэ сылдыабыт.

Күрэхтэһии туһунан этэр буоллаахха, эрдэ хас да борсуну сылдыабыппыт, кытаанах сүүмэри ааспыппыт. Хамаанда састааба олус күүстээх этэ. Уонча ыйааһынҥа кирибиппит быһыылаабы. Күрэхтэһии “Кы-

айы 50 сыла” саҥа тутуллубут успуорт дыбарыаһыгар ытыллыбыта. Ол сабана эбийиэк килэйэн-халайан, уп-улахан, кипкиэн курдуга. Саалабы кириэн баран долгуйуулаах эгин этэ (күлэр). Инники эргирдэрбэр бу диэн кимнээби кытта тустубуппун өйдөөбөппүн. Финал аҥаарыгар Дима Михайловы кыайаммын, быһаарылаах хапсыһыга Бурятия уолун утары кирибиппит. Аймахтарым, дьонум-сэргэм көрбүттэрэ. Эппиэттинэс улахан. Кыайан-хотон, түөспэр кыһыл көмүс мэтээлбин кэтэн баран, “улахан спортсмен буолуохпун сөп эбит, Олимпиадабы тийи-эхпин наада” диэн баба санаа онно үөскээбитэ. Элбэх оҕо онук санаабыт буолуохтаах. **Онон бу ситиһиим миигин улахан успуорка сирдээбитэ, мантан тирэхтэнэн, үгүс аан дойду көбүөрдэригэр туһуннабым.**

Кыайыылаахтары стадионҥа чизээбиппэр, мэтээл уонна куубак туттарбыттара. Ол түгэни үчүгэйдик өйдүүбүн. Ол кээнэ хамаанданан уопсай хаартыскабы түһүү буолбута. Устуоруйа кэри-этэ хаартыскалар. Хас да каадыртан биригэр куубакпын өрө тутпуппунан, оболор быыстарынан Михаил Ефимович диэки баран иһэrim баар. “Азия оболорун” уонна Азия оонньуутун мэтээлэрин кэмтитиэт түмэлгигэр туттарбытым. “Ыччат дьон көрдүн, холобур буоллун” диэн. Биһиги даҕаны ыарахаттары көрүстэхпит дии, ону билинэбит. Оҕо уйулҕата чараас, сайда илик. Мин кыра эрдэхпинэ улахан спортсменнар уйулҕа өттүнэн мэлэйдэри хайдах ааспыттарын сүбэлээбиппэр буоллар, туһалаах буолуо эбит. Биридэ хоттордоххуна, “бүттэ” дии саныыгын. Кыайдаххына, аны барытын кыайа-хото тутуох курдук күүһүмсүйэбин. Хотторууну үөрэх курдук, кыайыыны өссө биир үктэл курдук ылынаахха наада. Успуорт диэн – бэйэтэ үөрэх уонна олох.

Саха кыһын сөбүмэр ситиһиитэ!

Марианна Макарова (Иванова), «Азия оболоро» оон-

ньуулар 4х400 эстэпизтэбэ чөмпүйүнэ (2008 сыл), Чурапчытаабы успуорт оскуолатын тириэньэрэ, успуорт маастарыгар хандыдаат:

– Биһиги Чурапчы интэринээт оскуолатыттан Люба Спиридонова, Виталий Захаров, Саша Гоголев буолан талыллан кирибиппит. Анатолий Собакинҥа, Гаврил Нохтунскайга эриччилэр этибит. Сүүмэр бөбөтүн ааспыппыт, Кисловодскайга түмэр эричилиилэргэ иккитэ баран кэлбиппит. Ордук Мииринэй кыргыттара күүстээх этилэр. Күрэхтэһиилэргэ үксүн Кристина Ежагы кытта кирисэrim, хардарыта кыайсааччыбыт. “Азия оболоругар” бастакы хамаандатан 200, 400 м уонна 100, 400 м эстэпизтэбэ сүүрбүтүм. Бэйэм “личкабар” олох абыйах дэһээтэй сөкүүндэнэн сүрүн утарсааччыбар – Кристинаба – хотторон, төрдүс буолан хаалбытым. Онтон аны 100 м эстэпизтэбэ иккис түһүмэххэ тулар кыыс палочкатын мүччү тутан кэбиспитэ, ыраабынан кыайан испиппит ээ! Уонна бүтэһик эстэпизтэбит 4х400 м хаалбыта. Света, Кристина, Нарыйа, мин: маннык бэрээдэгинэн сүүрбүппүт. Миигин өрүү бүтэһик түһүмэххэ туруораллара. Оччолорго кытыгырас бөбө буоллабым, түргэммин. Үһүс түһүмэххэ Кытай кыһа ситэ баттаан ылбыта. Нарыйа сааһынан да кыра этэ, ол эрэри соччо хаалбатабы. Мин сүүрээри түһүмэхпин күүтэ турдахпына, тириэньэрбит “Кытай кыһын хайаан да ситэбин!” диэбитэ.

Мин ыксаан хаалбыт куоласпынан “хайдах ситиэхпиний итиччэ “курутуой” кыһы” диибин. Эчи, илиилэрэ-атахтара да уһуна! Онтон, дьэ, палочкабын сулбу тардаат, түһүннөбүм дии. 10-ча миэтэрэ иннибэр сылдыбыта. 200 м диэри кэнигэр олорсон испитим. Түрүбүүнэбэ дьон бөбө хаһытыыр, онно адреналин “оонньоото” быһыылаах, 100 м курдук хаалбытыгар “ыалдыа-аччылар” ыһылара-хаһылара кынаттаата: хантан эрэ күүс, сэннэ киридэ, бүтэһик миэтэрэлэргэ туох баарбынан түһүмүтүм. Биэтэккэ тэнгэ кирибиппит. Фотофиниһи өр да өр көрбүттэрэ уонна судьуйалар илиим дуу, атабым дуу кып-кыранан инники кирибит диэн быһаарбыттара. 3:55:22 бириэмэни көрдөрөммүт, Оонньуу рекордун олохтообуппүт! Кытай хамаандата 31 дэһээтэй сөкүүндэ хаалан – иккис, Таиланд кыргыттара үһүс буолбута.

Оо, онно үөрдэхпити-иин! “Биһиги даҕаны омуктары кытта тэнгэ кирисэр кыахтаах эбиппит ээ” диэн санаа кирибитэ. Былаахпытын өрө тутан, дьоммут-сэргэбит уруй-айхал хаһыларынан, бочуот эргириин онгорбуппүт биир саамай умнуллубат түгэним! Наҕараадалаһын сиэрэ-туома стадионҥа буолбута, Арасыйыа өрөгөй ырыата тыаһаабыта. Арай көрбүтүм

– мэтээлим кырыылааммыт алмааһа суох этэ. Ону тириэньэrim уларыттарбыта. Син добуочча ыйааһыннаах наһаа үчүгэй мэтээл! Бу кыайыбынан бэрэсидьиэн Вячеслав Штыров илииттэн Пекин Олимпиадатыгар барар путевка тутпуппун. Онно чэпчэки атлетика, буюкса, тустуу көрүнгүнэн көрбүппүт, Георгий Балакшинҥа, Леонид Спиридоновка ыалдыбыппыт. **Олимпиада курдук улахан тэрээһингэ сырыым – олорум биир умнуллубат түгэнэ!**

Ийэм хаһыаттартан ыстатыйалары, хаартыскалары кырийан муспүт этэ, диискэбэ күрэхтэһии түгэннэрэ бааллар. “Азия оболоруттан” наһаа үчүгэй өйдөбүллээхпин, Казахстан, Монголия оболорун кытта билсиппим.

Мин билигин иккис обобун көрөн олоробун, 10 ыйдаах. Чурапчыга ЧИФКИС бүтэрбитим, кэргэним урут тустар этэ, 2014 с. ыал буолбуппүт. Мин интэринээт оскуолабы тириэньэрдиибин. Кыра-кырааан дыарыкпар киридим, эһиил Манчаары Оонньууларыгар кыттаары бэлэмнэнэбин. Бу от ыйыгар Дьокуускай марафонугар 10 км сүүрэ кириэм.

Буруону быһынан сыалы табыы

Розалина Кириллина (Тимофеева), обунан ытыгыга «Азия оболоро» оонньуулар боруонса призёра (2012 сыл), Арасыйыа успуордун маастара:

– Сүүмэр хайдах ытыллыбытын олох өйдөөбөт эбиппин. Турциянан борсуну сылдыбыппыт. Онно норуоттар икки ардыларынаабы турнирга холонон көрбүппүт. Мин ох саам тардар күүһэ кыра буолан, 60 м нэһиэлэ тириэрдэр этэ. Тириэньэрбит Борис Олесов: “О-ол маһы көрөбүн дуо? Мас үрдүнэн баар былыты кыгаангын ыт”, – диир. Аны былытым миигин манаан туруо үһү дуо? (күлэр) Дьэ, онук арааһынайдаан ытан, күрэхтэспитэ буолан кэллэхпит дии, ким да миэстэлэспэтэбэ.

“Азия оболоругар” уопсайа 12 оҕо талыллан кирибиппит, мин иккис хамаандабы түбэспитим. “Бүтүн Азия кэнтиниэнин күрэбэр бэлэмнэнэ сылдыабыт” диэн өйдөбүлбүт суоҕа. Ол кэмгэ охчут эдьиийим Кристина Устинова (Тимофеева) аан дойду Куубагар кыайан кэлбитэ, онно даҕаны улахан күрэхтэһиигэ ситиһиленэн кэллэ диэн, бу санаатахха, долобуйбутугар соччо обустарбакка хаалбыппыт. Оҕо буоламыт эбитэ дуу. Оонньууларга микс уонна хамаанданан ыппатабым, биирдиилээн ытыга эрэ күрэхтэспитим. Ыстаартабайынан квалификацияны эмиэ көрбүттэрэ, онно туһунан кыайылаабы таһаарбыттара – биир киһи икки мэтээли ылыан сөбө. Хайа баҕарар күрэхтэһиигэ курдук, “Азия оболоругар” долгуйбутум. “Юность” стадионҥа ыппыппыт. Аны бу кэмгэ айылҕа баһаара туран, оонньууну тохтото сыспыттара: киһи хараҕа аһыйар буруота этэ, сыалбыт нэһиэлэ көстөрө. Финал чизэппэригэр Читаттан сылдыар, Арасыйыа сүүмэрдэммит хамаандатын чилиэнэ, дойду чөмпүйүнэ Туяна Дашидоржиеваны соһуччу кыайаммын, “шок” онгорбутум, сөбүү-махтайы буолбуппун. (2016 с. Рио-де-Жанейро Олимпиадатыгар хамаанданан ытыга үрүҥ көмүс мэтээли ылбыта). Салгыы финал аҥаарыгар Башкирия охчутугар хотторон хаалбытым, ол кыһым түмүккэ бастаабыта. Оттон боруонса мэтээли Малайзия дуу, Индонезия дуу спортсменны кытта билдэспиппим, өйдүүрбүнэн, хиджабтаах этэ. Онно эрэ мэтээл туһугар ытан эрэбин өйдөөбүтүм. Охпун күүһүрдэн биэрбиттэрэ, иннэ ғынан былыты кыһыыр наада суох этэ (күлэр). Наҕараадалааһыны киэһэ Ленин болуоссатыгар ыппыттара. Мэтээлбит наһаа үчүгэй хахтаах, “тос” курдук ыйааһыннаах улахан этэ. Наһаа астыммытым, үөрбүтүм! “Ман-нык курдук үчүгэй мэтээллэри ылыахха сөп эбит дии” диэн азартыйан хаалбытым. Дьон “эдьиийин Кристина курдук буол” диэн эбэрдэлээбиттэрэ. Кристина 2008 сыллаабы Оонньууга боруонса мэтээли ылбыта, онтон кынаттанан, Лондон Олимпиадатыгар тийдэбэ дии. Мин спортивной олохпор “Азия оболоро” эмиэ олус улахан суолталаах. Идэтиэн дыарыктанан, Дьобуруопа куубагыттан уонна аан дойдуга бастыры иһин күрэхтэһииттэн сөботохтуу, хамаанданан ытыга иккилии мэтээллэрдээхпин.

“Азия оболоро” оонньууларга аангыһыа тылын үчүгэйдик билбэт буоламыт, атын дойду спортсменнарынын соччо кэспэтэхпит. Арай күрэхтэһии бүтэрин сабана пуормаларбытын атастаспыппыт. Миэхэ Монголия кыһын таһаа баар. Атын хамаанда оболорунуун хардарытаары значоктары ылсыбыппыт, бэрсипиппит. Наҕараадаларым, сүбэниирдэrim, бейджигим Бэрдигэстээххэ дьонум дьыэлэригэр хараллан тураллар.

Мин билигин М.Н. Донская аатынан инбэлииттэри чөллөрүгэр түһэрэр өрөспүүбүлүкэтээги интэринээт техникумҥа инструктор-мэтэдыиспин. ЛФК-ба уонна обунан ытыгыга оболору эрчийэбин. Эрдэ инбэнтээр ылынан баран, исписэлиис суох буолан, ох саалара таах сыппыттар этэ. Ону сөргүтэн, бу биир үөрэх дьылын түмүктээтибит, оболор олус интэриэһиргииллэр. Бэйэм кыра тохтобул кээнэ бу сааскытан дыарыкпар киридим. Бу нэдиэлэбэ өрөспүүбүлүкэ чөмпүйэнээтигэр кыттыам. Мантан сайын “Азия оболоро” кэмтитиэтигэр оонньуу ылуускниктарын иилир-сабалыыр тэрээһингэ үлэлэниэхтээхпин. Олимпиада призёра Туяна Дашидоржиева кэлэрин билэбин. Күрэхтэһиини көрбүт киһи диэн баҕалаахпын.

Максим Татаринов хаккыайга Эмиэрикэ бастыг академиятыттан ыгырыы тутта

Эмиэрикэ Массачусетс штатыгар баар Atlantic Coast Academy (ACA) диэн хаккыай академията официальной саайтыгар 4 талааннаах эдэр спортсмены кытта хантараак түһэрсибитин туһунан сонун таһаарбыт. Ол иһигэр Саха сиригэр төрүттээх 16 саастаах Максим Татаринов хамаандаба кирибит. «Максим эдэрдэргэ Арасыйыа сүүмэрдэммит хамаандатын уопуттаах оонньооччута. Утарсааччыларбытыгар тустаах мэхэи онгоруо уонна көмүскүүр позицияга бэйэтин үчүгэйдик көрдөрүү» диэн суруллубут. Онон докумуон, виза этэнгэ буоллабына, аны күһүнгүттэн саха уола акыйааны унуордаан, АХШ биир бастыг академиятыгар хаккыайды барыаба.

Максим бастакы хардыыларын абата бу курдук кэпсиир.

Анатолий Татаринов, абата:

– Максим “Эллэй Боотур” муус дыбарыаһыгар хаккыай сизэксийэтигэр 3,5 сааһыгар кирибит. Биһиги, төрөппүттэрэ, хаккыай диэнэн отой ыраах дьон буоллахпыт. Эбэлээх эһэтэ туруорсубуттара, икки сыл эбэтэ таспыта. Владимир Хисамутдиновка нэдиэлэбэ 3–4 дьарыктаналлар этэ. Ирдэбил кытаанах: хойутаабаккын, дьарыгы көтүппэккин. Оччолорго Максим соботох саха этэ. 5 саастарыгар хамаанда туруорбуттара. Онтон эһилигэр “Сочи” улахан турнирга Дьокуускайтан уонна Нерюнгритаан биир хамаанданы сүүмэрдиибит” диэн, Нерюнгрига оонньоу бардыбыт. Биһиэхэ, арааһа, бастакы интэриэспит онно үөскээбитэ быһылааба, ол иннинэ соччо наадыбат этибит. Күрэхтэһии түмүгүнэн Максим Саха сиригэр хамаандатыгар кириэн, бастыг көмүскээччи буолбута. Социга улахан арыанаба оонньоон, онтон ыла күрэхтэһии бөбөтүн кэрийбиппит. Уолбут санаата кынаттанан, матч аайы аһыллан испитэ. Алын кылаастарга Дьокуускай 2-с №-дээх оскуолатыгар туйгунук үөрэммитэ.

1-кы кылааска сырыттабына Сибииргэ оонньообут Никита Дружинин диэн эдэр тириэньэр кэлбитэ. Сайын Новосибирскай таһыгар Бердскэйгэ сборга илдьэ барбыта. Ити 4-с кылааһы бүтэрбит кэммит этэ. Ол кэннэ Новокузнецкай “Металлург” диэн биллэр хамаандаба 3 уолу талар буоллулар. 3 дуу, 4 дуу обону ылбыттара. Дьокуускайга кэлэн баран, анараа дьоммут “уолаттар кыралара бэрт” диэн, бары аккаастанан кэбиспиттэрэ. “Металлурга” оонньообут иккис тириэньэр-

бит Владимир Цыкунов оччолорго саҥа кэлбитэ, “бачча “шанс” кэлбитигэр баран, боруобаланан көрүг. Манна хааллаххытына – ырааппаккыт” диэн сүбэлээбитэ. Максимтан “хайыбытыт, соботобун барыан дуо?” диэн ыйытабын, киһим “барабын” диэн баран сытар. Уолбутун итэбэйбиппит. Ол курдук бэйэтэ быһаарынан, Новокузнецкайга тийбиппит. Биир куорат иһигэр хас да үчүгэй хамаанда баар, олортон саамы таһаарылаахтара – “Металлург”. Бары онно кириэ сатыллар. 5 миэстэбэ Сибиир уокуругуттан 54 оҕо кэлбит этэ. 10-тан тахса күн дьарыктаммыттара. Кыра уолаттарга күрэс күүстээх. Арай балаһан ыйын 12 күнүгэр эрийдилэр: “Саҥа дьылга диэри уолгутун көрөбүт, эбиллэбэтэххитинэ, докумуоннаргытын ылан, дьизэлигит. Интэринээккэ миэстэ көрбөппүт, олорор сиргитин бэйэбит булунабыт”, – диэтилэр. Максим “барабын да барабын” диир. Тириэньэрдэрбит эмиз “итиччэ ыгырыллан баран, барабыт буоллаба” диэн, ийэтэ, эбэ-

тэ, мин буолан учаратынан солбуйса сылдьан, уолбутун кытта Кузбаска олорустубут. Антах таһымнара быдан үрдүк буоллаба – Максим хамаандаба бүтэһик сылдьыбыта. “Олохтоох уолаттартан биир төбө үрдүк буолуоххун наада” диэн күөртээн биэрэммит, уолбут дьарыгын күүскэ сабалаабыта. Олег Суздаленко диэн Арасыйыа үтүөлээх тириэньэригэр түбэспитэ. Саҥа дьыл кэннэ хантараак түһэрсибиттэрэ. Ол курдук 8-с кылааска диэри Новокузнецкайга сырытта. Сибиир уокуругун сүүмэрдэммит хамаандатыгар “Металлурган” үс уолу ылбыттара. Онно хапсан, кыһыны быһа оонньообута. Челябинскайга улахан күрэхтэһиигэ кылаабынай тириэньэр Максимы бэлиэти көрөн, Новосибирскайга “Сибирь” хамаандаба ыгырыта. Улаханлык толкуйдаабакка сөбүлэспиппит. Онно тийэн, бастакы биэс иһигэр кирибитэ, Сибиир уокуругун бастыг көмүскээччитэ буолбута. Дьыл бүтэһигэр уокуруктар Москубага түмсэн оонньооллар. “Сибирь” онно Москуба хамаандатын кыайыта. Былырын саас аны Москубаттан “Витязь” кылаабынай тириэньэр Борис Самусик эрийэн, “Макс ыстатыстыката үчүгэй, кулуупка көрөбүт” диэтэ. Киин куоракка мээне ыгырытаттар – соһуйан хааллыбыт. “Витязь” үчүгэй, күүстээх хамаанда, Арасыйыа сүүмэрдэммит саастабын уолаттара бааллар. Онтон уларыыты-тэлэрийи буолан, “Балашиха” көһөрбүттэрэ. Макс быйылгы дьылын этэнгэ түмүктээтэ. 16 матчка кытынна. Скауттар диэннэр бааллар, “А” бөлөххө оонньоур үчүгэй уолаттары Эмиэрикэбэ көрөллөр. Бу сааскыттан кыра-кырааан кэпсэти сабаламмыта. Онно эмиз улахан куонкурс. Москубаттан 3 уолу ылаллар: быра-таар, атакаһыт, көмүскээччи. Atlantic Coast Academy официальной саайтыгар кимнээби кытта хантараакка баттаспытын таһаарбыт, онон атырдьах ыйыгар барыахтаах. Максим билигин ОГЭ туттара сылдьар. Аангылыа тылынан куурустарга үөрэнэн, холкутук быһаарсар. Обобут саамы улахан фанаттарынан хос эбэлэрэ, эбэлэрэ, эдьийдэрэ буолаллар. Эбэбит Любовь Борисовна биир да оонньоуну көтүппэт, быһа эпиирдэри көрөр. Бастакы хардыыларын кини онгорустаба дии.

“Эллэй Боотур” хаккыайга иитиллээччилэрэ Артем Подшвендялов, Алексей Сорочан, Юрий Добронравов – Эмиэрикэ, Канада хамаандаларыгар, оттон Андрей Кузьменко НХЛ-га оонньообуттара. Ол эрэри Максим Татаринов сахалартан бастакынан акыйаан таһыгар кыттар кыахтанна. Atlantic Coast Academy спортсменнара биир дьылга дойду чөмпүйэнээттэригэр 70-тан тахса оонньоуга кытталлар, сылга уонча улахан турнирга оонньооллар.

Талааннаах уолбутугар, Максимга, ситиһини бабарыабын!

“Дыгын оонньоолура-2024”

“Дыгын оонньоолура” финала быйыл икки күн устата Кымыс түһүлгэтигэр ытыллыа.

Бу иннинэ бастакы күн кири-сиилэрэ: “Үс төгүл үс”, тутум эргир, мас тардыһыы 6-с №-дээх былаһааккаба ытыллааччы, иккис күн обунан ытыы, сүүрүү, хапсабай, сымара тааһы көтөбүү – Кымыс киин түһүлгэтигэр. Онон саха төрүт оонньоутун тэрийиигэ уларыыты кириэн, икки күн тура тэбинэн, дьон-сэргэ үрүг тунал ыһах биир саамы күүтүүлээх күрэхтэһиитин кизг-куон элбэх олбохтоох түһүлгэбэ астына-дуоһуйа көрүүбэ. Чахчыта да, 6-с былаһааккаба көрөөччү баппакка, түһүлгэ иһигэр кириэн, симсэ олорооччулар. Тэрийээччилэр ону учуоттаахтара.

Боотурдар бу сыл устата үс түһүмэбинэн 12 путевканы тыҥаһыннаах кирисиигэ былдыспыттара. Аны сайын Туймаада ыһаабыр Үс Хатын маанылаах сиригэр мунутуур кыайылаах

үрдүк аатын иһин Дьулустан Ноговицын (Горнай), Артем Дьяконов (Кэбээйи), Айсен Ботуев (Үөһээ Бүлүү), Яков Дмитриев (Кэбээйи), Борис Сдвижков (Амма), Алексей Соколов (Сунтаар), Николай Обоев (Ньурба), Павел Дружянов (Чурапчы), Алексей Уваровский (Кэбээйи), Николай Матананов (Таатта), Тимофей Большаков (Сунтаар), Владимир Шологонов (Үөһээ Бүлүү) кирисиихтэрэ.

Былырын Туймаада ыһаабыр икки күн иһигэр 235 тыһыынча киһи ыалдытытабыт. Быйыл сайын “Азия оболоро” успуорт оонньоолура кыттылаахтара саамаан сайыны уруйдуу-ай-халлы бэлиэтиир үрүг тунах ыһахпытын кэлэн көрүүхтэрэ-истиэхтэрэ, култуурабытын кытта ыкса билсиэхтэрэ.

Элеонора Христофорова Канадаба кыайыта

Тас дойдуга саха оболоро кыттыларын салгыыр буоллаха, художественной гимнастикага Канада чөмпүйэнээтигэр Элеонора Христофорова сөбүмэр кыайыны ситистэ!

Гимнастка 2012–2014 сс. төрүүх кыргыттарга үс кыһыл көмүс, биир үрүг көмүс мэтээли ылла. Бырагыраамаларын барытын “ыраастык” толорон, 30 кыттааччыны кэннигэр хаалларда.

Христофоровтар Томпо улуунун Кириэс Халдыайытыттан төрүттээхтэр. Элеонора ийэтэ Туйааралыын хас да сыллаабыта Канадаба көспүттэрэ. Художественнай гимнастиканан Дьокуускайга «Бриллианты Якутии» кулуупка дьарыктаммыта.

Кырачаан үгкүүһүттэрбит ситиһиилэрэ

Оттон спортивнай үгкүү успуордугар Санкт-Петербурга ытыллыбыт чөмпүйэнээккэ «Санрайз» кулууп эдэркээн кыттааччылар Саяна Тагаймуродова уонна Михаил Алексеев бастакы миэстэни ыллылар. Екатерина Байрактарь, Туйаара Борисова уонна Мария Алексеева бириистээх миэстэбэ тигистилэр.

«May Dance nomination 2024» аһаҥас чөмпүйэнээккэ оболорбут эмиз ситиһиилэннэр. Екатерина Байрактарь, Туйаара Борисова, паараларга Полина Михайлова уонна Максимilian Алексеев бэйэлэрин саастарыгар кыайылаах табыстылар, призер буолулар. Тириэньэрдэрэ Юрий Алексеев «Санрайз» кулу-

уп аччыгыг бөлөбө бэркэ кытынна, хас биирдии айан, турнир, дойду бастыг спортсменнарын кытта күрэхтэһии улахан уопуту биэрэр. “Оболор бэйэлэрин кыахтарынан кытыннылар, маастарыстыбаларын үрдэттилэр” диэн Юрий Алексеев иһитиннэрэр.

Балаһалары Айаана ЛАРИОНОВА бэлэмнээтэ.

Иччилээх үүтээн уонна соргулаах Дьөһөгөйүм

Томтобор диэн сылгы базатыгар сылгыһыттырым. Оччолорго 19 саастаахпын.

Күһүн сэбирдэх түһүүтэ сылгыларбын көрө таарыччы кустан күөстэниэм диэн, элбэх өйүөтэ-ыһыга суох, сүүһүгэр туоһахталаах, хара элэмэс, икки кэлин атаба эмчиирэлэ-эх, ыһахтарга туйахтаабы иннигэр түһөрбэтэх, Дьяангыттан тардылаах, үһүн моойдоох Чолбонноох диэн 5 саастаах сонобоспун миинэн бардым.

Хаамтаран ба-тыгыратан иһэбин. Тула өттүбүн, көмүстүө саһарбыт айылҕаны болбойон одуулаһабын. Абыай чырымай олороругар түбөһэн ытаммын, мин саба дьоллоох киһи суох. Ол курдук хас да атыырым үөрүн көрдүм. Биир Жемчуг диэн атыырым көстүбэтэ. Көрдүү сатаан, сыра-сылба быһынна. Харангаба ылларан, ардахха дэлби баттатан тонгуу-хатыы буолла. Инним диэки мээһэ хаамтаран иһэммин, үүтээнгэ кэтиллэ түстүм. Киирэн уот

оттон, тагас куурдунар санаалаах үүтээн ортотугар биирдэ баар буола түстүм. Үүтээн иһин сыныһан көрбүтүм: ким эрэ баарын курдук ып-ыраас, хомуллабас, барыта тып-тап

курдук эбит. Атым, кулгаабын чөрбөнгөтөн көрө-истэ, таныытын тардырбата турар, дык-дыах туттар. Ынгырын устан уоскутум. Чаанньыкка чэй оргутунан, солугарга чыр-

кымай буһаран үссэнэ түһээт, тагаспын куурда ууран, сыла-аска тартаран, утуйан хааллым.

Бастакы түүн этэнгэ ааста. Сарсыарда уһуктубутум – ардах сэллээбэтэх. Онон иккис күммүн үүтээнгэ эмиэ хааллым. Киһэнэн тобо эрэ сэрэхэдийиэх, барыах-кэлиэх санаам кэллэ. Миигиттэн ураты өссө киһи баарын курдук, этим тымныйталаан ылар, көхсүм харабын ким эрэ одуулуурга дылы. “Сэрэммитим ордук” диэн, аппын тутан ынгырдаан, тагаспын барытын таһан хонорго быһаарынным.

Арай утуйа сытта-пына, түүн ортото эһэм обонньор Лэгийн түүлбэр киирэн: “Ноххо, алдьархай аанһаан, киһи дуу, киһи дуу буолар кэмим кэллэ, атын күүтэр”, – диэтин кытары, ким эрэ ойобоско анньыбы-тыны, олоро биэрдим. Атым өрө холоруктуур, таныытын тыаһа тап-тардырбас, иччилэ-эхтик ингэрсийэр, тэбиэлээн куйуһталыыр. Өй-мэйдээх тулуйбат араллаана! Үүтээним иһигэр сытыйбыт сыт тунуйда. Куйахам күүрдэ, өттүкпэр сыл-дьар сахам быһабын туттан

көрдүм. Илим-атабым ыра-ан, бааллыбыт киһи курдук-пун. Туох баар күүспүн түмэн, тахсар аан диэки ойдум. Өлө куттанан, ынгырдаах бэлэм турар аппаратанан тийиэн, хатыһын быатын быһа баттаан, ат арбаһыгар хатана түстүм. Ону эрэ күүппүт Дьөһөгөй оҕото барахсан, икки кэлин атабар өрө хороёо түһээт, салгыны илин атахтарынан табыйан ба-тыгырата-батыгырата, туора-маары туохтан эрэ аһарардыы ойуталыыр. Онтон, дьэ, төһө кыаба баарынан иннин хоту түһүнэн кэбистэ.

Ону кытта кэннибэр туох эрэ экирэтэн, олорсон иһэрин сэрэйдим. Көрбүтүм, добоор, бүлүүһэ саба улахан харах-таах, үһүн атахтаах-илиилээх киһилии моһуоннаах туох эрэ хара бэдик кыыл курдук эки-рэтэн иһэр эбит. Дьөһөгөйбөр сыстыахпынан сыстан “кытаат, добоочуок, иннигэр түһэrimэ” диэн кулгаабар сипсийэ оло-робун. Атым өйдөөбүт курдук, кулгаабын чөрбөнгөтөт, тэти-мин өссө эбэн биэрдэ. Атым ку-туруга салгынгна субуллан оло-ро! Хаптайыабынан хаптайан, ууну-хаары ортотунан мохсуо мастыы күүскэ уунангалаан, иннин хоту ойон иһэр! Кэн-нибиттэн экирэтэн иһээччи тыаһа хааллар хаалан истэ. Чо-чумча буолаат, дорбоонноохтук кыланар саҥа иһилиннэ: “Дьэ, бөбө онгоһуулаах уол оҕото эбикин, соргулаах Айыы оҕото ат мингэлээх буолан ситтэр-

бэтин, сиэм-аһым диэбитим да куоттардахпы-ын, абаккам да эбит, мүчүү туттаһын!” – диэн эр киһи саҥата чуолкай иһиллэн ааста.

Ол кэннэ хайдах дьыэбэр тийибиппин өйдөөбөппүн. Өйөөн-убаан киллэрэн эрэл-лэрин үдүк-бадык өйдүүбүн. Чолбонноох бэйэтэ дьыэтин булан аҕалбыт этэ. Нэдиэлэ устата түүл-бит курдук сытан, ый кэринэ саҥабыттан матан, өйбүнэн чуут булкулла сыһан өрүттүбүтүм. “Өбүгэлэр, чаччы да, көрө-истэ сытар буолаллар эбит”, – диэн дьингнээхтик итэҕэйбитим.

Атым Чолбонноох маска диригинник оһоллонон, хаа-на баран 12 сааһыгар суох буолбута. Олус истинник, иһирэхтик, ахтан санаан ылабын атым барахсаны... Кини баар буолан, баччаба тийидэим. Хаһаайыныгар бэриниилээх үтө сылгы, хор, оннук буолар. Көмүс унуобун сири дириг гына хаһаммын, онно таһаһынан суулааммын, хаптаһынынан уйа онгороммун кистээбитим. Сылун аайы кэриэстээн тахса сылдьабын.

Дьааҥы сылгытын сүрдээбин убаастыбын, сыаналыыбын, кинилэри көрдөхпүнэ, уйдаһыан ылабын. Онно бааллар, дьэ, чыыстай хааннаах саха кыахтаах сүүрүк аттара.

Сылгыһыт.

Ампаарга

Тус бэйэм абааһы, иччи диэни олох итэҕэйбэт этим. Оҕо эрдэхтэн иитиит

да оннук этэ. Ол санаабын биир түгэн тосту улары-тан турар. Онтон бэттэх

абааһы, атын күүс баар диэн итэҕэйэр буолбутум. Быһата, ол манньк буолбута.

Арай биир күн төрдүө буо-лан моонньооннуу бардыбыт. Эдэр дьон саҥабыт-ингэбит, айдааммыт - куйдааммыт туох да сүрдээх. Ол курдук ньамалаһан, син үргээтэбэ буолан, дьыэбитигэр төннөн истибит. Төннөр суолбутугар арыый да халыйан, балай да сэнэх ампаардаах өтөххө кэлэн сынһана олордубут. Бу ампа-ар дьыэни урут да көрөр эти-бит, бөһүөлэктэн соччо ырааба суох сиргэ турара. Ол эрэри иһигэр кириэхтээбэр өнгөйөн да көрбүт суоҕа. “Көрүөбүн” диэн буолла. Иһигэр кири-биппит – киһи сэргиирэ туох кэлиэй. Ампаар ампаар курдук. Хата, сөрүүнэ туох да ааттаах. Онно олорон, бэйэ-бэйэбитин куттастаба буолан айдаарды-быт ахан. Ол кэннэ дьыэлээ-тибит.

Арай дьыэбэр тийиэн көрбүтүм – былаатым суох.

Бэйэм былаатым эбитэ буол-лар, соччо көрдөөн сүпсүгүрүөм суоҕа эбитэ ини, онтум миэһэ миэһин курдук, эбэм эмээхсин туохтаабар да харыһыар бы-лаатын кэс тыл биэрэр кэриэтэ ааттаһан, көрдөһөн уларсыбы-тым. Хайыахпыны, сылайбыт киһи сүрбэлдээтэрбин да, көрдүү ойдобум дии. Арааһа, өтөххө хаалларбыт буолу-охтаахпын диэн, быһа онно сүүрдүм. Тийиээт, онон-ма-нан көрдөөтүм да булбатым. Ампаарга кириэхчэ атыл-лаан иһэн, иһирдье туох эрэ тыаһырыттан тохтуу биэрдим. Арай көрдөхпүнэ, биир хайа эрэ эмээхсин тугу эрэ букунай-ар да букунайар. Миэхэ кэн-нинэн буолан сирэйэ көстүбэт. Мин туох эрэ диэн ыйытан саҥа таһаардым быһылаах. Ол күтүрүм эмискэ эргиллэ биэрбитигэр көрбүтүм, добоор, киһиттэн ураты атын харамай турар эбит ээ! Хараба үүт-үкчү куоска киэнин курдук. Тохтоло суох бабыгырыыр, ырдыгы-

ныыр курдук тыас таһаарарын быһыгар үс муннуктуну кы-рыылаах тиистэрэ килэһэллэр. Мин сүһүөхпүн уйуттубакка тобуткуу түстүм. Ол харамайым устар кэриэтэ сыйыллан, аттыбынан ааһан, таһырдыа тахсан барда. Эчи, сыта-сы-мара куһаҕанын! Төрөөн ба-ран оннук куһаҕан сыты ыла иликпин. Онтон туран дьыэ-бэр хайдах тийибиппин адьас өйдөөбөппүн. Кыһыта баар – кэлин былааппын үрүсээгим сизбиттэн булан ылбытым. Туох абааһыта миигин куттаан өлөрө сыспытын олох билбэп-пин. Ампаар дьыэ олохтообо эбитэ дуу, ааһан иһэр абааһы эбитэ дуу?

Арай бири өйдөөбүтүм: иччитэх сиргэ мэнээк айдаарар сэттээх-сэмэлээх буоларын. Биһигиттэн ураты эйгэ диэн баар буолар эбит.

**Б. МАХСЫМАП,
Сунтаар, Кутана.**

Сир былдьаһыыта

Сайын от кэмэ саҕаланан, биир ыал бугул бөбөнү туруоран, асты-на аҕай сылдыһыттар.

Арай биир куйаас күн от харбыы сырыттаһарына, ыал-лы сытар сайылык диэкиттэн улахан бабайы холорук иһэр эбит. Бары хаһы-ыһы буо-лан, ыһылла-ыһылла куюппут-тар. Мунһан сордоммут отто-рун биирдэ ытйан ылан, алаас ортотугар турар күөлгэ илдэһ-ыһан кэбиспит. Онтон өйдөөн көрбүттэрэ: холорук ортотугар

ким эрэ эргийэ-эргийэ сүүрэ аҕай сыдыар эбит. Улахан толкуйдуу барбакка, аҕалара саха быһабынан быраҕан са-айбыт, ону кытта холоруктара сүтэн хаалбыт.

Санаалара түһэн, дэриэ-бинэбэ хоно кирибиттэр. Тийиэн, ыаллыы ходуһалаах ыаллар эбэлэрэ, “өлбүт үһү” диэни истибиттэр. Быһахха дэнгэммит. Холорук буолан, сирин былдьаһа кэлэн ба-ран кыайтарбыт. Уруккута ол ходуһа кинилэр сирдэрэ үһү.

Хара дьахтар

Бу түбэлтэ Эдьигээн Булуһугар буолбута. Биир түүн оскуоланы саҥа үөрэнэн бүтэрбит оболор мойуопкалыы тахсыбыттар. Ол сылдьан, мотуорканан хатааһылы барбыттар уон-на бары ууга түспүттэр. Биир эрэ кыыстара быһаммыт.

Ол кэнниттэн хас да сыл ааспыт. Кыыс номнуо бэйэтэ кыра оҕолоох ыал ийэтэ эбит. Биир үтүө күн оҕото ооньуу баран баран, сүтэн хаалбыт. Ийэ куттааммыт, оҕото ханна да суох эбит. Онтон, дьэ, ай-даан тардыллан, дэриэбинэ

олохтооҕо барыта ол обону көрдүү тахсыбыттар.

Арай биир киһи: “Сарсыар-да эн кыыскын көрбүтүм, хайа эрэ хара киһини кытта тыа диэ-ки барбыттара”, – диэбит. Кини эппитин курдук, тыаба барбыт-тар. Ол ойуурга улахан да киһи кыайан хаампат сирэ эбит. Тыа икки аҥы арахсар эбит. Тыа икки ардыгар кыра дириг уула-ах күөл баар үһү. Бары: “Хайдах даҕаны оҕо кыайан туораабат”, – диэн төһүүххэ дэспиттэр. Дьахтар уолуһан хаалбыт: “Син биир обобун булуом”, – диир. Инньэ гынан, күөллэрин туо-

раан, кыратык хаама түһээт, кыыстара бу олорорун булан ылбыттар. Үөрүү-көтүү бөбөтүн түһэрибиттэр. Ийэ оҕотун сыл-лаа да сыллаа буолбут. Дьэ, уоскуйан, оболоруттан хайдах манна кэлбитин, күөлү хай-дах туораабытын ыйыппытта-рыгар кыыстара: “Мин хара былаачыйалаах, хара улахан бэргэһэлээх атаба суох чүөчэни кытта кэлбитим. Онтон күөл үрдүнэн хааман туораабып-пыт”, – диэн кэпсээн соһуппунт.

Киһи соһуйуох, кыыста-рын таһаһа отой да илийбэ-тэх. Ол тыа аттыгар былыргы үйэтинээби киһи унуохтара бааллар эбит.

Иккитэ тыатаабыга түбэһии

Чокуур Уйбааны кытта Кылаан Уоһук ыраах тыаба Ампаардаах эргин бултуу сылдьан эһэ арбабар түбэспиттэр. Кыһынҥы күн кылгас. Түөртүүр ааһыта туут хайыһарынан кыыл этин сүгэн иһэн ыы муннуларынан түбэспиттэр. Үүтээннэригэр төннүөхтэрин икки ыттара арбах дьөлөбөһүнэн иһирдэ киирэн, “ар-бур” бөбө буолбуттар. Биһиги дьоммут, сүгэхэрдэрин түһэрэ охсон, туукка сааларын харбаммыттар. Иттэр бокуой биэрбэккэ, эһэлэрэ ыттардыын охсуһан “ар-бур” бөбөтө буолбут. Сааларын иттэ охсон, биирдиитэ ыппыттар. Онтулара хомурбанын уонна өттүгүн таптаран баран, ыттартан тэйэн дьонго түспүт.

Чокуур Уйбаан эһэ түөһүгэр сыстан сылдьан, быһычатынан кэйгэллээр. Ону кэнниттэн Кылаан Уоһук чохороон сүгэнэн эһэлэрин кэтэбин чээллээбит. Сааларын иккиһин иттэр бокуой биэрбэккэ, хойобуун эһэ тайба маһа үмүрүйүүр диэри

хаһыыны таһааран баран, Чокуурга түһэригэр Уоһугу санныга дайбаан ааспыта хомурбана тахсыбыт. Ол да буоллар аҥаар илиитинэн чохороон сүгэнэн эһэ кэтэбин чээллиир. Дьэ, тулуур ээ! Кыахтаах, тэтиэнэх буолан, ол бааһырбыт кырдыабастан тыыннаах ордон тураллар.

Ол онно эһэлэрин арбабар хоһон, Уоһук хомурбанын киллэрэн хоммуттар. Чокуур Уйбаан, дэгиттэр киһи, быраата Уоһугу сиргэ өрүһүйэн турар. Уоһук сэриигэ баран сураба суох сүппүтэ. Кылаанап Уоһук диэн аата суруллан турар. Чокуур Уйбаан – сири-сибири бараабыт киһи. Ааттаах

олонхоһут, тойуксут. Устар ууну сомоболуур тыллаах. Иккиэн ини-биилэр. Боһомолор сыдыаннара. Төрдүлэрэ Акыыдалар.

Иккис эһэсэ түбэһии. Чокууру кытта Чыппа Өлөксөй диэн эмиэ ааттаах тыаһыт, сырыылаах, бэйэтин кыанар киһи. Куоначчаан Андындатын киһитэ. Иккиэн тыалы сылдьан, Хапчаан сиһигэр эһэ арбабар түбэспиттэр. Түүлээхтэрин кэтит сыһаахтаах талах салааскаба соһоллоро. Туох баар астарын, балааккаларын, оһохторун – барытын тийээн баран, сыбарыйан иһэллэр. Эһэлэрин арбабыттан ыраатан, хаһа сири булан хоммуттар. Сир дьоно наһаа балааккаларын туруоран, сааларын-сэптэрин көрүнөн бэлэмнэммиттэр. Түүн утуяа сыттахтарына, эмиэ ыттара күөртээн-кыһырдан, эһэлэрин таһааран кэбиспиттэр эбит. Бүөмэ быстан эгин тийибиттэрэ – ыттардыын охсуһа-охсуһа барбыт. Аарыма эһэ суолун көрөн, Чокуурдаах Чыппа салла санаабыттар. “Син биир ыттарбыт эргитэн аҕалаллар” диэн, бэ-

лэм сылдьарга сөбүлэспиттэр. Балааккаларыгар төннүбүттэрэ – онно дуолан киирсии буола турар эбит. Ону маһынан хахаланан, үөмөн киирэн ытыалаабыттарыгар эһэлэрэ охтубут. “Өллө!” диэн киирэн истэхтэринэ, эһэлэрэ туран, кинилэргэ саба түспүт. Чыппаны баппабайынан өңүс баска саайбытыгар сонно дейөн сууллубут. Хата, Чокуур куругар баар чохороонунан эһэ түстэбин аайы хонгорууга саайа сылдьыбыт. Ону кэлин көрбүттэрэ – хонгоруута олох мэйии курдук илдьиритэ охсуллан хаалбыт үһү. Чыппа өйдөнөн туран кэлбит уонна үөл тоһобонон мииннэртээбит. Инньэ ғынан эһэлэрин икки өттүттэн үөс баһааска биэрбэккэ охторбуттар.

Ол эһэ үөһэ иккис хос ытарбалаах эбит. Онук үөстээх дэҥнэ баар буолар үһү. Ол ытарба үөс бэртээхэй эмп буолар эбит. Чыппа өңүс баска оҕустарбытыттан аһаабыран, аһыах сүл буолан баран өлбүт. Чокуур кэлин хаста да эһэни бултаабыт.

Баһылай Хорула.

Өлө сыспыппар харысхалым быһаабыта

Саас кустуу сылдьан Өрүс арыытыгар киирдибит. Хас да күн хоммуттук кэннэ, күөллэри кэрийэн син бултуйдубут. Сылалыы-элэйи да барбыта.

Төһөнөн иһэн, өрүс салаатын мууһун үрдүнэн хааман, быһалы тахсарга сананмыбыт. Мин ортотун диэки чугаһаан истэхпинэ, муус хайа барар тыаһа иһилиннэ! Соһуччута бэрдиттэн илиибин атахпын быластаан, хамсаабакка умса түһэн сыттым. Табаарыспын эргиллэн көрбүтүм отучча мизэрэ курдук сиргэ хамсаабакка сытар. “Түргэнник төттөрү сыылыни!” – диэн хаһытаатым. Хамсаары ғыммыппар, сытар мууһум хайа барбыт сиригэр уу быычылаан табыста. Саабын, үрүсээкпин хаалларан, аргыый кэнним диэки сыылабын, хорсоохпун устубутум, тэлигириэйкэбин бырахпытым. Тула муус хайа барар тыаһа иһиллэр! Куттанан, илиим-атабым салыбыраан хамсаабытын, сүрүбүм тахсан барыахтыы күүскэ тэбэрин истэбин. Тымныы көлөһүн сүүспүттэн бычыгыраан табыста. Олобум бүтэһик мүнүтэлэрэ чугаһаабытын сэрэйэн, харахпыттан уу тахсыбытын илиибинэн туора соттобун. Кыратык инним диэки сыылабын, тизэр түһэн сытабын. Олох олоһор, тыыннаах сылдьар үчүгэин, дьол диэн тугун – өлүү уонна тыыннаах буолар ыккардыгар сылдьыбыт киһи эрэ өйдүүр

быһыылаах. Киһиэхэ бу олоххо дьоллоох буоларыгар кыра да наада! Күлүмүрдэс күннээх күөх халлаан, сылаас дьиз, таптыыр кэргэним күлэ-үөрэ сылдьара, дьоллоох оһолор...

Олобум саамай кэрэ кэмнэрэ харахпар көстөн ааспыта. Саҥа дьизэсэ киирбиппитин, кырачаан уол оһону илиибэр көтөхпүппүн санаам кэлбитим. Соробор итинник түгэннэри хойутаан сыналлыыр быһыылаахпыт. Өлөхпүнэ, таптыыр кэргэним ытырын, айманарын; кыра уол оһом тулайыах хаалан, көмүскүүр, сүбэлиир киһитэ суох эрэйи көрсөрүн – барытын санаатым. Буолар буолбутун кэннэ кэмсинэбит. Бу тыбыс-тымныы, инчэбэй муус үрдүгэр сытан элбэҥи санаатым. Бэйэм акаарыбар, сүрүбүлдьээн өрүс салаатын эргийэ барбакка, быһа тахсаары алдьархайга түбэспиппин. Ама, дьылбам кинигэтигэр “Бу манньк түгэнгэ

түбэһэн, эдэр сааһыгар олох суолуттан туораатын” диэн суруллубута буолуо дуо? Эбэтэр Айыылар тустарынан куһаҥаннык санарбытым иһин наһаастаатылар дуу? Ким көмөлөһүөй? Тугу ғынабыный? Сотору тымныы ууга түһэн, чачайан, эрэй бөбөтүн көрөн өлөрбүн саныырга ынырык. Суох! Тугу эрэ ғыннаахха сатанар, олох туһугар охсуһуохха наада...

Сизиппиттэн кэргэним биэрбит харысхалым ылан: “Үрүң Аар Тойон таһара, Үөһэ Айыылар, сэттэ Изйэхсит! Аһыыбын-харабын бырастыы ғынын! Кэргэммин, оһобун тулайыах хаалларыман! Көрдөһөбүн! Көмөлөһүн! Быһаһан!” Халлаан диэки икки илиибин өрө уунан улаханньк саҥа таһааран көрдөстүм уонна хараҥа былыттардаах сааскы халлааны одуулуубун. Дьэ, аан бастаан өйдөөн көрдүм, былыттар быыстарыгар араас хартыы-

налар, киһи сирэйэ, харахтара көстөрүн... “Киһиргэс, кэһэй!” диэбиттии, кыһыһыт харахтар үөһэттэн сүптү көрөр курдуктар.

Кустуу бараары, үрүсээкпэр ас укта турдахпына, кэргэним кырдыаһас ийэтэ: “Сизпкэ уктар харысхал баар – ону илдэ сырыт. Саха таһарата Үрүң Аар Тойон, сир иччилэрэ, Айыылар уруһуйдаммыттар. Дьон көмөлөһөр диэн кэпсиппэр”, – диэбитэ. Мин: “Урут итэбэлэ, харысхала суох олоһубуттук. Дьон олус көңүл баран, арааһынайы барытын сымыйанан туойаллар, суруйаллар. Таһараны да, иччини да итэҥэйбэппин. Биэстэ эстэр саһааахпын, айылбаба бэйэм таһара буоллабым”, – диэбитим уонна улаханньк күлэн саһыгыраабытым. Кэргэним кыһыһаран, харахтара кэҥии түспүттэрэ: “Дьон этэрин хаһан да истибэккин, бачча сааскар диэри “айылбаба, ойуурга сизри-туому тутуһан, сэрэнэн сырыт” диэн наар этэбин. Айыыларынан оонньоомо, улаханньк саһарыма!” – диэбитэ. “Чэ, оччого, эн бэлэбин курдук ылаахпын сөп”, – диэбитим уонна харысхалы сизпэр уктубутум.

Саха дьахтара барахсан баар буолан, дьиз иһэ сылаас, сырдык, куруук минньигэс ас сытынан дыргыйар. Кини сэри, сут кэмигэр муударай өйүнэн аһын-үөлүн кэмчилээн, оһолорун улаатыннардаба, олох

салһаннаба. Күүстээх санаалаах буолан, томороон тымныылаах кыһыны, өңүрүк куйаастаах сайыны тулуйан сырыттаба. Дьахталлар үксүлэрэ дьиктини, таһараны наһаа итэҥэйэллэр. Ийэ буолан сэрэйэр, сэрэтэр, биттэнэр дьобурдаахтар. Дьизэлэрин, оһолорун көмүскээн Айыылартан көрдөһөр, куһаҥан тыын киирбэтин диэн ааныгар салама, дэйбири ыйыыр. Эр киһи ыраах бултуу бардабына, кэлэрин кэтэһэн эрэйдэнэр, түүннэри утуйбат. Ону эр дьон өйдөөбөтүт, сыаналаабаппыт.

Аргыый төбөбүн өндөтөн доборбун көрөбүн. Биэрэккэ тахсыбыт эбит. Уһун мастары соһор, төттөрү-таары сүүрэкэлиир, тугу эрэ хаһытыыр. Инним диэки туох-баар күүспүн мунньан, түргэнник сыылан истэхпинэ, муус хайа барда. “Өлүһүм!” дии санаатым. Тыбыс-тымныы уу эппин хам тутта. Эмискэ атаһым сири булла, түөспэр диэри ууга турдум. Алларанан кумах барар эбит. Ол устун уһундук хааман биэрэккэ табыстым.

Киһим улаханньк куттанан, сирэйэ кубарыйбыт, миигин көрөн, үөрэн тугу эрэ сангаран багыгырыр, хараһын уугун соттор. Дьэ, дьиктитик быһааммыппын сөһөн, сизиппиттэн илийбит “харысхал” уруһуйу уураан-сыллаан, түөспэр сыһыары тутан, тобуктаан оһолон махтал тылларын эттим. Таһара, Айыылар баалларын итэҥэйдим, амарах дууһалаах, аһыныгас эбиттэрин өйдөөтүм.

Ылдьаа.

Эһэ булдун үгэстэрэ

Кырдыаһаһы булан баһан, доборбор кэлэн: “Бүгүн добор, дьэ, “ыалга” сырыттым, дьизэтин-уотун барытын бүдүүлээтим”, – диибин. Ити күн хомунан, кырдыаһас дьизэтин таһыгар 200–300 мизтэрэ ыраах сиргэ хоһон турабын. Сарсыарда туран кизэс бөһү баайан оһоробун. Ол бөһү баайаргар ыаһар тиискинэн түспэккин, наар илиигинэн эрэ баайабын. Билбэт дьонтуҥ кытта сылдьар буоллаххына, “өлөрөбүн”, “өһөрөбүн” эгин дьиз тыллалы туттубаккын, наар эйэлээх киһи курдук кэпсэтэбин, айдаарбаккын.

Бултуу бараары туран, бултуу барааччылар бары: “Наһаа да утуйуох санаам кэллэ”, – диэн нуктаабыта буолан ылабыт.

Быһата, кырдыаһас болһомтотун сыппатабыт, аралдьытабыт. Онтон тийэбит. Дьизэ аһаар тийээн табахтыыбыт, оһолон сынньанабыт. “Хоһоһо дорооболоһуон иннигэр, дьизэлээх киһи хайдах биллиэбэй?” – диэн аргыый аһай кэпсэтэбит. Хайдах киирэри сүбэлэһэн баран, бөһү түһэрэбит. Оччобуна ырдыгыныыр. Онуоха: “Хоһоһо дорооболоһуон иннинэ, эн дорооболоһуо суохтааххын. Көрсүө киһи буолабын”, – диэн бөһү түһэрбит кырдыаһас киһи сангарар. Уһун ураһас быстан, суллаан баран, бөһү ойбоһунан үргүлдүү киллэрэбин: “Чэ эрэ, ыччаттарын кэлэн турабыт, унуоххун туттараары көһүннэбин, онон ол-бу буолбакка, биһигини, ыалдьыттары кытта, үчүгэйдик дорооболос”, – диигин, ураһаһы

уган, түүтүн эрийэн бэйэбэр тардабын. Оччобуна ураһаһы кытта өлөрсө-өлөрсө тахсан кэлэр. Ол кэнниттэн бултугун.

Өскөтүн кырдыаһас мынаардабына, бары саабытын эһэбит. Иһирдэ быалыырга тылламыт киһи киирэр уонна быаны кырдыаһас моонньугар кэтэрдэр, оччобуна бары саба түһэн, тардан ылабыт. Уонна үргүлдүү соһон ылан: “Бу кээрээкэ омукар өбүгэбитин өлөрбүттэрин көмүс унуоһун көтөбөөрү, алтан унуоһун араҥастаары баран иһэбит”, – дииди, ытаспыт буола-буола, балааккабытыгар тийэ соһон аҕалабыт. Ол кэннэ иһин тыыраарыгар: “Кымырдаһас, ааһы сүүрдэ”, – дииди-дии сүлэбин. Сүлэн баран түөһүн түөмүстүүгүн. Онтон сүрэбин, тынгатын, мэйиитин

быспакка бииргэ ылабын. Ол кэнниттэн тынгатын аһаар уоптаран кэбихэбин: “Кэнэбэһин үйэ тухары ыччаттарын көрөр-истэр буоллаххына, сүрэхтээх тыҥан бэлэскэр кэлэн бүөлүү сытар буоллун. Ол курдук аһыныгас буол”, – диэн этиллэр.

Онтон кулгааһар икки мас ытарбаны баайан баран: “Өбүгэбин олус да үчүгэй ғына кизэргэтим”, – диигин. Ол ғынан баран тобугун аллараа өттүнэн маска мэйиитин араҥастыытын: “Биһиги эйигин куруук баһылы турууһубут”, – диигин. Ити уурааргар төбөтүн арбаа диэки хайыһыннарабын: “Кэлбит суолун кэринин, барбыт суолун малыйдын. Саха киһитигэр-сүөһүтүгэр хатааннаах санааны санаама. Халын хардаһын, суон дурдаһын далай иһиттэн, далгыра кутуруугуттан ылан бар”.

Былыргы абыычай быһыытынан улахан мүйэтин эттиргэр алдыаппаккын. Сүрэбин ылан хайытан, биирдии ньуоска хаа-

ны киһи барыта иһиэхтээх. Ол аата, кинини көрбүт киһи эрдээх сүрэхтээх буолуохтаах. Миэстэтигэр буһаран аһырыбытыгар: “Суор-тураах сизтэ”, – дииди суордуу, тураахтыы кылаанабын. Ол кэнниттэн көһнөрү аһаан барабын. Хонук сиргэ кэлэн, үс кырбас эти уокка биэрэ-биэрэ: “Хара тыа халын халбаана, хайгыа хабылык, орбонго уос, тизэр тэбэгэй, улуу дайды угулуйдун. Хоһор-хоһор дайдыгыттан хорой кылыһан хонуктан, үтэлэнэр-үтэлэнэр сиргэр үөгэс кылыһан үтэлэн, хара тыаһыттан хаһыра-хаһыра хабылаан ис, эбиттиир сиргэр эрдэбэс кылыһан эбиттии бар. Муустаах иһин мункулаатын, таастаах иһин танкыраатын, тимири иһин тинкирээтин, кэбэл дайдын кэдэрги тартын, улуу дайды угулуйдун, доом!” – диэн баран уурайабын.

**Г. ФЕДОТОВ,
“Муома фольклора”
кинигэттэн.**

Туох барыта төрүөттээх...

Туохха барытыгар тымыр-сыдыаан диэн баар. Холобур, Кынат Кирилэбис абатынан төрүттэрэ, Бүтэй диэн бултаах-балыктаах түөлбөсө, Бүлүү өрүс хангас кытылыгар, төрөөнууһаан, Уһуннар диэн ааттанан, холкуостааһын буолуор диэри ньир бааччы олорубуттар. Оттон ийэтинэн төрүттэрэ ол Бүтэйтэн балай эмэ ыраах, өрүс унга өттүгэр, Тэнгэ диэн сүрдээх линкинэс тииттэрдээх, эмиэ көтөр-сүүрэр сөбүлээн уйаланар сиригэр, сыһы мунгунан сөһүлээн байылыаттык олорубуттар.

Билигин ити хаһаангыта эрэ дьон-сэргэ, сылгы-сүөһү бэркэ тэнийэн сырыырбаабыт сирдэрэ сэттиэнэхсийэн, иччитэхсийэн турбуттара быданнаата. Били, утум эрэ, удыуор эрэ... Барыта умнулунна, туох да хаалбата, этэргэ дылы, былыргыны былыт сапта...

Дьылба Хаан ыйыыта итинник буоллаба, хайыыр да кыабын суох. Ол гынан баран көлүөнэ-көлүөнэ туохтан эрэ тирэх ылан, онто өйдөбүннүк бэлиэ буолан хаалара баар эбит. Кынат Кирилэбис, балача сааһырбалаабыт киһи, биридэ эмэ дьохумсуйан олонор тойонноотобуна, ити курдук буолан тахсар. Холобур, 60-с сыллар ортолоругар Дьокуускайга үнүбэрсит Кылаабынай куорпуһа тутулла турарын сөбөмахтайа көрбүттээгин өйдүүр. Абата, Учутал үнүстүүтүн “Таас реальнай” диэн ааттыыр дьиэлэригэр бүтэрбит, оччолорго алта уонча саастаах киһи: “Эһиэхэ ити Кылаабынай куорпус куорсун аннынан тахсар кэскиллээх кыһабыт буолуоба”, – диэбиттээх.

Кынат, оскуоланы бэрт эрийинэн бүтэрбит ыччат, үрдүк үөрэхтэнэр туһунан саараама санаабат этэ. Ол ээри аармыйаттан кэлэн, Дьоллоох Дьокуускай куоракка милиисийэли сылдьан, Кылаабынай куорпус таһынан элбэхтик сыбыытаабыта, эбиитин Сэргэлээх 13-с куорпуһугар олоор устудьуон кыргыттарга хонон да хаалыталыыра. Үчүгэйэ дэлэ этэ дуо! Онно этэ эбээт, Суойатын кытта тохтоло суох куккураһаллара, хоско ким да суобар унга-таала таптаһаллара. Имэннээх тапталтан арыый уоскуйа быһытыйдаһтарына, Суойата “устудьуон буолуохтаах киһи, күнгүн-дьылгын мээһэ ыта сылдыабын, эйигиттэн быдан мөлтөх билиилээх, эбиитин үөрэниэхтэрин төрүт бабарбат ыччаттар бааллар” диэн, абытаассыйа бөбөтүн ытара да, Кынат иккилээбинэн истибэт этэ. Түмүгэр кырасаабыс са кыһа “сыала-соруга суох киһини кытта сылдыартан туох да туһа тахсыа суох” диэтэбэ буолуо, бэйэтиттэн хас эмэ сыл аба, үрдүк үөрэхтээх эр бэрдигэр эргэ тахсыбыта уонна утуу-суубуу олоһон, дьыа хаһаайката буолбута.

Кынат, төһө да абакка санаатар, санаатын улаханник түһэрбэтэбэ: били, аармыйаттан кэлэригэр бөһүөлэгин оскулатыгар алын кылааска учууталлы сылдыбыт Кира Яковлевнаны көрсөн, хараба сырдаабыкка дылы буолбута. Кыһа кэтэхтэн үөрэнэн, саңарды үрдүк үөрэхтэммит, дойдутугар

учууталлыр эбит. Кылаабынай куорпус таһыгар хаартыскаба түспүттэрэ, ол кэнниттэн уол уопсай дьыэтигэр баар буолан хаалбыттар. Долгуйуу, өрүтэ тыыммахтаһы... Ол ээри Кынат эрдэ былааннаабыта тобо эрэ сатамматаба: уураһарын уураһан, бэл, оронго сытан баран, уостан хаалбыттар. Туохтан оннук табыллыбатаһарын эр бэрдэ билигин да билбэт, бабар, кыыс олус чымаадыстаабытыттан, саңарыллыа суоһу саңарбытыттан эбитэ буолуо. Ол иннинэ Кира эмиэ наар үрдүк үөрэхтэнэр наадатын санатан, уолу өһүргэтэ сыспыта. Онтун өйдөөбөтөбө да быһыылааба, иннэ гынан тэйсэн хаалбыттар. Кынат кэлин истибитэ кыһа сол курдук агаардас кырдыбыт, дойдутугар үлэлиир үһү.

Кынат Сэргэлээххэ хотуттан сылдыар Индира диэн аби-туриены кытта билсбитэ. Дьэ, тырыбынайан, көрөн-истэн кыыс оҕото этэ. Медфакка туттарсар эбит. Ыраабынан аймахтара Кылаабынай куорпустан сүүсчэкэ хаамыылаах сиргэ, эргии байыы мас дьыбэ, олороллоро, кыыс онно кыбыллан, оҕой-соҕой көрөн сылдыара. “Үөрэххэ киридэһинэ, устудьуоннар уопсайдарыгар киризем” диэн эрэх-турах сананара да, баала хапсыбакка мэлийбитэ. Ол да гыннар санаатын дуостал түһэрбэтэбэ: уобаластаабы балыһаба саньытаарканан кирибитэ.

Кынат даһаны, хайа мунгун, СГУ кэтэхтэн үөрэбэр холкутук туттарсан устудьуон аатын ылбыта. Индиратынынын начаас ыккардыгар миннэрин билсбиттэрэ, адьас иннэлээх сап курдук субуруускайданаллара. Кыыс дьоно даачаларыгар бардахтарына, дьыһит буолан талбыттарынан күннүүлэрэ, ардыгар уол уопсай дьыэтигэр тийиэн имэн төлөнүн уһуурдаллара. Манньк сылдыан кыратык да тэйсэ түстэхтэринэ, олох тэһийбэт, туорхаһыйар курдук буолан

барбыттар. Холбоһуохха диэн турбуттара. Иннэ гынан, үлэлэриттэн быыс-арыт булулар да, дьыэ-уот көрдөһөр түбүгэр түспүттэрэ. Эдэр дьон, ол ээри тыл-тылларыгар кирибэккэ, хастыы эмэ хонукка сибээстэспэт буолан хаалыталыыр түгэннээхтэрэ. Онтон “абааһыларын тына” ааспытын кэннэ, туох да буолбатаһын курдук, эмиэ көрсүспүтүнэн, эйэргэспитинэн бараллара.

СГУ-га кэтэхтэн үөрэх Кынат туһугар туох да ыараханы үөскөппэтэбэ, магнай утаа үөрэтэр дьыспилиинэлэрэ, төһө да уустук курдуктарынын иһин, син орун-оннуларын булан, уол холкутуйбута. Биридэ (Индиратын кытта эмиэ ар-бур дэсиртэн сылдыар кэмигэр) лиэксийэбэ хойутаан кэлбитэ кэнники остуолга бири миэстэ аһабас турара. Онно тийиэн олорунан кэбиспитигэр лэппээһиннээх баттахтаах, ис-иһиттэн тырымнаан көстөр харахтаах хатынгар кыыс мичээрдии көрсүбүтэ. Бу олус боростуой таңастаах-саптаах, ханан да кырааска сыстыбатах кыһа Долгунуоба Санаа этэ. Кэргэнэ суоба сонно биллэрэ, уол да диэннэ төрүт чугаһаабатах быһыылааба. Сүрдээх аламабай ээри, “саа тэбэр сиригэр” киллэриэх быһыыта биллибэт этэ. Дойдугар хомсомуол үлэһитэ, быһата, хомсомуол-баартыйа бэриниилээх саллаата буолан, сорох-соробор быһыта биэртэлиир курдук саңарталаан ыла. Эрдэ орто анал үөрэби бүтэрбит, онон бэдэҕизгикэбэ, мэтиэдыкэбэ, итилэргэ майгынныыр психология, логика энгин курдук биридимизтэргэ Кынаты лаппа баһыйара. Билсбит уола куорат милиисийэтин младшай сержана буоларын билэн, бабар, түс-бас майгылаах, кытаанах бэрээдэктээх дии санаабыта дуу, Санаа Кынакка чугаһан, хайдах эрэ убанан хаалбыта.

Биһиги киһибит Индира-тыгар тэнгии санаатабына, хомсомуол лиидэригэр туох да кэтэх санаа, энчи диэн

төрүт суоба, киниттэн ып-ыраас чэбдик салгын илгийэргэ дылыта. Олус да идийээл дьон баар буолаллар эбит! Абата көрөрө буоллар, Санааны төһө эрэ сөбүлүүр, холобур онгостор этэ. Бэйэтэ, хомунуус баартыйа эрэллээх байыһа буолан, Өктөөп, Маай бырааһынныктарыгар дакылааттаан, уоттаах-төлөннөөх сүгэ-балта тылларынан, дьэ, курбуулаан да биэртэлиирэ!

Санаа Долгунуобаны, били, “Оптимистическая трагедия” диэн былыргы киинэбэ тири кууркалаах, өттүгэр маузердаах хамыһар дьахтарга маарыннаппыта.

Дьылба Хаан кинилэргэ тобо эрэ бэһирбэтэбэ, онон сыл курдук добордоһон, сылас истинг тылларынан суруйсан баран, атырдыах салаатыны арахсыттар. Бэриэт түһэн эттэххэ, Санаа Долгунуобаны кытта биир түүн бииргэ сыппыттар, бэл, ийэттэн төрүү сыгыннах ээри, аныыга төрүт кирибэтэхтэрэ. Кынат бу саңарды түспүт кыраһа хаар курдук сырдык ыраас кыһы – ыарыһах ийэтин, кыра балтыларын көрөн-истэн олоор барахсаны – харыстаабыта, тыппатаба. Уол бэйэтигэр бары өттүнэн сөп түбэһэр ээри, кэмтитэн кэмигэр тосту уларытар муока майгылаах Индираны талбыта, кэргэн ылбыта...

Кэлин кэтэхтэн үөрэнэр биир устудьунтан, Санаа Долгунуоба биир дойдутаабыттан, били, ытыкты саныыр хомсомуолун лиидэрэ хайа эрэ суоппар уолга эргэ тахсыбытын, ололоммутун истибитэ.

Биридэ Кынат Кирилэбис, учуонай истиэпэннээх дасыан, үнүбэрсит дэлэгээс-сийэтигэр кирисэн хас эмэ улуһунан хомондьюропкаба сылдыбыта. Сотору собус буолан баран, бассаабыгар сурук кэлбитэ. Ол – Санаа Долгунуоба суруга буолан биэрбитэ:

“Кынат Кирилэбис, до-

рообо. Миигин, бабар, умнубутун буолуо. Хаһан эрэ СГУ-га бииргэ үөрэммит киһин Долгунуоба Санаа суруйабын. Соторутаабыта биһиги лиссийэбитигэр кэлэн үөрэххэ кирии туһунан иһитиннэри онгорбутун. Соччо уларыбатаххын, оттон миигин билбэтэбин, дынгэр, эйигиттэн чугас собус олоорбутум. Ол иннинэ, биэс-алта сыллаабыта, оҕолору научнай кэмпириэнсийэбэ илдьэ сылдьан, көрүдүөргэ эйигин кытта көрсөн, өссө кыратык ону-маны кэпсэтэн ылбыттаахпын. Онно да билбэтэбин. Уларыбытым оччо эбитэ дуу? Онтон-мантан истэн эн тускунан син билэбин: били, миигиттэн ордорон ылбыт кыыскын (кэргэнгин) кытта арахсыбыккын, сага кэргэннэммикиин, билигин куоракка олоорогун. Дьокуускайга эйигин көрсүбүт киһи диэн санаалаах хаста да тийэ сылдыбытым ээри, тобо эрэ саллыбытым. Билигин да эйигин кытта көрсүөхпүн бабарабын ээри, туох эрэ тохтор курдук. Үс оҕом улаатан үлэһит, ыал буоллулар, хас да сиэни бэлэхтээтилэр. Кэргэммин билбэккин, боростуой үлэһит, бэйэбиттэн биир сыл балыс. Бырастыы гын, эйигин көннөрү Кынат диим. Өйбөр курбуу курдук уңуохтаабын, барытын бэйэн дьаһайа, ыйан-кэрдэн сургулдуйа сылдыарын хатанан хаалбыт. Миигин кэргэн ылбатаххар олус хомойбутум, ол иһин даһаны бэрт тиэтэлинэн силиэсэр уолга кэргэн тахсыбытым. Магнай кыралаан иһэр-аһыыр этэ, билигин испэт. Дьиктитэ диэн, эн туох эрэ абылыр куустээххин быһыылаах, хайдах эрэ гипнозтаппыт курдук буолан хаалар этим. Соробор туттуммакка, кыбыста барбакка арааһы бары саңаран, кэпсээн-ипсээн кириэн барыах санаам кэлэр. Кылгас кэмгэ билсээт, дэлэ буолбуппар эйигин кытта хоонньоһуом дуо?! Дынгэр, кыыспын ылбыт, дьахтарга кубулулупт эн буолуохтаах этинг. Олус да бабарбыты-ыым! Эйиэнэ олус да кытаанаба, бабар, эр киһини кытта аан магнай сыгыннах сыппыт буоламмын оннуга эбитэ дуу. Сорох ардыгар, ордук эрим арыгы испит кэмигэр, миигин туохтаабатахыттан олус хомойобун. Бука, син биир кэргэн ылбаккын билэн, тыппатах буолуохтааххын, харыстаабын. Кистэ-эбэккэ эттэхпинэ, өһүргэним дуу, эн элбэх дьахтарга сылдыбыт быһыылааххын, тобо эрэ оннук саныыбын. Онуоха холоотоххо, мин кэргэммиттэн атыны билбэккэ кэллим. Киһи кыһыйах, иһэр эрдэбинэ, “кыыс буолбатах этин” диэн тыллаһан кыынныыра. Чэ, ити хааллын, аны кэлэн...

Хаһаакка имэн туһунан суруйаргын абааччыбын. Оҕонньорум ону, дьэ, сөбүлээн аабар бөмнээн олонор. Өссө сорох ардыгар сүгүн утуту-маары сорбун сордуур. Ити суруйаргынан сыаналаатахха, сүрдээх элбэби билэр быһыылааххын, оттон мин итинниккэ сыстыбатабым, аны кэлэн умсугуйар үһүбүн. Ардыгар Тангара баар буолан, эн биһикки холбоспотох эбиппит дии саныыбын. Олус эрэйи көрүөх эбиппин. Ол ээри эйигин наһаа үчүгэйдик саныыбын, умнубаппын...

Дьэ, итинник. Били, абата “Кылаабынай куорпус куорсун аннынан тахсар кэскиллээх кыһабыт буолуоба” диэбитэ мээһэбэ буолбатах быһыылаах.

БУТУКАЙ.

АХТЫЛБАН

Очолорго оскуолалар-га собурууттан элбэх учуутал кэлэн үлэлиирэ.

Маайыстаах кылаастарын Липецкэй уобалаһыттан кэлбит эдэркээн, кырасыбай Евгения Юрьевна салайара, оболордуун бэркэ тапсара. Нуучча тылыгар Курскэй диэкиттэн төрүттээх түөрт уонугар чугаһаабыт, үөрэнээччилэр толлор Жанна Львовналара үөрэтэрэ. Киин сир дьоно чинг билиини биэрэллэрин таһынан, сайдыылаах куораттар харах саатар чабылхай олохторун туһунан – онно баар күлүмүрдэс дыбарыас дьыэлэри, искусство хараамнара тыйаатырдары, баай ис хоһоонноох музейдарын умсугутардыы сэнэргииллэрэ; тигинэспит улахан куораттар күөстүү оргуйар олохторун – эриэккэс сибэккинэн симэммит, сөрүүн фонтаннаах киэн болуоссаттарын, ытыллыбыт охтуу көнө, ыраас уулуссаларын уонна оболор барахсаттар харахтаан көрбөтөх дохсун сырыылаах сыыдам метроларын, элэс курдук электричкаларын, лынгынас тыастаах трамвайдарын, долгулдуйа устар троллейбустарын туһунан сиилини кэпсээн сэргэхситэллэрэ, ымсыырдаллара. Маны таһынан, учууталлар уопастыбаа хайдах тутта-хапта сылдьарга; ханна бараргыттан тутулкутаахтык таннарга-симэнэргэ; билбэт дьоннуун хайдах тапсан кэпсэтэргэ такайаллара. Онон, кэлии дьон, дынгэ, билиини таһынан, оҕоҕо култуура, эстетика өтгүнэн биэрбиттэрэ үгүс этэ. Ол эрэри мэтээл икки өрүттээх...

Бу дьүөгэлиилэр иллэнсыйдэллэр эрэ, кэбинизэккэ олорон хардарыта дойдуларын кэпсэтен ахтылбаннарын таһаараллара. “Оҕо хараба – камера, кулгааба – локатор” дииллэрини, Маайыстаах эбии үөрэххэ кэлэн баран, ол сылаас дойдуларыттан эмискэ муус-хаар саарыстыбатыгар кэлэн хаалбыт, тыйыс дойдутымнытыттан тонмут-хаппыт, харангыттан сылайбыт, биір күрүс олобуттан чүңкүйбүт дьүөгэлииллэр сэнэргэһиилэрин истэллэрэ: онно, собуруу, бөл хатын маһа кытта атын – киһи нэһиилэ кууһар суон, бэһис этээскэ тиийэр үрдүк үһү. Дьаабылыка, вишня мастара муус-маҕанынан сибэккилээн сиккиэр тыалга хамсыы туралларын ахталлар эбит. Ол быһыгар, фруктаны, обуруот аһын амсайбатахтара ырааппытын ахтан ааһаллара, уопускаба диэри хас күн хаалбытын чопчулаһаллара.

Дьэ ити курдук, оболорго дынгэнээх, чабылхай олох собуруу эрэ баарын курдук өйдөбүл инпитэ, оскуола кэнниттэн оччотообу көлүөнэ хайа кыалларынан киин куораттарга талаһара. Ол эрэри “баҕардылар да, бараллара” диир сатамат: дойдутүрдүнэн “оскуола – производство – үрдүк үөрэх кыһата” диэн луоһуну олоххо күһүнэн киллэрии өрөгөйдөөн турара. Райкомолтан направиенията, оскуолаттан харахтарыстыката суох харыс да халбарыйбатын. Ол суох буолла да – төрөөбүт сопхуоһун эрэ үөрэ-көтө, хотонун киэн аанын тэлэчи аһан көрсөрө.

Маайыс үөрэбэр үчүгэйэ, ол эрэри райкомол биэрэр абыһах квотатыгар хапсыбата. Ол да үрдүнэн туттарсан, бэйэтин тургутан көрөр кытаанах санааны ылыммыта. Төрөппүттэрэ хата өйөөбүттэрэ уонна тастын

эдьийэ Роза үөрэнэр Сибири кырдыаһас куоратыгар барарыгар сүбэлээбиттэрэ. Онон, Маайыс икки сүрүн документа суох, сүрбэин баҕатынан эрэ билбэт куоратыгар көтөр буолбута. Ити иннигэр Саха сириттэн тахса илик оҕо этэ.

х х х

Кыыстарын хайдах мээһэ, бэйэтин эрэ ытыахтарай, төрөппүттэрэ переговоры сааастаан Розалыын кэпсэттилэр – ону баара кыыс каникулугар дойдутугар кэлээри сылдьар эбит. Ол эрэри итиннэ сайылыахтаах дьүөгэтигэр Шураба Маайыс туһунан этиэх буолла. Абыһах хонугунан ол дьүөгэтэ пуорка киирэн көрсүөх, ону ааһан сизтэ сылдьан докумуонун туттарсыах, уопсайга киллэриэх буолбутун биллэрдэ. (Шура изстээбэ – иллэрэ сайын Роза кинини, биір дойдулаах, очолорго билбэт кыһын, ытыһын үрдүгэр түһэрэн, баҕалаах үөрэбэр киирэригэр көмөлөспүтэ).

Дьэ иннэе гынан, Маайыс ийэтэ кыысчаанын ыраах айанга атаарда, тийээн баран хайаан да тэлэргизэмэ охсорун санатта. Анараа көрсөр киһи баар буолан, ийэ сүрбэе бөбөх. Маайыс иннигэр күүтөр моһоллору сэрэйбэккэ, тус арбаа көтө турда...

Көтөр аал тийиэхтээх кэмигэр лоп курдук түстэ. Уһун айантан сылайбыт уонна сөмөлүөт түһэригэр сүрбэе өлөхсүйбүт Маайыс, пассажирдары кытта таһаҕаһын ылаары, уһун уочаракка турда. Ол тухары хара баттахтаах кинини көрө сатаан төбөтө лэкээрингэс да – биір да сахаба майгынынныр суох. Дьобус эрэри, син ыйааһыннаах чымадаанын ылан баран, пуорт киэн-куонг ыскаамыйатыгар олоро түстэ. Дьэ дьибэ, көрсүөхтээх Шураата ... кэлбэтэх. (Маайыс билигин сөбөр ээ – оҕо киһи итиччэ үлүгэр ыксаллаах балаһыанньаба түбэһэн баран, тобо эрэ олох уолуйбатаба. Хата, дьолго, күнүс икки чаас сабаһа тийибит этэ.)

Дьонтон ыйыталаһан наадалаах оптуобуһугар олорсон, дьэ били элбэхтик истибит, көрүүбүн баҕарбыт – тингийбитангыбыт улахан куорат үөһүн диэки айанната турда. Куорат киинигэр балай да өр айаннаан тийибитэ, арай...кини көрдөбүнэ, бөл-бөдөң, хойду хаар түһэ турар! Эс, хайдах хайдаһый?! Оптуобуһун уларытыахтаах буолан, остонуопкаба түстэ. Бастакынан көрө түспүтэ – халлаанга харбыаласпыт үрдүк да үрдүк, аллараа өттүлэрэ маҕанынан кыраскаламмыт тирэх мастар. Ол мастартан түү көтөр эбит. Эчи, хойуутун! Айанныппыт Маркс

бэрэспизэгин диэки салгы троллейбуһунан айаннаата, онтон онно тийээн баран, дьонтон ыйыппыта – университета Маркс бэрэспизэгэр буолбакка, Мир бэрэспизэгэр баар эбит: сыһа түһээхтээбит. Салгы айаннаата, соробун сатыылатата. Ол икки ардыгар киэһэ алта чаас буолла. “Пахай, тутар хамыһыһаба хойутаатым” дии санаата да, ыарахан чымадаанын тулпутунан уопсайга быһа барар киһи буолла (аккаастаахтарына, төттөрү пуорка барыам дии санаахтаата). Киирэн, үлэһиттэргэ хайдах баарынан кэпсээтэ. Уопсай комедана, сымнабастык көрбүт сааһырбыт дыахтар, быыл буолбут атаах таҕастаах, дэлби утаппыт, сылайбыт кыысчааны аһына уонна докумуонун көрөн баран, Маайыска утуйар таһаһы туттарда, онтон батыһыннаан иккис этээскэ табыстылар. “Сарсыарда эрдэттэн Тутар хамыһыһаба бараар” диэтэ.

Хоско киирбиттэрэ, икки кыыс баар. Биір дьэһэ үрдүк унуохтаах, күөкэйбит уһун монньоулаах, сып-сырдык баттахтаах, күп-күөх харахтаах кыыс. Иккиһэ – киэн хара харахтаах, будьурхай хара баттахтаах, төгүрүк сирэйдээх кыыс. Билистилэр. Бу Ирма Шнайдер уонна Лейла Каримова диэн дьүөгэлиилэр эбит. “Мы – из Петропавловска. Вчера только приехали, поездом”, – дэстилэр. Маайыс Камчатка Петропавловскайга дии санаан: “Аата ырааппытын... Хас суукканан кэллигит?” – диэн ыйытта. Оноуаа кыргыттар күлүстүлэр: “Нет, мы из Казахстана. Это недалеко, всего-то четыре часа добираться”. Маайыс онук куорат баарын урут истибэтэх эбит... Икки ыстакаан ууну киллиргэчи түһэрэн баран, кыыс илистибитэ бэрт буолан, аһаабакка, дуустанна уонна оронун онгонтон сытта. Хата, үтүө коменданга, сайаба дьукаахтарга түбэспиттэн үөрдэ.

Сарсынгытыгар ыйдаран, Маайыс докумуонун туттара хамыһыһаба барда. Киирбитэ, үс киһи олорор эбит. Сүрбэ “тин-тин” тэбэ-тэбэ, докумуоннарын хостотолоото. Аттестатын, пааспарын, Хайбал кыраамататын, мед-сыһараапкатын болбойон көрдүлэр. Сэрэйбит сэрэх, ортоку олорор саастаах киһи Маайыс саамай салла күүппүт ыйытытын биэрдэ: «А где направление с райкомом и характеристика со школы?». Оноуаа Маайыс хап-сабар: “Бакаа суох, ол эрэри үөрэххэ киірдіхпинэ, дьонун ытыахтаахтар”, – диэн эрэллээх баҕайытык эттэ уонна онтун, бэл, бэйэтэ итэбэйдэ. Хамыһыһа дьонно сирэй сирэйдэрин көрсөн кэбистилэр.

Чочумча тугу да саһарбатылар. Онтон били киһи: “Вообще-то, без них мы не имеем права принимать документы... Однако, учитывая, что Вы приехали издалека, так и быть – примем, но до зачисления должны будете предоставить все необходимо. Предупредите заранее родителей”, – диэтэ. Уонна аттыгар олорооччуларга уопсайга киірэр ыһыраапканы биэрэллэригэр дьаһайда. Нуу! Маайыс ыар таһаҕаһы санныттан түһэрбит курдук буолла.

Дьонугар тэлэргизэмэ охсон баран, хонугар кэлбитэ, кыргыттар сонуннарын кэпсии тоһуйдулар – университет библиотэикэтигэр суруйтаран дьарыктаммыттар. Ирма – юридическайга, оттон Лейлалаах Маайыс биір үөрэххэ туттарсаллар. Ирма омугунан ньиэмэс, Лейла узбекка. Бэбэһээ Маайыс аатын истэн, “нууччалыы ааттаах, араспаанньалаах эбикин дуу” диэн, соһуйбуттара. “Лейла” диэн тылабаа “ый” диэн эбит. Маайыс бу элбэх кэпсээннээх кыыстыын судургутук чугаһастылар. Лейла дойдутун, кэрэ айылҕалаах күөх куоратын астына кэпсиір, быһыһыгар Саха сирин туһунан ыйыталаһар. Кылааһын оболорун, туох тэрээһиннэри ыйыттарын, банкетын ахтар, туох көрүдүүс тахсыбытын кэпсиі-кэпсиі, күлэр-салар. Дьүөгэтигэр холоотоххо, Ирма дьонһунаах уонна тонуй собус эбит. Бары кыттыһан хоско аһыыр буоллулар. Библиотэикэбэ Маайыс бэйэтэ сылдьар: Лейла үөрэбэр соччо кыһаммат эбит, оттон Ирма консултаасыйаларын бириэмэтэ атын. Маайыс киэһэ кэлэн кинигэттэн эбии сурунарын кыргыттар сонургуу көрдүлэр: лиэксийэлэри истибиттэринэн эрэ сылдьаллар эбит. Абыһах хонугунан икки Света – Желтоноженко уонна Литвинцева – диэн сытыы баҕайы саҥа кыргыттар ыаллыы хостон билсэ киірділэр.

Биір киэһэ Лейлалаах ол кыргыттардыын киінэбэ ойдулар. Маайыс чуумпуга экссэммэнигэр бэлэмнэнэ олордобуна, ким эрэ ааны тонсуйан тобугурутта. Аспыта арай – гладиолус дьөрбөтө! (Очолорго гладиолус муодата). Киһи илиитэ эрэ көстөр. Онтон күлэн мичийбитинэн, кылгас баттахтаах эт лахса нуучча уола көһүннэ. Маайыһы көрөн соһуйда, онтон Ирманы ыйытта, кыыс хойутуу кэлэрин истэн баран, букетын хаалларда.

Маайыс дьукаахтара кэлбиттэригэр, Ирма төһө эрэ үөрэр дии санаан, сиздэрэй сибэккитин туттаран кэбистэ. Ону баара кыһа: “А, небось, этот Харченко приходил”, – диэтэ, ахсарбатахтык... Пуойаска айаннаан иһэн билсибит уоллара эбит. Ити кэнниттэн ол киһи хаста да кэлэ сырытта да, Ирма сүгүн-саһын кэспэппэтэ, ардыгар “хонугар суох” дэттэрдэ. Биір дьэ Лейла дьүөгэтигэр: “Парня жалко... Что тебе стоит разок на свидание сходить?” – диэтэ. Оноуаа Ирма: “Вот стану взрослой, оглядываясь назад, вспомню первую любовь. Или внуки спросят, “кто твоя первая любовь?” И что же, неужели о Харченко рассказывать?! Не хочу”, – диэбитигэр, бары “кырдык даһаны” диэбиттии, күлсөн тобо бардылар. Маайыс иһигэр “бэйэтин үчүгэйдэн билинэр, сыаналыыр кыыс эбит. Эчи, инникитин ыраабы да көрөрө!” диэн сөхтө... Биһиги киһибит бэйэтэ албаска даһаны ыал буолар туһунан санаабат этэ. Дьэтигэр, оскуолаба даһаны инникини ыраалан кэспэтиилэр наар үрдүк үөрэхтэнэн, идэни баһылаан, үлэһит үтүөтэ эрэ буолуунан мунгурданаллара. Онон, саастыта кыыс сиэннэ-

ригэр тийэ саныыра Маайыска соһуччу арыһы буолла...

х х х

Сотору бастакы тургутуу – экссэмэн күнэ тигинээн кэллэ. Маайыстаах Ирма “4” сыананы ыллылар, оттон Лейлалара... бырабааллаан, ытаан-сонгоон кэллэ. Уһаабакка, пуойаһынан дьыэлээтэ.

Биір дьэ Маайыстаах Ирма история эбии дьарыгыттан кэлэн баран, Аба дойдуту сэритин, Сталин нуучча норюотун туһунан тугу эппитин, онтон устунан бэйэлэрин омуктарын туһунан кэспэтэ сыттылар. Оноуаа ньиэмэс кыһа “конечно, каждый вправе думать, что его нация лучшая” диэн киэн тутта эппитигэр, Маайыс соһуйан куруһуналаах оронуттан охто сыста. Ону көрөн, Ирма: “Вижу, что хочешь мне возразить и догадываюсь почему... но ведь фашизм зародился сначала в Италии, когда к власти пришёл Муссолини. Простой рабочий немецкий народ ни при чём”, – диэн судургутук быһаарда.

Маайыс утуйуон иннинэ кыыс эппитин сөбөн, эргитэ саныы сытта. Оттон киһи бэйэтин омугун – саханы саамай үчүгэй, үтүө, өйдөөх, үлэһит, барытыгар дьобурдаах – бастын диэн сыаналыыр дуо?... Суох эбит. Ким да онук эппэт да, өйдөппөт да этэ. Наар “биір ньыгыл сэбиэскэй норюппут” диэн үөрэтэн иипиттэрэ.

Маайыс бусытан букүһнэргэ тохотан туохаһыйбытын, туга тийибэтин дьэ өйдөөтө – Сахалыы Саһатын! Эмискэ дьэиэтигэр баар буола түһүн баҕарда, ийэлээх аҕата арадьыйаны истэ-истэ, киэһэ чэйдий олороллоро харабар көһүннэ. Сибигилин маннаабы арадьыйаба дииктэр Афанасий Готовцев хойуу, холку куолаһынан “Дьокуускай саһарар. Олохтоох бириэмэ – сэттэ чаас” диирин истиэн тохотан да баҕарда. Маайыс биір да саханы көрсүбэккэ, төрөөбүт тыһынан саһарбатаба ыйтан ордурут эбит! (Били Шура мэлыйбитэ).

Дьэ дуу, кыыс дойдутун ахтан аһаара хаалбытын дьэ өйдөөтө, хараһын ууга субуруйда. Уоһун иһигэр “Көрбөтөбүм ө-өр да буолла-а, Эһигини тэтингнэ-эр...” диэн саһардыы үөрппит ырыатын кинигинэйдэ. Бу киэһэттэн ыла наар ыллыыр буолла. Санаа-тыгар, сахалыы саһарбакка, салгына тийибэт курдук эбит. Түүн утун хана утуйбат, күнүс аанһа аһаабат. Ол да буоллар, маладьыһын, хаалбыт экссэмэннэрин барыларын кырылас “4”-кэ туттартаата. Биір дьэ хамыһыһаба ынгыртар сырыттылар, докумуоннарын ыйыттылар. Маайыс ыксаан дьонун кытта переговорыа сырытта – ийэтэ оскуола дириэктэригэр баран, харахтаарыстыка көрдөөбүтүн, сол курдук биэрбэтэх эбит... Ол маа бэйэлээх докумуоннар кэлбэккэлэр, Маайыс үөрэххэ киірдітэбэ.

Ол эрэри, киірбиттэр уһун испиһиэктэригэр бэйэтин аатын булбакка гынан баран, кыыс хомойуон оннугар, төттөрүтүн, чэпчэбиттии өрө тыйыммыта. Киэн сиргэ, туора эйгэбэ тэһийэн-тулуйан сылдьыа суобун чопчу өйдөөбүтэ. Дойдутун, дьонун уонна тохотан да ордук сахалыы сайаба саһатын олус ахтар эбит.

Иитилибит ийэ тылбыт барахсан киһиэхэ хайдахтаах курдук күндүтүн Маайыска аан бастакытын итинник биллэрэн турар.

Людмила БАИШЕВА-ФЕДОРОВА.

Үөрэххэ туттарсыы чугаһаата

Алгыстаах чуораан чугдаарда, эксээмэн сүпсүлгэнэ сабаланна. Аны абыях хонугунан – абитуриент түбүгэ.

Арассыыа бэрэсидьиэн анал ыйаабынан быйыл үрдүк үөрэх кыһатыгар бүддьүөт миэстэтэ дойду үрдүнэн хаһаангытаабыр да элбэх буолуоҕа. Ордук инженернэй хайысхалаах идэлэргэ болҕомто ууруллуоҕа. Билигин, үрдүк үөрэх төлөбүрү мөлүйүөн аҥаарыгар тийэн турар кэмигэр, бу сонун абитуриенттары үөрдүбэт буолуон сатамат.

ХИФУ

М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илиҥҥи федеральнай университетка быйыл 4136 тус сыаллаах миэстэ көрүллүбүт. Быйыл манньк идэлэргэ бүддьүөт миэстэтин элбэппиттэр: “Техника и технология наземного транспорта” (50 миэстэ) уонна “Электроника, радиотехника и системы связи КЦП” (30 миэстэ). Биэс сыллаах специалитет хайысхатынан “Техника и технологии наземного транспорта” идэҕэ 25 миэстэ көрүллүбүт. Оттон педагогика хайысхатынан бакалавриатка уларыһы суох.

Быйыл ХИФУ-га тус сыаллаах үөрэххэ тутуу быраабылара уларыйбыт. РФ Бырабыталыстыбатын дьаһалынан, тус сыаллаах үөрэхтинэн дуоҕабыр түһэрсин бабарар, исписэлиһи бэлэмнэтэргэ сакаастыыр тэрилтэлэр эрдэттэн университеты кытары дуоҕабыр түһэрсэргэ сайаапкаларын “Работа в России” порталга, тус кэбиниккэ угаллар. Ону абитуриенттар “Госуслуги” нөҕүө бу тус сыаллаах миэстэлэргэ сайаапкаларын биэриэхтээхтэр. Үлэни биэрээччилэр сайаапкаларын хайдах угалларын туһунан ХИФУ Каадыры бэлэмниир киинин (ЦПК) саайтыгар киирэн билиэхтэрин сөп. Саҥа систиэмэҕэ абитуриенттар уонна төрөппүттэр булкуллубакка, судургутук туһаналларыгар анаан, **Ил Дархан** колл-киини үлэлэтэргэ соруудахтаабыт.

Абитуриент ыстааба

СӨ Үөрэххэ уонна билимнэ министри систиэмэтигэр иһитиннэрбиттеринэн, быйыл эмиэ “Абитуриент” ыстаап үлэлиэҕэ. Бу ыстаап үрдүк уонна орто анал үөрэх кыһаларын тутар хамыһыһаларыныын хардарыта дьайсан, өрөспүүбүлүкэтээҕи тутар хамыһыһа тус сыаллаах бэлэмнииргэ уонна улуустаабы управлениены кытары биригэ үлэлиир соруктаах тэриллэр. Ол эбэтэр, уопсай сүрүннүүр функциялаах буолуоҕа. Маны таһынан **Бырабыталыстыба бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Анатолий Семёнов дьаһалынан Телеграмна чат-бот оҥоһуллуохтаах**, ону Сибээс министриэтигэр эбэтэр бэлэмниэҕэ. Ол чат-бот көмөтүнэн интэриэһиргиир ыйытыларгытыгар хоруйу туту ылар кыахтанабыт. Маны таһынан **122 нүөмэринэн биир кэлим колл-киин үлэлиэҕэ**. Ити “ити лиинийэҕэ” туһааннаах эбии кунуопкалары баттаан, хоруйу туту ылар кыахтанабыт. Холобур, тус сыаллаах үөрэх миэстэтин туһунан ыйыталаһааххытын баҕардаххытына – ону сүрүннүүр туһааннаах консултаанҥа холбуур, оттон ХИФУ-га тут-

тарсыы туһунан буоллабына – ХИФУ тутар хамыһыһатыгар. Бэс ыйын 1 күнүттэн ити өгө үлэлэбитинэн барыаҕа.

Маны таһынан хас биридди үөрэх кыһатыгар “ити лиинийэ-элэр” баар буолуохтара. Сорох үөрэх кыһатыгар туох эмэ тэхи-ническэй кыһалҕанан кыайан эрийэн тийибэтэхтэринэн, колл-киин эпэрээтэрдэрэ ыйытыны истен баран, ону туһааннаах тутар хамыһыһаа аадырыстаан, сибээстээн биэриэхтэрэ.

Бакалавр тохтуур чинчилээх

Сотурутаабыта Госдумаҕа дойду билимнэ министри-рин эбээһинэһин толорооччу Валерий Фальков 2025 сылтан 4 сыллаах бакалавриат үөрэҕиттэн аккаастанан, урукку курдук биэс сыллаах специалитеты төннөрөр быланнаахтарын эттэ. Билиҥҥи бакалаврдар үлэ ырыынагар кыайан күрөстэспэттэрин биллнэ уонна үрдүк үөрэххэ сорох идэтийиигэ биэс сыллаах специалитеты төнүннэрэр уолдаспытын таайтаран эттэ. Ордук инженердэргэ уонна педагогтарга сыһыаннаан. Ол түмүгэр икки категория выпускник хаалыахтаах: үрдүк үөрэх уонна анал үрдүк үөрэх (магистратураны бүтэрээччилэр).

ОРТО АНАЛ ҮӨРЭХ КЫҤАЛАРА ТУГУ БИЭРЭЛЛЭР?

Урут тоҕо эрэ “хайаан да үрдүк үөрэх наада” диэн тутах өйдөбүл олобуран хаалбыта. Этэргэ дылы, киһи барыта паапка тутта-тута, сылаас хонтуруоба олоруон бабарар. Оттон оробуочай идэ билигин саамай наада уонна үрдүк хамнастаах.

Дьюкуускайдаагы тыа хаһаайыстыбатын техникума

Баай устуруйалаах тыа хаһаайыстыбатын исписэлиистэрин бэлэмниир үөрэх кыһата докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри манньк идэлэргэ тутар:

11-с кылаас кэннэ: Сүөһүттэн ылыллар ас-үөл технолога. Ойуур уонна ойуур пааркатын хаһаайыстыбата. Агрономия. Тыа хаһаайыстыбатын тизхи-ныкэтин уонна тэрилин көрүү-истии уонна өрөмүөннээһин. Бэтэринээрийэ. Сири оноруу. Тыа хаһаайыстыбатыгар электро-тэрили өрөмүөннүүр уонна көрөр-истэр маастар. Тыа хаһаайыстыбатын производствотын маастара.

9-с кылаас кэннэ: Сүөһүттэн ылыллар ас-үөл технолога. Зоотехния. Сири оноруу. Уу биоресурсалара уонна аквакултуура. Булт уонна кыылы иитии.

Дьюкуускайдаагы педагогической колледж

Быйыл 210 бүддьүөт миэстэ-тэ көрүллүбүт, докумуоннары атырдьах ыйын 10 күнүгэр диэри манньк идэлэргэ туталлар (9-с уонна 11-с кылаас кэннэ):

Уһуйаан үөрэхтээһинэ. Уһуйаан иитээччитэ. Алын кылаас учуутала. Алын кылааска коррекционной педагогика. Адаптивной физическэй култуура. Эбии үөрэхтээһин педагогиката. Муусука учуутала, музыкальнай салайааччы. Физическэй култуура учуутала.

Дьюкуускайдаагы өгө технологической техникума

Докумуоннары бэс ыйын 20 күнүгэр атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар.

11-с кылаас кэннэ: Официант, бармен. Кэрэ индустриятын технологията. Туризм уонна ыалдьытымсах буолуу. Асчыт уонна кондитер дьыалата.

9-с кылаас кэннэ: Үүнээйи сырьётуттан тахсар аһы-үөлү оноруу аппаратчик-эпэрээтэрэ. Үүнээйи сырьётуттан ас-үөл технологията. Анал ас-үөл бородууктатын уонна уопастыбаннай аһылыгы маассабайдык бэлэмниир технология. Эргизин дьыалата. Чэпчэки бырамыысыланнас онгоһуктарын оноруу технологията, моделирование уонна конструкция (көрүнгэринэн).

Үп-экэниэмикэ колледжа

Докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри манньк идэлэринэн туталлар:

11-с кылаас кэннэ: Экэниэмикэ уонна бубаалтыр учута (салааларынан). Үп. Эргизин дьыалата. Баан дьыалата. 9-с кылаас базатыгар: Үп.

Дьюкуускайдаагы култуура уонна ускуустуба колледжа

Докумуоннары бэс ыйын 20—атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар.

11-с кылаас кэннэ күнүскү үөрэххэ: Социальной-култуурунай үлэ. Кэтэхтэн: Социальной-култуурунай үлэ. Бибилэтиэкэ үлэтэ. Тыйаатыр уонна аудио-визуальнай тизхиныкэ.

9-с кылаас кэннэ: Хореография. Хаартыскаба уонна видеоҕа устуу үлэтэ. Тыйаатыр айымньыта.

Дьюкуускайдаагы индустриальной-педагогической колледж

Бэс ыйын 20—атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар. Күнүскү үөрэххэ туталлар, хас биридди оробуочай идэлэргэ уонна идэтийии-лэргэ 25 бүддьүөт миэстэтэ көрүллэр.

11-с кылаас кэннэ: Аптамабылы өрөмүөннүүр уонна көрөр-истэр маастар. Аптамабыл агрегаттарын, систиэмэтин уонна мотуорун тэхи-ническэй өрөмүөннээһин уонна көрүү-истии. Чэпчэки бырамыысыланнас онгоһуктарын оноруу технологията, моделирование уонна конструкция (көрүнгэринэн). Профессио-нальнай үөрэтии (салааларынан).

9-с кылаас кэннэ: Сыбаарсык (илиинэн уонна мэхэ-нысээссийэлээх сыбаарка (халыҥаты)). Массыныан

өрөмүөннүүр уонна көрөр-истэр маастар. Чэпчэки бырамыысыланнас онгоһуктарын оноруу технологията, моделирование уонна конструкция (көрүнгэринэн).

Дьюкуускайдаагы инновационной технология колледжа

Бүддьүөт миэстэтигэр докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар. Төлөбүрдээх миэстэҕэ – атырдьах ыйын 20 күнүгэр диэри.

11-с кылаас кэннэ: Информационнай систиэмэ уонна бырагыраамалааһын. Быраабы араҥаччылыыр үлэ. Аптамаат систиэмэҕэ куттал суох буолуутун хааччыйы. Юриспруденция – төлөбүрдээх.

9-с кылаас кэннэ төлөбүрдээх эрэ үөрэххэ ыллалар: Информационнай систиэмэ уонна бырагыраамалааһын. Быраабы араҥаччылыыр үлэ. Аптамаат систиэмэҕэ куттал суох буолуутун хааччыйы. Юриспруденция.

Дьюкуускайдаагы “Айар уустар” креативной индустрия колледжа

Докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар.

11-с кылаас кэннэ: Кыраапыка дизайнера. Технолог-конструктор. Чэпчэки бырамыысыланнас онгоһуктарын оноруу технологията, моделирование уонна конструкция. Дизайн (көрүнгэринэн).

9-с кылаас кэннэ: Худуоһунньук-маастар, уһуйааччы. Декоративной-прикладной ускуустуба уонна норуот үлэтэ (народные промыслы): тимири ууһа (ювелир); муостан уус-уран быһыы (косторез); маһы таҥастааһын. Дизайн (салааларынан). Технолог-конструктор. Иис онгоһугун технологията, моделирование уонна конструирование. Социальной үлэҕэ исписэлиис. Информационнай систиэмэ уонна бырагыраамалааһын. Угуйук. Муусука дорбооно (тыасуус) эпэрээтэрин маастарыстыбата. Анимация. Хаартыскаба түһэрии тизхиныкэтэ уонна ускуустубата.

Жатайдаагы техникум

“Сестринское дело” хайысхаҕа докумуоннары атырдьах ыйын 10 күнүгэр диэри, оттон атын идэтийиилэргэ атырдьах ыйын 25 күнүгэр диэри туталлар.

11-с кылаас кэннэ: Мэдиссиинэ илбийиитэ. Сиэстэрэ дьыалата. Суудуна асчыта.

9-с кылаас кэннэ: Электротэрили өрөмүөннүүргэ уонна көрөр-истэргэ мончуор. Сыбаарсык (илиинэн уонна мэхэнысээссийэлээх сыбаарка (халыҥаты)). Асчыт-конди-тер. Суудунаны ытыты. Элэктэриичэскэй ыстаансыйалар, ситимнэр, кинилэри релейнэй көмүскээһин уонна автоматизация. КИПИа силиэсэр-наладчига.

Дьюкуускайдаагы гуманитарной колледж

Докумуоннары балабан ыйын 1 күнүгэр диэри туталлар. Экэниэмикэ уонна бубаалтыр учута (салааларынан). Юриспруденция. Бы-

ТЭБЭНЭТ

раабы араҥаччылыыр үлэ. Информация систиэмэлэрэ, бырагыраамалааһын.

Дьюкуускайдаагы промышленной техникум

Докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри манньк идэлэргэ туталлар: Элэктэриичэ-стибэ ситимнэрин уонна тэрил-лэрин монтажнага. Электро-станция тэрилин өрөмүөннүүр электросилиэсэр. ЧПУ-лаах ыстаныак туокара, Алмааһы бирилийээһингэ кырылааччы. Санытаарынай-тэхииническэй, бэнтилээссийэ ситимнэрин уонна тэриллэрин таҥааччы. Сыбаарсык (илиинэн уонна мэхэнысээссийэлээх сыбаарка (халыҥаты)). КИПИа силиэсэрэ. Гаас тэрилин өрөмүөннээчи уонна көрөр-истэр силиэсэр. Доруобуйаларынан хааччактаах-тарга силиэсэр-сантехник.

Дьюкуускайдаагы сибээс уонна информация технологиятын колледжа

Докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар.

11-с кылаас кэннэ: Аптамаат систиэмэлэргэ информацио-най куттал суоһаабатын хааччыйы. Информация систиэмэлэрэ уонна бырагыраамалааһын.

9-с кылаас кэннэ: Электроннай прибордары уонна онгоһуктары тэхииническэй көрүү-истии, өрөмүөннээһин уонна тангы. Аппаратнай уонна инфокоммуникационной систиэмэ бырагыраамалаах сириэстибэлэрин наладчига. Инфокоммуникационной ситим-нэр уонна сибээс систиэмэтэ. Пилота суох авиационнай систиэмэни эксплуатациялааһын. Сетевой уонна системнэй администрирование. Информа-ция систиэмэлэрэ уонна бырагыраамалааһын.

Аллараа Бэстээхтээби тырааныспар техникума

Докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар. Тимири суолу уонна пу-тевой хаһаайыстыбаны тутуу. Тимири суол састааптарын (ло-комотивтар) тэхииническэй эксплуатациялааһын. Тимири суол састааптарын (богуоннар) тэхи-ническэй эксплуатациялааһын. Тимири суол тырааныспарыгар тизийини тэрийии уонна са-лайыы. Сыбаарсык (илиинэн уонна мэхэнысээссийэлээх сыбаарка (халыҥаты)). Апта-мабыллары көрөр-истэр уонна өрөмүөннүүр маастар.

Дьюкуускайдаагы автодорожной техникум

Докумуоннары атырдьах ыйын 15 күнүгэр диэри туталлар. Аптамабыллары көрөр-истэр уонна өрөмүөннүүр маастар. Аптамабыл агрегаттарын, си-стиэмэтин уонна мотуорун тэхи-ническэй өрөмүөннээһин уонна көрүү-истии. Кыраан массыныһа (крановщик). Тырааныспары көтөбөр, тутуу, суол массыналарын уонна тэриллэрин тэхииническэй экс-плуатацията.

Үөрэххэ ылы ирдэбил-лэрин, быраабылаларын, идэ хайысхаларын уонна да атын сийилии иһитиннэрини бу кыһалар официальной саай-тарыттан билсинг.

Балаһаны Дмитрий ИВАНОВ бэлэмнээтэ.

Оҕо көмүскэлин күнэ

Бэс ыйын 1 күнэ – Норуоттар икки ардыларынаабы оҕо көмүскэлин күнэ. Бу бэлиэ күн Парижка 1949 сыл алтынньытыгар Норуоттар икки ардыларынаабы дьахталлар дэмэкирээттии федерацияларын быһаарытынан олохтоммут.

Оҕолор бырааптарынан биһиги дойдуга 1998 сыл от ыйын 24 күнүгэр ылыллыбыт “Арасыйа Федерациятыгар оҕо быраабын тутуу мэкээлэрин туһунан” диэн дойдусуоһуна көмүскүүр.

Судаарыстыба оҕо сааһы уопастыбаҕа суолталаах уонна айар-тутар кыахтаах, киһилии сирдээх, дойдутун таптыыр, киһи быһыытынан үтүө, олоххо бэлэмнээх бу-

олан тахсытыгар киһи олохун тутуу кэминэн билинэр.

Эпиэкс уонна бэпэ-чиитэлибэ олохтоох уорганнарын тиһигэ диэн баар. Ол тиһик бары эрэгийиэннэргэ баар салаалара, ону тэнгэ федеральнай уонна миэстэтээби оҕо быраабын боломуочуйалаахтара оҕо аймах көмүскэллээх, өйөөллээх буолууларыгар үлэлэхэр аналлаахтар.

Саха сиригэр – Оҕо саас сыла

Быйыл, билэрбит курдук, Саха сиригэр – Оҕо саас сыла. Бу 2024 сыл бастакы ыйыгар – тохсунньу – Саха сиригэр 866 кырачаан күн сиригэр көрбүтүн суруйан турабыт. Кинилэртэн кыһа – 444, уола – 422.

Оттон бу дьыл ыам ыйын 21 күнүнээби туругунан, ЗАГС-ка регистрацияламмытынан, өрөспүүбүлүкэбэ 4000 оҕо төрөөбүт. Чопчута, бу күн оҕо төрөөбүтүн туһунан сибидиэтэлибизин Үөһээ Бүлүү Намын олохтоохторо регистрациялаппыттар. Төрөппүттэр уолчааннарын Саят диэн сүрэхтээбиттэр.

Ити иннинээби 3000 ахсаанынан кулун тутар 30 күнүгэр күн сиригэр көрбүт кырачаан – кыыс оҕо. Кини, София Ка-

лачикова, Дьоккуускайдаабы ЗАГС-ка регистрацияламмыт. Кыысчаан төрөппүттэрин Дьоккуускайдаабы ЗАГС управлениетын салаатыгар ыам ыйын 3 күнүгэр ыгыран чистээбиттэрэ. Ити кэмгэ өрөспүүбүлүкэ киинигэр – Дьоккуускайга 1845 оҕо төрөөбүт этэ.

Манна дабатан эттэххэ, 2024 сыл бастакы кыбаарталыгар оҕолормут ыаллар сахалыы ааттарган ордук элбэхтик Эркин, Дьулуур, Эрсан, Арылхан, Эрэл, Харысхан диэ-

ни биэрбиттэр. Былырыннгы сыл туһааннаах кэмигэр да Эркин инники күөнгэ сылдьара. 22 уол итинник ааттаммыт этэ. Кыргыттарга София аат былааһы ылбыта. О.э., 51 ыал кыыстарын София диэн сүрэхтээбиттэрэ. Оттон уолаттарга Лев инники күөнгэ сылдьара. 3 ый иһинэн бэлиэр 31 Лев баар буолбута. Дьыкитэ, балачча тарбаммыт Светлана, Татьяна, Альбина, Зоя сэдэхтик бэрлэлэр аакка киирэ сылдьаллар. Оттон уолаттарга сэдэх аат диэннэ Афанасий, Владимир, Валентин, Ефим, Прокопий, Фёдор киирбиттэрин сөбө санаабыттаабым.

Элбэх оҕолоох ыал өйөнөр

Ил Дархан Айсен Николаев бу дьыл муус устар 26 күнүгэр “Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр элбэх оҕолоох дьыэ кэргэннэри өйүүр эбии социальной миэрэлэр тустаарынан” ыйаабы таһаарбыта.

Онно этиллэринэн, өрөспүүбүлүкэ элбэх оҕолоох ыаллара олохтор дьыэ уонна хомунаалынай өнгө төлөбүрүгэр олохтоммут кээмэй 30 бырыһыаныттан кырата суох чэпчэтиини туһанар бырааптаахтар. Элбэх оҕолоох ыаллар оскуолаба үөрэнэр оҕолоро бары күнүскү босхо аһылыгынан хааччыллыахтаахтар. Ону таһынан, төрөппүттэрэ төһө дохуоттаахтарыттан тутулуга суох, куорат уонна куорат кытытыгар айанныыр уопастыбаннай оптуобуска босхо айанныыр буолаллар. Бу көмө миэрэ кэлэр үөрэх дьыла сабаланабына – балабан ыйын 1 күнүттэн – олоххо кириэхтээх.

Саха сиригэр ийэ буолууну уонна оҕо аймаҕы өйүүргэ көрүллэр үбүлээһин кээмэйэ 2018 сыллаабыга тэнгээтэххэ, 8 бүк үрдээн, 29, 5 млрд солк. тэнгэспит.

Холобур, быйыл “Дьыэ кэргэн” диэн үһүс уонна онтон кэлэр оҕо көрүллэр Саха сиригэр Ийэ хапытаала икки бүк үрдээн, 300 тыһ. солк. буолла. Өрөспүүбүлүкэ төрүтүтүтү сүүс сылыгар сыһыаран, 2022 сыл тохсунньу 1 күнүттэн бэрлэлэр буолбут “Үйэ оҕолоро” тус

сыаллаах хапытаалы биэс сылга уһатан, 2027 сыл ахсынньы 31 күнүгэр диэри дьайар онгорбуттара. Кээмэйэ – 110 тыһ. солк. буолбут. Бу көмө дьыэ кэргэн дохуотуттан, хаһыс оҕолоро буоларыттан тутулуга суох, хас биридди төрөөбүт эбэтэр иитэ ылыллыбыт оҕо бэрлэлэр.

Саха сиригэр былыр-былыргыттан элбэх оҕолону тэнийбит көстүү этэ. Билигин да, олус да урукку курдук буолбатар, атын эрэгийиэннэргэ тэнгээтэххэ, элбэх оҕолону биһиэхэ балай эмэ курдук. Ол курдук, суруйалларынан, Уһук Илин эрэгийиэнгэ олохтоох элбэх оҕолоохтор биэс гыммыт бириддэрэ Саха сиригэр олохтор. Чопчута, муус устардаабы чаччынан, Саха сиригэр 34 тыһ. тахса элбэх оҕолоох ыал баар. Кинилэр уопсайа 118 тыһ. оҕону иитэн-харайан олохтор. Оттон Уһук Илингэ барыта холбоон, 156,8 тыһ. элбэх оҕолоох ыал баар. Маныаха элбэх оҕолоох дьыгнэ 3 уонна онтон элбэх оҕолоохтор киирсэллэрин санатар тобоостоох.

Иккис өттүттэн, тыа сиригэр оҕо төрөөһүнэ аһыйаабыта иһиллэр.

Таңара оҕолонорго анаабыт дьахтара? Эбэтэр 44 оҕоломмут ийэ

Биһиги кэммитин, чэ, бу 21-с үйэбэ да дьыаххэ, мунутуур элбэх оҕолоох дьахтара – Африка Угандатын олохтооҕо Мариам Набатанзи Бабириэ буолар.

Аата-суола аан дойдуга тарбанан, кинини судургутук Мама Уганда диэн ааттыыллар. Сэргээтэххитинэ, Интэриниэкс кириэн, кини олус судургутуа суох олохун билсиэххитин сөп. Кини уопсайа 44 оҕону күн сиригэр көрдөрбүтүтэн алтата кыраларыгар өлбүттэр. Бу оҕолорун кини биир эриттэн төрөөбүт. Ол киһибит аны оҕону онгорорун онгорон баран, көмөлөспөтө, “куоппута” суруллар. Уопсайынан, Мариам олус уустук дьылҕалаах дьахтар эбит. Ийэтэ кинини ааҕан туран, 5 оҕолонон баран өлөөхтөөбүт. Аҕата өр-өтөр буолбатах, атын ойохтоммут. Кирииннээг ийэ сүр кырыктааҕа этиллэр. Биир источникка “атын түөрт оҕону өстүкүлэлээх аһы аһатан өлөртөөбүт, арай Мариам эрэ тыыннаах хаалбыт” диэн баар. Аматын да иһин, түһэри буолуон сөп. Ол да буоллар, ол дьахтар быһаарытынан, кыысчаан баара эрэ 12 сааһын туолбутун кэннэ, ол эбэтэр 1993 сыллаахха ... 40 саастаах эр киһиэхэ ойох биэрбиттэр.

Онон Мариам бэйэтэ да букатын оҕо сылдьан, 13 сааһыгар

оҕоломмут, онто игирэ эбит. Ити курдук 36 сааһыгар диэри уопсайа 15-тэ оҕоломмут. Онтугар наар хастыы да игирэни төрөтөн, уопсайа 44 кырачааны күн сиригэр көрдөрбүтүтэн 38-на тыыннаах. Ол курдук, 4-тэ икки игирэлэммит, биэс сырыыга үстүүнү оҕоломмут, биэс төрөөһүнүгэр түөртүүнү субуруппут. Арай кэнники оҕолоноругар биир оҕоломмут. Ол кэниттэн утаакы собуһунан эрэ ааны сабан тахсан барбыт. Кэммиттэн кэмигэр көстөн эрэ ааһар үһү. Онон ийэ барахсан 38 оҕотун кытта бэйэтэ эрэ хаалбыт.

Дьахтар төрүүххэ эрэ диэн төрүү олохтоох: эмчиттэргэ баран, хат буолбат гына онгорторо сатыыр үһү. Кыһайбыт курдук, табылаакка, укуол да абыраабат эбит. Биир Ахмед Кикомед диэн эмчит силигин ситэрэн: “Эн оҕоломмотооххуна, олох да өлүөн”, – диэбиттэ суруллар. Икки эрэ кылаас үөрэхтээх эбитин дьаданы барахсан, хайыа баарай, онон оҕолоноругар эрэ тийибит. 23 сааһыгар 25 оҕолонон баран, тулуйумуна, испирээл уктарбыт. Онто, кырдык, ол кэнниттэн хотулууртан соло булбат, өйүн сүтэрэр идэлэммит. Устунан букатын да ый курдук комаҕа сыппыт. Тиһэх оҕотун 2016 сыл ахсынньытыгар “кесарево сечение” туһанан төрөтөн баран, дьэ, оҕоломмот гына “фаллопиевай трубатын” баайбыттар. Сураба, абатын өттүнэн, игирэлэнэр дьон элбэх, кини ону баппыт. Кэлин Мариамы “генетическэй аномалиялаах” диэн быһаарбыттар.

Элбэх оҕолоох ийэ баттах кырыяа үөрэммитэ, иистэнэр буолан сакааска таңас тигэрэ, эмтээх оту хомуйан атылыыра туһалыыр, онон дохуоттан олохтор. Сууккаба 5 ч. эрэ утуйа үөрэммит. Онтон атын кэмгэ оҕолорун туһугар куту-

гунайан тахсар. Улахаттара да көмөлөһөллөр быһыылаах. Ол да буоллар биир да оҕотун киммэхэ эрэ биэрэр, бырабар санаа хаһан да киирбэтэх. Ону ааһан, кини: “Дьахтар киэн туттуута – кини дьыэ кэргэнэ – оҕолоро”, – диэтиир эбит. Оҕолорун улаатыннан, үөрэхтээх дьон онгортуур күн баҕалаах. Мама Уганда: “Мин харчылаах эрэ буоллун, ханнык да үлэттэн ингэн турбаппыт. Бэйэбин аһыммат буолбутум ыраатта, тоҕо диэтэххэ, оҕолор – Таңара бэлэхтэрэ. Кинилэри мин сыаналыахтаахпын, онон оҕолорбор үчүгэй буоларын туһугар туох кыаллары барытын онгоробун”, – диир үһү.

Биир уолун сүрээ ыалдьарын эмтэтэригэр элбэхтик ноочотулар. Эпэрээссийэбэ анаабыттар да, онно ытыгарыгар 35 мөл. Уганда шиллинин муньуон наада. Бэйэтэ айылҕаттан доруобай чинчилээх, ыалдьар диэн билбэтэбин, арай кесарево кэнниттэн сийэ ыарытыларын кэпсээбит.

“Эр дьон ойохторун уонна оҕолорун иннигэр эппитинэстэрин умнуо суохтаахтар. Оттон төрөппүттэр харчы туһугар кыра кыргыттарытын ыал онгортоо суоххутун наада” диэн санаатын үлэстибитэ суруллар.

Мунутуур элбэхтик оҕоломмуттар

Ити да буоллар биһиги кэммит Мариам бүтүн аан дойдунан мунутуур элбэхтик оҕоломмут ийэлэр ортолоругар баара эрэ алтыс миэстэбэ сылдьар эбит! Кини иннигэр кимнээх баалларын уонна ханна, ханнык үйэбэ төрөөн-үөскээн ааспыттары билсиэбин.

5-с миэстэбэ Италияҕа XIX үйэбэ олохтор ааспыт Маддалена Граната сылдьар. Кини 47

сааһыгар тийэн, 52 оҕолооҕо үһү. 53 буолуон биир өлбүт оҕону төрөппүт. 28 сааһыгар ыал буолбут. Кини эмиэ 15-тэн оҕоломмут, киниэнэ барыта анаабыт курдук үстүү буолар эбит. Ол онтуан Гиннесс рекордугар кирибит. Ол 52 оҕотуттан үһэ эрэ – кыыс. Италияҕа элбэх игирэлэнээччилэри “Граната синдрома” диир буолбуттар.

4-с миэстэбэ Германиятан Барбара Стратцман сылдьар. XV үйэбэ олохтор ааспыт. Кини 50 сааһыгар диэри 29-та оҕоломмут. О.и. биэстэ – иккилии, 4-тэ – үстүү, түөртэ – алталыы, биридэ, бэл, сэттэ оҕону төрөппүтэ этиллэр. Очо үлүгэргэ 53 оҕотуттан 19-на өлөн төрөөбүтэ сөхтөрбөт. Кини 34 оҕолообунан билиниллэр.

3-с миэстэбэ Арасыйа крестьянка Кириллова диэн баара үһү. Хомойуох иһин, толору аата-суола хаалбатах. 1755 сыллаахха 57 оҕолоох крестьянар сууттана сылдьыбыттарынан ааҕан, чинчийээччилэр ити түгэни үөрэтэн, ити оҕолор бары биир дьахтартан төрөөбүттэрин быһаарбыттар. 21-дэ хат буолбут, онтууттан уонугар игирэлэммит, сэттэтэ – үстүү, түөртэ – 4-түү оҕоломмут. Оҕолоро бары

тыыннаах хаалбыттар.

2-с миэстэлээх ийэ эмиэ Италияҕа, Палермоҕа, олохтор ааспыт Роза Гравата буолар. Кини туһунан 1923 с. хаһыакка суруллубут. Кини 62 оҕолооҕо үһү. Кини эмиэ игирэлэри төрөтөлүүр эбит.

Бастакы миэстэбэ Арасыйа олохтооҕо, Шуйскай диэн уездка, инньэ XVIII үйэбэ олохтор ааспыт Васильева диэн бааһынай эбит. Барахсан саатар толору да аата биллибэт. Эрэ Фёдор диэн эбит. Дьэ, ол кинини Екатерина Торуйга кэпсээбиттэре этиллэр. Европа билимин үлэһиттэрэ, суруналыыстар бу дьыэ кэргэни улаханник сэргээн, элбэхтик суруйбут сурахтаахтар. Онон да буолуо, кини 69-та оҕоломмут дьахтар быһыытынан Гиннесс рекордугар кирибит. Васильева уопсайа 27-тэ төрөөбүт. Ол иһигэр 16-тата – 2-лии, сэттэтэ – 3-түү, түөртэ – 4-түү игирэ оҕоломмут. Васильевтар күн сиригэр көрдөрбүт 69 оҕолоруттан икки оҕо быыкаа эрдэхтэринэ өлбүттэр. Уоннаабылар бары улаатыахтарыгар диэри тыыннаахтара үһү. Дьэ, хайдаҕый?!

Балаһаны ЛОҢУУРА
бэлэмнээтэ.

20-с нүөмэргэ тахсыбыт сканворд эппиэттэрэ:

Сытыары: таала, мааска, бадья, турааба, ангаара, хаан, антыы, аһылынна, хах, аранга, саал, баба, ыас, ааттаа, марай, ааһа, Нарыйа, туртас.

Посуточно комнаты и койко-место
от 1200 руб. ЗОЖ, паспорт. Рядом
новый онкодиспансер, РБ-2.
Тел.: 8-914-111-8458

* Считать недействительным аттестат о среднем общем образовании на имя Горохова Алексея Тарасовича, выданный МБОУ "Мюрюнская юношеская гимназия имени В.В. Алексеева" в 2016 г.

A QR code with a central logo featuring a stylized 'K' and 'B' inside a circle. Above the QR code is a small banner with the text 'KYMB' and 'KOLLEGE' below it. Below the QR code is the text '@KYMBILLERII'.

Хой
 Алтыны, доботтордуун көрсүүнү элбийи. Ордук биир интэриэстээх, бииргэ үлэлээр дьону кытта. Быһыгар иллэг булан, санааны сааһылана, былаангын чочулуу түһэрин ордук. Эйигиттэн кистээбит эбэтэр эппэкэ сылдыбыт сонуннары билээргэр тобостоох кэм.

 Оѳус Үлэ-хамнас, сынһыланг да табыллар нэдиэлэтэ. Мүчүргүнэнээх сырыы, сэргээх алһыһы күүтэр. Чугас дотор буолуох киһилиин билсиһиэх курдуккун. Эппиз-тинэстээх саҥалааһынҥа куттаммакка киирис. Сүрүнэ, ылсыбыккын тиһээр тизрдар күүстээх санаа, дулуур ирдэнэр.

Дьиз кэргэни, төрөлпүтү кытта сыһыаны тулсарыан апа.

 Игирэ
Туох эрэ көстүбүт хааччабы төлө көтөн,
көңүл тыынын билиэх курдуккун. Эрдэ са-
наммака да сылдыбыккын туғаннаххына,
сыалгын ситэр кыабын улахан.
Толкуйун тобуллар, өйүн сытырхайар кэмэ иһэр.
Туристбы бары, тыйааларга сылдыны, урукку үгүстэри
үөтэти кэлэр нэдиэлэҥэ үтүө тымуктээх бүөлүс.

Араак Кэлэр нэдиэлэбэ онон-манан сылдыар, алтыһар, кэпсэтэр база күүһүрүүнү. Хайабыт этэ бэйэтигэр олус интэрэһини, сээрэгэһэччини таба тайаныа. Имэг-дылын да баҕата сытыырхайар чинчилээх. Нэдиэлэ бүтүүтэ күннээби эрэсийин тутуһа сырыт. Оҕуруоту бэрийин, салгыһна сылдыһы туталыа.

Хахай Сулустар эйигиттэн үгс онгостон кэлбит олобун укулаатын уларытаргын күүтэллэр. Ити чулоан куѳабан дьяллык-ка ыларбыт дьонго сыһыаннах. Онтон төлөрүйэр кыах улаатар кэмин туттумахтас. Кэргэннэх буоллахына, баһыйар оруулу кинизэх бизр. Кини эпэитинэхэ, ситиһилэнэр да кыѳа эйи-энтитэн влахан. Орооһума.

Кыыс Кыыһырсыбыт кэргэнниилэр, эйэлэр кыаххыт улахан. Тапталлаахха сыһыаны уларыттаахына, букатын атыннык көрүүн. Уруу тэринэргэ, саахсаланарга үтүөкөн кэм. Дыалабыт хаачыстыба түспэр кэмэ. Дьулуур, дыаныр эрэ баар буоллар, үгүһү ситиһиң. Өрөмүөннэнэр, дьизини-оттү өтө тардар тыһаһа.

Ыйааһын

Бэйэ ис кыабын арыяарга дьулус.
Туһата суохтан akkaaстан. Эти-сиини
чэбдигирдэргэ, ыраыны утарсар күһү
муньунарга сөптөөх кэи. Аһыыр аскар да
болбой. Кэми-кэрдиини туйалаахха ыт. Тапталлааххын
үөрдэр, сэргэсхитэр туһунан толкуйдаа.
Сэргэх билсиини күүтэр. Күүс мунган мөхсүбккэ,
холкутук вонна санааг ийинэн дьаһан.

Скорпион
 Тапталлаахтарга уонна ыал дьонго
 – үтүкөн күннэр. Кыһырыс да сылдыс
 быттар эйэлэнэр кэмнэрэ. Уонуха анараа
 киһизэх сыйыангын уларытарыг, киһизэх
 туох эрэ үчүгэй бэлэмнииринг көмөлүһө. Хом сана-
 аны өрө тутпат куолу. Дьүбэ-уокка сыйыаннаах өрө
 быһаарыллыбатах кылгалан сүөх оһонгоһо курулдук.

Охцут
 Дьялалабай хаачыстыба күүһүрэр кэмэ. Элбэи ситиһэр кыахтааххын. Алдаммыт тэрили онгورتую, дьиэни-уоту өрө тардыы, сууйуу-сотуу бэрэк табыллына. Түһата суохтан босхолоно, тангаһы-сабы сааһылана, барытын бэрээдэктии сатаа. Дьон көпсээнин, санаатын истэн, ону ырыта, түмүгү онгосто үөрэн. Айылбаа сырыт. салгынына сиз, сэргэхсий. Үүт түраан нэдиэлэ.

Чубуку

 Тухч эрэ сохучуу үөрүүнү бэлэмнээн, тапталлаахын үөрдэр бага кириийн. Ону олохо киллэрий сыһыангытын тупсары. Сулуммхарты интэриэгийнэй көрсүүнү күүтэр. Олох үтүө өттүн көр, көрү-нары көбүлүттэн тут. Ол эрэзери кэлэр нэдиэлэ чүлоан үлэсэ-хамнаска анаарын умнума. Үпкэ, байаг-дуолга сыһыаннаах болгонус үтүө өттүнөн быһаарыллыах кылдык.

Күрүлгөн Бэйз ис кыабын-күүнүн учуоттаан былааннаннахчына, барыта санаа курдук сатаныа. Үп болпуруоһа үгүстэргэ тулсан, ким эрэ өр ырыалаабытын атылаһан үөрүү. Успуордунан дварыктаныы, эти-сиини эрчийи доруубуйаа туһалаах.

Балык Үөрэх, билии эйгэтигэр ситиһиллэнэр кэм. Туора дьон дыадалатынан дыарыктанан ылыы да баар. Кэпсэтии-ипсэтии үгүс бириэмэбин ылыа эрээри, эн онтон дуоһуяабын. Дорубуянын бөөгөрөгөтөгө, өй-санаа, духубуоһон өтүүн сайдарга дьулус. Тухуа эрх быһаарыныан иннинэ дьыэ кэргэнин санаатын иһит: бабар, ол онгоруохтаах дыаалан кинилэргэ туһата да сүөх буолло.

Кылаабыйн эрдээктэр: И.И. ГАВРИЛЬЕВ
Тэрийэн таһаараачы: М.Н. ХРИСТОФОРОВА
Генеральнай дириэктэр: А.Д. ШИЛОВ
Шеф-эрдээктэр: Альберт КАПРЫНОВ
Эрдээктэри солбуйааччы: Дмитрий ИВАНОВ
Эпиэсттиир сакирэктэр: Мария САННИКОВА
Тыа хаһаайыстыбатын салаата:
 Татьяна ЗАХАРОВА
Уопастыбаннаһы кытта үлэ: Оксана ЖИРКОВА
Тыл эрдээктэрэ: Геннадий ГУРЬЕВ
Кэрэспэдиэннэр: Нина ГРАСИМИОВА,
 Туяаара СЕРГЕЕВА, Саргылана БАГЫНАНОВА,
 Федор РАХЛЕВ, Диана КЛЕПАНДИНА
Таган оҕоһулар: Евдокия ДЬЯКОНОВА,
 Мария ПЕТУХОВА
Корректор: Людмила БАЙШЕВА-ФЕДОРОВА
"Ситим" медиа-бөлөх көмүлүүтэрин
сыһар таган оҕоһулунна

Сибээс эйгэтин информационнай технологияба уонна
маассабыт коммуникацияба надзорун федеральнай
сулусулатын Саха сиригээсэ ыбарыалыынаатын
02.03.09 бэрлээбит сибидиэтэлиститбэтэ:
П/И № Ту 14-0038
Хаһыат "Ю.А. Гагарин аатынан өрөспүүбүлүкэтээби
типография" АУо бэчээттэттэнэ. Аадырыга:
Дьукуускай к. Бүлүүлүүр куолбаас, 20
Ааптар санаата эрдээксийэй тутулар
позициятыгар сөп түбэһимин сөп.
Эрдээксийэйэ кирибт сруктур
төннөрүллүбэттэр.

Эрэдээллийн уонна таахаарааччы аадырыһа:
677027, Дьокуускай к.,
Киров уул. 18, В блок, 709 кэб.
Төл.: 42-21-08
Электроннай почта: kuumsakha@mail.ru
Ахсаана 13.150 экз. Кээмэйэ 10 бл.
Бэчээккэ илии баттыыр бириэмэ: 20.00
Бэчээккэ туттарылынна: 19.00
Сыаната көнгүл

РЕКЛАМА СУЛУУСПАТА (ТӨЛӨБҮРДЭЭХ ӨНӨ БАРЫ КӨРҮНЭ):
"Бэчээт дьиэтэ", Орджоникидзе үүл., 31, 111 хос, төл.: 34-05-03